

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
LATVIJAS UN AUSTRUMEIROPAS JAUNO UN JAUNĀKO LAIKU
VĒSTURES KATEDRA

Krišs Kapenieks

PROMOCIJAS DARBS

**KURSENIĒKU ETNISKĀ KOPIENA
XIX GADSIMTA BEIGĀS – XX GADSIMTA PIRMAJĀ
PUSĒ:
skaits, izvietojums, vēstures procesi**

Zinātniskais vadītājs

LU asoc. prof.

Dr. hist. ĒRIKS JĒKABSONS

RĪGA 2013

EIROPAS SAVIENĪBA

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē“

This paper has been supported by the European Social Fund within the project „Support for Doctoral Studies at University of Latvia”

SATURS

Saīsinājumi.....	5
Ievads.....	8
Avotu un literatūras apskats.....	14
I. KURSENIKI: IZCELSME, APDZĪVOTĀ TERITORIJA, VALODA LĪDZ XIX GADSIMTA. BEIGĀM.....	32
1.1. Kursenieku etnoģenēze.....	32
1.2. Kursenieku apdzīvotā teritorija Austrumprūsijā.....	45
1.3. Kursenieku valoda.....	49
II. KURSENIKI VĀCIJAS IMPĒRIJĀ UN ATDALĪTAJĀ MĒMELES APGABALĀ.....	53
2.1. Kursenieki Vācijas valsts Prūsijas zemē (līdz 1920. gada februārim).....	53
2.1.1. Kursenieku skaita un apdzīvotības dinamika.....	53
2.1.2. Nodarbošanās.....	58
2.1.3. Reliģijas, izglītības un kultūras dzīve XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā.....	62
2.1.4. Sociālās pārmaiņas Kuršu kāpu sabiedrībā XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā.....	71
2.2. Kursenieki Pirmā pasaules kara laikā un uzvarētājvalstu pārvaldītajā Klaipēdas apgabalā (1914–1923).....	76
2.3. Interese par kurseniekiem Latvijā no XIX gadsimta beigām līdz 1923. gada janvārim.....	81
2.3.1. Latvijas sabiedrības interese par Kuršu kāpām pirms Pirmā pasaules kara.....	81
2.3.2. Skatījums uz kurseniekiem 1915.–1921. gadā. Kursenieku faktors Latvijas un Lietuvas robežas nospraušanā.....	90
III. KURSENIKI LIETUVAS REPUBLIKĀ – AUTONOMAJĀ KLAIPĒDAS APGABALĀ – UN NACIONĀLSOCIĀLISTISKAJĀ VĀCIJĀ (1923–1945).....	97
3.1. Kursenieku skaits un apdzīvotās vietas.....	97
3.2. Nodarbošanās, reliģiskā dzīve, izglītība un kultūras dzīve.....	106

3.3. Latvijas sakari ar kurseniekiem starpkaņu periodā. Kursenieku faktors Latvijas un Lietuvas attiecībās.....	121
3.3.1. <i>Latvijas valsts interese par kurseniekiem demokrātiskās iekārtas laikā (1923–1934)</i>	123
3.3.2. <i>Latvijas valsts intereses Kuršu kāpās autoritārās iekārtas laikā (1934–1939)</i>	138
3.3.3. <i>Latvijas sabiedrības interese par kurseniekiem</i>	144
3.3.4. <i>Latvijas zinātnieku ieguldījums kursenieku pētniecībā</i>	181
3.4. Kursenieku etniskā apziņa Lietuvas un Vācijas nacionālo centienu kontekstā.....	192
3.5. Kursenieki nacionālsociālistiskajā Vācijā (1939. gada marts – 1945. gada janvāris).....	199
Secinājumi.....	206
Avotu un literatūras saraksts.....	213
Anotācija.....	236
Annotation.....	236
Pielikumi.....	237

SAĪSINĀJUMI

ĀM – Ārlietu ministrija

burt. – burtiski

GStA PK – Geheime Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (Valsts slepenais Prūsijas Kultūras mantojuma arhīvs; vācu val.)

liet. – lietuviešu valodā

IM – Izglītības ministrija

IeM – Iekšlietu ministrija

KF – Kultūras fonds

kursen. – kursenieku valodā

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas (Lietuvas Centrālais valsts arhīvs; lietuviešu val.)

LFK – Latviešu folkloras krātuve

LKV – Latviešu konversācijas vārdnīca

LRŽA – Latvju rakstnieku un žurnālistu arodbiedrība

LSDSP – Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija

LVVA – Latvijas Valsts vēstures arhīvs

LZS – Latviešu zemnieku savienība

PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība

RLB – Rīgas Latviešu biedrība

SSS – „Strādnieks, sports un sargs“

tag. - tagadējais

vāc. – vācu valodā

val. – valoda; valodā

Saīsinājumi bibliogrāfiskajos aprakstos:

ap. (*apyrašas*) – apraksts (*lietuviešu val.*)

apr. – apraksts; aprīlis

aug. – augusts

b. (*byla*) – lieta (*lietuviešu val.*)

b. p. – bez paginācijas (bez lapu numerācijas)

Bd. (*Band*) – sējums (*vācu val.*)

bearb. (*bearbeitet*) – izstrādāts (*vācu val.*)

birž. (*birželio*) – jūnijs (*lietuviešu val.*; datumu apzīmējumos)

d. (*diena*) – (mēneša) diena (*lietuviešu val.*)

dec. – decembris

f. – fonds

f. (*fondas*) – fonds (*lietuviešu val.*)

febr. – februāris

H. (*Heft*) – burtnīca (*vācu val.*)

hrsg. (*herausgegeben*) – izdots (*vācu val.*)

izd. – izdevums

janv. – janvāris

jūl. – jūlijs

jūn. – jūnijs

Jg. (*Jahrgang*) – gadagājums (*vācu val.*)

l. (*lapas*) – lapa (*lietuviešu val.*)

l. – lieta

lp. – lapa

lpp. – lappuse

nov. – novembris

nr. (*numeris*) – numurs (*lietuviešu val.*)

Nr. (*Nummer*) – numurs (*vācu val.*)

Nr. – numurs

okt. – oktobris

op – otra puse

p. (*page*) – lappuse (*angļu valodā*)

p. (*puslapis; puslapiai; puslapiu*) – lappuse; lappuses; lappušu (*lietuviešu valodā*)

pirmizd. – pirmizdevums

red. – redakcijā

red. (*redaktorius*) – redaktors (*lietuviešu valodā*)

S. (*Seite*) – lappuse (*vācu valodā*)

sast. – sastādītājs

sept. – septembris

sudar. (*sudarytojos*) – sastādītājs (*lietuviešu valodā*)

t. (*tomas*) – sējums (*lietuviešu valodā*)

tulk. – tulkojis; tulkojusi

u. (*und*) – un (*vācu val.*)

v. (*von*) – no (*vācu val.*)

c. (*страница*) – lappuse (*krievu val.*)

IEVADS

Kursenieku etniskā kopiena bija izveidojusies XV–XVI gadsimtā Baltijas jūras austrumu piekrastē, Kuršu kāpu pussalā un dažās piegulošās teritorijās cietzemē. Tā runāja kursenieku valodā jeb izloksnēs, kas bija visai līdzīgas latviešu valodas vidus dialekta kursiskajām un zemgaliskajām un lībiskā dialekta izloksnēm Latvijā, Kurzemē.¹ XIX gadsimta beigās, nacionālo ideju laikmetā, kurseniekiem joprojām nebija spēcīgas etnosa piederības apziņas, rakstu valodas, nacionālas idejas. Kursenieku apdzīvotā teritorija ietilpa Prūsijas karalistē. Šī valsts, veidojusies vairāku gadsimtu gaitā no dažādu etnosu apdzīvotām teritorijām, tikai daļēji bija Vācija tanī izpratnē, kuŗa pastāvēja līdz 1866./1871. gadam. Prūsijas iedzīvotāju – prūsiskā, prūšu– identitāte XIX gadsimta pirmajā pusē nenozīmēja etniskas kopības apziņu, tieši pretēji – N. Strakauskaites vārdiem, Prūsija bija valodu un etnisku tradīciju sajaukums, it kā audums, sadiegts no dažādu krāsu ielāpiem – tajā runāja nevien vācu, bet arī dāņu, čehu, sorbu, frīzu un, protams, skaitliski pēc vācu valodas visvairāk, poļu valodā.² Prūsija 1871. gada 18. janvārī kļuva par jaunās Vācijas impērijas vislielāko sastāvdaļu. Kursenieki iekļāvās etniski dažātajā 1878. gadā atjaunotās Austrumprūsijas provinces iedzīvotāju kopainā, pie kuŗas piederēja arī Prūsijas lietuvieši (vēlāk no tiem izdalījās lietuvininki Nemunas baseinā un mēmellandieši jeb mēmelnieki (*Memelländer*) Mēmeles jeb Klaipēdas pilsētas apkaimē), mazūri un, protams, jaunā valsts tauta (nācija) vācieši. Savukārt XX gadsimtā kursenieku apdzīvotais apgabals vairākkārt mainīja valsts piederību, ietilpstot Vācijā, Klaipēdas apgabalā, Lietuvā, PSRS. Salīdzinoši nelielas autohtonu kopienas atrodamas arī tuvējās kaimiņvalstīs – Latvijā (lībieši), Polijā (kašubi, slovīni), Vācijā (sorbi, frīzi). Kursenieku vēsture perspektīvā būtu jāpētī salīdzinājumā ar šādām, līdzīgām, etniskām kopienām.

Baltu apdzīvotajā teritorijā jaunajos un jaunākajos laikos konsolidējās vismaz divas tautas, kuŗas kļuva par nācijām – latvieši un lietuvieši. Baltu vidū bija arī etniskas vienības, kuŗas netiek uzskatītas par tautām un par kuŗām zinātnē ir dažādi

¹ Jautājums par kursenieku valodas statusu sīkāk aplūkots I nodaļas 1.3. apakšnodaļā „Kursenieku valoda“.

² Strakauskaitē N. Kultūros kraštovaizdis prie Kuršių marių. – Klaipēda: Klaipēdos universiteto leidykla, 2010. – P. 144

viedokļi. Tādas grupas bieži izveidojās baltu robežapgabalos ar citām tautu grupām (ģermāņiem, slāviem) un atradās stiprā šo kaimiņgrupu ietekmē, pat daļēji vai pilnīgi pārņēma to valodas. Tādi ir, piemēram, ģermanizētie prūši, vēlākie austrumprūsieši, kas līdz XX gadsimta pirmajai pusei bija saglabājuši savu lokālo etnogrāfisko savdabību, lai gan baltu grupas prūšu valodu šajās teritorijās praktiski nerunāja vismaz no XVIII gadsimta. Jāņem vērā, ka Austrumprūsijas austrumu robeža bija arī robeža no kuŗas rietumos nāciju veidošanās notika pēc t.s. Rietumeiropas modeļa un veidojās t.s. pilsoņu nācijas, piemēram, pie vācu vai franču nācijas piederēja visi Vācijas vai Francijas valstspiederīgie (pavalstnieki, pilsoņi), neatkarīgi no viņu etniskās piederības (tautības), turpretim austrumos no šās robežas – pēc t.s. Austrumeiropas modeļa – nāciju veidošanās laikā nozīmīga loma saglabājās etniskajai piederībai un dalījumam pamattautā un etniskajās minoritātēs (mazākumtautībās).

Viena no šādām robežapgabalā dzīvojošām etniskām kopienām ir Kuršu kāpu pussalā un dažās kaimiņteritorijās dzīvojošie kursenieki, kuŗi līdz XIX gadsimtam runāja galvenokārt savā kursenieku valodā, tuvā latviešu valodai. Kursenieku etniskā kopiena ir viens no etnokulturāliem fenomeniem baltu apdzīvotajā teritorijā, precīzāk, baltu un ģermāņu (arī ģermanizēto baltu) robežjoslā. Kursenieku fenomens atspoguļo intensīvos sociālos un saimnieciskos sakarus un rosību Baltijas piejūras zonā, piejūras valstu – Livonijas valstu, no 1561. gada – Kurzemes hercogistes – un Vācu ordeņa Prūsijas zemju, no 1525. gada – Prūsijas hercogistes – starpā. Specifiska sociālā niša veicināja kursenieku etniskās kopienas izveidošanos, noturību un mainīgumu vairāku gadsimtu gaitā. Etnoģenēzes ziņā kursenieki zināmā mērā ir salīdzināmi ar Igaunijas zviedriem, kuŗi līdz Otrā pasaules kara beigām dzīvoja Igaunijas rietumpiekrastē un Rietumigaunijas arhipelāga salās, jo ir, sākot ar viduslaikiem, veidojusies ieceļotāju etniskā kopiena, kas ieņēmusi zināmu sociālu nišu jaunajā mītnes zemē. Turpretim lībieši Kurzemē, slovīni un kašubi Pomerānijā (Pomožē) un līdzīgas nelielas etniskas kopienas, pretēji kurseniekiem, ir atlikums no lielāka etniska masīva, tomēr vēsturisko procesu ziņā ir salīdzināmi ar kurseniekiem.

Pētījuma tēmas aktualitāti nosaka apstākļi, ka kursenieki ir unikāla vēsturiska etniska iedzīvotāju grupa, kuŗai ir neapšaubāma nozīme visa reģiona vēstures izpratnē, un tās padziļināta izpēte ļauj daudzpusīgāk analizēt vēstures procesus un norises reģionā. Līdz šim kursenieku apdzīvotā teritorijas vēsture skatīta kā vācu vai

lietuviešu etnogrāfiskās teritorijas vēstures sastāvdaļa, kurseniekus uzskatīja par vācu vai lietuviešu zemē esošu objektu, vēsturnieku uzdevums bija pamatot Vācijas vai Lietuvas tiesības uz minēto teritoriju, savukārt kursenieku etniskā kopiena nav tikusi speciāli pētīta. Latvijas un vispār Baltijas valstu nelielās vēsturiskās etniskās kopienas ir aktuāla un profesionāli mazpētīta tēma vēstures zinātnē. Mazpētīta tēma ir arī tagadējās Latvijas teritorijas un vēsturiskās Prūsijas saskares procesi, kuŗu sastāvdaļa ir arī kursenieku etniskās kopienas vēsture. Tādējādi promocijas darba tēma ir nozīmīga dažādos vēstures zinātnes aspektos: Baltijas valstu vēsturē, Vācijas vēsturē, Baltijas valstu un Vācijas attiecību vēsturē, etnosu vēsturē u.c. Turklāt kursenieki ir etniskais fenomens, kad uz topošā latviešu etnosa iedzīvotāju kopuma pamata veidojies cits etnoss, saglabājot valodu, bet attīstoties atšķirīgai etniskai apziņai. Šo fenomenu Latvijas vēsturnieki līdz šim pētījuši tikai fragmentāri, neizmantojot visas viņu rīcībā esošās pētniecības iespējas un priekšrocības, pie kuŗām pirmkārt jāmin Latvijas vēstures un latviešu valodas zināšanas.

Tēmas papildus aktualitāti nosaka tas, ka pēdējie padziļinātie pētījumi par kurseniekiem tapuši un monogrāfiju veidolā iznākuši XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā.³ Praktiski šobrīd zināmi tikai daži Vācijas intelektuāļi, kuŗi izrādīja interesi par kursenieku valodu un etnogrāfijas īpatnībām, piemēram, Karalauču universitātes profesors Adalberts Becenbergers, kas arī iemācījās kursenieku valodu, Leipcigas valodnieks un etnogrāfs Francis Tecners. Vācu zinātnieku intereses priekšplānā par baltiski runājošiem impērijas iedzīvotājiem izvirzījās Prūsijas lietuvieši, kas bija lielākā baltiski runājošā iedzīvotāju grupa. Lietuviešos šajā periodā veidojās nacionālās ideoloģijas aizmetņi, kas tomēr Vācijas impērijā noritēja atšķirīgi no Krievijas impērijas iekļautās Polijas-Lietuvas.⁴ Demokrātiski noskaņotā vācu sabiedrības daļa izrādīja cilvēciskas rūpes par lietuviešu etnosa likteni, „izzūdošo” valodu, izprata šās valodas, etnogrāfijas un vēstures pētniecības nozīmi visas

³ Bezenberger A. Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner [=Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde, Bd. 3, H. 4]. – Stuttgart: Engelhardt, 1889. – 140 S.; Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. Beiträge zur Volkskunde der Preussen, Litauer und Letten, der Masuren und Philipponen, der Tschechen, Mährer und Sorben, Polaben und Slowinzen, Kaschuben und Polen. – Braunschweig: F. Vieweg und Sohn, 1902. – 520 S.

⁴ Sīkāk skat.: Pocyté S. Mažlietuviai Vokietijos imperijoje, 1871–1914. – Vilnius: Vaga, Sapnų sala, 2002. – 304 p.; G. Sauerveinas ir lietuvių tautos atgimimas XIX a. pabaigoje. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005. – 232 p.

indoeiropiešu pētniecības kontekstā un aicināja ar to nodarboties, „lai nepieļautu, ka acu priekšā atkārtojas tas, kas tik bieži var notikt par zaudējumu vēstures pētniecībai: ka vesela tauta, kas pelnī mūsu uzmanību un līdzcietību, necienīgi un bez pēdām pazūd“;⁵ 1879. gadā Tilzītē pēc Latviešu literārās biedrības (Latviešu draugu biedrības) parauga nodibinot Lietuviešu literāro biedrību (*Litauische literarische Gesellschaft*). Savukārt attieksmē pret kurseniekiem zinātniekiem dominēja dažādas pieejas. Vieni, piemēram, A. Becenbergers, F. Tecners, uzskatīja kurseniekus, tāpat kā Krievijas impērijā dzīvojošos kurzemniekus, vidzemniekus un Vitebskas latviešus, par latviešu tautas (*Letten*) sastāvdaļu.⁶ Citi, piemēram, atsevišķi Lietuviešu literārās biedrības (Tilzītē) biedri uzskatīja viņus par Prūsijas lietuviešu apakšgrupu jeb etnogrāfisku grupu.⁷ Iespējams, šāds uzskats veidojās tādēļ, ka daudzi kursenieki, kā jau norādīts iepriekš, runāja arī Prūsijas lietuviešu valodā. Katrā ziņā vācu valodnieki un etnogrāfi vairāk pievērsās lietuviešiem, nevis kurseniekiem.

Promocijas darba mērķis ir, izmantojot pēc iespējas vairāk pieejamu vēstures avotu un literatūras, izpētīt kursenieku etniskās kopienas stāvokli un vēsturiskos procesus XIX gadsimta beigās un XX gadsimtā – modernizāciju, politiskās pārmaiņas, asimilāciju. Lai atklātu minētos procesus, izvirzīti darba uzdevumi – sniegt ieskatu kursenieku etnoģenēzē, apdzīvotajā teritorijā un valodā līdz XIX gadsimta beigām, analizēt politiskos, sociāli ekonomiskos un kultūras apstākļus, kādos pastāvēja minētā etniskā kopiena XIX gadsimta beigās – XX gadsimta sākumā, laikā starp Pirmo un Otro pasaules kaŗu, kā arī Otrā pasaules kaŗa laikā, katrā no minētajiem laika posmiem īpaši aplūkojot vairākas problēmas: kursenieku skaitu un izvietojumu, nodarbošanos, reliģijas un izglītības jautājumus, kā arī latviešu sabiedrības un Latvijas valsts interesi par kursenieku kopienu. Darbs balstīts uz pieejamiem vēstures avotiem un literatūru, īpaši akcentējot Latvijā saglabāto materiālu.

⁵ Aufruf zur Bildung einer Litauischen Literarischen Gesellschaft // Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft. – Bd. 1 (H. I–VI). – 1. H. – Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1880. – S. 2

⁶ Skat., piemēram: Bezenberger A. Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner; Tetzner F. Die Slawen in Deutschland.

⁷ Mittheilungen der litauischen literarischen Gesellschaft. – Heidelberg: Winters Universitätsbuchhandlung, 1880–1912. Par uzskatiem par kursenieku etnisko piederību sk. arī A. Becenberga domas 1.3. apakšnodaļā „Kursenieku valoda“.

Darbā senāko hronoloģisko robežu nosaka XIX un XX gadsimta mija, kad kursenieku etniskajā kopienā bija sākušās sociālas pārmaiņas, kas to ietekmēja visu nākamo gadsimtu. Noteikt stingru senāko hronoloģisko robežu pētījumās tēmas specifikas dēļ nav iespējams, jo to nenosaka kādi konkrēti vēsturiski notikumi, kuŗi īsā laika posmā krasi ietekmētu, mainītu kursenieku dzīvi. 1871. gadā tiek nodibināta apvienotā Vācijas impērija. Vācijas impērijas kanclers O. fon Bismarks veica pasākumus vienotas vācu nācijas izveidošanai, kas objektīvi veicināja minoritāšu lojalitāti impērijai, bet arī mazināja to etnisko pašapziņu, tās veidošanos. Piemēram, 1873. gadā tiek pieņemts likums par obligātas vācu mācību valodas ieviešanu vispārējā izglītībā un citu valodu izmantošanas ierobežošanu izglītībā. Šos procesus veicināja straujā Vācijas impērijas tautsaimniecības attīstība un dzīves standarta paaugstināšanās XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā. Izglītības un kultūras līmeņa pieaugums šai laikā veicināja interesi par salīdzinoši jaunās impērijas zemēm, to iedzīvotājiem. Savukārt ievērojams transporta iespēju pieaugums gadsimtu mijā veicināja kursenieku apdzīvotās teritorijas pārvēršanos no nomaļa Prūsijas kara listes provinces nostūŗa par kūrortu paradīzi ar visiem modernizācijas iespaidiem. Darba jaunākā hronoloģiskā robeža ir 1945. gada janvāris, kad Otrā pasaules kara apstākļos un tā gaitā un rezultātā notiekošo grandiozo etnodemogrāfisko pārmaiņu dēļ kursenieku etniskā kopiena faktiski beidza pastāvēt noteiktas grupas veidolā. Turpmāk var runāt tikai par atsevišķām ģimenēm vai indivīdiem – kurseniekiem.

Darba struktūra veidota pēc hronoloģiskā principa atbilstoši izvirzītajam darba mērķim un uzdevumiem. Promocijas darba pirmajā nodaļā aplūkota kursenieku kopienas veidošanās procesi līdz XIX gadsimta beigām. Sīkāk apskatīta kursenieku etniskās kopienas veidošanās līdz XIX gadsimta beigām, kursenieku apdzīvotā teritorija un valoda. Otrajā nodaļā analizēta situācija Kuršu kāpās XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā līdz Lietuvas veiktajai kursenieku apdzīvotās teritorijas – Klaipēdas apgabala – ieņemšanai 1923. gada janvārī. Sīkāk apskatīta kursenieku skaita un apdzīvoto vietu dinamika, kursenieku nodarbošanās, reliģijas, izglītības un kultūras dzīve, kā arī sociālās pārmaiņas Kuršu kāpu sabiedrībā minētajā laika posmā. Aplūkota arī Latvijas sabiedrības, gan Baltijas vāciešu, gan latviešu, interese par kurseniekiem šajā laika posmā un Latvijas intereses Kuršu kāpās valsts teritorijas robežu veidošanās laikā. Trešajā nodaļā aplūkoti vēsturiskie procesi

kursenieku etniskajā kopienā laika posmā, kad tā atradās Lietuvas valsts sastāvā, autonomajā Klaipēdas apgabalā – no 1923. gada janvāra līdz 1939. gada martam: kursenieku skaits un apdzīvotās vietas, nodarbošanās, reliģiskā dzīve, izglītības un kultūras dzīve. Aplūkoti arī Latvijas sakari ar kurseniekiem starpkaņu periodā un Lietuvas un Latvijas attiecības „kuršu jautājumā“. Šinī nodaļā arī analizēta kursenieku etniskā apziņa Lietuvas un Vācijas nacionālo centienu kontekstā, kā arī aplūkota kursenieku situācija pēc Klaipēdas apgabala pievienošanas nacionālsociālistiskajai Vācijai un Otrā pasaules kara laikā.

Promocijas darbā izmantotas vairākas vēstures pētniecības metodes. No vēsturiskajām metodēm – sinhronā metode, diahronā metode, vēsturiski salīdzinošā metode un aprakstošā jeb vēsturiski ģenētiskā metode. Ar vēsturiski ģenētisko metodi pētījumā atklātas likumsakarības, cēloņu-seku sakarības, attīstības process un kontinuitāte. Vēsturiski salīdzinošā metode izmantota, lai salīdzinātu dažādu valsts pārstāvju, sabiedrības grupu un indivīdu intereses par Kuršu kāpām. Diahronā metode izmantota, aplūkojot tēmu gadsimta laika posmā un vērtējot pārmaiņas tajā. Parādīti kursenieku vēstures kvantitatīvie rādītāji, publikāciju skaits par Kuršu kāpām, tā pārmaiņas minētajā laika posmā.

No vispārzinātniskajām metodēm pielietota struktūru sistēmu metode – noteikta Kuršu kāpu sabiedrības daudzveidīgā struktūra un tās elementu savstarpējā mijiedarbība, kā arī Latvijas valsts un sabiedrības interešu daudzšķautņainība, latviešu un kursenieku savstarpējā saistība. Klasifikācijas metode pielietota, lai iedalītu Kuršu kāpu apdzīvotās vietas pēc dažādiem rādītājiem.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Avoti

Nepublicētie avoti

Promocijas darbā izmantoti dažādu iestāžu dokumenti, kuŗi glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā (LVVA), Valsts slepenajā Prūsijas Kultūras mantojuma arhīvā (*Geheime Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz; GStA PK*) un Lietuvas Centrālajā valsts arhīvā (*Lietuvos centrinis Valstybės archyvas; LCVA*). Nozīmīgākās LVVA avotu grupas, kuŗas atspoguļo kurseniekus XX gadsimta pirmajā pusē, ir šādas: 1) Latvijas Ārlietu ministrijas Politiski ekonomiskā departamenta Baltijas valstu nodaļas materiāli; 2) Latvijas sūtniecības Lietuvā materiāli; 3) Latvijas ģenerālkonsulāta (sākotnēji – konsulārās aģentūras, pēc tam – konsulāta) Klaipēdā materiāli; 4) Latvijas Izglītības ministrijas materiāli; 5) Latvijas Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu departamenta (Baznīcu un konfesiju departamenta; vēlāk – pārvaldes) dokumenti. *GStA PK* atrodamas šādas avotu grupas, kuŗas atspoguļo kursenieku vēstures procesus: 1) Klaipēdas skolotāju semināra materiāli; 2) Klaipēdas apgabala seimeļa materiāli; 3) Klaipēdas apgabala Zvejniecības kameras materiāli. LCVA nozīmīgākie avoti par kurseniekiem atrodami šādās materiālu kopās: 1) Klaipēdas kadastru pārvaldes materiāli; 2) Lietuvas ministru kabineta materiāli par Klaipēdas apgabalu; 3) Lietuvas ārlietu ministrijas materiāli.

Darbam nepieciešamās ziņas atrodamas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā. Latvijas Ārlietu ministrijas 2574. un 2575. fondā atrodami materiāli par Latvijas diplomātisko darbību Lietuvā – Latvijas konsulārās pārstāvniecības Klaipēdā sarakste par kurseniekiem ar Latvijas Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta Baltijas valstu nodaļu Rīgā, kā arī Latvijas sūtniecību Lietuvā, kas atradās toreizējā Lietuvas pagaidu galvaspilsētā Kauņā.⁸ Minēto fondu materiāli sniedz ziņas par kurseniekiem galvenokārt Latvijas valsts iestāžu skatījumā, vērtējot atbalsta iespējas kultūras, izglītības, baznīcas jomā, sarakste par grāmatu dāvinājumiem Nidas kurseniekiem. Kursenieku stāvoklis vērtēts visumā analītiski un kritiski. Dokumentu trūkums izpaužas apstākļi, ka ziņas (vismaz tās, kas saglabājušās;

⁸ LVVA, 2574. f. (Latvijas Ārlietu ministrijas Politiskais departaments), 3. apr. (Baltijas valstu nodaļa); 2575. f. (Latvijas diplomātiskās un konsulārās ārzemēs), 11. apr. (Latvijas sūtniecība Lietuvā)

pagaidām autora rīcībā nav informācijas par materiālu zudumu) ir epizodiskas un fragmentāras. Tas izskaidrojams tādējādi, ka interese par kurseniekiem nebija Latvijas diplomātisko pārstāvju Lietuvā (pat ne Klaipēdā) galvenais darbības virziens, ģeogrāfisku apstākļu dēļ nav bijis vienkārši nokļūt Kuršu kāpu ciemos u.c. 2574. fonda 3. aprakstā (ĀM Politiskā departamenta Baltijas valstu nodaļa) atrodami Latvijas sūtņa Kauņā ziņojumi Baltijas valstu nodaļai un tieši ārlietu ministram, sūtniecības, ceturkšņa, pusgada, gada darbības pārskati. Te glabājas arī tāda paša tipa dokumenti, kuŗi saņemti no konsulārās pārstāvniecības Klaipēdā. Sūtniecības ziņojumi ir sniegti bieži, pat ik pēc dažām dienām (pat biežāk), atkarībā no aktuālo notikumu spraiguma. Tie sniedz informāciju, kas bijusi sūtņa rīcībā, lielākoties šie ziņojumi ir konfidenciāli un paredzēti lietošanai nelielam amatpersonu lokam – valdības pārstāvjiem, Ārlietu ministrijas ierēdņiem, Latvijas sūtņiem citās valstīs. Tādēļ ziņojumi ir detalizēti un tajos sniegto informāciju var uzskatīt par objektīvu. Protams, ziņojumi rakstīti Latvijas valsts interesēs. Ar sevišķi vērtīgiem secinājumiem izpaužas sūtņa Roberta Liepiņa (1928–1933) ziņojumi. Sūtņi atbilstoši saviem darba uzdevumiem sekoja vietējai presei (Lietuvas, kā arī tieši Klaipēdas apgabala), Lietuvas gadījumā iepazinās arī ar Polijas un Vācijas presi, nozīmīgākās laikrakstu ziņas un rakstus izgriezot, tekstā pasvītrotot svarīgākās vietas un nosūtot pielikumā saviem ziņojumiem uz Rīgu. Preses materiāli no lietuviešu valodas tika tulkoti vai nu uz vietas sūtniecībā, vai arī ministrijā Rīgā. Atsevišķos gadījumos ministrija lūdza pievienot tulkojumus sūtniecībai, jo ministrijā neesot cilvēka, kuŗš varētu tulkot no lietuviešu valodas. Latvijas diplomātu interešu lokā bija arī preses informācija par kurseniekiem, tālab šie preses izgriezumi saglabājušies arhīvā. Arī konsulāta Klaipēdā ziņojumi uz Rīgu ir regulāri, izņemot konsula P. Kalcenava darbības otro termiņu (1933. gada marts – 1934. gada septembris), kad tā sākumā sūtņis R. Liepiņš ir spiests aizrādīt konsulam par nepieciešamību sniegt regulārus ziņojumus.⁹ Diemžēl atsevišķos gadījumos sūtniecības un konsulāta darbības pārskati aprobežojas ar tehniskā pārstāvniecības darba raksturojumu, nesniedzot ziņas par veikto „informācijas un propagandas darbu“. Šajā aprakstā atrodami arī dokumenti, kuŗi raksturo Lietuvas un Latvijas attiecības latviešu intereses pastiprināšanās un Latvijas

⁹ LVVA, 3. apr., 3033. l. (Latvijas pārstāvniecības Lietuvā politiski ziņojumi), 171. lp.

un Lietuvas preses polemikas kontekstā par kurseniekiem 1932. gada beigās un 1933. gada sākumā.

1370. fondā 1. aprakstā atrodami Latvijas Iekšlietu ministrijas Baznīcu un konfesiju departamenta (1923.–1937.g. – Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu pārvalde) materiāli.¹⁰ Tajā glabājas sarakste par iespēju Kuršu kāpās iecelt latviešu valodā kalpojošu evaņģēliski luteriskās konfesijas mācītāju.

Materiāli par kurseniekiem atrodami arī 1632. fonda 2. aprakstā (Izglītības ministrijas dokumenti).¹¹ Izglītības ministrijas fondā atrodams Igaunijas dienas laikraksta „*Postimees*“ 1937. gada 12. septembra raksta tulkojums ar nosaukumu „Kuršiem brauc precinieki“, kas arī atspoguļo Latvijas interesi par kurseniekiem un kuŗa tulkojumu Latvijas sūtniecība Igaunijā piesūtījusi Izglītības ministrijai. Raksta autors parakstījies „Masas cilvēks“, kas, pēc raksta satura spriežot, varētu būt igauņu folklorists Oskars Loritss.¹² O. Loritss sakarā ar asiem, kritiskiem izteikumiem par Latvijas politiku pret lībiešiem bija izraidīts no Latvijas, Latvijas valdības iestādes sekoja viņa darbībai, tādēļ arī minētais raksts piesaistījis sūtniecības uzmanību.

Lietuvas Centrālajā valsts arhīvā atrodami materiāli par Kuršu kāpām no XIX gadsimta beigām līdz 1945. gadam.¹³ Arhīva 1611. fonda 1. aprakstā glabājas Klaipēdas kadastru pārvaldes materiāli.¹⁴ Darbā noderīgi ir nekustamā īpašuma (parasti zemes) īpašnieku maiņas reģistri (*Eigentumsveränderungslisten*), konkrēti par kursenieku apdzīvotajiem ciemiem – Nīdu, Šatenurtu, Bomelsviti, Melnragu, Karkelbeku, Nemirsētu.¹⁵ Minētie reģistri ir dokumenti, kuŗu aizpildīšanu noteiktā secībā veica vairākas Vācijas, vēlāk Klaipēdas apgabala (Lietuvas) valsts iestādes, tādēļ tajos atrodamā informācija ir ticama. Reģistros norādīts līdzšinējā un jaunā

¹⁰ LVVA, 1370. f. (Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Baznīcu un konfesiju departaments), 1. apr.

¹¹ LVVA, 1632. f. (Latvijas Republikas Izglītības ministrija), 2. apr. (Vispārīgā daļa)

¹² LVVA, 1632. f., 2. apr., 1082. l. (Sarakste ar Ārlietu ministriju, Latvijas sūtniecībām ārzemēs u.c. par kultūras sakariem ar ārzemēm, savstarpēju sadarbību robežu apgabalos u.c.)

¹³ Archivführer zur Geschichte des Memelgebiets und der deutsch-litauischen Beziehungen. Bearb. von Ch. Gahlbeck u. V. Vaivada. Hrsg. v. J. Tauber u. T. Weger [=Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, Bd. 27]. – München: R. Oldenbourg, 2006. – 686 S.

¹⁴ LCVA, f. 1611 (Klaipēdas krašto kadastru īstaigos), ap. 1 (Klaipēdas kadastra pārvalde)

¹⁵ LCVA, f. 1611, ap. 1, b. 91–93 (Eigentumsveränderungslisten. Bommelsvitte), 166 (Eigentumsveränderungslisten. Karkelbeck. 1887–1932), 200 (Eigentumsveränderungslisten. Mellneraggen. 1890–1932), 220 (Eigentumsveränderungslisten. Nidden. 1890–1932), 221 (Eigentumsveränderungslisten. Nimmersatt. 1896–1932), 269 (Eigentumsveränderungslisten. Schwarzort. 1896–1932)

īpašnieka vārds un nodarbošanās, bieži arī ģimenes stāvoklis (nereti zemes gabals bija vīra un sievas kopīpašumā (*Gutgemeinschaft*), tādos gadījumos norādīts nevien sievas vārds, bet arī dzimtais uzvārds, kas liecina par visai ievērojamu dzimumu līdztiesības pakāpi). Arhīva 923. fonda 1. aprakstā glabājas Lietuvas ministru kabineta dokumentācija.¹⁶ Tā kā Klaipēdas apgabals, kuŗā ietilpa arī kursenieku apdzīvotā teritorija, Lietuvas valdībai bija pastāvīgu rūpju lokā, tad avoti par darba tēmu atrodami šajā fondā. Šeit glabājas Klaipēdas apgabala gubernatora ziņojumi un pārskati Lietuvas valdībai. Tie ir lietišķa satura dokumenti, paredzēti ierobežotam amatpersonu lokam, tādēļ tajos sniegto informāciju var uzskatīt par samērā objektīvu. Arhīva lietās atspoguļojas Klaipēdas apgabala vietējo iedzīvotāju, viņu vidū kursenieku, noskaņojums, attiecības ar Lietuvas valsts amatpersonām, ieskaitot konfliktus un dažādus incidentus. Arhīva 383. fonda 7. aprakstā glabājas Lietuvas ārlietu ministrijas dokumentācija.¹⁷ Tā kā Klaipēdas apgabals praktiski bez pārtraukuma bija Lietuvas un Vācijas attiecību degpunktā, kas tieši skāra arī Klaipēdas apgabala iedzīvotāju (tādi bija arī kursenieki) dzīvi, tad Ārlietu ministrijas dokumenti ir nozīmīgs vēstures avots tēmas izpētē. Viens aspekts, ko atklāj ārlietu ministrijas dokumenti, ir kursenieku dzīve pierobežā, intensīvie saimniecības un kultūras sakari ar Vāciju.¹⁸ Otra nozīmīga dokumentu grupa ir Lietuvas un Latvijas attiecības kursenieku jautājumā.¹⁹ Dokumenti to rašanās brīdī ir bijuši vai nu konfidenciāla rakstura vai vismaz paredzēti šauram amatpersonu lokam, tādēļ tie pelnī uzticību. Nereti tajos pausta visai kritiska Lietuvas amatpersonu attieksme un savu ierobežoto iespēju apzināšanās, kas atklātībā netika pausta, sevišķi 30. gadu beigās, kad Klaipēdas apgabala atkalpievienošana Vācijai bija kļuvusi nenovēršama. LCVA 391. fonda 3. aprakstu veido Lietuvas izglītības ministrijas dokumenti.²⁰ Darba tēmai svarīgas lietas ir statistikas pārskati par skolām Klaipēdas apgabala kursenieku apdzīvotajās vietās.²¹ Daļa anketu ne tikai aizpildītas, bet arī iespiestas lietuviešu

¹⁶ LCVA, f. 923 (Lietuvas Republikos ministru kabineta), ap. 1

¹⁷ LCVA, f. 383 (Užsienio reikalų ministerija), ap. 7

¹⁸ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1201 (Dokumentai apie padėtį Klaipėdos krašte ir Lietuvos-Vokietijos santykius), 1476 (Susirašinėjimas dėl Lietuvos-Vokietijos sienos pažeidimų), 2051 (Dokumentai apie Užsienio reikalų ministerijos finansus, Lietuvos-Vokietijos kultūrinį bendradarbiavimą, Prahos metro vizitą į Kauną), 2054 (Dokumentai apie padėtį Klaipėdos krašte)

¹⁹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 24, 1418 (Dokumentai apie latvių tautinēs mažumos padėtį Klaipėdos krašte)

²⁰ LCVA, f. 391 (Švietimo ministerija), ap. 3

²¹ LCVA, f. 391, ap. 3, b. 2602 (Klaipėdos krašto mokyklų statistikos žinios 1937 m. sausio 1 d.)

valodā, bet daļa – vācu valodā. Statistika Klaipēdas apgabalā bija zināms ierocis cīņā par ietekmi starp Lietuvas iestādēm, kas bija ieinteresētas apgabala „lietuviskošanā“ un vietējo vācu (mēmellandiešu) eliti, kas tam aktīvi pretojās. Jādomā, ka statistika ir puslīdz ticama, kaut gan literatūrā sastopami arī apgalvojumi, kas mudina to pārbaudīt. Piemēram, Pērvelkas skolā, pēc pārskata ziņām, 1937. gada 1. janvārī mācības notikušas gan vācu, gan lietuviešu valodā.²² Savukārt Alberts Juška raksta, ka, pēc šo skolu apmeklējušo ziņām, skolā lietota tikai vācu valoda.²³ Tādējādi statistikas pārskati būtu jāsalīdzina ar cita veida vēstures avotiem.

Publicētie avoti

Periodiskā prese

Darbā izmantota Vācijas (1949.–1990. gadā – tās rietumu daļas – VFR), Lietuvas un Latvijas periodiskā prese, kas ir nozīmīgs avots tēmas izpētei. Grūtības preses izmantošanā rada apstākļi, ka nedz kurseniekiem, nedz arī Kuršu kāpās nebija atsevišķa preses izdevuma, tādējādi arī Klaipēdas apgabala laikrakstos kursenieki minēti epizodiski. Tā kā gandrīz visi kursenieki prata vācu valodu un tajā runāja ar pārējo sabiedrību,²⁴ tad laikrakstu ziņojumos viņi uztverti par „vāciešiem“, un kursenieku piederību vairāk nosaka minētie uzvārdi (personas) un dzīves vietas. Jāņem vērā, ka apzīmējums „vācieši“ nozīmē valstspiederību (pavalstniecību, pilsonību), nevis etnisko izcelsmi, etnisko piederību, runāto valodu. Latvijas presē gandrīz vienmēr visi vietējie iedzīvotāji, kuŗi runājuši kursenieku valodā, konsekventi saukti par kuršiem vai kurseniekiem, vai pat latviešiem. Lai arī kursenieku skaits bieži vien tika pārspīlēts, Latvijas laikrakstu ziņas snieguši autori, kuŗi paši bijuši kursenieku ciemos un guvuši iespaidu par vietējo situāciju.

Dienas laikraksts „*Memeler Dampfboot*“ („Mēmeles Tvaikonis“)²⁵ iznāca Klaipēdā no 1849. līdz 1944. gadam, vēlāk tas turpināja iznākt VFR. No 1872. gada

²² LCVA, f. 391, ap. 7, b. 2602, l. 142 (Klaipēdos Krašto pradžios mokyklų statistikos žinios 1937 m. sausio mėn. 1 d. Pervelkos pradžios mokykla)

²³ Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla [=Mažosios Lietuvos fondo XXI leidinys]. – [Klaipėda]: Mažosios Lietuvos fondas; Klaipėdos universiteto leidykla, 2003. – P. 408

²⁴ Kursenieku valodu lietoja galvenokārt ģimenē un darbā – zvejojot jūrā.

²⁵ Šis varētu būt labākais tulkojums, *Memel* šinī gadījumā nozīmē Nemunu (Mēmeli), nevis Klaipēdu (Mēmeli).

laikraksta īpašnieki bija Zībertu ģimene, kam piederēja izdevniecība „*Dampfboot-Verlag*“. Pēc Klaipēdas apgabala pievienošanas Lietuvai (1923) tas saglabāja konsekventi provācisku politisku ievirzi un aizstāvēja domu, ka apgabalam jāpaliek vāciskam.²⁶ Laikraksta galvenā redaktora posteni atstāja Vācijas pavalstnieks R. Leibners, jo, saskaņā ar Lietuvas likumiem, redaktors nedrīkstēja būt ārzemnieks, viņu nomainīja skolu darbinieks Martīns Kaķis (*Kakies*), dzimis kursenieku zvejnieku ģimenē Šatenurtā, Kuršu kāpās. Pēc Klaipēdas apgabala pievienošanas Vācijai 1939. gadā laikraksts nonāca nacionālsociālistu izveidotas sabiedrības ar ierobežotu atbildību īpašumā, 1944. gada oktobrī evakuējās, 1945. gada 6. februārī Heiligenbeilā (tag. Mamonovā Krievijā) iznāca pēdējais laikraksta numurs. 1948./1949. gadā bēgļu gaitās Oldenburgā F. V. Zīberts un H. A. Kuršats mēģināja laikrakstu atjaunot, tomēr, tā kā Lielbritānijas okupācijas vara bēgļiem atļāva izdot tikai apkārtrakstus, tas iznāca apkārtraksta formātā ar nosaukumu „*Memeler Rundbrief*“. 1950. gada 5. janvārī avīze atsāka iznākt ar agrāko nosaukumu reizi mēnesī. 1972. gadā F. V. Zīberts pārdeva spiestuvi uzņēmumam „*Köhler & Foltmer*“ (vēlāk „*Köhler*“) un bija redaktors (un izdevējs?) līdz savai nāvei 1983. gadā, kad izdošana pārgāja Klaipēdas apgabala trimdnieku centrālās organizācijas – Mēmelzemes apriņķu darba savienības („*Arbeitsgemeinschaft der Memellandkreise*“) rokās. „*Memeler Dampfboot*“ aizstāvēja Vācijas valsts politiku un Klaipēdas apgabala atrašanos tās sastāvā, un kurseniekus uztvēra par neatņemamu vācu nācijas daļu. Visā tā pastāvēšanas laikā laikraksts satur vietējās ziņas, kā arī vērtīgus novadpētniecības rakstus, kas atspoguļo arī kursenieku dzīvi. Pēckaņa periodā tajā publicēts daudz avotu – atmiņu, novadpētnieku rakstu, fotoreprodukciju, kas atspoguļo Klaipēdas apgabala, arī Kuršu kāpu un kursenieku, vēsturi līdz 1945. gadam.²⁷ Tā kā laikraksta mērķis ir uzsvērt un pamatot Mēmelzemes piederību Vācijai, tās vēsturei, tad rakstos kursenieku etniskā piederība lielākoties nav izcelta, kursenieki faktiski uzskatīti par vācu nācijas etnogrāfisku grupu.

²⁶ Pocytė S. Die Suche nach der verlorenen Heimat und Geschichte in der Periodika der deutschen und litauischen Memelländer außerhalb des Landes nach dem Zweiten Weltkrieg // *Annaberger Annalen*. Nr. 18. – 2010. – S. 24

²⁷ Pocytė S. Die Suche nach der verlorenen Heimat und Geschichte in der Periodika der deutschen und litauischen Memelländer außerhalb des Landes nach dem Zweiten Weltkrieg. – S. 27

VFR pēc kara iznāca Austrumprūsijas bēgļu periodiski izdevumi, no kuriem galvenais – nedēļas laikraksts „*Das Ostpreußenblatt*“ („Austrumprūsijas Lapa“), kurš 1950. gadā sāka iznākt Hanoverā, bet 2003. gadā pārdēvēts par „*Preussische Allgemeine Zeitung*“ („Vispārējā Prūsijas Avīze“). Tas ir centrālās Austrumprūsijas bēgļu organizācijas – Austrumprūsijas Novadniecības (*Landsmannschaft Ostpreußen*) oficiālais izdevums. Promocijas darbam nozīmīgas ir laikrakstā regulāri publicētās bijušo Austrumprūsijas, arī Klaipēdas apgabala iedzīvotāju atmiņas, to vidū kursenieku atmiņas par dzīvi Kuršu kāpās līdz 1944. gadam.

Nozīmīgs avots ir arī Lietuvas prese. Laikraksts „*Lietuvos Žinios*“ („Lietuvas Ziņas“) no 1909. gada iznāca Viļņā, pārtrauca savu iznākšanu Pirmā pasaules kara apstākļu dēļ un turpināja iznākt no 1922. līdz 1940. gadam Kauņā, kad bija Zemnieku savienības laikraksts. A. Smetonas autoritārā režīma laikā laikraksts atradās opozīcijā.

Sabiedriski politiskais dienas laikraksts „*Lietuva*“ iznāca no 1919. līdz 1928. gadam Kauņā. 1923. gada vasarā, kad Klaipēdu un Kuršu kāpas apmeklēja „Latvju-lietuvju vienības“ ekskursija, laikraksts nevien pauda dziļas simpātijas pret kaimiņvalsts ciemiņu vizīti, bet arī par pašsaprotamu uzskatīja latviešu interesi par kurseniekiem un tuvināšanās idejas ar viņiem.

Laikraksts „*Lietuvos Aidas*“ („Lietuvas Atbals“) iznāca no 1917. gada septembrā līdz 1918. gada decembrim Viļņā, bet no 1928. līdz 1940. gadam Kauņā. Tas pauda oficiālo Lietuvas valdības viedokli. 1933. gadā, reaģējot uz Latvijas laikrakstu publikācijām par vēlamo tuvināšanos ar kurseniekiem, „*Lietuvos Aidas*“ polemizēja ar Latvijas presi.

Žurnālu „*Jūra*“ no 1935. līdz 1939. gadam Klaipēdā izdeva Lietuvas Jūrnieku savienība (*Lietuvos jūrininkų sąjunga*) un Lietuvas Sieviešu nacionālās jūras flotes atbalsta savienība (*Lietuvos moterų tautiniam laivynui remti sąjunga*). Žurnāls lasītājus iepazīstināja ar Klaipēdas apgabala un Palangas novada piekrastes dzīvi un problēmām, cenšoties tos ieinteresēt ar agrāk mazpazīstamām jomām – jūrniecību un jūras zvejniecību. Tas pauda Lietuvas viedokli.

1936.–1939. gadā Klaipēdā iznākušā laikraksta „*Vakarai*“ („Rietumi“) redaktors bija bijušais Lietuvas ministru prezidents Ernests Galvanausks, un tas pauda Lietuvas skatījumu uz Klaipēdas apgabalu un vēlmi integrēt to Lietuvā.

Lietuvas periodikā atrodamas ziņas par kursenieku ikdienas dzīvi, nodarbošanos, Kuršu kāpu dabu un dažādām stihiskām nelaimēm – vētrām un zvejnieku bojāeju vai izglābšanu.

Latvijas teritorijā, kopš 1918. gada – Latvijas Republikā iznākusī prese ir nozīmīgs avots, kurā atrodamas liecības par kursenieku dzīvi un Latvijas sabiedrības, valsts iestāžu un biedrību interesi par kurseniekiem. Darbā izmantoti dienas laikraksti – „Baltijas Vēstnesis“, vislielākais latviešu laikraksts „Jaunākās Ziņas“, Latviešu zemnieku savienības laikraksts „Brīvā Zeme“, Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas laikraksts „Sociāldemokrāts“, Demokrātiskajam centram tuvu stāvošais „Latvijas Vēstnesis“ („Baltijas Vēstneša“ pēctecis), Latvijas armijas štāba izdots „Latvijas Kareivis“, nacionāldemokrātiskais Arveda Berga Latviešu nacionālās apvienības laikraksts „Latvis“, bezpartijiskā avīze „Pēdējā Brīdī“, Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas laikraksts „Latvija“. Izmantoti nedēļas laikraksti „Varavīksne“, Latvijas Atturības biedrības nedēļas laikraksts „Jaunā Balss“. Interesi par Kuršu kāpām izrādīja arī vietējā (novadu) dienas prese – Liepājas laikraksti „Dienas Lapa“, labēji centriskais „Kurzemes Vārds“ un sociāldemokrātiskā „Strādnieku Avīze“, Jelgavā iznākušie „Jaunais Zemgaliētis“ (to 1923. gada oktobrī bija noorganizējuši daļa Latviešu zemnieku savienības Jelgavas dienas laikraksta „Zemgaliētis“ redakcijas darbinieku un izdevēju) un LZS interešu paudēja „Zemgales Balss“, kā arī „Dobeles Balss“, vietējie nedēļas laikraksti – Aucē iznākušās „Zemgaliēšu Domas“, „bezpartijiskais objektīvais laikraksts“ „Jaunais Ventspils Apskats“, „nacionālais laikraksts“ „Ventpils Avīze“. Rakstus par kurseniekiem publicēja pirmais latviešu literāri sabiedriskais mēnešraksts „Austrums“, populārais žurnāls „Atpūta“, populārzinātniskais žurnāls „Burtnieks“, bērnu žurnāls „Jaunais Cīrulītis“. Latviešu interesi par kurseniekiem ievēroja arī minoritāšu prese – lielākais baltvācu minoritātes laikraksts „*Rigasches Rundschau*“, krievu valodā iznākošais dienas laikraksts „*Segodņa*“. Kā redzams, raksti par kurseniekiem iespiesti dažādu politisku virzienu un dažāda mēroga preses izdevumos. Vislielāko uzmanību sakariem ar kurseniekiem pievērsa laikraksts „Brīvā Zeme“ (arī vēlāk minētā grāmata – rakstu krājums „Kuršu zemē un ļaudīs“ iznāca „Brīvās Zemes“ apgādā). Raksti par kurseniekiem atrodami arī Latvijas korporāciju apvienības un Studentu Prezidiju Konventa laikrakstā „*Universitas*“. Visa minētā periodika atspoguļo kursenieku dzīvi

un Latvijas sabiedrības interesi par viņiem, liela daļa no rakstiem ir kursenieku ciemos viesojušos autoru ceļojumu iespaidu, kursenieku dzīves novērojumu apraksti, arī priekšlasījumu atstāsti, aktuālie notikumi sakarā ar palīdzību kurseniekiem, arī polemikas par kursenieku jautājumu, gan vietējā mērogā, gan ar Lietuvas un Vācijas (Karalauču) laikrakstiem. Preses rakstos paustais viedoklis bieži ir subjektīvs, sevišķi demokrātiskajā periodā. Praktiski visi rakstu autori pauž Latvijas intereses un uzskata, ka kursenieki ir latviešu tautas daļa. Neraugoties uz iespējamo autoru subjektīvo viedokli, preses avoti ir visai vērtīgi, sniedz informāciju par kursenieku dzīvi, nodarbošanos minētajā laika posmā.

Citi publicētie avoti

Svarīgs dokuments, kas liecina par kursenieku apdzīvotā Nidas ciema attīstību, ir 1942. gada Nidas plāns, ko pēc Nidas ciema valdes pasūtījuma zīmējis Nidas mākslinieks un fotogrāfs Pauls Īzenfelss un izdevusi viņa mākslas izdevniecība Nidā.²⁸ Plānā atzīmēts Nidas ciema iedalījums apbūves gabalos un pielikumā – zemes īpašnieku saraksts (uzvārdi un vārdi). Pēc plāna iespējams noskaidrot ciema zemes gabalu īpašniekus. Tas ir nozīmīgs dokuments, kuŗš atspoguļo Nidas iedzīvotāju sastāvu īsi pirms evakuācijas Otrā pasaules kara beigu posmā.

Vairāki avoti publicēti J. Kursītes sastādītajā krājumā „Kursenieki mainīgajā pasaulē”.²⁹ Viens no tiem ir toreizējā Latvijas Universitātes vēstures studenta, vēlākā vēsturnieka Roberta Malvesa raksts, kuŗš tapis pēc dažu dienu uzturēšanos Kuršu kāpās, nogādājot kurseniekiem Rīgas Latviešu biedrības sarūpēto grāmatu dāvinājumu 1932. gada novembra sākumā.³⁰ R. Malvesa rakstā atrodamas ziņas par kursenieku izcelsmi, skaitu atsevišķos ciemos, nodarbošanos, tautisko apziņu un tautas daiļradi, nobeigumā paskaidroti atsevišķi kursenieku valodas vārdi un sniegtas vairāku, autoram pazīstamu, kursenieku adreses. Minētajos datos par kursenieku skaitu visi Kuršu kāpu iedzīvotāji nosaukti par „kuršiem“, resp. kurseniekiem. Lai arī J. Kursīte R. Malvesa rakstu nosauc par tapušu „apjomīga kursenieku dzīves apstākļu,

²⁸ Nidden. Dorfplan. – [Nidden]: P. Isenfels, 1942. – 1 lp.

²⁹ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī; Zālīte M. Intervija ar Lizeloti Šraiberi; Kursīte J. Oļģerta Auna Kuršu kāpu fotogrāfijas (pirmpublicējumi) // Kursenieki mainīgajā pasaulē. Rakstu krājums J. Kursītes red. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007

³⁰ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. Rakstu krājums J. Kursītes red. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007. – 55.–62. lpp.

noskaņojuma, valodas situācijas izziņas darba³¹ rezultātā, darbu patiesi raksturo autora dotais nosaukums – tie ir rūpīgi fiksēti daudzveidīgi ceļojuma vērojumi, papildināti ar nelielām literatūras studijām. Iepazīstoties ar manuskripta oriģinālu,³² var secināt, ka, publicējot šo rakstu krājumā, pieļautas vairākas neprecizitātes, no kurām nozīmīgākās: pirmkārt, nav publicēts 1. lappusē atrodamais literatūras saraksts par kurseniekiem un Kuršu kāpām (6 vienības), kas parāda, ar kādu literatūru autors iepazinies, veidojot šo rakstu (iespējams, jau pirms došanās pie kurseniekiem). Otrkārt, neprecīzi publicēta tabula ar kursenieku apdzīvoto vietu iedzīvotāju skaitu, kursenieku un kursenieku valodas zvejniecības terminoloģiju lietojošo skaitu. Publicētajā tekstā dažviet ir iztrūkumi vai pat papildinājumi, salīdzinājumā ar oriģinālu. Piemēram, raksta beigās minētajā kursenieku adrešu sarakstā Nidas kursenieka „Fridriha Šmita 2.“ vārda vietā iespiests vienīgi „Fridrihs Šmits“ – bez numura 2. – nav ievērots, ka plašā radniecības sazarojuma dēļ kurseniekiem mēdza būt vienādi uzvārdi un pat vārdi, tādēļ, lai atšķirtu atsevišķas personas, aiz vārda mēdza likt skaitli, piemēram, I, II vai pat III.³³

Nozīmīgu darbu dažādu kursenieku dzīves jomu dokumentēšanā paveikuši novadpētnieki Pauls Kvauka³⁴ un Rihards Pīčs. Viņi aptaujājuši Vācijas Federatīvajā Republikā dzīvojošos kurseniekus. R. Pīčs pats bija kursenieks, vecāku ģimenē runājis kursenieku valodā, pats nodarbojies ar zvejniecību marē un jūrā, tātad pazina šās nozares profesionālos terminus, pratis arī medīt vārnas, tātad pārzināja visas galvenās kursenieku nodarbošanās.³⁵ R. Pīča darbs par zvejnieku dzīvi Kuršu kāpās XX gadsimta 20.–30. gados arī uzskatāms galvenokārt par avotu, jo autors balstās uz savām un citu kursenieku atmiņām.³⁶ Par avotu uzskatāma arī P. Kvaukas un R. Pīča sastādītā kursenieku valodas vārdnīca, kā arī R. Pīča kursenieku–vācu valodas vārdnīca, kur atrodami daudzi kursenieku lietoti jēdzieni un termini, sevišķi sadzīves

³¹ Kursīte J. LU ekspedīcijas uz Kuršu kāpām un citām rietumbaltu apdzīvotām vietām (2003.–2006.) // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 64.–65. lpp.

³² Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī. Mašīnraksts caur kopējamo papīru. Brošēts // LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa, A105 (R. Malvesa fonds), N6 (26 lpp.)

³³ Neoficiālā saziņā šim nolūkam kaļoja arī īpaši pavārdi.

³⁴ Pauls Kvauka (1898–1970) – Klaipēdas apgabala pedagogs, novadpētnieks, sabiedrisks darbinieks. 1944.g. evakuējies uz Vācijas rietumiem, pēc kara dzīvojis un strādājis trimdā VFR.

³⁵ Kwauka P., Pietsch R. Kurisches Wörterbuch. Mit einer Einleitung von Prof. Dr. E. Hofmann [=Schriftenreihe Nordost-Archiv, bearb. u. hrsg. von E. Jäger, H. 13]. – Berlin: Verlag Ulrich Camen, 1977. – S. 9

³⁶ Pietsch R. Fischerleben auf der Kurischen Nehrung. – Berlin: Ulrich Camen, 1982.– 324 S.

jomā, kursenieku un vācu valodā.³⁷ Avotu trūkums ir vārdnīcu tapšana zināmu laiku pēc tam, kad kursenieki vairs nedzīvoja Kuršu kāpās un viņu iepriekšējā sadzīve bija krasi mainījusies, līdz ar to vārdus nācās atcerēties (tās var uzskatīt par atmiņām).

Par Preiļu skolu atmiņas uzrakstījuši skolotājs Alfrēds Eglins, kā arī viņa meita, skolotāja Herta Jurgeite.³⁸ Tās sniedz ziņas par kurseniekiem Preiļu ciemā laikā no 1913. līdz 1918. gadam, kad A. Eglins tur bija skolotājs. Bijušā Lietuvas robežsarga Alfonsa Nevardauska darbs „Piejūrā, piemārē“³⁹ uzskatāms par avotu, jo autors sniedz ziņas par kurseniekiem, kuņus saticis 20. gadsimta 30. gados, dienējot Klaipēdas apgabalā, Kuršu kāpu ciemos. Līdzās atmiņām šajā darbā ir arī ziņas, kuņas autors, acīmredzot ieguvis no literatūras, tālab darbs pats uzskatāms arī par literatūru. Autora viedoklis daļēji ir subjektīvs, tomēr darbā atrodamas daudzas vērtīgas liecības par kurseniekiem, jo autors aprakstītajos notikumos ir bijis klāt, piemēram, aprakstītajos Šatenurtas kursenieku un Lietuvas iestāžu tuvināšanās pasākumos.⁴⁰

Par avotiem noteiktā laikposmā uzskatāmi arī attiecīgajā laikā rakstīti zinātniski, populārzinātniski un novadpētniecības darbi, kuņi atspoguļoja kursenieku dzīvi attiecīgajā laikposmā.⁴¹ F. Tecnera raksti un monogrāfija balstīta uz apceļotajām Vācijas slāvu un baltu zemēm no 1895. līdz 1900. gadam.⁴² Karalauču universitātes ģeogrāfijas profesors Frīdrihs Māgers, atsaucoties uz 1920. gadā veiktu aptauju, raksta, ka kursenieku (*Kuren*) Kuršu kāpu ziemeļdaļā esot ne vairāk par 8 procentiem iedzīvotāju, turklāt tie esot sevi nosaukuši par „lietuviešiem“ (*Litauer*), pārējie – „vācieši“ (*Deutschen*).⁴³ No citiem avotiem nav zināms, ka kursenieki tolaik būtu saukuši sevi par „*Litauer*“. Apzīmējums „lietuvieši“ šinī gadījumā drīzāk arī nozīmē lietuviešus tādā izpratnē, kā par lietuviešiem sauca Klaipēdas apgabala cietzemes

³⁷ Kwauka P., Pietsch R. Kurisches Wörterbuch. – 87 S.; Pietsch R. Deutsch-kurisches Wörterbuch. Mit einer Einleitung von F. Scholz. – Lüneburg: Nordostdeutsches Kulturwerk, 1991. – 463 S.

³⁸ Eglins A. Preil und Perwelk im Wandel der Zeit. Erinnerungen eines Nehrungslehrers // Memelland Kalender 1958. – Oldenburg, 1958. – S. 55–60; Jurgeit H. Die Schule in Preil // Memeler Dampfboot. – 1983. – Nr. 8. – 20. Aug.

³⁹ Nevardauskas A. Pajūriais, pamariais. – Chicago: autorizdevums, 1963. – 317 p.

⁴⁰ Nevardauskas A. Pajūriais, pamariais. – P. 284

⁴¹ Tetzner F. Die Kuren in Ostpreußen // Globus. – Bd. 75. – 1899. – Nr. 6. – 4. Febr. – S. 89–96, Nr. 7.– 18. Febr. – S. 108–114, Nr. 9. – 4. März. – 143–149; Tetzner F. Die Kuren (Letten) // Die Slawen in Deutschland. – S. 113–178; Schlicht O. Kurische Nehrung in Wort und Bild. – Königsberg i. Pr.: Gräfe und Unzer, 1924 (172 S.); 1927² (180 S.); Mager F. Die Landschaftsentwicklung der Kurischen Nehrung. – Königsberg (Pr): Gräfe und Unzer, 1938. – 244 S. u.c.

⁴² Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 2

⁴³ Mager F. Die Landschaftsentwicklung der Kurischen Nehrung. – S. 116–117

iedzīvotājus, turpretī „vācieši“ nozīmē tos, kuŗi jūtas piederīgi Vācijai vai ir Vācijas pavalstnieki, nevis viņu etnisko piederību un runāto valodu – viņu vidū meklējami kursenieki. F. Māģera darbs ir tapis nacionālsociālistu diktatūras laikā Vācijā, tādēļ autors ievērojami pārspīlējis Kuršu kāpu iedzīvotāju vāciskumu.

Par avotiem uzskatāmi arī daiļliteratūras darbi par kurseniekiem.⁴⁴ Tie apliecina interesi par kurseniekiem Latvijas sabiedrībā. Pašu kursenieku sacerētie daiļdarbi liecina par viņu garīgo pasauli, viņu un vides attiecībām. Citu autoru sacerētie darbi liecina par kursenieku tēlu skatījumā no ārpusēs. Daiļliteratūras darbi promocijas darbā izmantoti kā intereses apliecinājums par kurseniekiem, vēsturiski nozīmīgs fēnomens, neanalizējot tos no literatūrzinātnes viedokļa.

Literatūra

Par kurseniekiem rakstījuši Vācijas, Lietuvas un Latvijas autori. Trūkums šiem darbiem ir tāds, ka lielāko daļu no darbiem nav rakstījuši vēsturnieki, bet novadpētnieki, dabas pētnieki u.c. nozaŗu pārstāvji.

Vācu historiogrāfija. Vācu historiogrāfiju par kurseniekiem var iedalīt vismaz trijos hronoloģiskos posmos. Pirmais posms aptver laiku līdz 1918. gadam, kad kursenieku apdzīvotā zeme bija neapstrīdama Vācijas valsts sastāvdaļa, kursenieki raisīja tālaika izglītoto aprindu interesi, kuŗa turklāt lielākoties nebija politizēta. Šim posmam pieskaitāmi jau aplūkoti A. Becenbergera un F. Tecnera darbi.⁴⁵ Otrajam historiogrāfijas posmam starp 1920. un 1945. gadu, Pirmā pasaules kaŗa iznākumā mainoties kursenieku zemes politiskajai piederībai, jau raksturīga politizēta attieksme, tiesa, ne vienādā mērā. Atšķirībā no iepriekšējā posma, neparādās tieši kurseniekiem veltīti darbi, bet darbi ir veltīti tieši Kuršu kāpām, cenšoties lasītājam parādīt šā novada izcilību un pamatot tā vēsturisko piederību Vācijai. Tiesa, arī kursenieki parasti tiek pieminēti un aprakstīti, kamēr lietuviešu elements Kuršu kāpās tikpat kā

⁴⁴ Karrasch A. Winke, bunter Wimpel.! Eine Fischergeschichte von der Kurischen Nehrung. – Stuttgart; Berlin: Cotta, 1932. – 262 S.; Kairis M. Dzintene. Dzejoļi / Tulk. A. Francis. – [Rīga]: Latvijas Preses biedrība, 1936. – 64 lpp.

⁴⁵ Bezenberger A. Über die Sprache der preußischen Letten // Magazin, hrsg. von der Lettisch-Litterarischen Gesellschaft. – 18er Bd. – Mitau: Lettisch-Litterarische Gesellschaft, 1887. – S. 1–170; Bezenberger A. Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner; Tetzner F. Die Kuren in Ostpreußen // Globus. – Bd. 75. – 1899. – Nr. 6. – 4. Febr. – S. 89–96, Nr. 7. – 18. Febr. – S. 108–114, Nr. 9. – 4. März. – 143–149; Tetzner F. Slawen in Deutschland.

netiek atspoguļots. Vācu autori kurseniekus parasti nepretstatī vāciešiem (*Deutschen, deutsche Einwohner*), kas, protams, ir pamatoti termina politiskajā nozīmē. Tādējādi vācu historiogrāfijas gadījumā jāņem vērā, ka jēdziens „vācietis“ – *Deutsche* – nozīmē ne tikai etnisko, bet arī – pie tam bieži vien galvenokārt – valstspiederību, pavalstniecību, kamēr iedzīvotāju etniskā piederība, etniskā apziņa un valoda minētajiem autoriem ir otršķirīga vai pat neinteresē. Piemēram, Oskars Šlihts atzīst, ka tagadējie Kuršu kāpu iedzīvotāji apzīmē sevi par „*Kuren*“ jeb „*Kursineeki*“, savu valodu – par „*Kursineeki wahloda*“, tādējādi viņi ir „vienīgie latvieši, kuŗi vēl no senākiem laikiem saucas par kuršiem“.⁴⁶ O. Šlihts, lai arī nešaubīgi aizstāv Klaipēdas apgabala piederību Vācijai (monogrāfijas pirmais izdevums nācis klajā apgabalam izšķirīgajā 1924. gadā, kad tika parakstīta Klaipēdas konvencija) un Kuršu kāpas no Krantas līdz Klaipēdai, pēc viņa ieskata, ir „tīra vācu kultūras zeme“,⁴⁷ samērā objektīvi atspoguļo kursenieku lomu un sniedz daudzas interesantas ziņas par tiem. Vēlāk, 30. gados, vācu vēsturnieks un ģeogrāfs F. Māgers un vēsturnieks Kurts Forstreiters, viens uz otru atsaucoties, atšķirībā no O. Šlihta, kursenieku nozīmi pārspīlēti samazina.⁴⁸

Trešais vācu historiogrāfijas posms ietver laiku pēc 1945. gada, kad Vācija ir zaudējusi kursenieku zemi. Vācijas Federatīvajā Republikā tapa darbi par zaudēto Klaipēdas apgabalu jeb Mēmelzemi, kuŗos aprakstīti arī kursenieki – šie Vācijai neapšaubāmi lojālie iedzīvotāji. Tomēr autori bija novadpētnieki, nevis profesionāli vēsturnieki.⁴⁹

Veselu apakšnodaļu kurseniekiem savā grāmatā par Austrumprūsijas vēsturi veltījis mūsdienu vācu vēsturnieks A. Koserts, kuŗš mēģina sintezēt iepriekšējo autoru darbus.⁵⁰ Viņš uzsver, ka iedzīvotāji nabadzīgo Kuršu kāpu nošķirtībā, neraugoties uz pieaugošo svešinieku kustību, spējuši saglabāt savas etniskās īpatnības. A. Koserts

⁴⁶ Schlicht O. Die Kurische Nehrung in Wort und Bild. – Königsberg i. Pr.: Gräfe & Unzer, 1924. – S. 77

⁴⁷ Schlicht O. Die Kurische Nehrung in Wort und Bild. – Königsberg i. Pr.: Gräfe & Unzer, 1924. – S. 166

⁴⁸ Forstreuter K. Die Entwicklung der Nationalitätenverhältnisse auf der Kurischen Nehrung // Altpreußische Forschungen. – Jg. 8. – Königsberg i. Pr.: Gräfe und Unzer, 1931. – S. 46–63; Mager F. Die Landschaftsentwicklung der Kurischen Nehrung.

⁴⁹ Kurschat H. A. Das Buch vom Memelland. Heimatkunde eines deutschen Grenzlandes. – 2. unveränderte Auflage. – Oldenburg: Verlag Werbedruck Köhler, 1990. – 644 S.

⁵⁰ „Als Nation dem Untergang geweiht“: die Kuren // Kossert A. Ostpreussen. Geschichte und Mythos. – [o.O.]: Pantheon, 2007. – S. 190–195

salīdzina kursenieku ieceļošanu Kuršu kāpās pēc 1422. gada ar lietuviešu ieceļošanu Prūsijas cietzemē, piezīmējot, ka lietuvieši bija zemkopji, kamēr kursenieki – zvejnieki. Autors uzsvē kursenieku izcelsmes un valodas radniecību ar latviešiem un latviešu valodu. Kursenieku etniskās kopienas vēsturiskie procesi minētajā darbā aplūkoti Austrumprūsijas vēstures kontekstā, vairāk vērtēta Kuršu kāpu apgabala nozīme Austrumprūsijas un visas Vācijas mērogā, turklāt darbs galvenokārt aplūko XIX gadsimta situāciju Kuršu kāpās. Atzinīgi jānovērtē tas, ka autors izmantojis arī latviešu literatūru, proti, Pēterā Vanaga historiogrāfisko apskatu par kurseniekiem un kursenieku valodu latviešu literatūrā.⁵¹

Lietuviešu historiogrāfija. XX gadsimta 20. gados, pēc Klaipēdas apgabala pievienošanas Lietuvai, parādījās lietuviešu autoru – publicistu, ģeogrāfu, zivsaimniecības speciālistu – darbi par Kuršu kāpām un kurseniekiem.⁵² Iznāca pirmā Klaipēdas apgabala bibliogrāfija.⁵³ Lietuviešu autoru darbu īpatnība visumā ir tāda, ka viņi izvairās no jautājuma par kursenieku etnisko piederību, radot priekšstatu, ka Kuršu kāpu pamatiedzīvotāji vienmēr bijuši lietuvieši. Lietuviešu autori cenšas pierādīt lietuviešu iedzīvotāju seno apdzīvotību Kuršu kāpās, jau pirms kurseniekiem. Piemēram, J. Pronskus Kuršu kāpu iedzīvotāju un Klaipēdas apgabala cietzemes lietuviešu savstarpējo radniecību saskata apģērbā, folklorā. Ģeogrāfs V. Viljams, atbilstoši sava laika romantizētajai viduslaiku vēstures izpratnei, izklāsta teoriju par kuršu ieceļošanu lietuviešu apdzīvotajās Kuršu kāpās lielkunigaiša Mindauga laikos pēc pēdējā uzaicinājuma, bet, runājot par XX gadsimtu, viņš atzīst, ka „vairākums Nērijas iedzīvotāju ir kursenieki [*kuršiai*]. Citu tautību piejaukumu ir nedaudz un tie pastāvīgi mainās. Tie ir galvenokārt ierēdņi un strādnieki, kuŗi ir lietuviešu vai vācu tautības.”⁵⁴ Starpkaŗu perioda lietuviešu autori balstās agrākos vācu autoru darbos, vietējo ierēdņu sniegtajās ziņās, kā arī paŗu novērojumos Kurŗu kāpās. Neņēmot vērā

⁵¹ Vanags P. Das Nehrungskurische in der lettischen Forschung, in: Range J. D. (Hg.): Baltisch-deutsche Sprachen- und Kulturkontakte in Nord-Ostpreußen. Methoden ihrer Erforschung [=Schriften des Instituts für Baltistik, Bd. 2]. – Essen, 2002. – S. 99–115

⁵² Pronskus J. Lietuvos Sachara – Kurŗiŗ Uŗmaris. – Klaipēda: akcinē bendrovē „Rytas“, 1923 (1937²).– 55 p.; Ronomanskis [A.] Maŗosios Lietuvos ųvejyba. – Kaunas: ųemēs ųkio departamentas, 1924. – 48 p.; Viliamas V. Kurŗiŗ nērija. Slenkanŗiosios kopos ir jŗ ųtaka sodyboms. – Kaunas: „Sakalo“ bendrovē, 1932. – 53 p.; Babickas P. Gintaro krantas. – Kaunas: Sakalas, 1938. – 80 p.

⁵³ Urbŗienē M. Klaipēdos kraŗto istorijos paraŗtēje. – Kaunas: „Sakalo“ bendrovē, 1934. – 80 p.

⁵⁴ Viliamas V. – Kurŗiŗ nērija. Slenkanŗiosios kopos ir jŗ ųtaka sodyboms. – P. 20

tendenci kursenieku jautājumā, šie darbi sniedz padziļinātu ieskatu Kuršu kāpu dabas apstākļos, kursenieku nodarbošanās jomās, zvejniecības īpatnībās.

1939. gada martā Lietuva Klaipēdas apgabalu bija spiesta atdot Vācijai, bet 1944.–1945. gadā gan Lietuvu, gan Klaipēdas apgabalu ar Austrumprūsiju okupēja PSRS. Klaipēdas apgabalu iekļāva Lietuvas Padomju Sociālistiskajā Republikā. Vietējos iedzīvotājus, bijušos Vācijas pilsoņus, okupācijas vara vai nu deportēja uz Sibīriju, vai arī, sākot ar 1958. gadu, atļāva viņiem pārceļot uz Vācijas Federatīvo Republiku, viņu vietā ievedot kolonistus no citiem PSRS apgabaliem. Attieksme pret vietējiem iedzīvotājiem, arī kurseniekiem, izpaudās arī šajā periodā tapušajā literatūrā par Kuršu kāpām, kuŗa tika izdota okupācijas varas ideoloģiskajā kontrolē. Arī šinī gadījumā okupācijas vara, sākot ar 50. gadu beigām, īpaši pēc Nēringas kūrortpilsētas izveidošanas, apvienojot Kuršu kāpu zvejniekciemus, 1961. gadā, iepazīstināja lasītāju ar Kuršu kāpu dabas krāšņumu. Novada seno iedzīvotāju – kursenieku – īpatnības lielākoties tika ignorētas, saucot tos vienkārši par „zvejniekiem”.⁵⁵

20. gadsimta 80. gadu beigās PSRS okupācijas varas ideoloģiskā kontrole Lietuvā vājinājās un parādījās iespēja tapt objektīviem darbiem. Lietuviešu vēsturniece, Klaipēdas Universitātes docente Nijole Strakauskaitē analizējusi Kuršu kāpu sabiedrības attīstību laikā līdz Otrajam pasaules karam.⁵⁶ Autore izmantojusi Valsts slepenā Prūsijas Kultūras mantojuma arhīva un Centrālā evaņģēliskā arhīva⁵⁷ materiālus, sevišķi Šatenurtas draudzes baznīcas grāmatas.⁵⁸ Tā kā monogrāfijas pamatapjoms veltīts XVIII un XIX gadsimtam, par kurseniekiem XX gadsimta pirmajā pusē darbā nav sīkākas analīzes. Darbā galvenokārt aplūkota Kuršu kāpu stratēģiskā nozīme agrākajos gadsimtos (kaŗa un pasta ceļš), kursenieku materiālā kultūra, reliģiskā dzīve, izglītība, kūrvieta attīstība, kursenieku sakari ar Kuršu jomas pretējā krasta iedzīvotājiem. Darbs nerada vienotu kopainu par to, kas ir kursenieki – nav paskaidrota kursenieku valodas atšķirība no lietuviešu valodas, nav sīkāk analizēts kursenieku īpatsvars Kuršu kāpu ciemos, aprobežojoties ar dažiem vispārīgiem izteikumiem darba beigās. Autore dažkārt nekritiski balstās uz vācu

⁵⁵ Gudelis V. Kuršiņ nerija ir marios. – Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960. – 208 p.

⁵⁶ Strakauskaitē N. Kuršiņ nerija – Europos pašto kelias. – Klaipėda: Jokužio leidykla-spaustuvė, 2001. – 112 p.

⁵⁷ Abi – Vācijā, Berlīnē.

⁵⁸ Strakauskaitē N. Kuršiņ nerija – Europos pašto kelias. – P. 5

autoru XX gadsimta 20. gadu ziņām, kuŗi kursenieku īpatsvaru Kuršu kāpu ziemeļdaļā tolaik novērtēja par niecīgu.⁵⁹ Latviešu autoru darbi monogrāfijā nav izmantoti. Darba tulkojumi angļu un vācu valodā faktiski ir tā papildināti izdevumi.⁶⁰

Vides zinātņu speciālists profesors Jurgis Bučs savā monogrāfijā aplūkojis Kuršu kāpas Lietuvas nacionālā parka aspektā.⁶¹ J. Bučs raksta, ka Kuršu kāpās vairāku gadsimtu gaitā izveidojusies „savdabīga etniska zvejnieku kopība“,⁶² bet nenorāda tās etnisko piederību un kādā valodā tā runājusi. Autors galvenokārt apraksta teritorijas dabu, materiālo kultūras mantojumu, mazāk Kuršu kāpu iedzīvotājus.

N. Strakauskaites un citas Klaipēdas Universitātes vēsturnieces Silvas Pocītes sastādītajā rakstu krājumā, kas veltīts XIX gadsimta pirmās puses kursenieku izcelsmes Prūsijas Lietuvas folkloras vācējam Mārtiņam Ludvigam Rēzam, autori pieskaŗas arī XX gadsimta Kuršu kāpu un kursenieku vēstures aspektiem, taču vairāk atspoguļo ar kurseniekiem nesaistītus jautājumus.⁶³ Visvairāk kurseniekus skaŗ D. Kiseļūnaites raksts par 1990.–2006. gadā autore savākto kursenieku folkloru, kuŗā sniegts ieskats arī pirmskaŗa folkloristu darbībā. Rakstā cita starpā izteikta doma par iespējamu Latvijas tūristu ietekmi uz kursenieku folkloras veidošanās procesiem starpkaŗu posmā.⁶⁴ Rakstā izmantota vācu, lietuviešu un latviešu literatūra. D. Kiseļūnaite publicējusi vairākus rakstus par kursenieku valodu, folkloru, etnisko kultūru, kā arī kopā ar L. Simutīti – monogrāfiju par Kuršu kāpu vietvārdiem – tajā bagātīgi atspoguļots kursenieku valodas slānis un kritiski vērtēta atsevišķu vietvārdu nepamatota sagrozīšana, tos nezinātniski „lietuviskojot“.⁶⁵

Daļa lietuviešu autoru kursenieku (*kuršininkai*) jēdzienu viņi attiecina uz visiem latviešu valodas izloksnēs runājošajiem iedzīvotājiem „starp Nīdu [Kuršu kāpās] un

⁵⁹ Strakauskaitē N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 101

⁶⁰ Strakauskaitē N. The Curonian Spit: The Old European Postal Road. – [Vilnius]: Versus aureus, 2004. – 144 p.; Strakauskaitē N. Die Kurische Nehrung – alte Poststraße Europas. – S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2006. – 162 S.

⁶¹ Bučas J. Kuršių nerijos nacionalinis parkas [=Kultūros paveldas Lietuvos nacionaliniuose parkuose, t. 1]. – Vilnius: Savastis, 2001. – 474 p.

⁶² Bučas J. Kuršių nerijos nacionalinis parkas. – P. 10

⁶³ Martynas Liudvikas Rėza: epochų atspindžiai // Sudar. N. Strakauskaitė ir S. Pocyte. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007. – 112 p.

⁶⁴ Kiseļūnaitē D. Naujaisių laikų kuršininkų folkloras // Martynas Liudvikas Rėza: epochų atspindžiai. – P. 98–109

⁶⁵ Kiseļūnaitē D., Simutyte L. Kuršių nerijos vietų vardai. – Klaipėda, 2005. – 212 p.

Būtiņģi“,⁶⁶ tādējādi uzsverot kāpenieku radniecību ar toreizējās Kurzemes guberņas Grobiņas apriņķa Palangas pagasta un Rucavas pagasta dienviddaļas (kuŗu tikai 1921. gadā atdalīja no Rucavas pagasta, pievienojot Lietuvai) latviešiem. Tas ir patiesi tikai vienā aspektā, proti, ne tikai Kuršu kāpu zvejnieki, bet arī daļa bijušā Palangas pagasta latviešu valodā runājošo iedzīvotāju mēdz saukt sevi par kurseniekiem,⁶⁷ tomēr, ņemot vērā abu piekrastes teritoriju atšķirīgo vēsturisko attīstību, no zinātniskā viedokļa šāda termina izplešana („inflācija“) nav lietderīga un bieži vien maldina lasītāju.

Lietuviešu vēsturnieks Martīns Uŗpelķis publicējis rakstu par „Lietuvas jūŗmalas latviešiem“ veļtīto historiogrāfiju (ar ņo jēdzienu apzīmējot gan Klaipēdas apgabala kurseniekus, gan Palangas latviešus), dalot to Vācijas, Lietuvas un Latvijas historiogrāfijā.⁶⁸ Pretēji tendencei visus latviešu valodas izloksnēs runājošos Lietuvas jūŗmalas iedzīvotājus saukt par kurseniekiem, M. Uŗpelķis Kuršu kāpu iedzīvotājus sauc par Lietuvas piejūŗas latviešiem, reizēm tos saucot arī par „latviešu izloksnēs runājošiem evaņģēliskajiem luterāņiem ar citu [tātad ne Lietuvas] politisku orientāciju un identitāti [tātad ne lietuviešu]“ vai „Lietuvai piederošās piejūŗas joslas latviešu izloksnēs runājošām personām“. ⁶⁹ Viņš pielieto Lietuvas zinātnē pastāvošo koncepciju, pēc kuŗas visi faktiski latviešu valodas izloksnēs (kursenieku un latviešu valodā) runājošie iedzīvotāji tiek aplūkoti kā viens veselums, kas tomēr nav īsti pamatoti, raugoties no ņo kopienu vēsturiskās attīstības viedokļa.

Latviešu historiogrāfijā kursenieku jautājums skarts fragmentāri. Par grāmatu piešķiršanu kurseniekiem nodaļā par atbalstu latviešiem āŗzemēs raksta Ādolfs ņilde: „... Tāpat arī kursenieki, kas dzīvoja Kuršu jomē, vēļējās iegūt grāmatu krātuves ar latviešu grāmatām, bet, kad tās viņiem sagādāja Rĩgas Latviešu Biedrība, pēdējā uzdūrās uz lietuviešu iestāžu nelabvēļību.“⁷⁰ Ā. ņildes ziņām var uzticēties tādā ziņā,

⁶⁶ Sk.: Garšva K. Lietuvių kalbos paribio ņnektos. (Fonologija.) – Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005. – P. 277; Ēlija. Sventāja. ņventoji. Paribio ņenkli. Mokslo straipsnių rinkinys. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007. – P. 7; Uŗpelkis M. – Ten pat, p. 47

⁶⁷ Autoram pašam 2011. gada 5. jūnijā nācās sastapt ņādu Sventājas iedzīvotāju, kuŗš sevi nosauca par „kursenieku“, turklāt atzina „kursenieku“ ciešo saistību ar latviešiem.

⁶⁸ Uŗpelkis M. 1923–1939 m. Lietuvos pajūŗio latvių (kuršių, kuršininkų) istoriografija // Ēlija. Sventāja. ņventoji. – P. 47–57

⁶⁹ Uŗpelkis M. 1923–1939 m. Lietuvos pajūŗio latvių (kuršių, kuršininkų) istoriografija // Ēlija. Sventāja. ņventoji. – P. 47

⁷⁰ ņilde Ā. Latvijas vēsture 1914–1940. – [Stokholma]: Daugava, 1976. – 482. lpp.

ka viņš pats darbojās RLB Nacionālpolitikas komisijā, kuŗa organizēja grāmatu nogādāšanu kurseniekiem, bet viņš ir subjektīvs, jo nepārredzēja visu situāciju kopumā, kuŗa atspoguļojas arhīvu materiālos. Ēriks Jēkabsons raksta par kurseniekiem Lietuvas Republikas latviešu minoritātes, kā arī Klaipēdas apgabala problēmas kontekstā.⁷¹ Ē. Jēkabsona darbi Latvijas historiogrāfijā ir pirmie, kuŗi balstīti arhīva materiālu izpētē, tādēļ tiem ir augsta ticamības pakāpe.

J. Kursītes sastādītajā krājumā „Kursenieki mainīgajā pasaulē“, kas ir pirmais kurseniekiem veltītais izdevums Latvijā kopš valsts neatkarības zaudēšanas 1940. gadā, ietverti vairāki zinātniski raksti par kursenieku vēsturi, fizisko antropoloģiju, valodu, mitoloģiju, kā arī līdzšinējās pētniecības vēsturi.⁷² Krājuma raksti ir dažādā zinātniskā kvalitātē, vietām nepilnīgs zinātniskais aparāts. Krājums nedod sistemātisku priekšstatu par kursenieku vēsturi, autoru lielākā daļa nav vēsturnieki.

Līdz šim ir tikuŗas rīkotas konferences Lietuvā, izdoti atseviŗki vēsturnieku darbi, kuŗos kursenieku vēstures tēma lielākoties skarta gaŗāmejojot. Tomēr ŗajos darbos ir daudz trūkumu. Līdz ŗim nav uzrakstīti fundamentāli darbi par kursenieku etniskās kopienas vēsturi XX gadsimtā⁷³ – apstāklis, kas ir ievērojams ŗķērslis atseviŗku sīkāku kursenieku vēstures jautājumam izpētē. Lai varētu analizēt līdz ŗim neapgūtos materiālus kursenieku vēsturē un sintezēt tos, nepiecieŗams pārvaldīt latvieŗu, vācu un lietuvieŗu valodas, kas līdz ŗim ir bijis viens no ŗķērŗļiem citiem autoriem tēmas izpētē. Kursenieku vēstures gadījumā nevar runāt pat par novecojuŗu koncepciju pārskatīšanu, jo ŗādu visaptveŗoŗu koncepciju vienkārŗi nav. Tas arī nosaka ŗā darba specifiku – no detaļām sintezēt veselumu, nevis jau vairāk vai mazāk apzinātā veselumā dziļāk izpētīt kādu aspektu.

⁷¹ Jēkabsons Ē. Klaipēdas jautājums un Latvija 1923. gadā // Latvijas Vēstures Institūta ŗurnāls. – 2002. – Nr. 4. – 56.–89. lpp.; Jēkabsons Ē. Latvieŗu nacionālā minoritāte Lietuvas Republikā 1918.–1940. g. // Latvijas Vēstures Institūta ŗurnāls. – 2003. – Nr. 4. – 113.–119. lpp.; Jēkabsons Ē. Klaipēdas nonāŗšana Vācijas varā 1939. gadā: skats no Latvijas // Latvijas Arhīvi. – 2011. – Nr. 1/2. – 108.–134. lpp.

⁷² Kursenieki mainīgajā pasaulē. Rakstu krājums J. Kursītes red. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007.– 120 lpp.

⁷³ Par XIX gadsimtu zināmā mēŗā par fundamentāliem varētu uzskatīt A. Becenberģera un F. Tecnera darbus.

I nodaļa

KURSENIKI: IZCELSME, APDZĪVOTĀ TERITORIJA, VALODA LĪDZ XIX GADSIMTA BEIGĀM

1.1. Kursenieku etnoģenēze

Kursenieku etniskās kopienas rašanās cieši saistīta ar Vācu ordeņa valsts izveidošanos baltu un somugru zemēs XIII gadsimtā Baltijas jūras austrumu piekrastē. Nemuna deltas rajons un Kuršu kāpas ieguva stratēģisku nozīmi, sākot ar XIII gadsimtu, cīņu laikā starp Rietumeiropas un Viduseiropas krustnešiem un baltu tautām, kuņas mita minētajā Baltijas jūras piekrastē. Rodoties jauniem varas centriem – Rīgai, Marienburgai, Ķērnavaļ, Vācu ordenim, tā atzaram tagadējās Latvijas un Igaunijas teritorijā – Livonijas ordenim, kā arī Lietuvas valstij, Kuršu jomas piekraste kļuva par telpu, kur saskārās šo politisko veidojumu intereses. 1252. gadā dienvīdu kuršus uzvarēja no Livonijas iebrukušie krustneši, kas ieņēma viņu Kļaipēdas pili, tās vietā uzceļot savu pili un tādējādi cenšoties izveidot tiešus sakarus starp Vācu ordeņa iekarotajām prūšu zemēm un Livoniju. No XIII gadsimta vidus Kuršu kāpas bija aktīvas kaņadarbības rajons starp baltu ciltīm un Vācu ordeni. Kuršu kāpu pussala kalpoja par kaņa ceļu pa kuņu abos virzienos pārvietojās kaņojošo pušu spēki. 1331. gadā rakstu avotos pirmoreiz minēta Neihauzas (*Neuhaus*) pils pie Krantas (*Cranz*). Kuršu kāpu centrālajā daļā ordenis uzceļā Rasītes (*Rossiten*) pili (pirmoreiz minēta 1372. gadā). Pēdējai pretim, otrā Kuršu jomas krastā, bija uzcelta Ventes (*Windenburg*) pils.⁷⁴

1328. gadā Kļaipēdas pili un novadu līdz Sventājas upei ziemeļos, ko līdz tam bija pārvaldījis Livonijas ordenis, pievienoja tiešajiem Vācu ordeņa valdījumiem.⁷⁵ Tomēr krustnešiem traucēja nostiprināties Lietuva, kuņa nemitīgi apdraudēja viņus izpostītajā Dienvidkursā. Pastāvīgo XIII–XV gadsimta vācu un baltu kaņu iznākumā (to izcilākā izpausme bija kauja pie Žaļģires 1410. gada 15. jūlijā) pirmajiem galu galā bija jāatsakās no Prūsijas un Livonijas valdījumu apvienošanas un faktiski baltu nolemšanas tālo rietumu slāvu liktenim. 1422. gadā pie Melnas ezera Lietuvas un

⁷⁴ Strakauskaitē N. Kuršiņ nerija – Europos pašto kelias. – P. 10

⁷⁵ Mugurēvičs Ē. Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs.–16. gs. vidus) // Latvijas zemju robežas 1000 gados. – Rīga: LVI apgāds, 1999. – 60. lpp.

Vācu ordeņa pārstāvji parakstīja miera līgumu, saskaņā ar kuŗu Dienvidkursu galīgi iekļāva Lietuvas lielkunigaitijā, bet vēl pēc viena kara ar Poliju un otrā Toruņas miera 1466. gadā pats Vācu ordenis nokļuva Polijas vasaļatkarībā. Krustnešu iebrukumu iznācumā zemes iedzīvotāji bija izkauti vai aizbēguši, bet kolonisti no Vācijas nebija pierunājami kuplā skaitā doties uz nedrošo zemi, kur gadu desmitiem, pat simtiem ar itin mainīgām sekmēm turpinājās kari. Tādējādi Vācu ordeņa valsts (no 1525. gada – Prūsijas hercogistes) iedzīvotāju daudzums ieplūda un atjaunojās no tuvējām baltu un slāvu zemēm, kuŗu iedzīvotājiem šie novadi daudz neatšķīrās no viņu pašu novadiem. Piemēram, lietuviešu zemnieki mita tālu Vācu ordeņa valdījumos, gandrīz līdz pašiem Karalaučiem, šo ordeņa valsts provinci Prūsijas ziemeļaustrumos arī sauca par Lietuvu.⁷⁶ Vēlāk, kopš XVII gadsimta, paralēli lietots nosaukums Mazā Lietuva (latīņu val. *Lithuania minor*, vācu val. *Kleinlitauen*, lietuviešu val. *Mažoji Lietuva*), pretēji Lietuvas lielkunigaitijai jeb Lielajai Lietuvai.

Savukārt jūras piekrastes iedzīvotāju kopums spēja atjaunoties no kuŗu un acīmredzot arī Kursas lībiešu novadiem, jo zvejnieku dzīvesveida piekopēji meklēja jaunas zvejas un dzīves vietas, virzoties gar piekrasti uz dienvidiem. Jauna pastiprināta apdzīvotība Kuŗu kāpās konstatējama, sākot apmēram ar 1400. gadu. 1422. gadā iestājās miers un ceļš no Prūsijas uz Kursu kļuva drošs.⁷⁷ Starp 1408. un 1481. gadu Klaipēdas komtūrs vairākkārt ziņoja ordeņa lielmestram, ka kuŗši no ziemeļiem apmetas Vācu ordeņa zemēs, ceļ krastā savus mitekļus un piesavinās visu, kas tur atrodams.⁷⁸ Šajā laikā minētas arī nākamajos gadsimtos pazīstamās apdzīvotas vietas Kuŗu kāpās – 1437. gadā – Nida, 1447. gadā – Nagļi (šo ciemu klejojošās kāpas aizputināja XVIII gadsimtā, pēc citām ziņām, tas izmira mēri), 1497. gadā – Sarkava, 1506. gadā – Kuncē, 1509. gadā – Karviķi (apbērti 1797. gadā), 1525. gadā – Smilškrogs.⁷⁹

Pa Kuŗu kāpām gāja svarīgs satiksmes ceļš no Rietumeiropas, Viduseiropas un Prūsijas uz Kursu, Rīgu un Ziemeļaustrumeiropu.

⁷⁶ Lietuvos istorija / Red. A. Šapoka. – Vilnius: Mokslas, 1990. – P. 605

⁷⁷ Hofmann E. Das Kurische auf der Kurischen Nehrung // Kwauka P., Pietsch R. Kurisches Wörterbuch. – S. 13

⁷⁸ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 124

⁷⁹ Strakauskaitė N. Kuŗių nerija – Europos pašto kelias. – P. 10

XV–XVI gadsimtā notika intensīva iedzīvotāju migrācija no Kursas uz Kuršu kāpām. Iespējams, ka kuršu migrāciju uz Kuršu kāpām veicinājis pat bads.⁸⁰ Iespējams, ka daļa izceļotāju, spriežot pēc valodniecības dotumiem, bija zemgaļu bēgļu pēcteči, kuŗi no Zemgales bija nonākuši tagadējās Nīcas, Bārtas un Kalētu novados. XVI gadsimtā ierasta bija Kursas zvejnieku došanās zvejojot uz tuvējo Prūsiju, Klaipēdas apkārtni, iebraucot arī Kuršu jomā. Klaipēdā Kursas zvejnieki katrreiz samaksāja īpašu nodevu. Saskaņā ar dokumentiem, 1541. gadā šādu nodevu maksājuši vismaz 162 zvejnieki no Ventspils, Kandavas un citām Kursas vietām. Daļa no šiem zvejniekiem apmetās minētajos bagātajos zvejas apgabalos Prūsijā.⁸¹

Jau Vācu ordeņa laikā radās Kuršu kāpu daļījums ziemeļu un dienvidu daļā – ziemeļu daļa, kur atradās apdzīvotas vietas Nida, Nagļi, Karviķi, Šatenurta (liet. *Juodkrantė*), Smilškrogs, bija pakļauta Klaipēdas komturijai, kamēr dienvidu daļa bija tiešā Karalaučos rezidējošā ordeņa lielmestra pārvaldē. Jau XV gadsimta sākumā robeža starp abām minētajām daļām gāja uzreiz dienvidos no Nidas un šķērsoja Kuršu jomu līdz Kārkles ciemam Nemuna deltas dienviddaļā. Kuršu kāpu dienviddaļa ietilpa Šāņu pārvaldes iecirknī (*Amt Schaaken*);⁸² pēc reformācijas šeit tika nodibināts Šāņu pagasts⁸³ Sembas (vēlākajā Fišhauzenes) apriņķī, savukārt ziemeļdaļa ietilpa Klaipēdas pagastā. Šī robeža tika galīgi noteikta 1537. gadā⁸⁴ un ir bijusi vai nu administratīva, vai politiska robeža līdz pat mūsdienām.

Reformācijas gados pēdējais Vācu ordeņa lielmestrs Albrehts Hoencollerns 1525. gadā savus valdījumus pārveidoja par laicīgu valsti, pats kļūdams par hercogu, bet ordeņbrāļi – par muižniekiem. Reformācijas un renesanses gaisotnē XVI gadsimtā arī Prūsijā turpināja attīstīties baltu kultūra,⁸⁵ šeit tika iespiestas pirmās grāmatas prūšu un lietuviešu valodā, tika nodibināta pirmā universitāte Baltijā, mācītājiem bija

⁸⁰ Šterns I. Bads un mēris viduslaiku Latvijā // Akadēmiskā Dzīve. – 1992. – Nr. 34. – 40. lpp.; Eihmane E. Rietumu kristīgās sabiedrības 14. gadsimta krīze Livonijā? Promocijas darbs. – Rīga, 2011. – 44. lpp.

⁸¹ Forstreuter K. Das Volk der Kurischen Nehrung // Wirkungen des Preußenlandes. – Köln, Berlin: Grote, 1981. – S. 287

⁸² Hofmann E. Das Kurische auf der Kurischen Nehrung // Kwauka P., Pietsch R. Kurisches Wörterbuch. – S. 13

⁸³ Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 12

⁸⁴ Hofmann E. Das Kurische auf der Kurischen Nehrung // Kwauka P., Pietsch R. Kurisches Wörterbuch. – S. 13

⁸⁵ Lietuviešu vēsturnieks A. Šapoka vērtē, ka sakarā ar to, ka ordeņa valsts apgabali, kur dzīvoja vācu kolonisti, poļi un pārvācotie prūši, 1466. gadā pievienoti Polijai (Karaliskā Prūsija), Ordeņa Prūsijas, vēlākās Prūsijas hercogistes, iedzīvotāju vairākums bija lietuvieši. (Lietuvos istorija. – P. 608)

jāmācās vietējās valodas, arī „kuršu“ valoda, kas acīmredzot būs bijusi latviskojusies Kursas iedzīvotāju, līdz ar to – arī kursenieku, valoda. Kurzemes baltvācu vēsturnieks Pauls Einhornš 1649. gadā rakstīja, ka latvieši (*Letten*) dzīvojuši gar jūras piekrasti līdz pat Dancigai resp. Gdaņskai.⁸⁶

Spēku samēra maiņas priekšvēstnesis Baltijas jūras austrumpiekrastē bija Polijas-Lietuvas lielvalsts novājināšanās XVII gadsimtā. Izmirstot Prūsijas hercogu Hoencollernu dinastijas zaram, 1618. gadā valsts noslēdza personālūniju ar enerģiskajiem Brandenburgas kūrfirstiem, kas pārstāvēja citu Hoencollernu dinastijas zaru. 1660. gadā pēc Polijas-Zviedrijas kara, kurā Brandenburgas kūrfirsts un Prūsijas hercogs Frīdrihs Vilhelms uz laiku bija Zviedrijas sabiedrotais, Olivas miera līgums atzina Prūsijas neatkarību no Polijas. 1701. gadā Brandenburgas kūrfirsts Frīdrihs III no Svētās Romas impērijas ķeizara Leopolda I par pēdējā atbalstītānu karā par Spānijas mantojumu saņēma karaļa kroni, apvienotā Brandenburgas un Prūsijas valsts ieguva pēdējās vārdu un kļuva par Prūsijas karalisti. 1871. gadā Prūsijas karalistes vadībā nodibinājās Vācijas impērija, kurā pastāvēja līdz Pirmā pasaules kara beigām 1918. gadā.

Klaipēdas apkārtnē un Kuršu kāpas visus šos gadsimtus bija Prūsijas valsts sastāvdaļa. Prūsijā stipri pieauga vācu iespaids, kara un mēra izpostītajos apgabalos ieplūda vācu kolonisti. Tomēr arī vēl šajos laikos valstī turpināja pastāvēt baltu kultūra, balti veidoja nozīmīgu valsts iedzīvotāju daļu. Kuršu kāpu Karviķu ciemā dzimušais Martīns Ludvigs Rēza (1776–1840) kļuva par Karalauču universitātes profesoru un izdeva pirmo Prūsijas lietuviešu tautasdziesmu krājumu. Tikai XIX gadsimtā Prūsijas vāciskie ierēdņi aizdomājās līdz tam, ka it kā valsts vienotības vārdā vajadzētu pārtautot visu tautu un etnisko grupu piederīgos. To sāpīgi izjuta Prūsijas lietuvieši un kursenieki. Atsevišķi Prūsijas lietuviešu inteliģences pārstāvji enerģiski cīnījās par lietuviskuma saglabāšanu, savukārt nomaļāk dzīvojošajiem kurseniekiem neatradās neviens aizstāvis. Interesi par viņiem jau kopš XVIII gadsimta beigām gan izrādīja zinātnieki – tālaika Krievijas vācu zinātnieka Pētera Pallas arhīvā ir atrodama kursenieku valodas vārdnīca, kurā uzskata par vecāko Kuršu kāpu latviešu

⁸⁶ Endzelīns J. Par kurseniekiem un viņu valodu // *Burtnieks*. – 1931. – Nr. XII. – 1107. lpp.

leksikas avotu.⁸⁷ Noslēgtais un sociāli norobežotais dzīvesveids veicināja kursenieku valodas un kultūras saglabāšanos. Kaut arī XVII–XVIII gadsimtā jaunu latviešu iedzīvotāju pieplūdums no Kurzemes samazinājās, kursenieku sabiedrība bija noturīga. XIX gadsimtā kursenieku valoda bija valdošā Kuršu kāpās, tajā runāja lielākoties zvejnieku ģimenēs un zvejojot.⁸⁸ Lietuvieši un vācieši, kuŗi pārcēlās uz Kuršu kāpām, iemācījās kursenieku valodu vai pat pārkuŗšojās. Visa zvejniecības terminoloģija Kuršu kāpu apgabalā un Klaipēdas apkārtnē bija kursenieku valodā, to lietoja arī lietuvieši un vācieši. Pēc pašu zvejnieku uzskatiem, kursenieku valoda esot strupāka par lietuviešu valodu un labāk piemērota saziņai jūrā.⁸⁹

Tātad kursenieku galvenā nodarbošanās kopš senseniem laikiem bija zvejniecība Kuršu jomā jeb marē un atklātā Baltijas jūrā. Ar lauksaimniecību nebija iespējams nodarboties, jo kāpās gandrīz nebija auglīgas augsnes. Turēja zirgus, kuŗus izmantoja, lai pārvietotos, un govis. Barību mājlopiem veda no cietzemes jeb, kā kursenieki teica, „fēstlandes“ pāri Kuršu marei. Daudz ko no dzīvei nepieciešamām lietām – kokus laivu būvei, tīklus, un citus zvejas piederumus – nācās pirkt Klaipēdā un gādāt citur cietzemē. Sākot ar XIX gadsimta otro pusi, Kuršu kāpās attīstījās kūrvietas – īpaši Nida un Šatenurte, un par nozīmīgu kursenieku ienākumu avotu kļuva atpūtnieku un tūristu apkalpošana, attīstījās viesnīcu uzņēmējdarbība.

Dzīvodami zināmā nošķirtībā un būdami ar savām dzīvesveida īpatnībām, kurseniekiem izveidojās savdabīgas etnogrāfiskas iezīmes – ēku celtniecībā, laivu būvniecībā un citās nozarēs. Kursenieki dzīvojuši trūcīgi, taču viņu mājas bijušas labi apkoptas, tīras un kārtīgas, paši – godīgi un sātīgi.⁹⁰ Par kursenieku pasaulskatu liecināja arī viņu īpatnējās kapu zīmes. Līdzās kristīgajai ticībai bija sastopami arī dažādi tautas ticējumi, teikas, zintis.

Kursenieku etniskā kopiena veidojās, XIV–XVI gadsimtā palielinoties Kuršu kāpu– apdzīvotībai sociālpolitiskas stabilizācijas apstākļos. Ir dažādi uzskati par

⁸⁷ Vanags P. Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās. – 132. lpp.

⁸⁸ Kiseliūnaitē D. Paskutinioji kuršininkų karta. Etninės kultūros ir kalbos reliktai // <http://www.spauda.lt/voruta/tekstai/kurshes.htm>. – B. p. – Skatīts 2011. gada 18. decembrī.

⁸⁹ Bērziņš L. A izmirsti tautas brāļi dzintara krastos // Burtnieks. – 1933. – Nr. 2. – 126. lpp.; Latvijas Kareivis. – 1933. Nr. 32. – 9. febr.

⁹⁰ Latvju enciklopēdija 1962–1982 / Galv. red. E. Andersons. – 2. sēj. – Rokvila: ALA Latviešu institūts, 1985. – 242. lpp.

kursenieku priekšteču dzīves senumu Kuršu kāpās. Jautājums par tiešu pēctecību ar senāku apdzīvotību nav līdz galam noskaidrots.

A. Beczenbergers uzskata par iespējamu, ka Kuršu kāpās vienlaicīgi ienāca lietuvieši un latvieši, t.i., kursenieki, kā arī to, ka, pirms te apmetušies vācieši un latvieši (kursenieki), te jau dzīvojuši senprūšu un lietuviešu iedzīvotāji. Par iespējamu pamatojumu šādam uzskatam viņš min faktu, ka dievkalpojumos „nevāciem“ tikusi izmantota lietuviešu valoda.⁹¹ Frēzes, Pīči, Rademaheri, Sakuši, Čekāni (Šekāni) XIX gadsimta beigās tikuši uzskatīti par „īstām kursenieku“ (*echt kurisch*) ģimenēm.⁹²

Teorija, ka kursenieki ir tieši seno kuršu pēcteči,⁹³ ir apšaubāma. Jāpiemin viedoklis, ka piekrastes ciemi, kuŗu iedzīvotāji nodarbojās ar zvejniecību, Kursā radās tikai viduslaikos, sākot apmēram ar XIV gadsimtu, jo iepriekšējam laikmetam, līdz XIII gadsimtam bija raksturīgi intensīvi pārvāģu siŗojumi, kas dzīvesvietas pašā jūŗas krastā padarīja bīstamas un līdz ar to nelietderīgas. Kuršu kāpas šajā ziņā bija pavisam neaizsargātas, šim apstāklim pievienojās pussalas izmantošana par kaŗaceļu starp Prūsiju un Źemaitiju (XIII–XIV gadsimtā) Vācu ordeņa kaŗos ar Lietuvu. Tādēļ, lai arī zināmu apdzīvotības pēctecību noteiktā teritorijā noliegt nevar, par kursenieku etnoģenēzes pirmsākumiem Kuršu kāpās un kaimiņu novados, var runāt ap XIV un XV gadsimta miju.

Attiecībā uz kursenieku statusu salīdzinājumā ar citām, kaimiņu etniskām kopienām un izcelsmi literatūrā sastopamas dažādas pieejas:

Pirmkārt, kursenieki – vācu etnogrāfiska grupa un vācu nācijas sastāvdaļa. Šī pieeja sastopama vācu literatūrā. Tā balstās Vācijas praksē, ka visi Vācijas pavalstnieki (republikas laikā – pilsoņi) tiek apzīmēti ar terminu *Deutsche* ('vācietis' ar nozīmi 'Vācijas pavalstnieks', 'Vācijas pilsonis', bet tas neapzīmē vācieti pēc etniskās piederības). *Deutsche* var būt ne tikai vācieši, bet arī citu Vācijas teritorijā dzīvojošo tautu piederīgie: poļi, sorbi, dāņi, frīzi u.c. Uzskatu par kurseniekiem kā vāciešiem neapšaubāmi veicināja arī pēc Vācijas impērijas nodibināšanās īstenotā ģermanizācijas (brīvprātīgās un piespiedu) politika. Vācu ierēdņi nebija ieinteresēti atzīt kursenieku tiesības uz kādu etnisku savdabību, sevišķi valodas ziņā

⁹¹ Bezenberger A. Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner. – S. 101

⁹² Bezenberger A. Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner. – S. 103

⁹³ Plāķis J. Baltu tautas un ciltis. Rakstu krājums. – Rīga: Valters un Rapa, 1930. (1936²). – 45.–49. lpp.

(etnogrāfiskas celtnes un apģērbs vēl varēja pievilināt Vācijas tūristus, to atbalstīja, savukārt nesaprotama valoda varēja viņos radīt bažas par iespējamām jaunām minoritāšu problēmām), pārvācošana bija pastāvīga Vācijas valsts politika kopš Vācijas impērijas izveidošanās 1871. gadā. Tradicionālā dzīvesveida dēļ daudziem Vācijas impērijā dzīvojošiem etnosiem gan lielā mērā izdevās saglabāt savu etnisko savdabību. Neraugoties uz to, ka lielākoties netika nodrošināta skola un baznīca vietējā valodā, bet tikai vācu valodā, un, kur tāda bija radusies vietējā valodā (piemēram, Prūsijas lietuviešiem), mēģināja to apspiest un ierobežot, valodu pārmantoja ģimenē. Piemēram, skolā bērni mācījās vācu valodā, dievkalpojums klausījās vācu valodā, bet jūrā zvejojot un mājā runāja kursenieku valodā. Tradicionālā sabiedrība, tās kultūra nodrošināja valodas pārmatojamību paaudžu paaudzēs un pat asimilēja svešiniekus, ienācējus. Administratīvā pārtautošana XX gadsimta sākumā nekad nebija tik efektīva kā mūsdienās. Toreiz mēģināja uzspiest svešu valodu, bet neiznīcināja tradicionālo sabiedrību un dzīvesveidu, jo valsts, arī Vācijas impērijas, pamats bija tradicionālās kultūras pārstāvji, kuŗu dzīves absolūta dezorganizācija, kā tas notiek mūsdienās, būtu arī šās valsts pašnāvība. Var sacīt, ka pārtautošanas idejas apsteidza savu laiku, jo tajā laikā vēl nebija savienojamas ar valsts ekonomisko pastāvēšanu, turpretim XX gadsimta beigu un XXI gadsimta sākuma modernajās un postmodernajās sabiedrībās iespējams efektīvi īstenot arī pārtautošanu un valstu etnisko homogenizāciju, ārdot tradicionālo sabiedrību, jo tā, pēc daudzu politisko darbinieku domām un rīcības, vairs netiek uzskatīta par valsts pamatu un pastāvēšanas pamatu. Mūsdienās uzskata, ka tradicionālās sabiedrības vietā pietiek ar ārkārtīgi racionālu priekšstatu un pēc zināmām teorijām veidotu saimniecības iekārtu, kad daudzos pilsētu iedzīvotājus var nodrošināt nedaudzas lauku lielsaimniecības, kuŗā dzīvo relatīvi maz ģimeņu. Individuālismu un mirkļa, pārejošas attiecības sabiedrības locekļu vidū uzskata racionālu modeli. Savukārt XX gadsimta sākumā dzīve samērā stabilā (kas nenozīmē pavisam slēgtā) etniskā kopienā nodrošināja arī daudzas dzīves vajadzības.

Otrkārt, kursenieki – lietuviešu etnogrāfiska grupa un lietuviešu nācijas sastāvdaļa. Šī pieeja izpaužas lietuviešu literatūrā.⁹⁴ Šo uzskatu veicināja fakts, ka kursenieku apdzīvotā teritorija (Kuršu kāpas, kā arī Klaipēdas apriņķis cietzemē) atradās Austrumprūsijas ziemeļdaļā, kuŗu sauca par Lietuvu (*Littauen, Litauen*; jauno laiku sākumā – Prūsijas hercogistes Lietuvas province).⁹⁵ Līdz XIX gadsimta beigām Austrumprūsijas ziemeļu daļu vācu literatūrā sauca par Lietuvu, bet iedzīvotājus (to vidū bija arī kursenieki) – par lietuviešiem (*Litauer*), neraugoties uz viņu etnisko piederību. T. Lepners XVIII gadsimtā rakstīja par „lietuviešu iedzīvotājiem“ Šāķu pagastā (Kuršu kāpu dienviddaļa),⁹⁶ F. Tecners pieļauj, ka viņš ar šo apzīmējumu domājis arī kurseniekus.⁹⁷ Pasaulslavenais vācu rakstnieks, Silkroga⁹⁸ apriņķī dzimušais Hermanis Zūdermanis XIX gadsimta beigās tieši Nidas mācītāju Albertu Hofheincu raksturoja par dzīvespriecīgu un ... vīru, kuŗš „mīlējis lietuviešus, it kā būtu viens no viņiem [...]“⁹⁹, tātad par „lietuviešiem“ šinī gadījumā neapšaubāmi saukti Kuršu kāpu iedzīvotāji, arī kursenieki. Savukārt J. Ganss, analizējot 1910. gada tautas skaitīšanas iznākumus, raksta, ka jēdziens „lietuvietis“ (*Litauer*) norāda tikai valodas piederību, nevis nāciju.¹⁰⁰ Lai gan jau gandrīz piecsimt gadu attīstījušies pilnīgi citos apstākļos, XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā gan Krievijas impērijā iekļautās Lietuvas, gan atsevišķi Prūsijas Lietuvas intelektuāļi attīstīja domu par vienotu lietuviešu tautu Krievijas un Vācijas impērijās. Šajā jēdzienā viņi parasti ietilpināja visu, ko Vācijā apzīmēja ar jēdzieniem „Lietuva“ un „lietuvieši“,¹⁰¹ to vidū kurseniekus. Etnisko un nacionālo jautājumu risināšanā tika izmantoti onomastikas

⁹⁴ Pronskus J. Lietuvos Sachara – Kuršių Užmaris. – Klaipėda: akcinė bendrovė „Rytas“, 1923 (1937²).– 55 p.

⁹⁵ F. A. Cveks (*Zweck*) līdzās darbiem par Austrumprūsijas novadiem Mazūriju un Sembu (*Samland*) uzrakstīja monogrāfiju par Lietuvu minētajā nozīmē („Litauen“, 1898).

⁹⁶ Lepneris T. Prūsų lietuvis. / Lepner T. Der Preusche Littau. Parengē/Hrsg. v. V. Gerulaitienė. – Vilnius; Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011. – P. 53/S. 158

⁹⁷ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 125

⁹⁸ Vācu val. *Heydekrug*, lietuviešu val. lietots nosaukums Šilokarčema, no 1923. gada – Šilute (*Šilutė*).

⁹⁹ [...] *ein lebensfroher und gottgefälliger Mann, der die Litauer liebte, als wäre er einer von ihnen* [...] // Sudermann H. Die Reise nach Tilsit und andere Litauische Geschichten. – München: Langen Müller, 1998. [192 S.] – S. 190

¹⁰⁰ *Dabei wollen wir vorweg anmerken, daß im folgenden das Wort „Litauer“ nur die Sprachzugehörigkeit, nicht die Nationalität* [izcēlums – K.K.] *bezeichnen soll.* – Ganss J. Die völkischen Verhältnisse des Memellandes. – S. 52

¹⁰¹ XX gadsimta otrajā pusē PSRS okupētajā Lietuvā Prūsijas Lietuvas teritoriju (iespējams, cenzūras ietekmē) reizēm dēvēja par Rietumlietuvu (*Vakarų Lietuva*) – skat.: Lietuvinkai. Apie Vakarų Lietuva ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje. – P. 5. Mūsdienās Rietumlietuvai jēdzienā ietver gan bijušo Klaipēdas apgabalu, gan Lietuvas rietumu novadu Žemaitiju.

argumenti. Faktiski šeit sadūrās divas izpratnes par nāciju – Rietumeiropas pilsoniskā, kuŗu pārstāvēja vācu intelektuāļi, un Austrumeiropas etniskā, kuŗa bija tuvāka lietuviešu domātājiem. Tādēļ lietuviešu literatūrā kursenieku etniskā kopiena netiek izdalīta, tā tiek iekļauta „lietuviešos“ (lai ko ar šo jēdzienu saprastu), lai arī pilnīgi noliegta kursenieku pastāvēšana netiek, bet netiek arī uzsvērtā, parasti neminot etnisko piederību, bet tā vietā lietojot apzīmējumu „zvejnieki“. Piemēram, A. Rondonanskis gan min kursenieku zvejniecības terminoloģiju Klaipēdas apgabalā, bet nemin tās lietojuma iemeslus resp. izcelsmi.¹⁰² Faktiski lietuvieši par kurseniekiem zināja maz. Lielākā Lietuvas Republikas problēma Klaipēdas apgabalā starpkaŗu periodā bija attiecības ar vietējiem vāciešiem un Vācijai lojālajiem lietuviešiem. Lietuvas valsts īstenotā lietuviskošanas politika kurseniekus skāra tādā pašā pakāpē kā visus apgabala iedzīvotājus, tas ir, ārkārtīgi vāji. Iepretim Lietuvas pārstāvjiem kursenieki pieslējās Klaipēdas vāciskajiem iedzīvotājiem, tā paši vēl vairāk pārvācojoties. Lietuvas administrācija pat nemēģināja kurseniekus kaut kā atšķelt no pārējiem Klaipēdas apgabala provāciskiem iedzīvotājiem, kas būtu, iespējams, būtu bijis reālāk nekā mazsekmīgie lietuviskošanas pasākumi, kuŗi kursenieku vidū neguva nekādus panākumus. Lietuvieši, vismaz sākumā, lielākoties neiebilda pret latviešu interesi par kurseniekiem, bet arī neizprata, ka, iesaistot spēlē vēl vienu spēlētāju – draudzīgo kaimiņvalsti Latviju, tās pārstāvjos varētu atrast motivētus sabiedrotos vismaz kādas apgabala iedzīvotāju daļas ja ne tuvināšanai Lietuvai, tad attālināšanai no Vācijas, kursenieku paglābšanai no pārvācošanas – būtu iespējams arī vēl kāds cita, neparedzēta notikumu attīstība, ja Lietuva savu politiku Kuršu kāpās būtu sākusī ar skolu atvēršanu kursenieku valodā un dievkalpojumu nodrošināšanu kurseniski. Tā vietā Lietuva centās visur ieviest lietuviešu literāro valodu, nepieļaujot elastīgu pieeju problemātiskajā apgabalā. Lietuviešu ierēdņi kurseniekus uzskatīja vai nu par lietuviešiem vai vāciešiem un neatzina kursenieku

¹⁰² Rondonanskis [A.]. Mažosios Lietuvos žvejyba. – P. 9, 14–15

etnosa esamību.¹⁰³ Arī daļa mūsdienu lietuviešu autoru uzsvē lietuviešu klātbūtni Kuršu kāpās jau viduslaikos.¹⁰⁴

Treškārt, kursenieki – latviešu etnogrāfiska grupa. Šī pieeja sastopama gan iepriekšējo gadsimtu vācu autoru darbos (apzīmējums „Prūsijas latvieši“),¹⁰⁵ kā arī latviešu presē un literatūrā, sevišķi posmā līdz Otrajam pasaules karā. Sevišķi XX gadsimta 20.–30. gados interese par kurseniekiem Latvijā bija sevišķi liela, daļa autoru, pauda viedokli, ka kursenieki ir latvieši, „latviešu tautas aizlūzušais zars“;¹⁰⁶ kam zudusi saikne ar tautas pamatteritoriju un apziņa par piederību latviešiem, bet, veicot attiecīgus pasākumus, viņus varētu atkalapvienot ar latviešiem. Daļa autoru, sevišķi publicisti, kurseniekus – „latviešus“ – uzskatīja par tiešiem seno kuršu pēctečiem, kuŗu senči Kuršu kāpās dzīvojuši jau vismaz XIII gadsimtā pirms krustnešu iebrukuma, pie tam XX gadsimta 30. gados, iespējams, sociālpolitisku iemeslu dēļ – lai pamatotu Latvijas interesi par kurseniekiem un piešķirtu dziļākas saknes kursenieku vēsturiskajai attīstībai – šis uzskats nostiprinājās. Valodnieks J. Plāķis izteica viedokli, ka kursenieki nav izeļojuši vēlajos viduslaikos un agrajos jaunajos laikos, bet gan ir tieši kuršu pēcteči, kuŗi saglabājušies dabas apstākļu norobežotības dēļ, kamēr dienvidu kuŗši cietzemē saplūduši ar lietuviešiem, resp. žemaišiem.¹⁰⁷ Etnogrāfs Mārtiņš Sams rakstīja: „Senprūšu cilti ordenis pilnīgi iznīcināja. Kuŗšiem liktenis bijis labvēlīgāks. Viņu cilts atliekas patvērās Klaipēdas apgabala „kuŗšu kāpās“.¹⁰⁸ Studenta F. Duksa publikācijai žurnālā „Atpūta“ dots nepārprotams virsraksts: „Varonīgākā senlatvju cilts atvase Kuŗšu kāpās“.¹⁰⁹ Tā kā kuŗši tika identificēti ar vēlākajiem Kurzemes latviešiem, tad arī kurseniekus – kuŗšu pēctečus – loģiski pieskaitīja latviešu tautai. Lielā mērā šās pieejas cēlonis ir kuŗšu jēdziena satura maiņa laika gaitā un nosaukuma sakritība starp viduslaiku tautu –

¹⁰³ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1418, l. 1–2 (Pro memoria. 2.3.1933); LVVA, 2574. f., 3. apr., 974. l (Latvijas Izglītības ministrijas ziņas par lietuviešu skolām Latvijā un Latvijas sūtņa Kauņā ziņojumi par latviešu skolām Lietuvā un latviešu minoritātes stāvokli Lietuvā), 5.–6. lp. (Latvijas ģenerālkonsula Klaipēdā atbilde Latvijas sūtniecībai Kauņā par kursenieku stāvokli 1935. gada 24. janvārī)

¹⁰⁴ Garšva K. Lietuvių kalbos paribio šnektos. (Fonologija.) – Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005. – 391 p.

¹⁰⁵ Skat., piemēram: Bezenberger A. Über die Sprache der preußischen Letten.

¹⁰⁶ Sk., piemēram: Grīns A. Aizlūzis latvju tautas zars // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 14. – 18. janv.

¹⁰⁷ Plāķis J. Baltu tautas un ciltis (1930, 1936²). – 45.–49.lpp.; Plāķis J. Die baltischen Völker und Stämme. – S. 49–55; Plāķis J. Kuŗšu kāpas un kursenieku valoda // Senatne un Māksla. – 1937. – Nr. 2.

¹⁰⁸ Sams M. Latviešu jūras zvejnieki [=Jaunais zinātnieks, Nr. 13]. – Rīga: Valters un Rapa, 1932. – 10. lpp.

¹⁰⁹ Dukss F. Varonīgākā senlatvju cilts atvase Kuŗšu kāpās // Atpūta. – Nr. 403. – 1932.– 22. jūl.

kuršiem – un Kuršu kāpu iedzīvotājiem – kuršiem, t.i., kurseniekiem (kāpeniekiem, vācu val. *Kuren*, lietuviešu val. *kuršiai*). Šo nosaukuma saglabāšanos lielā mērā veicinājis kopš XIV gadsimta lietotais Kuršu kāpu jeb Kuršu nērijas nosaukums. Tomēr paši kursenieki sevi nekad nav uzskatījuši par latviešiem, iespējams, ka kursenieku izcelsmi Kursas letonizācijas periodā (XIV–XVII gadsimts) nosacīti varētu saistīt ar latviešiem.

Ceturtkārt, kursenieki – atsevišķs etnoss. Šāds viedoklis sastopams nedaudzu autoru darbos. Vairāki mūsdienu valodnieki uzskata kursenieku valodu par atsevišķu valodu, nevis latviešu valodas sastāvdaļu, kā tas bija pieņemts XIX gadsimta beigās un XX gadsimta pirmajā pusē.¹¹⁰ Jāatzīst, ka kursenieku etnoģenēzē nozīmīga bija ne tikai migrācija no Kursas, bet arī no citiem tuvējiem Prūsijas un Lietuvas apgabaliem. Tādēļ ir pamatots uzskats, ka no XV līdz XVII gadsimtam Kuršu kāpās un tuvējos piekrastes apgabalos izveidojusies īpaša etniska kopiena, kuŗa gan tā arī nerasnied za pakāpi, kad izveidojās nacionāla apziņa, tomēr kursenieku – etniskas kopienas – pastāvēšana ir vēsturisks fakts. Kaut arī kurseniekiem ir daudz kopīga ar latviešiem, lietuviešiem un vāciešiem, tomēr kursenieki nav identificējami nedz ar latviešiem, nedz lietuviešiem, nedz vāciešiem.

Piektkārt, kursenieki – „ne-“etnoss („klusējošā pieeja“). Kursenieki tiek apskatīti kā lokāla sociāla grupa bez etniskas kopienas iezīmēm. Viņus sauc par zvejniekiem, vietējiem iedzīvotājiem,¹¹¹ kāpeniekiem u.tml., nepieminot viņu etnisko savdabību. Šī pieeja sastopama plašā, sevišķi populārās literatūras klāstā (piemēram, ceļvežos pa Kuršu kāpām). Salīdzinājumam rets ceļvedis pa Ziemeļkurzemes piekrasti apiet lībiešu pieminēšanu, kamēr ceļvežos, preses rakstos par Kuršu kāpām (pat latviešu valodā iznākošajos, kuri balstīti lietuviešu literatūrā!) nepieminēt kurseniekus ir visai izplatīta parādība. Šī pieeja lielā mērā joprojām uztur sabiedrībā zināšanu trūkumu par kurseniekiem.

1887. gadā vācu valodnieks A. Becenbergers nosauc Kuršu kāpu iedzīvotājus par latviešiem,¹¹² savukārt Latvijas Republikas neatkarības laikā, XX gadsimta 20.–30.

¹¹⁰ Vanags P. Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās; Schiller Ch. Sprache oder Dialekt? Zum Status des Nehrungskurischen. – XI starptautiskajā baltistu kongresā 2010. gada 30. septembrī Rīgā nolasīts referāts

¹¹¹ Bučas J. Kuršių nerijos nacionalinis parkas. – P. 8, 10

¹¹² Bezenberger A. Über die Sprache der preußischen Letten.

gados, kāpeniekus par latviešiem sauca praktiski tikai publicistikā un arī tikai daļa autoru, bet latviešu zinātnieki J. Plāķis, J. Endzelīns sauca viņus par kurseniekiem. Latvijas politiķi un diplomāti kursenieku apzīmēšanai lietoja jēdzienu *kurši*. Tas apliecina, ka Latvija necentās savtīgi iekļaut kurseniekus latviešos nedz sociolingvistiskiem, nedz politiskiem līdzekļiem, ar šādu izteiksmi centās neradīt aizdomas par iespējamām Latvijas teritoriālām prasībām.¹¹³ Vācu zinātnieki XX gadsimtā un arī XXI gadsimta sākumā lieto arī jēdzienus kurši (*Kuren*), kuršu valoda (*Kurisch*), Kuršu kāpu kursenieku valoda (*Nehrungskurisch*), kas apliecina, ka viņi vismaz no etniskā viedokļa pilnīgi neiekļauj kurseniekus vāciešos.

Jāsecina, kursenieku īpatnību ir ievērojuši dažādu valstu un tautu zinātnieki un tādēļ viņus nav iespējams vienkārši uzskatīt vienīgi par vāciešu, latviešu vai lietuviešu tautas daļu (etnogrāfisku grupu).

Kurseniekiem piemīt vairākas kopīgas pazīmes, kuŗas Lielbritānijas sociologs E. Smits nosauc par nacionālās identitātes pamatiezīmēm:

1) vēsturiskā teritorija jeb tēvzeme; 2) kopīgi mīti un ar vēsturi saistītas atmiņas – tādi pastāv, pat mākslīgi neveicināti un nekopti, jo nepastāv literatūra kursenieku valodā, 3) vienota tautas kultūra; 4) visiem sabiedrības locekļiem vienādas likumīgas tiesības un pienākumi – kaut arī Vācijas un vēlāk Lietuvas valsts (Klaipēdas apgabala) ietvaros; 5) kopīga ekonomika ar iespēju sabiedrības locekļiem pārvietoties savas teritorijas robežās – kursenieku mobilitāte izpaudās galvenokārt Kuršu kāpās un vispār piejūras teritorijas robežās.¹¹⁴

Kurseniekiem atbilst arī A. Smita definētās etniskas kopienas pazīmes: pirmkārt, **kopienas nosaukums jeb etnonīms** – par to liecina kursenieku pašnosaukums kursenieki, kurši, kāpenieki. Kopēju nosaukumu kurseniekiem devuši arī kaimiņi, minētajiem pašnosaukumiem pievienojot arī citus nosaukumus, piemēram, Prūsijas latvieši. Daļa autoru informācijas trūkuma vai zināma nolūka dēļ kurseniekus nosauc par vāciešiem, lietuviešiem vai latviešiem, ko daļēji, bet tikai daļēji attaisno kursenieku pārtautošanās process. Tomēr arī pēdējais process – kļūšana, piemēram, par vācieti vai lietuvieti, neizslēdz piederību kursenieku etniskajai kopienai, jo būt vācietim vai lietuvietim var nozīmēt politisko piederību – būt attiecīgi Vācijas vai

¹¹³ LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l. (Lieta par kuršu stāvokli Kuršu kāpās, Lietuvā, Austrumprūsijā)

¹¹⁴ Smits E. D. Nacionālā identitāte. – [Rīga]: Izdevniecība AGB, 1997. – 22. lpp.

Lietuvas pilsonim. Otrkārt, **saistība ar noteiktu teritoriju (tēvzemi)** – Kuršu kāpām un Klaipēdas apkārtni. Treškārt, **viens vai vairāki savdabīgas kultūras elementi** – nodarbošanās ar zvejniecību, zvejas rīki, tautas celtniecība un amatniecība. Ceturtkārt, **grupas vienotības (solidaritātes) apziņa**, kas kursenieku vidū neapšaubāmi pastāvēja. Citas A. Smita minētās etniskās kopienas pazīmes – apziņa par kopēju izcelsmi, kopēju vēsturisku pagātņi – izpaužas mazāk, tomēr etniskas kopienas pastāvēšanai pilnīgi pietiek ar dažām minētajām pazīmēm.¹¹⁵ Kursenieki atbilst arī norvēģu antropologa Fredrika Barta minētajām jēdziena „etniska grupa“ antropoloģiskajā literatūrā minētajām pazīmēm:¹¹⁶ tā ir tādu iedzīvotāju grupa, 1) kuŗi visumā bioloģiski atražo paši sevi (lielākā daļa kursenieku bija dzimuši teritorijā, kur viņu priekšteči bija dzīvojuši jau paaudzēs); 2) kuŗiem ir kopējas fundamentālas kultūras vērtības, kuŗas realizējas ārējo kultūras formu vienotībā; 3) kuŗi rada komunikācijas un savstarpējas iedarbības lauku (otrā un trešā pazīme izpaužas kursenieku dzīvesveidā un etnogrāfijā); 4) kuŗus raksturo tas, ka piederība grupai, ko identificē kā tie, kuŗi tai pieder, tā arī tie, kuŗi tai nepieder, veido kategoriju, kas atšķirīga no citām šās kārtības kategorijām (tas nozīmē „savējo un citu“ nošķiršanu, kas raksturīga arī kurseniekiem).

Var runāt par atsevišķu kursenieku etnisko kopienu, kas XX gadsimta gaitā tā arī nekļuva par etnosu vai tautu, tieši otrādi, tā cieta smagus zaudējumus no tautas attīstības izredžu viedokļa. Šobrīd, lai gan kursenieku sabiedrība ir gandrīz pilnībā iznīcināta, joprojām ir daudz cilvēku, kuŗi apzinās savas kursenieku saknes, mazāk – to, kuŗi uzskata sevi par kurseniekiem (kuršiem), bet vairāki prot kursenieku valodu, precīzāk, kādu no kursenieku izlokšņu paaudžu variācijām, pat atsevišķi gadījumi, kad kursenieki savā starpā sazinās kursenieku valodā un nevien par atmiņām vai kādreizējās tradicionālās kultūras norisēm, bet par aktuāliem dzīves jautājumiem.

Minētie apstākļi apliecina, ka nepieciešams no jauna kritiski analizēt jau publicētās literatūras klāstu, izpētīt pieejamos vēstures avotus, lai sintēzes ceļā radītu ticamu kursenieku XX gadsimta vēsturiskās attīstības ainu.

¹¹⁵ Smith E. D. *National Identity*. – London: Penguin Books, 1991. – P. 21–23; Smits E. D. *Nacionālā identitāte*. – 30.–32. lpp.

¹¹⁶ Barth F. *Introduction // Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Ed. by F. Barth. – Boston: Little, Brown and Company, 1969. – P. 10–11; Этнические группы и социальные границы. Социальная организация культурных различий. Под ред. Ф. Барта. – Москва: Новое издательство, 2006. – С. 11

1.2. Kursenieku apdzīvotā teritorija Austrumprūsijā

Kursenieku etniskā kopiena izveidojās teritorijā, kuŗa ir dienvidos no tagadējās Latvijas teritorijas – tagadējā Lietuvas, Krievijas (Kaļiņingradas apgabala) un Polijas teritorijā. Kuršu kāpu pussala ar nosaukumu *Nergia* pirmoreiz vēstures avotos minēta XIII gadsimtā Atskaņu hronikā sakarā ar notikumiem 1253. gadā, tomēr nosaukums „Kuršu kāpas“ pirmoreiz minēts Dusburgas Pēterā „Prūsijas zemes hronikā” (sarakstīta ap 1326. gadu), aprakstot notikumus 1283. gada ziemā, kad 800 lietuviešu jātņieku pa Kuršu kāpām (*neria curoniensis*) iebrukuši Vācu ordenim pakļautajā Sembā. Tālāk minēts, ka, lai aizsargātos pret šādiem iebrukumiem, Vācu ordeņa Prūsijas zemes mestrs Komrāds fon Tīrbergs uzcēlis Neihauzas (*Nova domus*) pili, kuŗa atradusies pie vēlākās **Krantes** (*Cranz*), tagadējās Zeļenogradskas, Kuršu kāpu dienvidu galā un pirmoreiz neapstrīdami minēta 1308. gadā. Otra ordeņa pils Kuršu kāpās, **Rasīte** (*Rossitten*), celta ap XIV gadsimta vidu, bet tieši minēta 1403. gadā. Pie šās pils 1470. gadā minēts krogs, ar laiku acīmredzot izauga zvejnieku ciems,¹¹⁷ kamēr pati militāro nozīmi zaudējusi Rasītes pils pamazām sabruka.¹¹⁸

1366. gadā minētas vēl divas vietas Kuršu kāpās ar neapšaubāmi baltiskiem nosaukumiem – Grābšta kalns (*mons Cropsteyn*) un Pilkopas kalns (*Pillecop mons*) – šie vietvārdi (**Pilkopa** – ciems, tag. Morskoje) pastāvēja līdz XX gadsimtam¹¹⁹ Sakarā ar satiksmes pieaugumu starp Prūsiju un Livoniju pa Kuršu kāpu pussalu sākotnēji pie pilīm ar laiku tika ierīkoti krogi – raksturīgas pieturas tiem laikiem tālajā ceļā. 1408. gadā tika piešķirta privilēģija kroga ierīkošanai pašos pussalas dienvidos – **Sarkavā** (*Sarkau*).¹²⁰ 1414. gada 12. septembrī minēta vieta *Treyeros* (vēlāko Karviķu tuvumā) sakarā ar Livonijas ordeņa mestra palīgspēku došanos uz Prūsiju kaŗā laikā ar Lietuvu un Poliju minēta kaŗaspēka apmešanās šajā vietā.¹²¹ 1437. gadā minēta privilēģijas piešķiršana krogam **Nidā** (*Nidden*), 1447. gadā – **Nagļos** (*Negeln*).¹²² 1442. gadā minēta ordeņa kaŗaspēka apstāšanās vietā *Cusvelde*, kas, pēc K. Forstreitera domām, varētu būt vēlāk minētā Kunce, līdzās Rasītei dienvidos no tās.

¹¹⁷ Rasīte – tag. Ribačje Krievijā, Kaļiņingradas apgabalā.

¹¹⁸ Bezenberger A. Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner. – S. 20–24

¹¹⁹ Pilkopa – tag. Morskoje Krievijā, Kaļiņingradas apgabalā.

¹²⁰ Tag. Ļesnoje Krievijā, Kaļiņingradas apgabalā.

¹²¹ Forstreuter K. Das Volk der Kurischen Nehrung // Wirkungen des Preußenlandes. – Köln, Berlin: Grote, 1981. – S. 285

¹²² Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 10

Kunces krogs privilēģiju saņēmis 1506. gadā, tomēr pastāvējis jau 1499. gadā.¹²³ 1509. gadā minēta **Šatenurta** (*Schwarzort*)¹²⁴ Kuršu kāpu ziemeļu daļā, sakarā ar zvejniecības privilēģijas izdošanu šim ciemam. 1515. gadā minēts krogs **Karviķos**¹²⁵ (*Karwaiten*; 1509. gadā piešķirtās privilēģijas atjaunošana). 1525. gadā minēts krogs „smilšu kalnos“, t.i., **Smilškrogs** (*Sandkrug*) Kuršu kāpu ziemeļu galā, iepretim Klaipēdai – tas kalpoja ceļotāju vajadzībām, kuŗi no dienvidiem bija nonākuši Kuršu kāpu pussalas ziemeļu galā un nelabvēlīgu laikapstākļu dēļ bija spiesti uzkavēties, gaidot pārceļšanos uz Klaipēdu.¹²⁶ XV–XVI gadsimtā šajās vietās apmetās no Kursas atceļojušie zvejnieki. Ir liecības par Kursas iedzīvotāju migrāciju uz Kuršu kāpām ir, sākot ar XV gadsimta sākumu, tā ir visai intensīva XV un XVI gadsimtā. Apdzīvotas vietas viduslaikos Kuršu kāpās veidojās pie ceļa no Rietumeiropas caur Karalaučiem pāri Kuršu kāpām, tālāk caur Grobiņu, Aizputi, Kuldīgu, Sabili, Kandavu, Tukumu uz Rīgu un Austrumeiropu. Tādējādi kursenieku apdzīvotā teritorija kopš viduslaikiem atradās pie starptautiski nozīmīga satiksmes ceļa.

Ne vēlāk par XVI gadsimtu zvejnieki no Kursas apmetušies arī Kuršu jomas cietzemes piekrastē, kā arī Sembas pussalā. Aplūkojot šo teritoriju, F. Tecners uzsver, ka tur par kursenieku iedzīvotājiem liecina vietvārdi, piemēram, kuršu un latviešu cilmes vietvārdi Svencele, Žagatkalns Kuršu jomas austrumu krastā, Neikūrena, Groskūrena, Kleinkūrena, Kranckūrena – ciemi Sembas pussalā pie Baltijas jūras, kuŗu nosaukumā sakne *-kur-* liecina par kādreizējām kursenieku apmetnēm. Analizējot ziņojumus par Kursas iedzīvotāju apmešanos Prūsijas piekrastē, F. Tecners min, ka 1543. gadā Postnikenā (Kuršu jomas dienvidu krastā) un Germavā (Sembas rietumos, Baltijas jūras piekrastē) turienes kuršu zvejnieki (*kurischen Fischerknechte*) neesot apmeklējuši baznīcu, viņiem neesot bijis arī neviena tulka, kuŗš pārtulkotu sprediķus no vācu valodas, un viņi esot klejotāji (latīņu val. *vagi*), kuŗi nekur ilgi neuzturoties.¹²⁷

XVII gadsimtā kursenieku apdzīvotā teritorija vēl vairāk paplašinājās. Kurzemes hronists P. Einhornš liecina, ka XVII gadsimta pirmajā pusē „latvieši“ dzīvojuši līdz

¹²³ Forstreuter K. Das Volk der Kurischen Nehrung. – S. 285. Kuncē atradās mūsdienu Krievijas Kaļiņingradas apgabālā, starp Rasīti (tag. Ribačje) un Šarkavu (tag. Ļesnoje).

¹²⁴ Lietuviešu val. – *Juodkrantė*.

¹²⁵ Karviķi atradās Kuršu kāpās starp Pērvēlku un Preiļiem.

¹²⁶ Forstreuter K. Das Volk der Kurischen Nehrung // Wirkungen des Preußenlandes. – S. 285

¹²⁷ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 124–125

Polijas teritorijā esošajai Dancigai (Gdańskai).¹²⁸ XVII gadsimtā sekoja jauni ieceļošanas viļņi no Kurzemes, turklāt ieceļotāji bija ne tikai zvejnieki, bet arī zemnieki.¹²⁹ Arī Prūsijas hronists Matias Pretorijs ap 1680. gadu piemin kurseniekus Sembā (*dahin anländende Curische Fischer* – „tur mītošie kuršu zvejnieki“).¹³⁰ XVII gadsimtā pusceļā starp Sarkavu un Kunci minēts vēl viens ciems – **Latenvalde** (*Lattenwalde, Lattenwald*).¹³¹

Runājot par pārvaldi Kuršu kāpās, A. Becenbergers piezīmē, ka jau ordeņa laikos Kuršu kāpu ziemeļu daļas teritorijas iedzīvotāji līdz Nidai maksāja nodokļus Klaipēdai (t.i., Klaipēdas komturijai). Otrkārt, kopš ordeņa laikiem Grābšta rags pie Nidas bija nozīmīga zvejniecības iecirkņu robeža¹³² un tāda tā saglabājusies līdz mūsdienām. Turklāt ordeņa laikā izveidojās arī dalījums ziemeļu (Klaipēdas) daļā un dienvidu daļā, kuŗa piederēja Šāķu fogtejai (*Hauptamt Schaaken*), t.i., Sembas, vēlākajam Fišhauzenes apriņķim.

Saskatāms arī kursenieku apdzīvotās teritorijas nošķirums no lietuviešu apdzīvotajiem novadiem: Sarkavas, Kunces, Rasītes un Jaunpilkopas ciemi 1612. gadā, pretēji lietuviešu ciemiem pie Kuršu jomas: Lūjai, Insei un Aģilai (*Ackhell*) – tiek apzīmēti par „kuršu“ (*chuerischen*).¹³³ Šāds dalījums pastāvējis jau no 1593. gada.¹³⁴

XVIII gadsimtā kursenieku apdzīvotā teritorija samazinājās, acīmredzot teritorijās, kur kursenieku īpatsvars bija pārāk niecīgs, viņi tika asimilēti. Tomēr joprojām kursenieki apdzīvoja apdzīvoja gan Kuršu kāpas, gan Klaipēdas apkārtni, Kuršu jomas piekrasti un Sembas pussalu. Šā perioda etniskā vēsture ir maz pētīta, tas arī nav promocijas darba uzdevums. Skaidrs ir tas, ka arī XVIII un XIX gadsimtā Kuršu kāpās ieceļo iedzīvotāji gan no Kurzemes, gan citām teritorijām – Prūsijas un Lietuvas

¹²⁸ Endzelīns J. Par kurseniekiem un viņu valodu // *Burtnieks*. – 1931. – Nr. XII. – 1107. lpp.

¹²⁹ Forstreuter K. Das Volk der Kurischen Nehrung // *Wirkungen des Preußenlandes*. – S. 287–289

¹³⁰ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 125

¹³¹ Bezenberger A. Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner. – S. 194 [34]

¹³² Bezenberger A. Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner. – S. 186 [26]. Līdz XX gadsimta sākumam šī robeža stiepās no Grābšta raga līdz Kārķles (tag. Misovka Krievijas Kaļiņingradas apgabālā) dienvidos no Nemunas deltas un nosacīti norobežoja Kuršu jomas šaurāko ziemeļu un platāko dienvidu daļu.

¹³³ Hofmann E. Das Kurische auf der Kurischen Nehrung // Kwauka P., Pietsch R. *Kurisches Wörterbuch*. – S. 10

¹³⁴ Forstreuter K. Die Entwicklung der Nationalitätenverhältnisse auf der Kurischen Nehrung // *Altpreußische Forschungen*. – Jg. 8. – Königsberg i. Pr.: Gräfe und Unzer, 1931. – S. 53

ciemu (sākotnēji tam lietots arī Nagļu nosaukums).¹⁴¹ XIX gadsimta pirmajā pusē ar Prūsijas valdības atbalstu kailajās kāpās sāka stādīt mežu, kas bija darbietilpīgs process, kas ilga gadu desmitiem.

Kursenieku apdzīvotā teritorija starp Klaipēdu un Nemirsētu (Prūsijas pusē; Lietuvas pusē – Palangu) acīmredzot radusies kā turpinājums Kursas iedzīvotāju apdzīvotībai Kurzemes galējā dienvidu piekrastē (līdz Sventājas upei) un pēc 1422. gada Lietuvas lielkunigaitijā ietilpstošajā Palangas novadā. Par šā apgabala iepriekšējo gadsimtu apdzīvotības vēsturi trūkst pētījumu.¹⁴² Kursenieku valodā runāja arī iedzīvotāji – zvejnieki Bomelsvitē, Karkelbekā, Nemirsētā, Imersētā.

1.3. Kursenieku valoda

Ar kursenieku valodu (vāc. – *Kurisch, kurische Sprache*, liet. – *kuršiu kalba*) promocijas darbā apzīmēts idioms (praktiski pastāvošs valodas fēnomens), par kuŗa statusu valodniecībā valda dažādi uzskati. Pēc valodnieku atzinuma, kursenieku runātā valoda atbilst latviešu valodas lietotajām vidus dialekta kursiskajām un zemgaliskajām un lībiskā dialekta izloksnēm Kurzemē. Kursenieku valodu uzskata gan par latviešu valodas dialektu,¹⁴³ gan atsevišķu baltu valodu grupas valodu.¹⁴⁴ No vēstures zinātnes viedokļa šiem atšķirīgajiem viedokļiem nav noteicošas nozīmes. Galvenā nozīme ir faktam, ka kursenieki runāja no citām etniskām kopienām atšķirīgā valodā, ko tās nesaprata un tādējādi atšķirīgās valodas dēļ par kurseniekiem veidojās priekšstati, stereotipi kā par zināmu, noteiktu, no citiem atšķirīgu kopienu.

A. Becenbergers rakstīja, ka Kuršu kāpu vietējo iedzīvotāju valoda esot daļēji vācu, daļēji latviešu, daļēji lietuviešu.¹⁴⁵ R. Pīčs min, ka tieši Nidā, Preiļos un Pērvelkā līdz visjaunākajiem laikiem runāts kursenieku valodā, pie tam Nidā

¹⁴¹ Fuchs H. Geschichte des Badeortes Preil // Memeler Dampfboot. – 1972. – Nr. 6. – 20. Juni; Pietsch R. Fischerleben auf der Kurischen Nehrung. – S. 40–41, 44–45

¹⁴² Kiseliūnaitē D. Kas buvo Melnragēs žvejai? // Lietuviai ir lietuvininkai. Etninė kultūra (V) [=Tiltai. Priedas: mokslo darbai, 2006, Nr. 32]. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2006. – P. 41–64

¹⁴³ Bezzenberger A. Über die Sprache der preußischen Letten; Plāķis J. Kursenieku valoda

¹⁴⁴ Vanags P. Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās; Schiller Ch. Sprache oder Dialekt? Zum Status des Nehrungskurischen

¹⁴⁵ Bezzenberger A. Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner. – S. 93 [253]

„vistīrāk“, kamēr Preiļos un Pērvelkā bijusi valodā bijusi manāma lietuviešu valodas ietekme.¹⁴⁶

Kursenieku valodas saglabāšanos veicināja tās sociālā niša – prioritārais lietojums zvejniecībā Kuršu kāpās un Klaipēdas apkaimes jūrmalā, pat tad, ja zvejnieki bija, piemēram, lietuvieši. L. Bērziņš, 1898. gadā iztaujājot Melnraga zvejniekus (gan kurseniekus, gan lietuviešu), saņēmis atbildi, ka „ļaudis, kas citā darbā runā leitiski, zvejojami tomēr runājot latviski, jo latviešu, t.i., kursenieku, valoda esot „īsāka““.¹⁴⁷

Kursenieku valodas attīstību ietekmējuši maldīgi uzskati, ka kursenieku valoda ir lietuviešu valodas izloksne. A. Becenbergers pieļauj, ka lietuviešu valodas lietošana dievkalpojumos vēl noteikti nenozīmē, ka Kuršu kāpās pārsvarā dzīvojuši lietuvieši. Lietuviešu valodas lietošanu noteica kursenieku valodu protošu mācītāju trūkums, maldīgi priekšstati par Kuršu kāpu iedzīvotāju vairākuma etnisko piederību – priekšstati, kuŗi bija plaši izplatīti vēl XIX gadsimta beigās. Jau F. Rūigs 1747. gadā bija nosaucis kursenieku valodu par Klaipēdas lietuviešu valodas paveidu. Šādus priekšstatus, pēc A. Becenbergera domām, izraisījis apstāklis, ka kursenieki tiešām jau kopš seniem laikiem pazina lietuviešu valodu, un ar „mazo cieņu, ar kādu viņi, vismaz šodien [XIX gadsimta 80. gados], cenšas runāt savā valodā“, caur nepareizi izprasto attiecību starp jēdzieniem „būru valoda“ (*búriszka kalbà*) un „būri“ (*Búrai*), ar kādiem „ziemeļlietuvieši“ [Klaipēdas lietuvieši] savā valodā bija paraduši lietot, apzīmējot Kuršu kāpu iedzīvotājus ar jēdzienu „*Fischerbauren*“ [„zvejniekzemnieki“], kā arī senā, līdz A. Becenbergera laikiem (un mūsdienām – K.K.) pastāvējusī administratīvā Kuršu kāpu ziemeļdaļas saistība ar Austrumprūsijas lietuvisko daļu. Cik viegli kurseniekiem „kļūt“ par „lietuviešiem“, liecina fakts, ka piekrastē starp Klaipēdu un Palangu mītošie kursenieki sevi noteikti sauca par „lietuviešiem“, tādēļ ka viņi uzskatīja, ka dzīvo Lietuvā (Prūsijas Lietuvā – K.K.). Tādējādi tas, ka dievkalpojumi šejienes iedzīvotājiem notiek lietuviešu valodā, viņiem esot pašsaprotami.¹⁴⁸ Aprakstītie apstākļi liecina par ilglaicīgu procesu, ka ģeogrāfiska un administratīva saistība vairākos aspektos (nosaukums, kaimiņu stereotipi, kuŗi

¹⁴⁶ Hofmann E. Das Kurische auf der Kurischen Nehrung // Kwauka P., Pietsch R. Kurisches Wörterbuch. – S. 9

¹⁴⁷ Bērziņš L. A izmirsti tautas brāļi dzintara krastos // Burtnieks. – 1933. – Nr. 2. – 126. lpp.; Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 30. – 7. febr.

¹⁴⁸ Bezenberger A. Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner. – S. 261[101]–262[102].

savukārt nekritiski fiksēti literatūrā) izraisījusi etniskās kopienas piekļaušanos citai etniskai kopienai, kavējot pirmās etniskās kopienas pārtapšanu etnosā.

Kursenieku valodā senākie pieraksti ir no XVIII gadsimta. Pirmā kursenieku valodas vārdnīca – 1785. gadā – Pētera Pallasa „Visu valodu vārdnīca“ (*Linguarium totium linguarum*). Pirmā sīkākā kursenieku valodas analīze līdz ar skaidrojošu vārdnīcu atrodama Tilzītes pilsētas reālskolas virsskolotāja Maksimiliāna Felkela darbā „Latviešu valodas paliekas Kuršu kāpās“.¹⁴⁹ Kursenieku valodas īpatnības analizējis baltvācu autors, Latviešu literārās biedrības biedrs, Vecsaules skolotājs Viktors Dīderihss.¹⁵⁰ Kursenieku valodas pētniecībai XIX gadsimta otrajā pusē nopietni pievērsās valodnieks A. Becenbergers un savus pētījumus atspoguļoja monogrāfijās.¹⁵¹ Disertāciju par Pērvelkas ciemā runāto kursenieku valodu uzrakstījis Johans Pantaleons Bekers.¹⁵² Nākamo kursenieku valodas gramatiku, tekstu krājumu un vārdnīcu sastādījis latviešu valodnieks Juris Plāķis.¹⁵³ Pēc Pirmā pasaules kara vācu valodnieku interese par kursenieku valodu apsīka.¹⁵⁴ Tā atjaunojās pēc Otrā pasaules kara Vācijas Federatīvajā Republikā, kurp bija nokļuvuši lielākā daļa kursenieku. Vācijā kursenieku valodas materiālu vākšanai pievērsās arī trimdas latviešu valodnieki Ilgvars Bernovskis un Austris Grasis. Arī pašu kursenieku vidū radās interese par savu valodu, no kuriem pirmkārt jāmin Rihards Pīčs, kā arī bijušais Klaipēdas apgabala iedzīvotājs, pedagogs Pauls Kvauka.

Kursenieku valodas lietojums baznīcas dzīvē bija visai ierobežots. Tikai viens mācītājs – Kunces mācītājs Lībermanis XVI gadsimtā – atzina, ka viņam jāvada dievkalpojumi vācu, lietuviešu un kuršu (kuršu vai latviskotā kuršu, kas varētu

¹⁴⁹ Voelkel M. J. A. Die lettischen Sprachreste auf der Kurischen Nehrung // Fünf und dreißigstes Jahresprogramm der städtischen Realschule erster Ordnung zu Tilsit. – Tilsit: [Städtische Realschule erster Ordnung zu Tilsit], 1879. – S. 1–32

¹⁵⁰ Diederichs V. Die kurische nerung und die Kuren in Preuzen // Magazin, hrsg. von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft. – Bd. XVII. – Stück 1. – Mitau: [Lettisch-Literarische Gesellschaft], 1883. – S. 1–96

¹⁵¹ Bezenberger A. Über die Sprache der preußischen Letten; Bezenberger A. Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner; Becenbergers A. Prūsijas latvieši // Austrums. – 1896. – Nr. 1. – 21.–25.lpp.

¹⁵² Becker J. P. Kurische Sprache in Perwelk // Beiträge zur Kunde indogermanischen Sprachen. – Bd. XXVIII. – 1904. – S. 257–281; atsevišķs izdevums: Becker J. P. Die Sprache der kurischen Fischer in Perwelk auf der Kurischen Nehrung. – Göttingen: E. A. Huth, 1904. [Doktora disertācija Berlīnes universitātē] – 25 S.

¹⁵³ Plāķis J. Kursenieku valoda // L.U. Raksti. – XVI burtnīca. – Rīga, 1927.

¹⁵⁴ Jāpiemin, ka 1922. gada 31. oktobrī Karalaučos mirst sava laika ievērojamākais kursenieku valodas un vēstures speciālists A. Becebergers.

nozīmēt arī kursenieku) valodā.¹⁵⁵ Pazīstams ir Tēvreizes teksts kursenieku valodā, kuŗu no kurseniekiem pierakstījis latviešu žurnālists un literāts Rihards Bērziņš, kā arī pēc atmiņas – novadpētnieks R. Pīčs.¹⁵⁶ R. Pīčs raksta, ka līdz 1930. gadam viņa tēva mājās notikuši daudzas suriņķimenieku saiešanas, kur bija jāpiedalās arī bērniem un Tēvreize skaitīta kursiski un vāciski. Balstoties uz to, H. Šillere izsaka domu, ka kursenieku valoda izmantota arī suriņķimenieku mājas dievkalpojumos.¹⁵⁷ Ž. Unams raksta, ka Šatenurtā Dievu lūdzot „latviski“,¹⁵⁸ tomēr bez papildus liecībām ir grūti novērtēt šo izteikumu.

Baltijas jūras austrumu piekrastē, Kuršu kāpu pussalā un tai kaimiņos esošajos novados laikā no XV līdz XVII gadsimtam izveidojās kursenieku etniskā kopiena, kuŗas pamatā bija no Kurzemes (tagadējās Latvijas teritorijas) izceļojušie iedzīvotāji, kā arī tajos asimilētie ieceļotāji no dažādiem Prūsijas un Lietuvas apgabaliem. Kursenieku galvenā nodarbošanās bija zvejniecība. Jaunajos laikos viņu zemi piemeklēja ekoloģiska katastrofa – klejojošo kāpu pārvietošanās, ko līdz XIX gadsimtam nevarēja kontrolēt. Neraugoties uz to, etniskā kopiena saglabājās. Līdz 1833. gadam pa Kuršu kāpām gāja nozīmīgs satiksmes ceļš no Vācijas uz Baltiju un Krieviju, savukārt līdz 1853. gadam saglabājās nozīme ceļam no Karalaučiem uz Klaipēdu. XIX gadsimtā kursenieku apdzīvotā teritorija pievērsa ne tikai valodnieku un vēsturnieku, bet arī dabaszinātnieku un mākslinieku uzmanību, bet XIX gadsimta vidū šeit sāka attīstīties tūrisms, kas turpmāk nozīmīgi ietekmēja kursenieku etniskās kopienas dzīvi.

¹⁵⁵ Forstreuter K. Die Entwicklung der Nationalitätenverhältnisse auf der Kurischen Nehrung // Altpreußische Forschungen 8, 1931, 46-63; Hofmann, 1977, 10

¹⁵⁶ Bērziņš R. Kūru kāpās (Pie latvju zvejniekiem) // Latvijas Kareivis. – 1921. – Nr. 180. – 13. aug.; Pietsch R. Fischerleben auf der Kurischen Nehrung. – S. 322

¹⁵⁷ Schiller Ch. Sprache oder Dialekt? Zum Status des Nehrungskurischen. – XI starptautiskajā baltistu kongresā 2010. gada 30. septembrī Rīgā nolasīts referāts; saruna ar H. Šilleri 2012. gada 9. jūnijā Klaipēdā

¹⁵⁸ Unams Ž. Kuršu kāpas // Jaunais Zemgalietis. – 1924. – Nr. 160. – 19. jūl. (Turpmāk: Unams Ž. Kuršu kāpas (II))

II nodaļa

KURSENIEMI VĀCIJAS IMPĒRIJĀ UN ATDALĪTAJĀ KLAIPĒDAS APGABALĀ

2.1. Kursenieki Vācijā (līdz 1920.g. februārim)

2.1.1. Kursenieku skaits un apdzīvotības dinamika.

Kursenieku skaits XIX un XX gadsimta mijā saglabājās stabils, tas, visticamāk bija no 1000 līdz 1500, bet noteikti nepārsniedza 2000 cilvēku. Kursenieki kā tautība Vācijas iedzīvotāju statistikā netika reģistrēta, viņu skaitu jāmēģina noteikt pēc dažādiem citiem datiem un liecībām.¹⁵⁹ Pirmie, kuri XIX gadsimta beigās mēģināja noteikt kursenieku skaitu, bija baltvācu etnogrāfi V. Dīderihss un Augusts Bīlenšteins, kā arī vācu valodnieki A. Becenbergers un F. Tecners. Starpkaņu posmā monogrāfiju par Klaipēdas apgabala iedzīvotāju sastāvu publicējis Johanness Ganss.¹⁶⁰ 20. gadsimta 20.–30. gados ar mērķi pierādīt „lietuviešu“ pārsvaru apgabala iedzīvotājos jautājumu pētīja Lietuvas Republikas autori, no kuriem pirmkārt jāmin Vincs Vileišis.¹⁶¹ Tiesa, nedz vācu, nedz lietuviešu autoru mērķis nebija kursenieku skaita noteikšana kopā un katrā apdzīvotajā vietā. Arī atsevišķi latviešu autori, piemēram, Roberts Malvess, ir mēģinājuši sistematizēt ziņas par kursenieku skaitu.¹⁶²

Kursenieku skaita noteikšanai izmantojami valsts statistikas materiāli par Vācijas impērijas iedzīvotājiem, tautas skaitīšanas dati. Otrs avots ir evaņģēliski luteriskās baznīcas vizitāciju materiāli Klaipēdas apriņķī. 1890., 1900. un 1910. gada tautas skaitīšanā Vācijas impērijā tika reģistrēta iedzīvotāju dzimtā valoda.¹⁶³ Tomēr tautas skaitīšanas iznākumi ne vienmēr atspoguļoja objektīvo situāciju. Bieži vien dažādu tautas skaitīšanu dati uzrādīja pārmaiņas, kuŗas var saistīt nevis ar dabisko pieaugumu

¹⁵⁹ Vācijas vispārējās tautas skaitīšanās līdz 1910. gadam norādīja iedzīvotāju dzimto valodu (*Muttersprache*), 1925. gada tautas skaitīšanā Klaipēdas apgabalā – tautību (*Nationalität*).

¹⁶⁰ Ganß J. Die völkischen Verhältnisse des Memellandes. – Berlin/Nowawes: Memelland Verlag, 1925. – 144 S.

¹⁶¹ Vileišis V. Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje su 3 žemėlapiais [=Politinių ir socialinių mokslų instituto leidinys, Nr. 3]. – Kaunas: Politinių ir socialinių mokslų Institutas, 1935. – 271 p.

¹⁶² Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 56 lpp.

¹⁶³ Ganß J. Die völkischen Verhältnisse des Memellandes. – S. 60

vai migrāciju, bet tieši ar iedzīvotāju nacionālās (etniskās) apziņas maiņu vai citiem apstākļiem. Iedzīvotāji, kuŗu dzimtā valoda nebija vācu valoda, uzrādīja to par savu dzimto valodu, tādējādi tiekot pieskaitīti „vāciešiem“, lai citā tautas skaitīšanā sevi tomēr uzdotu par lietuviešiem. Vēl citur iemesls bija nekvalitatīva skaitīšanas datu ievākšana. 1890. gadā Nidā no 1697 (? – drīzāk domāts 682, kas ir turpmāko skaitļu summa) iedzīvotājiem 330 bija vācieši, 125 – lietuvieši un 227 – „citā valodā runājošie“, J. Ganss atzīst, ka pēdējie ir kursenieki. Tiesa, kursenieku Nidā nebija tikai 227, jo septiņus gadus vēlāk F. Tecners šajā ciemā saskaitīja 535 kurseniekus. Diemžēl vēlāk kurseniekus atsevišķi neskaitīja. 1900. gadā no 753 Nidas iedzīvotājiem 470 ir vācieši, 238 – lietuvieši. Tātad $753 - 470 - 238 = 45$ kursenieki (skaidrs, ka viņu bija vairāk!). 1905. gadā no 803 Nidas iedzīvotājiem tikai 4,98 % jeb 40 personas sevi nosaukušas par lietuviešiem. Toties 1910. gadā no 796 iedzīvotājiem 75,88% jeb veseli 604 reģistrēti par lietuviešiem.¹⁶⁴

Saskaņā ar 1910. gada 1. decembra tautas skaitīšanu, vēlākā Klaipēdas apgabala teritorijā (aprēķinus veicis J. Ganss) bija 140 766 iedzīvotāju, no kuŗiem 71191 dzimtā valoda bija vācu, 67 345 – lietuviešu, 126 – poļu, 8 – mazūru, 126 – „cita svešvaloda“, bet 1970 iedzīvotāji norādījuši sevi par divvalodīgiem. Analizējot šos datus, J. Ganss piezīmē: „Latviešu kursenieki skaitīšanas iznākumos vairs neparādās vispār.“¹⁶⁵ Klaipēdas apriņķī līdzās 32 885 iedzīvotājiem ar dzimto vācu, 27 445 – lietuviešu, 69 – poļu, 7 – mazūru valodu saskaitīti 104 iedzīvotāji ar citu „svešu“ dzimto valodu, kā arī 1462 „divvalodīgie“, divi pēdējie skaitļi ir ievērojami, pat 10 reizes pārsniedz šās pozīcijas pārējos Klaipēdas apgabala apriņķos, kas ļauj domāt par kursenieku klātbūtni. No iedzīvotājiem, kuŗiem vācu valoda nav dzimtā, to brīvi pārvalda 18 105 Klaipēdas apriņķa iedzīvotāji, bet to neprot 9520 apriņķa iedzīvotāju, kas atkal ir visvairāk no pieciem vēlākā Klaipēdas apgabala apriņķiem vai to daļām. Ļoti iespējams, ka viņu vidū bija arī vecākās paaudzes kursenieki. Šatenurtu (ciemu un muižu; lietuviešu – tikai 22,22 %) un Zīderšpici (lietuviešu – 19,23 %) līdzās citām apdzīvotām vietām Klaipēdas pievārtē cietzemē, piemēram, Bomelsvitei, 1910.

¹⁶⁴ Ganß J. Die völkischen Verhältnisse des Memellandes. – S. 64–65

¹⁶⁵ *Lettsche Kuren erscheinen in den Zählungsergebnissen überhaupt nicht mehr.* – Ganß J. Die völkischen Verhältnisse des Memellandes. – S. 56

gadā J. Ganss piemin kā vienu no vācu valodas dominantes piemēriem lietuviskajā Klaipēdas apriņķī.¹⁶⁶

Saskaņā ar 1915. gada evaņģēliski luteriskās baznīcas vizitāciju materiāliem, Nidā dzīvojuši 300 „lietuvieši“, kuŗi, pēc J. Gansa vērtējuma, ir kursenieki. Saskaņā ar J. Gansa ziņām, 1915. gadā vizitāciju materiālos Šatenurtas draudzē 80 „svešā valodā runājošie“ (*fremdsprachige*) skaidri apzīmēti par kurseniekiem (*ausdrücklich als „Kuren“ bezeichnet*).¹⁶⁷ Tādēļ šos kurseniekus J. Ganss neierēķina kopējā Klaipēdas diecēzes evaņģēliski luterisko lietuviešu skaitā 26 133. Norādot lietuviešu skaitu atsevišķās Klaipēdas diecēzes draudzēs 1910., 1915. un 1920. gadā, J. Ganss sniedz šādu ainu: Šatenurtas draudzē minētajos gados attiecīgi kopā 420, 410 un 387 locekļi, no kuŗiem „lietuvieši“ attiecīgi 130, 80 un 50, pie tam 1915. gada skaitlim 80 seko zvaigznīte ar piebildi „kursenieki“ (*Kuren*), kamēr 1910. un 1920. gadā par kurseniekiem nekas nav teikts.¹⁶⁸ Tas J. Gansam radījis šaubas, un viņš norāda, ka 1910. gadā minētie 130 lietuvieši Šatenurtā drīzāk ir kursenieki.¹⁶⁹ J. Ganss uzrādījis arī iedzīvotāju dzimto valodu Austrumprūsijas ziemeļaustrumu apriņķos pēc 1890., 1900., 1905. un 1910. gada tautas skaitīšanas datiem. 1890. gadā līdzās 33 621 iedzīvotājiem ar dzimto vācu valodu, 24 306 – lietuviešu valodu, 977 – vācu un lietuviešu valodu, 41 – poļu valodu, slejā ar virsrakstu „cita svešvaloda“ ierakstīts skaits 465, pie kuŗa ir zvaigznīte ar piezīmi, ka no šā skaita 358 iedzīvotājiem dzimtā valoda ir kursenieku.¹⁷⁰ 1900. gadā „cita svešvaloda“ ir dzimtā valoda vairs tikai 197 iedzīvotājiem, 1905. gadā – atkal 256, 1910. gadā – tikai 154 iedzīvotājiem. Diemžēl pēdējos trijos gados norādes par dzimtās kursenieku valodas runātājiem trūkst. Sākot ar 1900. gadu, neliels skaits iedzīvotāju, attiecīgi 28, 38 un 67, ierakstīti slejā „ar vācu un kādu citu svešu dzimto valodu“ (*deutscher u. e. and. fremd.*), kas, iespējams, ietver arī kurseniekus. Vēl jo vairāk tādēļ, ka Silkroga (*Heydekrug*), Zemienes (*Niederung*), Tilzītes un Ragnītes apriņķos, kur nedzīvoja līdzīgas atšķirīgas etniskas grupas, šādu iedzīvotāju ar citu dzimto svešvalodu ir ievērojami mazāk.

¹⁶⁶ Ganß J. Die völkischen Verhältnisse des Memellandes. – S. 54

¹⁶⁷ Ganß J. Die völkischen Verhältnisse des Memellandes. – S. 128

¹⁶⁸ Ganß J. Die völkischen Verhältnisse des Memellandes. – S. 129

¹⁶⁹ [...] *die 130 als Litauer aufgeführten Personen in den Angaben von 1910 hätten auch richtiger als Kuren bezeichnet werden sollen.* – Ganß J. Die völkischen Verhältnisse des Memellandes. – S. 60

¹⁷⁰ Ganß J. Die völkischen Verhältnisse des Memellandes. – S. 132

Preilā 1905. gadā dzīvoja 205 iedzīvotāji, nospiedošs vairākums bija kursenieki un lietuviniki. H. Jurgeite par periodu no 1913. līdz 1919. gadam raksta, ka ciema iedzīvotāju bērni līdz skolas vecumam galvenokārt runājuši kursenieku valodā.¹⁷¹ Kuršu kāpās dzimušie reti kad pārcēlās dzīvot uz cietzemi.¹⁷²

Kursenieki šajā periodā dzīvoja arī Klaipēdas apriņķa cietzemes jūras piekrastē. Karkelbeka (arī Kārkliniki, tag. Kārkle) bija zvejniekciems, kuŗš stiepās gar jūras krastu aptuveni 7 kilometru garumā. A. Juška, atsaucoties uz vietējās lietuviešu preses ziņām, raksta, ka 1897. gadā šajā ciemā dzīvojuši 747 lietuvieši („lietuviniki“), 25 kursenieki un 18 vāciešu. Kursenieki mājās un zvejojot runājuši kursenieku valodā („latviski“), tirgū un baznīcā – lietuviešu, valsts iestādēs – vācu valodā. „Noskatoties no viņiem, arī lietuviniki, zivis ķerdami, bieži sazinājās latviski. Varbūt cerēja, ka tās labāk ķersies...“¹⁷³ Turpretim F. Tecners tajā pašā 1897. gadā raksta par 125 kurseniekiem Karkelbekā.¹⁷⁴ Vēlāk šo skaitli pārņēma R. Malvess, kas „Kārklē un [Vācu] Kretingā [Kretingalē]“ minējis 125 kurseniekus. Iespējams, ka vienā no avotiem ieviesusies iespaidklūda, ko palīdzētu noskaidrot tālāka izpēte.

Kursenieku skaitu šajā laikā atspoguļo R. Malvesa izveidota tabula, kas veidota uz F. Tecnera sniegto ziņu pamata:

*1. tabula. Kuršu kāpu iedzīvotāji 1897. gadā**

<i>Apdzīvota vieta</i>	<i>Iedzīvotāju skaits</i>	<i>Latviešu (kursenieku) skaits</i>	<i>Latviešu zvejnieku terminoloģijas lietotāju skaits</i>
Sarkava	415	6	6
Rasīte	600	6	4
Nida	914	614 [535=70%]	614
Preiļi un Pērvelka	200	200	200
Preiļi	[166]	[166]	[166]
Pērvelka	[100]	[100]	[100]

¹⁷¹ Jurgeit H. Die Schule in Preil // Memeler Dampfboot. – 1983. – Nr. 8. – August

¹⁷² Schlicht O. Die Kurische Nehrung in Wort und Bild. – Königsberg i. Pr.: Gräfe & Unzer, 1924. – S. 78

¹⁷³ Juška A. Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje [=Mažosios Lietuvos fondo XVI leidinys].– Klaipėda: Mažosios Lietuvos fondas, Klaipėdos universiteto leidykla, 1997. – P. 265.

¹⁷⁴ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 127

Šatenurte	400	180	200
Bomelsvīte	[ap 3300]	70 [30]	ap 1000
Melnrags	[=570]	20 [30=4%]	560 [548=96%]
Kretingale un Karkelbeka	Kretingalē 4800	125 [14%]	772 [87%]
Imersēta un Nemirsēta		20 [15=5%]	160 [57%]
Kopā		1200	3516

Avots: Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī. LNB RGRN, A105, N6

*Kvadrātikavās kā papildinājums uzrādītas F. Tecnera darbā „Die Slawen in Deutschland“ minētie skaitļi (absolūti un (vai) procentuāli), ja tie nesakrīt ar R. Malvesa minētajiem. Nesakrītības varētu izskaidrot, izpētot R. Malvesa avotu.

Pēc F. Māģera sniegtajām ziņām, saskaņā ar aptauju 1920. gadā Nidas draudzē (tajā ietilpa Nida, Preiļi un Pērvelka) no 1230 personām 80 nosaukuši sevi par lietuviešiem, Šatenurtas draudzē no 387 personām – 50 nosaukuši sevi par lietuviešiem. No tā F. Māģers izdara secinājumu, ka pārējie 92 procenti iedzīvotāji ir, „neraugoties uz Lietuvas pretenzijām, vācu vairākums“. Tā kā kursenieki šajā aptaujā nav reģistrēti, F. Māģers kurseniekus bez pamatojuma ietilpina tieši šajos 8% Kuršu kāpu ziemeļdaļas iedzīvotāju.¹⁷⁵ Neizskaidrojamu iemeslu dēļ (ja vien tā nav vēlme samazināt kursenieku skaitu) autors neņem vērā, ka daļa kursenieku noteikti 1920. gadā – laikā, kad notika Klaipēdas apgabala atdalīšana no Vācijas un pastāvēja nepopulārā iespēja tikt pievienotiem Lietuvai, par argumentu izmantojot lietuviešu īpatsvaru apgabalā – varēja sevi nosaukt par vāciešiem. Protams, ka kursenieku Kuršu kāpās tobrīd bija daudz vairāk nekā tikai saskaitītie 130 „lietuviešu“, jo vairāk nekā 1000 etnisku vāciešu esamība Nidas draudzē nav iespējama.

Vācu vēsturnieks K. Forštreters, atsaucoties uz F. Māģeru, min, ka 1920. gadā Nidas draudzē no 1230 draudzes locekļiem tikai 80 bija „lietuvieši“, t.i. apmeklēja dievkalpojumus lietuviešu valodā, tie bija kursenieki. Šī informācija norāda, ka lielākā daļa kursenieku XX gadsimta 20. gadu sākumā apmeklēja dievkalpojumus vācu valodā un vācu valodā esošās izglītības iespaidā arī baznīcas valoda kopš XIX gs.

¹⁷⁵ [...] dürfte es sich bei den noch verbleibenden 8 Prozent sogenannten „Litauern“ wohl gutenteils um Kuren handeln.“ – Mager F. Die Landschaftsentwicklung der Kurischen Nehrung. – S. 117

beigām no lietuviešu valodas mainījās uz vācu valodu. Šatenurtā no 367 draudzes locekļiem tikai 50 apmeklēja dievkalpojumus lietuviešu valodā, pārējie – vācu valodā. Vācu vēsturnieks K. Forstreiters min, ka 1920. gadā Nidas draudzē no 1230 iedzīvotājiem 80 uzskatījuši sevi par lietuviešiem, Šatenurtas draudzē no 387 iedzīvotājiem par lietuviešiem sevi uzskatīja 50.¹⁷⁶ Jāsecina, ka kursenieki šajos datos iekļauti vāciešu skaitā.

O. Šlihts piezīmē, ka XX gadsimta 20. gadu sākumā Nidā kursenieku valodā runāja 70 personu, bet to arvien vairāk izspieda vācu valoda.¹⁷⁷ Šis skaits ir stipri samazināts, iespējams, šis skaitlis apzīmē kurseniekus, kuŗi runāja tikai kursenieku valodā, toties tādā gadījumā tas ir visai liels.

2.1.2. Nodarbošanās.

Kursenieku galvenā nodarbošanās, saskaņā ar etnogrāfa F. Tecnera novērojumiem,¹⁷⁸ XIX un XX gadsimtu mijā joprojām bija zvejniecība. Otrā svarīgākā nodarbošanās – zemkopība – bija attīstīta nesalīdzināmi mazāk. Vēl mazāka nozīme bija vārnu medībām (sauktām par vārnu ķeršanu vai vārnu raušanu). F. Tecners raksta, ka ar amatniecību kursenieki nav nodarbojušies, tomēr rakstītais par dažādu zvejas rīku un mājsaimniecības lietu izgatavošanu, apgāž šo tēzi. Iespējams, ar to domāta amatniecība kā pamatnodarbošanās, kas nodrošina iztiku. F. Tecners piezīmē, ka kurseniekus, tāpat kā Rietumprūsijā dzīvojošos slovīnus, neinteresēot darbs, kuŗa augļi nav tūliņ redzami, Pavisam reti no kursenieka iznākot kalpotājs, viesnīcnieks, amatnieks vai zinātnieks.¹⁷⁹ Tomēr tas ir acīmredzami subjektīvs viedoklis.

Zvejniecība. Jūras un mares zvejniecība bija galvenā kursenieku saimniecības nozare. Tecners raksta, ka „neviena cita tauta nav zvejnieki ar tādu sīkstumu, tādu priecīgu fātālismu kā kuŗši”.¹⁸⁰ Ar zvejniecību kursenieki turpināja nodarboties par spīti dažādām dabas un sociālām grūtībām (jūra vētrā aizskalo māju, smiltis to apbeŗ,

¹⁷⁶ Forstreuter K. Das Volk der Kurischen Nehrung // Wirkungen des Preussenlandes. – S. 293.

¹⁷⁷ Schlicht O. Die Kurische Nehrung in Wort und Bild. – S. 143

¹⁷⁸ F. Tecners raksta par visu tolaik kursenieku apdzīvoto teritoriju, ietverot arī Klaipēdas apkārtni cietzemē un Kuŗšu kāpu dienviddaļu (Fišhauzenes apriņķī).

¹⁷⁹ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 148, 150

¹⁸⁰ *Kein Volk ist mit solcher Zähigkeit, mit solchem freudigen Fatalismus Fischer als die Kuren [..].* – Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 150

samazinās zivju krājumi, palielinās nodokļi), nemeklējot sev augstāku stāvokli vai labāku peļņu. Lai arī darbs ir visai smags, līdzīgi slovīniem, arī kursenieki to veica no agras jaunības un jebkuŗā gadalaikā, līdz pārsniedza piecdesmit gadu vecumu. Tad viņi atstāja šo darbu saviem dēliem un znotiem. Tik agrs darba gaitu sākums izskaidrojams ar saimniecības apsvērumiem; tikai savlaicīga bērnu apprecēšanās un savlaicīga vīriešu spēka patstāvība nodrošināja trūcīgā mantojuma saglabāšanu un pēc iespējas labāka ģimenes stāvokļa izveidošanu, kas izpaudās visos darbos. Vecie ģimenes locekļi uzturējās mājās, viņi auda tīklus un kopā ar sievietēm un bērniem lāpīja bojātos, vija virves (*ziehen Leinen*) un lika makšķeres.

F. Tecners izšķīr sešus zvejas veidus: 1. salaku jeb stintu (*stīnts*) un ķīšu (*pūķs*) zveja; 2. ziemas zveja; 3. lašu (*lass*) zveja; 4. zušu (*zuts*) zveja; 5. zveja ar ķudilu (*Keitelfischerei*); 6. kurnenieku zveja (*Kurrenfischerei*). **Salaku un ķīšu zveja** notika no decembra līdz janvārim Kuršu marē, izmantojot speciālu ķīšu tīklu (*pukinnis*), katrs zvejnieks ielaida trīs līdz četrus šādus tīklus. 1 šoks (*kape*; 60 gabalu) salaku maksāja 50 feniņu. Šis zvejas veids neprasīja lielus izdevumus: tīkli bija lēti un nevajadzēja daudz nopūlēties, tādēļ ar to varēja nodarboties arī trūcīgākie zvejnieki. Tomēr mazo lomu dēļ peļņa bija visai niecīga un nodrošināja zvejniekam un viņa ģimenei visai pieticīgu rocību. Tecners piezīmē, ka daudzi zvejnieki pret ziemu esot nonākuši līdz 100 markām lielos parādos, tomēr viņi par to neuztraucoties, bet atdod parādu pie pirmās izdevības.¹⁸¹ **Ziemas tīklu zveja** bija turīgo zvejnieku – saimnieku jeb zvejsaimnieku (vācu val. *Fischerwirt*) priekšrocība. Tīkli un to izmantošana bija dārgi, loms nebija paredzams, bet veiksmes gadījumā nopelnīt varēja labi. Šo zvejas veidu piekopa no decembra līdz martam, gan jūrā, gan marē. Preiļos ziemas zvejā piedalījās pa astoņiem cilvēkiem ar diviem līdz četriem zirgiem. Bez salakām un ķīšiem ķēra vēl asaŗus, lidakas, zandartus. Bieži vien, zivis pārdodot Klaipēdas un Ķintu tirgotājiem, varēja nopelnīt pat 300 un vairāk marku. **Lašu zveju** piekopa aprīlī un maijā jūrā. Neparedzamā loma dēļ tā gan nebija izplatīta visur. Nemirsētā, kur citādi zvejoja tikai mencas, kā arī plekstes un reņģes, lašu zvejā brauca tikai viena laiva, kamēr Bomelsvitē, pēc F. Tecnera ziņām, ar šo zvejas veidu nodarbojušies 50

¹⁸¹ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 151

kuteņi. Lašus zvejoja ar īpašu tīklu – vadu (*vad*).¹⁸² **Zušu zveja** notika marē, tā sākas jūnijā, pēc lašu zvejas. Tā bija ienesīgākais zvejas veids un ienesa, piemēram, Preiļu iedzīvotājiem vidēji 1000 marku gadā. Zvejniekus atgriežamies no jūras sagaidīja Klaipēdas un Ķintu zivju tirgotāji (*Kupczelis*) savās laivās, kas maksāja zvejniekiem 1 marku par kilogramu; zivis viņi sabēra īpašās zivju kastēs (*Potingis*), kas bija 2 m garas, 1 m platas un 0,5 m augstas. **Kurnieku zveju** (*Kurrenfischerei*) piekopa vasarā un rudenī, to veica divi zvejnieki ar divām laivām, starp kuņām nostiprināja tīklu, zvejoja dienu un nakti. Šis zvejas veida peļņa bija maza. **Zveja ar ķudilu** (*Keitelfischerei*) sākās septembrī, nozveja nebija liela, mazāk zušu, galvenokārt nelielas salakas. To veica zvejnieks ar saviem biedriem, ielaižot īpašu tīklu (ķudilu) no laivas, buņājot augu diennakti.¹⁸³ Tika lietoti vēl daži citi tīklu veidi.

Lomus kursenieki pārdeva zivju tirgos Klaipēdā un Silkrogā, arī ciemos Kuršu mares pretējā krastā – Ķintos un Drevernā.¹⁸⁴ Daudzi Kuršu kāpu zvejnieki, kad sākās sezonas salaku zveja (ziemā, rudenī), ar savām buņulaivām iebrauca Nemunas deltā. Salaku nozveja bija visai iespaidīga: 1910. gadā Kuršu marē nozvejoja 9045 tonnu, bet 1911. gadā – 7230 t salaku (*stīnts*). Tā kā tirgū nevarēja pārdot šo daudzumu zivju, kursenieki brauca augšup pa Nemunu līdz pat Tilzītei un Ragnītei, kur salakas pārdeva vai mainīja pret kartupeļiem vai labību. Lauksaimnieki, sevišķi līdz Pirmajam pasaules kaņam, ar salakām baņoja cūkas, tomēr vēlāk tirgotāji par gaļu ar zivju smaržu maksāja zemāku cenu. Tādēļ salaku pieprasījums samazinājās, bet kursenieki zaudēja visai prāvu ienākumu veidu.¹⁸⁵ Kamēr vēl salaku tirdzniecība notika plašos apmēros, Silkroga tirgū sabraukušas līdz četrdesmit kursenieku buņulaivu, kuņas izvietojās Šīšas upē. Tirgū līdz pat II pasaules kaņam varēja dzirdēt lietuviešu, kursenieku un vācu valodu.¹⁸⁶

Zemkopība. Zemkopībai par labu nākusi kāpu apmežošana, sevišķi Šatenurtā un Pilkopā. Turklāt Šatenurtā un Rasītē ar tās mežiem un norām (vācu val. *Waldwiese*, lietuviešu val. *miško pieva*) bija daudz labvēlīgāki apstākļi zemkopībai nekā Nidā,

¹⁸² Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 152; Kwauka P., Pietsch R. Kurisches Wörterbuch. – S. 81

¹⁸³ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 152–154; Pietsch R. Deutsch-kurisches Wörterbuch. – S. 181

¹⁸⁴ Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 88

¹⁸⁵ Willoweit G. Geschichte der Fischerei im Memelgebiet // Memeler Dampfboot. – 1968. – 5. Sept.

¹⁸⁶ Hak. Der Heydekruger Markt war sehenswert // Memeler Dampfboot. – 1975. – Nr. 5. – 20. Mai

Preiļos un Pērvelkā. Piemēram, visos Preiļos un Pērvelkā bija tikai daži augļu koki F. Bastiķa dārzā. Noru platība bija visai ierobežota, piemēram, Preiļos tās bija tikai trīs īpašniekiem. Lai apmierinātu vajadzību pēc piena, vasarās Preiļu iedzīvotāji pieņēma izmitināšanai govis no Ķintiem un Ventes Aizmarē (cietzemes daļa). Tam, kuŗš nodeva savu govi izmitināšanai Kuršu kāpās, sakarā ar govij izēdināto Kuršu kāpu zemsedzi bija jāiemaksā kāpu apmežošanas kasē (*Dünenbaukasse*) pusotras markas. Govs šeit deva no 1 līdz 2 litriem piena dienā. Pārtikā lietojamie dārzeņi praktiski netika audzēti: galviņkāpostus, burkānus un kāļus pirka tirgū. Arī puķu un košumkrūmu bijis maz: Melnragā – ceriņi un dālijas. Tīrumos audzēja kartupeļus, rudzus, auzas, miežus. Mēslojumam izmantoja jūras aļģes (jūras mēslus). Ražas bija vājas. Katrai mājai bija neliels dārziņš. No augļu kokiem jāmin skābie ķirši, plūmes, bumbieres, āboli, ērkšķogas. F. Tecners piezīmē, ka dārzēm sētu neesot, bet skolai (nav minēts, kuŗai) esot piešķirts dārzs 13 × 20 metru platībā, to ieskauj priedes un dēļu sēta, no tā izrakta smilts un savests māls, tajā esot 12 augļu koki.¹⁸⁷ F. Tecners uzsver, ka „arvien vāciskākajā“ kūortā Šatenurtā vasarās pieejams viss tas pats, kas cietzemē: līdzās skuju kokiem pludmalē un ciemā parādās vītols (*witulis*), kas stādīts aizsardzībai pret smiltīm, arī bērzs (*berze*), alksnis (*alksne*), apse (*apse*). Šatenurtā labības lauku nav, un kartupeļu vagas sastopamas reti.

No mājdzīvniekiem sastopami zirgi, govis, cūkas, aitas, suņi, kaķi, vistas. Piemēram, Preiļos bijuši divi zirgi, sešas govis un dažas cūkas, savukārt ziemā leduszvejas dēļ zirgu skaits pieaudzis līdz sešiem. Klaipēdas priekšpilsētā Bomelsvitē esot 9 liellopi, 15 zirgu, 468 cūkas, 6 kazas, 769 vistas. Katram ciemam bija savi gani. Piemēram, Preiļu iedzīvotāji augu vasaru agri no rīta izdzinuši visus ciema mājļopus ganībās un vakaros pārdzinuši tos mājās. Gans saņēma algu 60 marku gadā un pēc kārtas pie lopu īpašniekiem ēdienu un guļvietu. Ganam nav bijis taures, bet bija nūja un maizes kule, „kuŗā ir maize un zivis pusdienām un launagam“.¹⁸⁸

Vārnu medības. Īpatnējs saimniecības veids bija vārnu medības. Vārnu Austrumprūsijā bija daudz, vārnu šaušana ar bisi mēdza izraisīt ugunsgrēkus, tālab tā tika aizliegta. Turpretim medīšana ar cilpām (ķeršana, raušana) bija atļauta. F. Tecners piezīmē, ka preilenieki bijuši sevišķi čakli vārnu mednieki, dienā noķēruši pa 150

¹⁸⁷ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 148

¹⁸⁸ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 149

vārnām. Gaļu vārīja un ēda uzreiz, kā arī iesālīja mucās ziemai. Kāpeniekus lietuviešu iedzīvotāji otrā mares krastā izzoboja, saucot par „vārnu kodējiem“, pēdējie pirmos – par „ķīšu kažokiem“ (*Kaulbarschpelze*).¹⁸⁹

2.1.3. Reliģijas, izglītības un kultūras dzīve XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā.

Kursenieki bija piederīgi evaņģēliski luteriskajai baznīcai. Prūsijas kursenieku teritorijā esošās draudzes XIX un XX gadsimta mijā piederēja Prūsijas senāko provinču ūnijas evaņģēliskajai baznīcai (*Evangelische Kirche der Altpreuussischen Union*).¹⁹⁰

Kursenieku apdzīvotā teritorija ietilpa šādās draudzēs: Sarkavas draudzē (Sarkavas ciems), Rasītes draudzē (Rasītes un Pilkopas ciemi), Nidas draudzē (Nidas, Preiļu un Pērvelkas ciemi), Šatenurtas draudzē (Šatenurtas ciems), Klaipēdas lauku draudzē (Bomelsvites un Melnraga ciemi) un Kretingales draudzē (Karkelbekas, Imersētas un Nemirsētas ciemi). Kursenieku dzīvi noteica arī vietējās senreliģijas ticējumi.

Dievkalpojumi Rasītes un Sarkavas draudzē notika vācu valodā. Katrā no tām (Sarkavas un Pilkopas ciemos) mita tikai daži kursenieki, kuŗi bija izceļojuši no Klaipēdas apkārtnes.¹⁹¹ Sarkavas draudzē kalpoja Rasītes vai Krantes mācītājs. Tā kā tolaik, XIX gadsimta otrajā pusē, Sarkavas iedzīvotājiem bija raksturīgs zvejnieku – klejotāju – dzīvesveids, viņi ar visās ģimenēm, mājlopiem un iedzīvi vasaras sezonā, astoņus mēnešus gadā, pavadīja zvejā, palaikam piestāja kaut kur krastā, bet mājās atgriezās tikai rudenī – tad mācītājam šajā gadalaikā bija daudz darba, kristījot jaundzimušos un laulājot jaunus pārus. Ziemā dievkalpojumi Sarkavā notika ik pārnedēļas.¹⁹² XIX gadsimta beigās sarkavieši tomēr kļuva par vietsēžiem. 1901. gadā Sarkavā tika uzcelta jauna mūra baznīca.¹⁹³

¹⁸⁹ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 150; Pietsch R. Deutsch-kurisches Wörterbuch. – S. 180

¹⁹⁰ Šī evaņģēliski luteriskā baznīca aptvēra Prūsijas teritoriju, kāda tā bija pēc Napoleona karjiem (Atbrīvošanās kara) 1817. gadā.

¹⁹¹ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 135

¹⁹² Glagau O. Per Rytprūsių Sacharą // Lietuvininkai. – P. 335–336

¹⁹³ Juška A. Mažosios Lietuvos bažnyčios XVI–XX amžiuje. – P. 572

Šatenurtā pirmā baznīca 1878. gadā nodega; 1885. gada 2. augustā tika iesvētīta jauna, arhitekta A. Štīlera no sarkaniem ķieģeļiem neogotikas stilā celta baznīca.¹⁹⁴ 1871. gadā draudzē bija 512 locekļu, 1885. g. – jau 851 loceklis. Tiesa, dzintara ieguves pārtraukšana 1890. gadā draudzes lielumu atkal ievērojami samazināja līdz aptuveni 400 gadsimtu mijā. Dievkalpojumi notika lietuviešu un vācu valodā.¹⁹⁵ Aplūkojamā periodā vairāk nekā divdesmit gadu (1897–1918) Šatenurtā mācītājs bija Eižens Loto. Saskaņā ar E. Loto aprakstu, baznīcā bija 250 sēdvietu, neliela sakristeja, līdzās tai kokā grebts altāris un kancele, krāsota stikla logi, terasveida grīdas, 21 metru augsts tornis ar zvanu. Baznīcas labvēļi – Vācijas ķeizariene Auguste Viktorija dāvinājusi baznīcai krucifiksu un divus iespaidīgus svečtuņus, dzintara raktuvju īpašnieks jūds M. Bekers – nelielas, taču izcilas ērģeles.¹⁹⁶ Šīs ērģeles, kā arī visai augsta līmeņa baznīcas koris pieminēts 1911. gada Klaipēdas diecēzes baznīcu augstāko garīdznieku vizitācijas pārskatā, kur bija izcelti divu baznīcu koņi – Klaipēdas un Šatenurtas. Tas neapšaubāmi bija arī mācītāja E. Loto nopelns. E. Loto darba apstākļi Šatenurtā bija salīdzinoši labāki nekā XIX gadsimtā; iespējams, tas bija viens no iemesliem, ka viņš nevien apzinīgi veica savus pienākumus, bet arī interesējās par Kuršu kāpu vēsturi, sarakstīja ceļvedi pa Šatenurtu.¹⁹⁷

Nidas draudze bija jaunākā no Kuršu kāpu draudzēm, tā izveidota tikai 1854. gada 29. maijā.¹⁹⁸ Sākotnējā baznīca bijusi no koka un atgādinājusi raksturīgu tālaika skolas ēku. Kad šī ēka bija jau samērā sliktā stāvoklī, mācītājs Gustavs Ehternahs (*Echternach*, Nidā strādājis no 1876. līdz 1894. gadam) organizēja jaunas baznīcas celtniecību. Jaunā baznīca iesvētīta 1888. gada 10. oktobrī. Tās interjerā bija koka apdare, logos – vitrāžas, altāri greznoja gleznotāja Ernsta Molenhauera altārglezna „Kristus sniedz roku slīkstošajam apustulim Pēterim“. Baznīcā bija Karalauču uzņēmuma „*Gebauer*“ būvētas ērģeles un trīs ķeizarienes Augustes Viktorijas dāvināti kroņluktuņi.¹⁹⁹ Dievkalpojumi XIX un XX gs. mijā notika lietuviešu un vācu

¹⁹⁴ Juška A. Mažosios Lietuvos bažnyčios XVI–XX amžiuje. – P. 258

¹⁹⁵ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 130

¹⁹⁶ Lotto E., 1910. – S. 23–24., Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 43

¹⁹⁷ Lotto E. Führer durch Schwarzort. 1903, Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 43

¹⁹⁸ Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 48

¹⁹⁹ Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 49

valodā, lai gan te dzīvojot „labi ja ducis lietuviešu“.²⁰⁰ Šī F. Tecnera piezīme apstiprina divus apstākļus: pirmkārt, Nidā nospiedošā vairākumā patiešām dzīvoja kursenieki, nevis „lietuvieši“ (lietojot apzīmējumu etniskajā, Prūsijas lietuviešu, nozīmē), otrkārt, kursenieku dievkalpojumu valoda joprojām bija lietuviešu, jo vienīgi dažu lietuviešu dēļ netiktu vadīti dievkalpojumi lietuviešu valodā. G. Ehternaham mācītāja amatā sekoja Hermanis Jops (1894.–1903.), Artūrs Bruno Pipirs (1903.–1906.), Francis Grosjohans (1906.–1913.). No 1913. līdz 1915. gadam mācītāja vieta bija vakanta, bet 1915.–1918. gadā te strādāja Eduards Kitlauss, 1918.–1923. gadā – Johans Magnuss.²⁰¹

Preiļi un Pērvelka ietilpa Nidas draudzē. Tā kā no Preiļiem līdz Nidas baznīcai bija 10 kilometru, Preiļu skolā reizi mēnesī notika dievkalpojums. Lai tas būtu svinīgāks, Preiļu iedzīvotāji, savākuši naudu, nopirka pat harmoniju.²⁰² Dievkalpojumi Preiļu skolā, kā arī Pērvelkas skolā notikuši arī starpkaŗu periodā, tie notika reizi mēnesī un uz tiem pulcējās galvenokārt ciemu vecākie iedzīvotāji.²⁰³

2. tabula. Iedzīvotāju konfesionālais sastāvs kursenieku ciemos Klaipēdas apriņķa cietzemē pēc F. Tecnera (1885. gada dati):

<i>Apdzīvotā vieta</i>	<i>Iedzīvotāju skaits</i>	<i>Ev. luterāņi</i>	<i>Katoļi</i>	<i>Citi kristieši</i>	<i>Jūdaisti</i>
Bomelsvite	3300	92%	6%	1,5%	0,5%
Melnrags	463	100% (463)	–	–	–
Karkelbeka	...	794	3	–	–
Nemirsēta un Imersēta	...	185	3	–	10

Avots: Tetzner F. Slawen in Deutschland. – Braunschweig: F. Vieweg und Sohn, 1902. – S. 127–

133

Bomelsvites luterāņi, kā arī lielākā daļa Melnraga ciema iedzīvotāju piederēja Klaipēdas lauku draudzei. Draudzē strādāja 3 garīdznieki un dievkalpojumi notika

²⁰⁰ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 129, 133

²⁰¹ http://wiki-de.genealogy.net/Datei:Ort_Nidden_Pfarrerliste.JPG Skatīts 2012. gada 15. februārī

²⁰² Jurgeit H. Die Schule in Preil // Memeler Dampfboot. – 1983. – Nr. 8. – 20. Aug.

²⁰³ Pietsch R. Fischerleben auf der Kurischen Nehrung. – S. 298–299

vācu un lietuviešu valodā. Karkelbeka, Imersēta un Nemirsēta līdz XIX gadsimta beigām piederēja Kretingales draudzei,²⁰⁴ bet tās dienviddaļas iedzīvotāji apmeklēja Klaipēdas lauku draudzes baznīcu. 1897. vai 1899. gadā Konsistorija nolēma atdalīt atsevišķu Karkelbekas baznīcas novadu, no 1904. gada tā bija atsevišķa draudze. No 1908. līdz 1910. gadā par Konsistorijas un pašu Karkelbekas iedzīvotāju līdzekļiem uzcelta baznīca. Draudzē tolaik bija ap 800 cilvēku. Pirmais mācītājs līdz 1930. gadam bija E. Druklers.²⁰⁵

Kursenieku vidū XIX gadsimta beigās bija izplatīta īpaša reliģiska kustība, piētisma novirziens – suriņķiminieki (*surinķiminieks*, lietuviešu val. *surinkimininkas* – no *surinkimas* – sapulcēšana). Suriņķiminieku sludinātāji, kas bija galvenokārt Klaipēdas un Silkroga apkaimes lietuviešu lauksaimnieki, atbrauca no cietzemes ar maršruta tvaikoņiem vai savās nelielajās laivās vasaras mēnešos.²⁰⁶ Suriņķiminieku mājas dievkalpojumi notika lietuviešu un, iespējams, arī kursenieku valodā.²⁰⁷ Dienas lielāko daļu pavadīja kopīgās lūgšanās, tomēr atlika laiks arī sarunām ar radniekiem vai paziņām.²⁰⁸

Jāsaka, ka kursenieki XX gadsimta sākumā bija ļoti reliģiozi. Vācu ornitologs Johans Tīnemanis, kas vairākus gadu desmitus dzīvojis un strādājis Kuršu kāpās, Rasītē, rakstīja: „...cilvēkam neaiziet uz baznīcu bija neiedomājama lieta. Tā allaž bija pilna, bet īpašos gadījumos, teiksim, bīskapa vizitācijas laikā, dievnams bija sēdošiem un stāvošiem ļaudīm bāztin piebāzts“.²⁰⁹

Skolu izglītības pirmsākumi kursenieku apdzīvotajā teritorijā saistāmi ar reformācijas laiku XVI gadsimtā. Pirmās skolas Kuršu kāpās minētas līdzās baznīcām, raksturīgi, ka mācītāja uzdevums bija arī mācīt bērnus.²¹⁰ Vēl XIX gs. mācītāja amatam varēja uzlikt arī skolotāja pienākumus, tas mācītājiem trūcīgajās kursenieku draudzēs tika piedāvāts arī kā papildu ienākumu avots. Skarbi dabas apstākļi, iedzīvotāju mazā rocība ietekmēja skolu izglītības attīstību Kuršu kāpās.

²⁰⁴ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 127–129

²⁰⁵ Juška A. Mažosios Lietuvos bažnyčios XVI–XX amžiuje. – P. 265

²⁰⁶ Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 92

²⁰⁷ Schiller Ch. Sprache oder Dialekt? Zum Status des Nehrungskurischen.

²⁰⁸ Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 92

²⁰⁹ Thienemann J. Rossiten: Drei Jahrzehnte auf der Kurischen Nehrung. – Neudamm, 1928. – S. 62–63

²¹⁰ Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 55

Salīdzinoši labvēlīgāka situācija bija Klaipēdas apkārtnē, cietzemē, esošajās apdzīvotajās vietās.

Reformācija deva iespēju attīstīties izglītībai vietējās valodās. Tomēr izglītību Kuršu kāpās kavēja skarbie dabas un materiālie apstākļi. Ziemeļaustrumprūsijā radās skolas lietuviešu valodā. Tomēr kursenieku valodā netika izveidota nedz rakstu valoda, nedz elementāras izglītības iespējas. Iespējams, ka iemesls bija jau tā sarežģītā situācija Kuršu kāpās šajā laikā – dabas apstākļi (ekoloģiskā katastrofa, kas piemeklēja Kuršu kāpas XVII–XIX gadsimtā – kāpu pārvietošanās mežu izciršanas rezultātā), kaņi, mēris un cita veida posts, kas neradīja labvēlīgus apstākļus rakstu valodas attīstībai par lietuviešu valodu Prūsijā daudz mazāk izplatītajai kursenieku valodai. Tā kā kursenieku dzīve bija cieši saistīta ar Aizmares lietuviešiem, tad kurseniekiem paredzēja izglītību lietuviešu valodā. Līdz XIX gadsimta pēdējam ceturksnim (beigām) Kuršu kāpu skolās līdzās vācu mācībuvalodai mācīja arī lietuviešu valodā. 1873. gadā O. fon Bismarka Vācijas impērijas valdība nolēma pāriet uz izglītību tikai vācu valodā. Neraugoties uz daudziem lietuviešu lūgumrakstiem (petīcijām) Vācijas impērijas valdībai un tam, ka ticības mācības stundas vēl saglabājās lietuviešu valodā, vācu valoda XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā kļuva par vienīgo mācību valodu skolās. Tādējādi skola kļuva par instrumentu kursenieku piederības stiprināšanai Vācijas impērijai un vācu (Vācijas) nācijai.

XIX gadsimta otrajā pusē un XX gadsimta sākumā kursenieku apdzīvotajā teritorijā sākumskolas atradās Nidā, Preiļos, Pērvelkā, Šatenurtā, Bomelsvitē, Melnragā, Karkelbekā un Nemirsētā.

1857. gadā Šatenurtā bija 36 skolēni.²¹¹ Par skolotāju Šatenurtā šajā laikā 40 gadu garumā strādāja vietējais mācītājs. Tikai pēc 40 gadiem Šatenurtā atkal strādāja skolotājs. 1864. gadā Šatenurtas skolā mācījās 25 skolēni, no kuriem 5 runāja vācu valodā, 10 – lietuviešu (kursenieku) un vācu valodā, bet 5 tikai vēl mācījās vācu valodu, tātad vairākums, t.i., 20 skolēnu, runāja lietuviešu valodā, 10 skolas vecuma bērnu vispār skolu neapmeklēja.²¹² 1902.–1903. gadā Šatenurtā uzcēla jaunu,

²¹¹ GStA PK, HA XX, Rep. 18, Nr. 223 (Schulstatistik), S. 51–54

²¹² Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. P. 58. GStA PK, HA XX, Rep. 18 Memel, Nr. 223, S. 236

Austrumprūsijai raksturīgu sarkanu ķieģeļu gaīšu un ērtu skolas ēku, ar ko Šatenurtas iedzīvotājiem bija jāuzņemas prāva parādu nasta. Mācības skolā ilga vienu gadu, tajā bija 60 skolēnu, ko mācīja viens skolotājs, ko sauca par precentoru, jo reizē viņš bija arī baznīcas ērģelnieks.²¹³ Šatenurtas skolotājs (1898–1920) Luijs Gilde,²¹⁴ sniedzot statistikas ziņas par skolēniem, vairākumu – 35 skolēnus – ierakstījis slejā (ailē) „Cīta, ne vācu valoda, un vācu“, t. i., kursenieku un vācu. Tikai kursenieku valodā, pēc viņa domām, runāja 1 skolēns, lietuviešu un vācu valodā – 9 skolēni, un tikai vācu valodā – 15 skolēnu.²¹⁵

Nidas skolā, kas ap 1850. gadu ieguva draudzes skolas statusu,²¹⁶ 1857. gadā tajā mācījās 70 skolēnu,²¹⁷ 1864. gadā – 66 skolēni, no kuriem 3 runāja vācu valodā, 4 – lietuviešu (kursenieku) un vācu valodā, 3 vēl mācījās vācu valodu, tātad 56 runāja lietuviešu (kursenieku) valodā, bet 8 skolas vecuma bērni skolu neapmeklēja.²¹⁸ Tātad nospiedošs vairākums skolēnu nerunāja (vai ar grūtībām runāja) vācu valodā, tā tika apgūta tikai skolā. Interesi un arī šaubas rada lietuviešu un kursenieku valodā runājošo skaita vienādojums. Nav noliedzams, ka lietuviešu valoda ģimenēs ienāca ar ieprecētajām Aizmares lietuvietēm, tomēr ne visās ģimenēs ņēma sievas no cietzemes, tādēļ lietuviešu valodas izplatība nebija vienmērīga. Tomēr jāpiekrīt N. Strakauskaitēi, ka vietējo baltu valodu izplatība ģimenēs radīja nišu lietuviešu valodai, ko ierēdņi izvēlējās par mācību valodu kursenieku bērniem.

XX gadsimta sākumā Nidā skolēnu skaits bija strauji pieaudzis. Par to liecina otra skolotāja pieņemšana 1903. gadā, pirmais, kā jau bija izplatīts Kuršu kāpu ciemos, bija Nidas draudzes mācītājs.²¹⁹ 1903.–1906. gadā, kad Nidas skolā bija jau divas klases, skolotājs bija Prūsijas lietuviešu sabiedriskā darbinieka Jāņa Pipira dēls Artūrs Bruno Pipirs.²²⁰ 1906. (pēc citām ziņām, tikai 1925.) gadā Nidā uzcēla jaunu skolas ēku.²²¹ 1911. gadā aizpildītās skolu anketas rāda, ka Nidas skolā, kas jau ir

²¹³ Strakauskaitē N. Kuršiņ nerija – Europos pašto kelias. – P. 57

²¹⁴ Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. – P. 391

²¹⁵ GStA PK, HA XX, Rep. 18. Nr. 117

²¹⁶ Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. – P. 406

²¹⁷ GStA PK, HA XX, Rep. 18. Nr. 223. Bl. 51–54

²¹⁸ GStA PK, HA XX, Rep. 18 Memel. Nr. 223, Bl. 236

²¹⁹ Strakauskaitē N. Kuršiņ nerija – Europos pašto kelias. – P. 57

²²⁰ Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. – P. 406

²²¹ Kviklys B. Mažoji Lietuva // Mūsų Lietuva. – T. 4. – Vilnius: Mintis, 1991. – P. 681; Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. – P. 406

trīsgadīga,²²² ir 159 skolēni, visi piederēja pie evaņģēliski luteriskās draudzes, Šatenurtā – 60 skolēnu, visi evaņģēliski luteriskās draudzes. Tālāk anketai ir divas slejas (ailes). Slejā (ailē) „Cita, ne vācu valoda“ Nidas mācītājs F. Grosjohans ierakstījis 123 skolēnus ar piezīmi „*kurisch*“, t.i., kursenieki, bet 36 skolēni bija pierakstīti, ka runā tikai vācu valodā,²²³ lietuviešu – nav. Pēc viņa domām, 123 skolēni runāja tikai kursenieku valodā („*nur kurisch*“). Tomēr, tā kā skolā mācīja vācu valodā, tad jāsecina, ka skolēni vismaz elementārā līmenī prata arī vācu valodu. Analizēdams datus par Nidas skolēniem, A. Juška apgalvo, ka „Klaipēdas apgabala pangermānisti“ īpaši centušies pierādīt, ka lietuviešu šajā apgabalā nav; ja iedzīvotāju uzvārdi tomēr nebija vāciski, tad centušies pierādīt, ka tie ir kursenieki.²²⁴ Tomēr jāsaprot, ka šis uzskats, vismaz attiecinot uz XX gadsimta sākumu, ir pārspīlēts, tas drīzāk būtu attiecināms uz starpkaņu periodu, kaut gan tolaik pangermāniski noskaņotie autori centās pierādīt nevien lietuviešu, bet arī kursenieku neesamību apgabalā. Vēlāk Nidā strādāja skolotāji Francis Georgs (*Georg*), Grēte Kūca (*Kuhtz*), Francis Gumbolts (*Gumboldt*) un ievērojamais Kuršu kāpu novadpētnieks Henrijs Fukss (*Fuchs*).²²⁵

Trešā lielākā bija Preiļu skola. Tā dibināta 1849. gadā, kad ceļojošo kāpu apbērtā Nagļu ciema skolu pārcēla uz Preiļiem. Iesākumā Preiļu skolu apmeklēja arī 6 kilometrus attālā Pērvelkas ciema bērni. Skolēnu skaits sasniedza 10 līdz 15.²²⁶ Tomēr, spriežot pēc arhīva materiāliem, vismaz 1857. gadā bija vēl lielāks – 26.²²⁷ Skola sākotnēji atradās zvejnieka mājai līdzīgā ēkā. 1885. gadā skolas ēku paplašināja (pieauga skolēnu skaits...)²²⁸ Tolaik skolotājs bija Roberts Petroška (*Petroschka*). 1902. gadā skola, kas bija koka ēka ar niedru jumtu, nodega. Četrus gadus mācības notika pagaidu telpās. 1906. gadā uzcēla jaunu, Austrumprūsijai raksturīgu mūra skolas ēku. Sākumā tajā mācījās 12 skolēni, gada beigās skaits pieauga līdz 15. Skolotājs bija Karalienes skolotāju semināra absolvents Hanss Zēmanis, 1911.–1913.

²²² Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. – P. 406

²²³ GStA PK, HA XX, Rep. 18. Nr. 117. – S. 95–138

²²⁴ Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. – P. 406

²²⁵ Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. – P. 406

²²⁶ Fuchs H. Geschichte des Badeortes Preil // Memeler Dampfboot. – 1972. – Nr. 6. – 20. Juni

²²⁷ GStA PK, HA XX, Rep. 18. Nr. 223. S. 51–54; Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 57

²²⁸ Fuchs H. Geschichte des Badeortes Preil // Memeler Dampfboot. – 1972. – Nr. 6. – 20. Juni

gadā – Jagštāids (Jakštaitis?), 1913.–1919. gadā – Alfrēds Eglīns. Arī Preiļu skolā kursenieku bērni drīz iemācījās vācu valodu.²²⁹

Precīzs Pērvēlkašas ciema skolas dibināšanas laiks nav zināms. 1901. gadā skola iesvētīta. Diemžēl jau nākamajā gadā skola nodega. Mācības turpmāk notika zvejnieka Vilhelma Rademahera mājā. 1907.–1908. gadā uzcēla jaunu skolu. Līdz 1928. gadam skolotājs bija Villijs Hāks.²³⁰

Klaipēdas pievārtē pie Kuršu mares izveidojās vairāki ciemi, kuŗu iedzīvotāji nodarbojās gan ar zemkopību, gan zvejniecību. Klaipēdas ziemeļu pievārtē izveidojās vairākas faktiskas priekšpilsētas, kuŗas tomēr teritorijas ziņā līdz XX gadsimta sākumam nebija pievienotas Klaipēdai un kuŗas sauca par Vitēm – bija Lielā Vite, Mazā Vite un Bomelsvite (Bomela Vite; Klaipēdas pilsētas daļa no 1918. gada). Liels kursenieku īpatsvars bija tieši Bomelsvitē. Bomelsvitē Klaipēdas pilsētas uzturēta skola tika nodibināta 1830. gadā. Skolas attīstība XIX gadsimtā liecina par strauju izaugsmi. Jau 1857. gadā Bomelsvites skola kļuva par trīsklasīgu pamatskolu.²³¹ XIX un XX gadsimta mijā, kad Bomelsvites skolā bija jau četras klases, tajā strādāja seši skolotāji. Bomelsvites skolu apmeklēja arī nedaudzie Zīderšpices (Kāpgaļa) skolēni no Kuršu kāpām.²³²

Melnraga zvejniekciema bērni sākumā apmeklēja skolu Vitē. Melnraga teritorijas ziņā attīstījās uz ziemeļu pusi, tādēļ skola Vitē kļuva grūtāk sasniedzama, un 1846. gadā ciemā tika nodibināta atsevišķa skola.²³³ 1887. gadā skola nodega, un kādu laiku mācības notika zvejnieka Brenča sētā. Tā kā Melnraga iedzīvotāju skaits arvien pieauga, 1890. gadā tika uzcelta jauna, divstāvu mūŗa skolas ēka un tai piešķirts 0,5 ha priedēm apaudzis zemes gabals. No 1895. līdz 1925. gadā šajā skolā strādāja Ragnītes (tag. Ņemana Krievijas Kaļiņingradas apgabalā) skolotāju semināra absolvents, Kuršu kāpās dzimušais kursenieks (Nidā dzīvojošā uzņēmēja Frīdriha

²²⁹ Eglīns A. Preil und Perwelk im Wandel der Zeit. Erinnerungen eines Nehrungslehrers; Jurgeit H. Die Schule in Preil; Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. – P. 411–412

²³⁰ Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 60; Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. – P. 407

²³¹ Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. – P. 365

²³² Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 129, 130. Līdz 1897. gadam Kāpgaļi bēmus mācīja kāds skolotāju semināru apmeklētājs armijas feldfēbelis, kuŗš strādāja Zīderšpices artilērijas noliktavā un Klaipēdas cietoksnī.

²³³ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 128

Hermaņa Blodes brālis) Fricis Blode (1869–1946)²³⁴ iepriekš strādājis Ķišķu skolā Ķintu draudzē). Viņš bija izcils pedagogs, jo Melnraga skolas absolventi bija pazīstami ar pamatīgām zināšanām. Viņa vadībā pie skolas tika iestādīts arī augļu dārzs un ierīkota drava. Skolotāju F. Blodi sava ceļojuma laikā 1898. gadā uz Kuršu kāpām satika arī jaunais latviešu teologs, tobrīd mācītāja kandidāts, nākamais pedagogs un folklorists Ludis Bērziņš.²³⁵ 1902. gadā skolas ēku kapitāli remontēja,²³⁶ to apmeklēja 90 skolēnu;²³⁷ A. Juškas minētais skaits – ap 50 skolēnu²³⁸ – šķiet samazināts. F. Tecners min, ka sarežģīto valodu attiecību dēļ kopš skolas dibināšanas 1846. gadā nomainījušies astoņpadsmit skolotāju. 1862. gadā Melnragā nodibināja vēl vienu skolu, kuŗu pagasta trūcības dēļ uzturēja valsts. Autors piezīmē, ka aprakstāmajā laikā (XIX gadsimta 90. gadu otrajā pusē) bērni, kas skolā sāk iet sešu gadu vecumā, neprot gandrīz ne vārda vācu valodā, tālab ticības mācība sākumā tiekot mācīta lietuviešu valodā.²³⁹

Tā kā Karkelbekas (Kārklininki, mūsdienās Kārkle – nejaukt ar kādreizējo Kārkli, tag. Misovku Kuršu jomas krastā Krievijas Kaļiņingradas apgabālā) ciems stiepās 9 kilometru garumā gar jūru, tajā bija pat trīs skolas – pa skolai katrā ciema galā un viena – vidū. Pēdējā no šīm skolām nodibināta 1906. gadā.²⁴⁰ Gadsimtu mijā Karkelbekas skolā mācījās 135 bērni un tajā strādāja viens skolotājs.²⁴¹

Nemirsētas skola atradās vistālāk ziemeļos visā kursenieku apdzīvotajā teritorijā. 1834. gadā uz šejieni par skolotāju atsūtīts tāgada Karalienes skolotāju semināra absolvents Mihaels Šušelis, spriežot pēc uzvārda, cēlies turpat no Klaipēdas apkārtnes, iespējams, kurseniekiem. Līdz 1845. gadam šajā skolā mācījās nākamais Prūsijas lietuviešu kultūras darbinieks un mācītājs Jānis Pipirs (*Janis Pipirs, Pipiras*).²⁴² Nemirsētas skolā gadsimtu mijā bija 60 skolēnu, mācības notika vācu

²³⁴ <http://www.online-ofb.de/famreport.php?ofb=memeland&ID=I39845&nachname=BLODE&modus=&lang=de> Skatīts 2011. gada 27. janvārī.

²³⁵ Bērziņš L. Aizmirsti tautas brāļi dzintara krastos / Burtnieks. – 1933. – Nr. 2. – 122.–136. lpp.; Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 30. – 7. febr., Nr. 31. – 8. febr., Nr. 32. – 9. febr.

²³⁶ Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. – P. 403

²³⁷ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 128

²³⁸ Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. – P. 403

²³⁹ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 128

²⁴⁰ Sembritzki J. Geschichte des Kreises Memel. – Memel, 1918. – S. 255.

²⁴¹ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 127

²⁴² Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. – P. 404

kursenieku ienākumu avotu. Daļa kursenieku – viesnīcu īpašnieki, tirgotāji – kļuva turīgāki.

1858. gadā pēc Kuršu mares kuģuļa padziļināšanas tika nodibināta pastāvīga satiksme starp Šatenurtu un Klaipēdu.²⁴⁸ 1880. gadā no Šatenurtas viesnīcu īpašniekiem tika izveidota kūrorta pārvalde, ko vadīja komisārs (1880.–1904. gadā – Rūdolfs Verners, no 1904. gada – Luijs Štelmahers, 1860.–1865. gadā uzceltās pirmās Šatenurtas viesnīcas „*Kurische Hof*“ īpašnieka dēls) un kas nodarbojās ar visiem galveniem kūrorta attīstības jautājumiem. Šatenurta gadsimtu mijā kļuva par lielāko kūrvieta kursenieku apdzīvotajā teritorijā. Ar kūrorta komisāra L. Štelmahera pūlēm 1905. gadā netālu no kapiem, uz viņa mātes Šatenurtas ciemam dāvinātās zemes tika ierīkots grezns atpūtas komplekss „*Luisenbad*“ ar dziedinošām ūdens un dūņu vannām.²⁴⁹

Sākotnēji satiksmi ar Kuršu kāpām traucēja izbūvētu piestātņu trūkums Kuršu kāpu ciemos. Kuģiem bija jāpiestāj jūrā, kādus 100 metru no krasta, un pasažieri tika nogādāti krastā ar laivu, pēdējais stiprā vējā bija sevišķi apgrūtināts. Tādēļ XIX gadsimta 80. gados Šatenurtā tika izbūvēta piestātne ar uzgaidāmo zāli (pabeigta 1891. gadā). 1904. gadā tika izbūvēta piestātne Nidas ciemā. Tādējādi visās Kuršu kāpās šajā periodā bija trīs izbūvētas piestātnes – Šatenurtā, Nidā un Krantē (Krancā, Krancbēkā – pašā Kuršu kāpu dienvidu galā), kamēr citi ciemi – Rasīte, Pilkopa, Preiļi un Pērvelka no kuģiem bija sasniedzami tikai laivās.²⁵⁰ Visvairāk pasažieru ieradās no Klaipēdas ar tvaikoni „*Schwarzort*“, kas kursēja divas vai pat trīs reizes dienā.²⁵¹ Tvaikoņi kursēja no 1. maija līdz 30. septembrim. Pasažieri ieradās arī no Karalaučiem, Tilzītes. Sākotnēji no Karalaučiem kursēja viens tvaikonis „*Cranz*“, no 1909. gada – vēl viens tvaikonis – „*Memel*“. Turklāt divreiz nedēļā kursēja tvaikonis no Karalaučiem pa Priegles (Prēgeles) un Deimes upēm caur Labguvu (Labjavu) uz Klaipēdu. Trīsreiz nedēļā no Tilzītes brauca tvaikonis „*Condor*“.

Kuršu kāpas apmeklēja nevien vienkārši atpūtnieki, vidusslānis – ierēdņi, uzņēmēji, inteliģence, bet arī ievērojami Vācijas kultūras pārstāvji – mākslinieki,

²⁴⁸ Strakauskaitē N. Kuršiņ nerija – Europos pašto kelias. – P. 64

²⁴⁹ Lotto E. Führer durch Schwarzort. – Memel, 1910. – S. 15; Strakauskaitē N. Kuršiņ nerija – Europos pašto kelias. – P. 71

²⁵⁰ Strakauskaitē N. Kuršiņ nerija – Europos pašto kelias. – P. 71

²⁵¹ Strakauskaitē N. Kuršiņ nerija – Europos pašto kelias. – P. 72

rakstnieki. Pastāv uzskats, ka tieši mākslinieki veicināja atpūtnieku pieplūdumu Nidas ciemā. Pirmie 1880. gadā ieradās gleznotāji Jūliuss Zīmerings (*Siemering*) un Klaipēdas apkārtnē dzimušais²⁵² Roberts Gleihš. No 1888. gada, kad Nidu apmeklēja Austrumprūsijas gleznotājs Ernests Bišofs-Kulms (*Bischoff-Culm*), šeit sāka pulcēties savā laikā pazīstamā Nidas mākslinieku kolonija. No 1890. gada šie mākslinieki, kuri ieradās Kuršu kāpās, iemitinājās zvejnieka un tirgotāja Frīdriha Hermaņa Blodes (1862–1934) viesnīcā,²⁵³ vai arī, apmetušies kāda cita kursenieka, piemēram, Rademahera, Frēzes vai Sakuša mājā, piepulcējās tur mītošajiem amatbrāļiem²⁵⁴ Izveidojās savdabīga mākslinieku kolonija, kur viņi radīja jaunus darbus. Turīgais F. H. Blode bija arī šo mākslinieku mecenāts. XX gadsimta sākumā viņš viesnīcu pārbūvēja, paplašināja un tā kļuva vēl ērtāka apmeklētājiem, īpaši iecienīta bija viesnīcas terase, no kuŗas pavērsās lieliski skati uz Kuršu mari. Tomēr Nida attīstījās gausāk nekā Šatenurta; tikai pēdējos gados priekš Pirmā pasaules kara, bet īpaši – kara gados – vasarnieku skaits strauji pieauga: 1915. gadā Nidu apmeklēja 477 vasarnieki, 1916. – jau 985, 1917. – 1031, bet 1918. gadā – vairāk nekā 2000 atpūtnieku.²⁵⁵ Nidas saimnieciskā izaugsme notika līdztekus ar Vācijas valsts atbalstītu veselības aprūpi: no 1890. līdz 1924. gadam Nidā strādāja ārsts, kuŗam valsts maksāja algu 1800 marku gadā.²⁵⁶

Lai gan viesus aizrāva Kuršu kāpu daba un vienkāršie, viesmīlīgie vietējie iedzīvotāji, viņu interese lielākoties nesniedzās tālāk par estētisku baudījumu. Proti, ar retiem izņēmumiem viņi maz interesējās par kursenieku kultūru – valodu, etnogrāfiju.

Kursenieki, tūrisma uzņēmējdarbības panākumu mudināti, mācījās sarunāties ar atpūtniekiem vācu valodā, ko viņi labi bija apguvuši jau bērnībā, skolās, saskarē ar vācu ierēdņiem utt. Kursenieku valodā viņi turpināja sarunāties savā starpā – mājās un zvejojot.

²⁵² Kurschat H. Das Buch vom Memelland. – S. 526

²⁵³ Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 74

²⁵⁴ Meyer-Bremen R. Wunderbares Bild in der See. Entwicklung der Landschaftsmalerei auf der Kurischen Nehrung // Das Ostpreußenblatt / Preußische Allgemeine Zeitung. – 2002. – 5. Okt.

²⁵⁵ Schlicht O. Die Kurische Nehrung in Wort und Bild. – S. 145

²⁵⁶ Fuchs H. Geschichte Niddens in Jahreszahlen. Nach Archivakten, Chroniken, Büchern, Zeitungen, Erinnerungen und Briefen zusammengestellt von Henry Fuchs // Memeler Dampfboot. – 1974. – Nr. 8.– 20. Aug.

Ir liecības par vācu šovinisma izpausmēm, kad pēdējie apsaukuši kurseniekus, lai viņi vācu klātbūtnē savā starpā nesarunājas kurseniski.²⁵⁷ Jāuzsver, ka 20. gadsimta sākumā visi kursenieki līdzās dzimtajai kursenieku valodai un baznīcā un saziņā ar Aizmares kaimiņiem lietotajai lietuviešu valodai iemācījās arī vācu valodu. Bija kursenieki, kuŗiem nodibinājās ciešāki sakari ar vāciešiem un kuŗi pamazām sāka niecināt savu valodu un kaunēties par savu „nevācisko“ izcelsmi. Tā, piemēram, latviešu vēsturnieks R. Malvess vēlāk, 1932. gadā, apraksta, kā „piespiedis“ Nidas viesnīcas „*Königin Luise*“ īpašnieku Gustavu Blodi atzīt, ka pēdējais tomēr ir „kursis“.²⁵⁸ Tomēr bija arī pretēji piemēri. Piemēram, kā liecina P. Abuls, Nidas ciema vecākais Fricis Frēze nemaz nekautrējās publiski runāt kursenieku valodā.²⁵⁹ Arī pazīstamais Nidas viesnīcas īpašnieks un mecenāts Frīdrihs Hermanis Blode pratis kursenieku valodu, kuŗu apguvis ģimenē bērnībā.²⁶⁰

XIX gadsimta beigās, veidojoties kūrortu infrastruktūrai Kuršu kāpās, intensificējās tirdzniecība ar Aizmari. Lielajām viesnīcām atpūtas sezonā bija nepieciešams krietns pārtikas vielu apjoms, ko piegādāja no Aizmares. 1880. gadā cietzemes apdzīvotās vietas Ķintu lauksaimnieks un tirgotājs Karls Hops uzsāka tirdzniecību ar Šatenurtu. To viņš darīja līdz pat 1910. gadam. Reizi nedēļā, ik ceturtdienu ar buŗulaivu viņš nogādāja Šatenurtā Priekules un Silkroga tirgos iepirkto pārtiku.²⁶¹ XX gadsimta sākumā tirdzniecībā sāka izmantot arī motorlaivas, un tā arvien pieauga.

Lai arī kursenieki arī XX gadsimta sākumā bija samērā noslēgta kopiena, viņus skāra arī urbanizācija. Kuršu kāpām tuvākās pilsētas, kuŗas XIX un XX gadsimta mijā strauji attīstījās, bija Karalauči (Kēnigsberga, kursenieku val. *Ķencberga*), Klaipēda

²⁵⁷ Endzelīns J. Par kurseniekiem un viņu valodu // Burtnieks. – 1931. – XII – 1102.–1108. lpp.

²⁵⁸ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 57. lpp.

²⁵⁹ Tālvalds. Pa Dienvidus-Kurzemi un Prūsiju. V. Uz Kuršu kāpām // Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas Rakstu krājums. – 11. krājums. – Jelgava, 1897. — 100. lpp.

²⁶⁰ F. H. Blode dzimis Nidā, savukārt viņa tēvs dzimis Jaunpilkopā (Kuršu kāpās, Fišhauzenes apriņķī), māte dzimusi Sembā (<http://www.online-ofb.de/famreport.php?ofb=memelland&ID=I39843&nachname=BLODE&modus=&lang=de>). Pārbaudīts 2013. gada 8. maijā). Tomēr Blode atzinis savas kursisko izcelsmi un pratis kursenieku valodu, kas liecina par kursenieku valodas stiprajām pozīcijām 19. gadsimtā.

²⁶¹ Hopp K. 1 Ztr. Butter für Gudatis. Lieferant für Schwarzort // Memelland Kalender 1954. – Oldenburg, 1954. – S. 51

(Mēmele, kursenieku val. *Miests*) un Liepāja kaimiņvalstī – Krievijas impērijā. Kursenieki pirms Pirmā pasaules kara pārcēlušies arī uz Liepāju.²⁶²

Kursenieki dzīvoja arī pašas Klaipēdas priekšpilsētā Bomelsvitē. Iespējams, ka viņi pārcēlušies uz turieni arī no citām vietām. Bomelsvitē viņiem nedraudēja salīdzinoši tik ātra pārvācošanās, kā Karalaučos, vai iepļūšana latviešos, kā Liepājā. Klaipēdā un tās tuvumā kurseniekiem bija zināma dzimtās valodas vide. Savukārt Bomelsvites kursenieki izceļoja uz citām Vācijas vietām, piemēram, Holšteinu.²⁶³

Kurseniekus iesauca bija pakļauti obligātajai kaņaklausībai Vācijas impērijas armijā, viņus, kā jau labus jūrasbraucējus, nosūtīja dienēt kara flotē. Ar Vācijas kuģiem kursenieki apbraukāja gandrīz visu pasauli. F. Tecners raksta, ka tieši Bomelsvites iedzīvotāji dienē flotē un apbraukā pasaules jūras.²⁶⁴ Karalauču mākslinieks, profesors Eduards Bišofs atceras, ka Pilkopas ciemā gleznojis zvejnieka Karla Balča, saukta par Kamerūnieti, portretu. Balča pavārds cēlies no tā, ka viņš savā laikā bija dienējis impērijas kara flotē un bijis garnizonā Austrumāfrikā, Zanzibārā un vēlāk pratis zvejniekiem stāstīt aizraujošus piedzīvojumu stāstus par nēģeņiem, kuņus kursenieki iedomājās dzīvojam citā tālaika Vācijas kolonijā – Kamerūnā.²⁶⁵

Valodnieces D. Kiseļūnaite rakstīto, skaidrojot turku un Turcijas vārda izcelsmi kursenieku valodā, ka „Turcijā laikam neviens kāpenieks nav bijis“, tādēļ šos Vācijas impērijas sabiedroto apzīmējumus kursenieki būs dzirdējuši Pirmā pasaules kara laikā no kaņavīriem,²⁶⁶ izpētot kursenieku gaitas pasaulē, varētu apšaubīt – Vācijas sakari ar Turciju, kuņos, protams, liela nozīme bija jūras ceļam, iesākās jau pirms Pirmā pasaules kara, XIX gadsimta beigās, un turp noteikti nokļuva arī kursenieku jūrnieki.

Bijuši gadījumi, kad Vācijas impērijas flotes kursenieku matroži satikuši Krievijas impērijas latviešu matrožus tālās pasaules ostās Āzijā un citur un bijuši patīkami pārsteigti, ka ar Krievijas impērijas matrožiem varējuši sarunāties kursenieku valodā, piemēram, vienu šādu gadījumu Džifu ostā Šaņdunas provincē Ķīnā atstāsta L.

²⁶² Saruna ar kursenieku pēcteci V. B. 2011. gada 16. martā.

²⁶³ Saruna ar kursenieku pēcteci H. V. T. 2009. gada augustā.

²⁶⁴ Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 129

²⁶⁵ Bischoff E. Ein Original von der Nehrung // Das Ostpreußenblatt. – Jahrgang 16, Folge 7. – 1965. – 13. Febr.

²⁶⁶ Kiseļūnaite D. Kuršu kāpu kursenieku etnonīmi: vēsturiskie, politiskie un sociālie aspekti // Letonika. Otrais kongress. Valodniecības raksti. – 1. sēj. – Sast. B. Bušmane. – Rīga: LU aģentūra „LU Latviešu valodas institūts“, 2008. – 29. lpp.

Bērziņš.²⁶⁷ Rodas jautājums, vai šādos apstākļos viņiem neradās zināma kopības sajūta, jo, kā zināms, etniska solidaritāte mēdz rasties un spīgtāk izpausties apstākļos, kad no savas ierastās vides indivīds nokļuvis svešā vidē. R. Bērziņš, kuŗš apmeklēja Kuršu kāpas 1921. gadā, noskaidrojis, ka daži jaunieši, kuŗi dienējuši Vācijas armijā, Pirmā pasaules kara gaitās bijuši arī Kauņā, Viļņā un Kurzemē.²⁶⁸

2.2. Kursenieki Pirmā pasaules kara laikā un uzvarētājvalstu pārvaldītājā Klaipēdas apgabalā (1914–1923)

1914. gada 1. augustā Vācija pieteica karu Krievijai un izcēlās Pirmais pasaules karš. Cīņas ar krievu kaŗaspēku Austrumprūsijā no 1914. gada augusta līdz 1915. gada februārim Kuršu kāpas tieši neskāra. Vienīgi 1915. gada 17. martā, atspiežot vājo robežapsardzību, Krievijas armija ieņēma un izlaupīja Klaipēdu. Nelielais Klaipēdas garnizons atkāpās uz Kuršu kāpām. Turp tika evakuēti arī lielākā daļa pilsētas iedzīvotāju. Piemēram, Nidā nonāca ap 1200 bēgļu, daļa no viņiem tika evakuēta pāri Kuršu jomai uz cietzemi.²⁶⁹ Tomēr jau neilgā laikā Vācijas militārā pavēlniecība pievilka papildspēkus, un jau 21. martā krievu kaŗaspēks no Klaipēdas un pāris dienās pāri valsts robežai no visas pilsētas apkārtnes tika padzīts.²⁷⁰ Cīņās pie Nemirsētas²⁷¹ Krievijas kaŗaspēkā piedalījās arī Daugavgrīvas zemessargu bataljons.²⁷² Pēc tam līdz 1915. gada rudenim vācu kaŗaspēks ieņēma Lietuvu un Kurzemi un Kuršu kāpas no ienaidnieka apdraudētas teritorijas kļuva par tālu Austrumu frontes aizmuguri un pārējo kara laiku pavadīja relatīvā drošībā. 1916. gadā Nidā, Klusuma ielejā, tika ierīkoja kaŗagūstekņu nometni, kuŗā novietoja franču kaŗavīrus – tas tika darīts, reaģējot uz to, ka Francija nodarbināja vācu kaŗagūstekņus dzelzceļa būvē tuksnesī Āfrikā.²⁷³

²⁶⁷ Bērziņš L. A izmirsti tautas brāļi dzintara krastos // *Burtnieks*. – 1933. – Nr. 2. – 133. lpp.; *Latvijas Kareivis*. – 1933. – Nr. 32. – 9. febr. Džiņu osta tolaik bija viena no Ķīnas ostām, kur bija atļauta tirdzniecība ārzeņu kuģiem un kur tirdzniecības veicināšanai atradās Vācijas impērijas konsulāts.

²⁶⁸ Bērziņš R. Kūru kāpās. (Pie latvju zvejniekiem.) // *Latvijas Kareivis*. – 1921. – Nr. 180. – 13. aug.

²⁶⁹ Fuchs H. *Geschichte Niddens in Jahreszahlen // Memeler Dampfboot*. – 1974. – Nr. 8. – 20. Aug.

²⁷⁰ Peniķis M. *Pasaules karš 1914., 1915. un 1916. gadā, Latviešu strēlnieku bataljonu-pulku cīņas. II daļa*. – [Rīga]: Militārās literatūras apgāds, 1939. – 97.–98. lpp.

²⁷¹ Pašā Austrumprūsijas ziemeļu galā, kas robežojās ar Grobiņas apriņķa Palangas pagastu.

²⁷² Peniķis M. *Pasaules karš 1914., 1915. un 1916. gadā, Latviešu strēlnieku bataljonu-pulku cīņas. II daļa*. – 232. lpp.

²⁷³ Fuchs H. *Geschichte Niddens in Jahreszahlen // Memeler Dampfboot*. – 1974. – Nr. 8. – 20. Aug.

1918. gada novembrī Vācijā sākās revolūcija, 9. novembrī ķeizars tika gāzts un valsti pasludināja par republiku. 11. novembrī Vācija parakstīja Kompjēnas pamieru ar Antantes valstīm. Kaŗš Rietumu frontē bija beidzies, toties ieņemtajos Krievijas apgabalos 13. novembrī sākās Sarkanās armijas uzbrukums, un, lai arī pamiera noteikumi paredzēja Vācijas kaŗaspēka okupācijas turpināšanos ieņemtajos Krievijas apgabalos, lielinieki strauji spieda vācu kaŗaspēku atkāpties. Vācu kaŗavīri vēlējās atgriezties mājās, nevis turpināt kaŗot. Turklāt aktīvi darbojās lielinieku aģitatori, kuŗi grāva armijas disciplīnu un veicināja nemierus. 1918. gada beigās un 1919. gadā revolūcija turpinājās, šis periods nesa Vācijai gan ārpolitiskus, gan iekšpolitiskus satricinājumus, kas būtiski skāra arī Austrumprūsijas provinci. 1919. gada janvārī un februārī Padomju Krievijas Sarkanā armija nonāca tiešā Vācijas robežas tuvumā, kamēr vācu kaŗaspēks Lietuvā un Kurzemē kopā ar jaunajām nacionālajām Lietuvas un Latvijas pagaidu valdībām mēģināja lieliniekus apturēt.

Vācijai ciešot sakāvi Rietumu frontē, aktivizējās lietuviešu nacionālā kustība Prūsijas Lietuvā. 1918. gada 30. novembrī Tilzītē vairāki lietuviešu sabiedriskie darbinieki (M. Jankus, V. Gaigalaitis u. c.) parakstīja deklarāciju, kuŗā paziņoja par vēlmi Prūsijas Lietuvu apvienot ar otru Vācijas robežai atjaunojamo Lietuvas valsti. Prūsijas lietuviešu iedzīvotājos gan šis aicinājums nebija populārs un aktīvistiem nācās paļauties uz izdevīgu starptautisko situāciju.²⁷⁴

Šādos sarežģītos apstākļos 1919. gada 19. janvārī notika Prūsijas zemes Satversmes sapulces vēlēšanas, bet 26. janvārī – Vācijas Nacionālās sapulces vēlēšanas, kuŗas galvenais uzdevums bija izstrādāt jaunās republikas konstitūciju. Revolucionāro nemieru dēļ Nacionālā sapulce sanāca nevis galvaspilsētā Berlīnē, bet Saksijas pilsētā Veimārā, kālab to jauno Vācijas valsts iekārtu, kuŗa veidojās, sāka saukt par Veimāras republiku. Sākot ar 1919. gada martu, stāvoklis Lietuvā un Baltijā gan nedaudz uzlabojās, lieliniekus pamazām padzina. Drīz vācu kaŗaspēka pavēlniecība gan nonāca konfliktā ar Latvijas un beigās arī Lietuvas pagaidu valdībām, kā iznākumā sākās epizodiska kaŗadarbība starp dažādām vācu kaŗaspēka daļām un jauno nacionālo valstu armijām. Tiesa, šis pēdējais kaŗa posms austrumos gan neradīja draudus pašai Vācijai. 1919. gada decembrī no Latvijas un Lietuvas uz

²⁷⁴ Vareikis V. Klaipēda XX amžiuje. – Klaipēda: Menininkų nama i, 1993. – P. 14

Austrumprūsiju, Klaipēdas apkārtni atkāpās sakautais Bermonta kaŗaspēks un līdz ar to faktisko varu bijušajā Krievijas impērijas pierobežā ar Austrumprūsiju pārņēma Lietuvas un Latvijas republiku valdības.

1919. gada 28. jūnijā Vācija bija spiesta parakstīt Antantes valstu diktēto Versaļas miera līgumu. Tā 99. pants paredzēja atdalīt no Vācijas t.s. Klaipēdas apgabalu (vācu val. *Memelgebiet*, lietuviešu val. *Klaipėdos kraštas*) – Austrumprūsijas provinces ziemeļu daļu, kuŗa atradās Nemunas labajā krastā, ar Klaipēdas pilsētu (Klaipēdas un Silkroga apriņķi, daļa Zemienes un Tilzītes apriņķa). Līdz ar to Klaipēdas apgabals ietvēra visu Klaipēdas apriņķi ar Kuršu kāpu ziemeļu daļu no Nidas līdz Zīderšpicei (Kāpgalim). Klaipēdas apgabala atdalīšanu bija ierosinājis ASV prezidents T. V. Vilsons, kuŗu savukārt uz to bija mudinājuši ASV dzīvojošie lietuvieši.²⁷⁵ Versaļas miera līgums stājās spēkā 1920. gada 10. janvārī, un praktiski Klaipēdas apgabala atdalīšana notika 1920. gada februārī. 14.–15. februārī Klaipēdas apgabalā ienāca franču kaŗaspēks (813 vīru). 15. februārī notika oficiāla augstākās militārās un politiskās varas nodošana franču ģenerālim D. Odrī. Apgabala pārvaldi īstenoja vietējā direktorijs. Vēlāk ģenerāļa D. Odrī vietā tika iecelts Francijas augstais komisārs Ž. G. Petinē (*Petisné*).²⁷⁶

Klaipēdas apgabals (bez oficiālā nosaukuma vācu valodā izplatījās arī nosaukums *Memelland* – Mēmelzeme) kļuva par faktiski patstāvīgu valstisku veidojumu – uzvarētājvalstu protektorātu. Tomēr salīdzinājumā ar Dancigas pilsētu, kas kļuva par brīvvalsti Tautu Savienības aizbildniecībā, Klaipēdas apgabala statuss pagaidām netika līdz galam noteikts. Uzvarētājvalstis to paredzēja izlemšanai sūtņu konferencē, tomēr līdz 1923. gada sākumam sūtņu konference to nebija izlēmusi, nebija pat aplūkojusi.²⁷⁷ Sabiedrotie vilcinājās izšķirt Klaipēdas apgabala nākotni. Bija projekti par Mēmelzemes brīvvalsts izveidošanu Tautu Savienības aizbildniecībā – šis bija Klaipēdas apgabala iedzīvotājiem pieņemamākais variants, savukārt Lietuva vēlējās apgabalu iekļaut savā sastāvā.

Klaipēdas apgabalā nodibinājās organizācija – Mēmelzemes Brīvvalsts atbalsta apvienība („*Arbeitsgemeinschaft für den Freistaat Memelland*“) – ko atbalstīja

²⁷⁵ LVVA, 2574. f., 3. apr., 857. l., 104.–105. lp.

²⁷⁶ Janz F. Die Entstehung des Memelgebietes. – Höxter/Weser: Heimat-Buchdienst Georg Banzerus, 1981. – S. 84–85; Vareikis V. Klaipēda XX amžiuje. – P. 16–17

²⁷⁷ Īss pārskats par Mēmeles jautājumu // LVVA, 2574. f., 3. apr., 857. l., 1.a–2. lpp.

vairākums iedzīvotāju. 1921. gada beigās apvienība rīkoja referendumu un iedzīvotāju petīciju par brīvvalsts nodibināšanu.²⁷⁸ 1922. gadā Mēmelzemes brīvvalsts atbalstītāji izdeva „Mēmeles dzelteno grāmatu“ ar savām prasībām. Lietuviešu vēsturnieks Vīgants Vareikis raksta, ka viņu vidū „nebija lietuviešu“²⁷⁹, taču tas ir apšaubāmi. „Dzeltenajā grāmatā“ uzsvērtas Mēmeles apgabala un Lietuvas Republikas politikas, saimniecības un kultūras atšķirīgā daba. Vietējās un reģionālās identitātes kopība dokumentā uzsvērtā vairāk nekā vāciskā pagātne un apgabala vāciskums. Prasībās lietoti jēdzieni „Mēs, mēmellandieši“ („*Wir Memelländer*“) un „mēmellandiešu iedzīvotāji“ („*Memelländische Bevölkerung*“).²⁸⁰

Vācijai zaudējot kaŗu, valstī iestājās saimniecības krīze, vasarnieku daudzums Kuršu kāpās samazinājās.²⁸¹ Pastiprinoties saimniecības krīzei Klaipēdas apgabalā, 1922. gada 15. aprīlī Klaipēdas apgabala direktorijs pieņēma lēmumu atvieglot nokļūšanu Kuršu kāpu kūrortos. Bija paredzēts, ka ārzemniekiem nebūs vajadzīgas vīzas, ja viņiem ir personu apliecinoši dokumenti un viņi diennakts laikā reģistrējas policijā. Ja vēlējās uzturēties ilgāk par četrām diennaktīm, par 40 markām personai vai par 60 markām ģimenei vajadzēja saņemt speciālu atļauju, kuŗa bija derīga trīs mēnešus.²⁸²

Klaipēdas apgabala atdalīšana kurseniekiem noslēgusi ceļu uz tirgu Karalaučos. „Grence ciet, nevar izvest, kupčis šīs nojem, maz cālē (maksā),“ R. Bērziņam žēlojies Nidas zvejnieks Romokars.²⁸³ Arī Lietuvas zvejniecības speciālists A. Rondomanskis uzskatīja jauno politisko robežu pie Nidas par mākslīgu – „šai mākslīgajai, tīri administratīvajai, vēlāk salonu diplomātu apstiprinātajai līnijai nav absolūti nekāda – nedz etnogrāfiska, nedz politiska, nedz ekonomiska – pamatojuma“.²⁸⁴ Jāsaka gan, ka A. Rondomanskis uzskatīja arī Kuršu kāpu un Kuršu jomas piekrastes Vācijas daļu,

²⁷⁸ Vareikis V. Memelländer/Klaipėdiškiai Identity and German-Lithuanian Relations in Lithuania Minor in the Nineteenth and Twentieth centuries // Identiteto raida. Istorija ir dabartis. – Klaipėda, Klaipėdos universiteto leidykla, 2001. – P. 63

²⁷⁹ Vareikis V. Memelländer/Klaipėdiškiai Identity and German-Lithuanian Relations in Lithuania Minor in the Nineteenth and Twentieth centuries.

²⁸⁰ Memel. Denkschrift der wirtschaftlichen Korperschaften und Verbände zur Selbstständigkeit der Memelgebietes. – Memel, 1922. – S. 4–9

²⁸¹ Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 77

²⁸² Paliėpimas // Klaipėdos krašto valdžios žinios. – 1922. – Nr. 45. – Balandžio 15

²⁸³ Bērziņš R. Kūru kāpās. (Pie latvju zvejniekiem.) // Latvijas Kareivis. – 1921. – Nr. 179. – 12. aug.

²⁸⁴ „Ši dirbtinė grynai administratinė, vėliau kambarinių diplomatų patvirtinta linija absolūčiai neturi jokių – nei etnografinių, nei politinių, nei ekonominių – pagrindu.“ – Rondomanskis [A.] Mažosios Lietuvos žvejyba. – P. 34

tāpat kā Klaipēdas pusi, par „lietuvisku“, nevis kursenisku. Robežas mākslīgumu pierāda tā sauktā Grābšta raga–Lekerortas līnija. Šī līnija ar jauno robežu veidoja trijstūri vismaz 10 500 hektāru platībā, kuŗu tradicionāli apzvejoja 48 Nidas zvejnieki, turklāt pretējā Kuršu jomas krastā viņiem piederēja pļavas, no kuŗām viņi veda sienu mājlopiem. Tāpat Kārkles un citu Vācijas puses ciemu zvejnieki no seniem laikiem zvejoja 2–4 kilometrus uz ziemeļiem no minētā līnijas.²⁸⁵ Zvejniecības konvencijas neesamība.

Runājot par kursenieku politiskajām simpātijām šajā laikā, R. Bērziņš piezīmē, ka, aizrādot uz dažādiem pretendentiem uz Klaipēdas apgabalu un apjautājoties, pie kādas valsts zvejnieki gribētu piederēt, secinājis: „Zvejniekiem tas vienalga – viņiem darīšanas tikai ar jūru. Vaj valda ķēniņš, vai ķeizars, viņiem vienalga, lai tikai liek jūru un viņus mierā: „Kur grūdis – būs pa king“ (būs mierā).“ Uzdotot provokatorisku jautājumu par iespējamu pievienošanu Polijai, „zvejnieki dusmīgi sakustas: „Ko tas francūzis atdos mūs poļakam? Tas poļaks grib dižs būt, pats nekā nītur; viņš liek visas gences ciet, nav ne Wandel, ne Handel [ne satiksmes, ne tirdzniecības]; viņš grib visu Vāciju, Viļņu, un Kauņu; poļi tas gūs savu daļu, lai tas moskals [krievs] viņu saper.““

Sakarā ar lietuviešu nacionālo organizāciju prasību ieviest Klaipēdas apgabala skolās lietuviešu mācību valodu, 1921. gadā apgabalā veica skolēnu vecāku aptauju, vai viņi vēlas bērniem reliģijas mācību, lasīšanu un rakstīšanu lietuviešu valodā (netika aptaujāti Klaipēdas pilsētas skolēnu vecāki, izņemot vienu skolu, kā arī Silkroga vidusskolas līmeņa skolēnu vecāki). Rezultāti bija pārsteidzoši: no 4695 Klaipēdas apriņķa skolēniem (viņu vidū 2907 skolēnu ar lietuviešu ģimenes valodu) tikai 1418 skolēnu vecāki vēlējās, lai viņu bērniem ticības mācību māca lietuviešu valodā, bet lasīšanu un rakstīšanu saviem bērniem vēlējās tikai 232 skolēnu ģimenēs. Silkroga un Paģēģu apriņķī vēlme pēc mācībām lietuviešu valodā bija vēl mazāka. Kopumā no visiem aptaujātiem 16510 Klaipēdas apgabala skolēnu vecākiem (viņu vidū 6679 skolēnu ar lietuviešu ģimenes valodu) ticības mācību lietuviešu valodā vēlējās 1894 skolēnu (28,4%) vecāki, bet lasīšanu un rakstīšanu – tikai 365 (5,5%).²⁸⁶ Vecāki uzskatīja vācu valodu par sociāli perspektīvāku, turpmākajā dzīvē noderīgāku,

²⁸⁵ Rondonanskis [A.] Mažosios Lietuvos žvejyba. – P. 35

²⁸⁶ Ganß J. Die völkischen Verhältnisse des Memellandes. – S. 90, 104

lietuviešu valodai ierādot vienīgi mājas valodas lomu, līdzīgi kā kursenieki savai valodai. Šajā aptaujā tika noskaidrota skolēnu ģimenes valoda un parādās interesants skaitlis – deviņiem skolēniem Ventē (Vindenburgā; Kuršu jomas krastā Silkroga apriņķī) ģimenes valoda ir kursenieku.²⁸⁷ Visticamāk, runa ir par vienu vai pāris acīmredzot ieceļojušu kursenieku ģimenēm šajā Klaipēdas apgabala cietzemes apdzīvotajā vietā. Trūkst sīkāku ziņu par Kuršu kāpām, tomēr, ņemot vērā, ka saskaņā ar 1920. gada draudžu vizitācijas datiem, Nidas un Šatenurtas draudzē lietuviešu bijis mazāk par 10%,²⁸⁸ arī vecāku, kuŗi vēlētos, lai bērni skolā apgūtu ticības mācību, lasīšanu un rakstīšanu lietuviešu valodā, droši vien bija visai maz. Jautājums par mācībām kursenieku valodā vispār netika uzdots.

2.3. Interese par kurseniekiem Latvijā no XIX gadsimta beigām līdz 1923. gada janvārim

2.3.1. Latvijas sabiedrības interese par Kuršu kāpām pirms Pirmā pasaules kara.

XIX gadsimtā, rodoties latviešu inteliģencei, pēdējai bija interese par savu tautu un zemi, kā arī kaimiņu zemēm un tajās dzīvojošām tautām. Tāpat kā citu topošo nāciju pārstāvjiem, arī jaunās latviešu nācijas pārstāvjiem bija interese par radniecīgām tautām – ar radniecību, balstoties populārajās valodniecības teorijās, toreiz saprata galvenokārt tautas ar līdzīgām valodām – tika apzināta ģermāņu, slāvu un citu tautu grupu kopība. Vadoties no jaunajām valodniecības teorijām, tika konstatēts, ka latviešiem vienīgā tuvākā tauta ir lietuvieši. Tika arī konstatēts, ka latviešu valodā runājoši iedzīvotāji sastopami arī ārpus Kurzemes, Vidzemes un Vitebskas guberņu trīs Latgales apriņķu robežām un ārpus Krievijas impērijas, piemēram, Vācijas impērijā, Prūsijā.

Publicists Andrejs Dīriķis (1853–1888) bija viens no pirmajiem latviešu autoriem, kuŗš pievērsa uzmanību baltu zemei Lietuvai, kā arī baltiem Prūsijā. Rīgā iznākošajā latviešu laikrakstā „Baltijas Vēstnesis“ ar Andrieva Jonaiša pseidonīmu viņš pastāvīgi

²⁸⁷ Ganß J. Die völkischen Verhältnisse des Memellandes. – S. 105

²⁸⁸ Ganß J. Die völkischen Verhältnisse des Memellandes. – S. 103–104

rakstīja par lietuviešu kultūras jautājumiem.²⁸⁹ Viņa spalvai pieder arī pirmais zināmais latviešu presē publicētais raksts par kurseniekiem 1878. gadā – vācu žurnālista Luija Pasarges jaunās grāmatas „*Aus Baltischen Landen. Studien und Bilde*“²⁹⁰ atreferējums.²⁹¹ Tajā sniegtas vispārīgas ziņas, kursenieki identificēti ar latviešiem (tas bija vācu autoru (zinātnieku) – arī L. Pasarges – viedoklis). Raksta ievadā autors norāda, ka Kuršu kāpas – „šis zemes gabals priekš mums ir ievērojams, tādēļ ka uz tā dzīvo L a t v i e š i“ [autora A. J. izcēlums retinājumā! – K. K.]. Raksts publicēts laikraksta otrajā sadaļā „Pārspridumi un apraksti“ un tajā aizņem veselu lappusi. Kuršu joma saukta par „Kuršu mārēm“, paskaidrojot, ka lietuviešu valodā tās ir *Kuršū mārōs*, vācu valodā – *das kurische Haff*, bet gaŗo, ņauro zemesmēli, kuŗu sauc par Kūru kāpām, lietuviešu valodā saucot *Kuršū kopos*, vācu valodā – *die kurische Nehrung*, kas esot cēlies no sanskrita (!) *nāra*– ‘ūdens’.²⁹² Pārstāstot tikko iznākušo L. Pasarges grāmatas saturu, autors sākumā lasītāju informē par Kuršu kāpu ģeogrāfisko stāvokli un dabas apstākļiem: „no Kūru kāpām neredz zemi, kā no „Sviežām kāpām“ (*die frische Nehrung*),“²⁹³ gandrīz visu teritoriju aizņem „tuksnesis“ – „še niecīgi meži ņur tur izkaisīti un viņu patvērumā stāv kādi it kā pazuduši ciemi, tāpat kā Alpu kalnos cilvēki zem mežiem glābjās no sniega lavīnām (kupinām).“ A. Jonaitis raksturo kāpenieku dzīvesveidu un nodarbošanos, piezīmējot, ka senāk kāpenieki nodarbojušies arī ar zemkopību. Kāpu iedzīvotāji novērtēti par izciliem vietsēžiem: „*Nepiedzīvots ir, ka kāpinieks atstāj savas kāpas un apmetās uz cietās zemes.*“ Tas tomēr ir pārspīlējums. Nav arī saprotams pieticīgais vērtējums, ka „kūri apdzīvo tikai pāri ciemus“. Toties ir ticams, ka kursenieku „lielākais skaits ir Nides ciemā“. Prūsijas valsts iestādes aizliedzot kāpeniekiem celt mājokļus bijušo mežu atliekās. Tādēļ kursenieki būvējoties „pie pašām mārēm“. Autors piemin arī tautas celtniecības īpatnības: „*Uz ģēvelēm ir izgraizīti koka zirdziņi, kuŗi atrodas gandrīz visās Slāvu zemēs un Ziemeļ-Vācijas vidūcos.*“ Par iedzīvotāju runāto valodu

²⁸⁹ Gaižiūnas S. Georgas Sauerweinas Baltoskandijos literatūriņių ryšių istorijoje. // Georgas Sauerweinas ir lietuvių tautos atgimimas XIX a. pabaigoje. – IV tarptautinis G. Sauerweino simpoziumas Klaipėdoje. – Klaipėda: Klaipėdo universiteto leidykla, 2005. – P. 10

²⁹⁰ Passarge L. Aus Baltischen Landen. Studien und Bilder. – Glogau: Verlag von Carl Flemming, 1878. – 552 S.

²⁹¹ Latvieši Prūsijā // Baltijas Vēstnesis. – 1878. – Nr. 31. – 2. (14.) aug.

²⁹² Vēlāk lietuvieši sāka [*Kuršiu*] *kopos* vietā lietot [*Kuršiu*] *nerija*.

²⁹³ Tag. Baltijskas strēle.

teikts: „*Jebšu starp kāpu iedzīvotājiem tagad tikai maz tādu, kas nemāk vāciski, tomēr valdīdamā vēl ir L a t v j u valoda, kurū še sauc par K ū r u valodu.* [A. J. retinājums – K. K.] *Prūsijas Latvieši un Leiši pāriet uz vācu valodu. Tādēļ mācītie [zinātnieki] dzenās izpētīt visu mazākais Leišu valodu, iekam tā izmirst.*“ Tādējādi pirmais latviešu dienas laikraksts sniedza latviešu lasītājiem samērā precīzas ziņas par neparasto novadu, kur dzīvo latviešiem radniecīgi iedzīvotāji un runā „latvju valodā“.

1879. gadā „Rīgas Lapa“, rakstot par bīstamām vietām Kuršu kāpās, tās raksturo arī šādi: „*Kaut arī šī pussala vairs neatrodas Latviešu tautas apgabalā, bet ir tādā vietā, kur senāk visapkārt dzīvojuši Latviešu radinieki Leiši un Prūši, tad tomēr viņa ir apdzīvota no latviešiem, kas uz turieni laikam priekš dažiem gadu simteņiem iz Kurzemes aizgājuši uz dzīvi.*“²⁹⁴

Pirmais zinātniskais raksts par kurseniekiem latviešu valodā publicēts 1896. gadā žurnālā „Austrums“. Tas ir Karalauču universitātes valodnieka, kursenieku valodas pētnieka A. Becenberga raksts „Prūsijas latvieši“, kurā viņš pauž daudzus agrāk acu valodā publicētajos darbos izteiktos uzskatus.²⁹⁵ P. Vanags to atzīst par visizsmeļošāko publikāciju par kurseniekiem latviešu valodā līdz J. Plāķa darbiem XX gadsimta 20.–30. gados.²⁹⁶

Tolaik senos kuršus zinātnē vēl uzskatīja par somugru cilti (lībiešus – Kurzemes somugrus – uzskatot par tiešiem, nepārlatviskotiem šās cilts pēctečiem „somiem-kūriem“), tālab notika diskusijas arī par Kuršu kāpu kursenieku jeb, kā toreiz latviešu valodā rakstīja, kūru izcelsmi. A. Becenbergs šajā rakstā noliedz kāpu kursenieku somugrisko izcelsmi, izskaidrojot to gan ar „Ziemeļrietuma Kurzemes somu-kūru attālumu no Kūru lejas [Kuršu kāpām]“, gan „pēdējās sekošo vēsturi“. Tiesa, ar laiku pavairojoties liecības par turienes vienas daļas iedzīvotāju latvietību, taču jāatzīst, ka Kuršu kāpu iedzīvotāji „būs bijuši arvienu jaukti, kaut gan tā, ka latviešu elements ir pirmais un pārākais“. Par kūriem Kuršu kāpās XV gadsimtā esot saukti latvieši. A. Becenbergs uzsver, ka tobrīd, XIX gadsimta beigās, „Kūru lejas latviešu iedzīvotāju skaits sniedzas pāri 1000, bet priekš vairāk gadu simteņiem tas liekas būs bijis daudz lielāks“. Autors norāda, ka XVI gadsimtā daudz kursenieku dzīvojuši arī Sembā un

²⁹⁴ Briesmas uz Kūru kāpām // Rīgas Lapa. – 1879. – Nr. 192. – 21. aug. (2. sept.)

²⁹⁵ Becenbergs A. Prūsijas latvieši // Austrums. – 1896. – Nr. 1. – 21.–25.lpp.

²⁹⁶ Vanags P. Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās // Baltu filoloģija. – VIII sēj. [=Latvijas Universitātes Zinātniskie Raksti, 619. sēj.] – Rīga, 1999. – 122. lpp.

analizē tālaika avotos sniegtās ziņas, „latviešu“ vietvārdus Klaipēdas novadā. Agrākā kursenieku apdzīvotā teritorija bijusi Sembas ziemeļi, Kūru leja, Klaipēdas-Palangas jūrmalas un Klaipēdas apriņķa iekšzemes daļa. Autors piemin, ka „viņi saucas par „kurseniekiem“ (*Leute aus dem Kurenlande*) un savu valodu dēvē par „kursenieku valodu““, tie esot nosaukumi, kādus nekad, nedz sevi, nedz savu valodu apzīmēdami, nelietojot Vidzemes latvieši. A. Becenbergers atsaucas uz V. Dīderihsa viedokli, ka apzīmējums „latviešu“ „kūru“ nosaukumu kā Kurzemes latviešu valodas apzīmējumu izspiedis tikai vēl ap 1630. gadu. Tātad pēc sava nosaukuma Kuršu kāpu latvieši esot jāuzskata par kurzemniekiem, kuŗi priekš minētā laika Kurzemi atstājuši. Autors atzīmē lībiskos vārdus (*launadzis, laulāt, nūja, puisis, saksinis, saminis*), kuŗi, acīmredzot, nākuši no Kurzemes vai Vidzemes, „tādēļ, ka lībieši še nekad nav parādījušies“.²⁹⁷ Kursenieku valodā vērojama stipra leišu un vācu valodas ietekme, krievu valodas – maza. Kursenieku valoda uzskatāma par īpašu latviešu valodas izloksni. Sarkavā runājot spēcīgā ziemeļrietumu Kurzemes (tāmnieku) izloksnē (*zīnam, oukšam, tam pirmaejam, baens*). No tā autors secina, ka šejienieši ienākuši no Dienvidrietumu Kurzemes, tur agrāk arī esot runāts tāmiski. Latviešu rakstu valodas ietekme uz kursenieku valodu esot maza, bet noliegt to nevarot, iespējams, tā radusies tikai visjaunākajā laika periodā. A. Becenbergers piezīmē: „Vēl šīm dienām sastop uz Kuršu kāpām šur tur personas, kas Kurzemē dzimušas“.²⁹⁸ Atbildot uz jautājumu, kāpēc kursenieki devušies uz Kuršu kāpām, autors min „vispārēju dzinekli doties uz dienvidiem un rietumiem“, Prūsijas latviešu ģeogrāfisko stāvokli, zvejniecības faktoru. Raksturojot kursenieku pieķeršanos savai zemei, A. Becenbergers apraksta Prūsijas valdības un Pilkopas zvejnieku attiecības. Valdība vēlējusies pabalstīt pilkopiesu pārceļšanos uz jaunu, klejojošo kāpu neapdraudētu dzīvesvietu, bet viņi, neraugoties uz briesmām, atteikušies atstāt savu dzimto vietu.

XIX gadsimta beigās parādījās latviešu novadpētnieciskā un zinātniskā interese par kurseniekiem. 1895. gada jūnijā Rīgas Latviešu biedrība sarīkoja etnogrāfijas izpētes ekspedīciju uz Lejaskurzemi un ziemeļaustrumu Prūsiju. Uz Kuršu kāpām ar uzdevumu iepazīties ar kurseniekiem devās Vidzemes skolotājs Pēteris Abuls, kas tur

²⁹⁷ Becenbergers A. Prūsijas latvieši. – 23. lpp.

²⁹⁸ Becenbergers A. Prūsijas latvieši. – 24. lpp.

uzturējās divas dienas.²⁹⁹ Šī ir pirmā līdz šim zināmā latviešu zinātniskā ekspedīcija uz Kuršu kāpām, kas parāda radušos latviešu inteliģences zinātnisko interesi, turklāt šī interese nāk no latviešu humanitāro zinātņu šūpuļa – Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas. Pārskatu par šo ekspedīciju P. Abuls 1895. gadā ar segvārdu Tālivalds publicēja laikrakstā „Baltijas Vēstnesis“ un 1897. gadā Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Rakstu krājumā – tur publicēts tieši Kuršu kāpās apzinātais materiāls.³⁰⁰ Uz Kuršu kāpām P. Abuls ceļoja caur Liepāju, Grobiņu, Nīcu, Rucavu, Būtiņģi (Būtiņiem) un Palangu. P. Abuls bija apgādāts arī ar „fotografēšanas un mērīšanas aparātiem“,³⁰¹ bet uz robežas viņam paskaidrots, ka Prūsijā nebūšot iespējams bez īpašas atļaujas fotografēt un mērīt, tādēļ ceļotājs nolēmis braukt uz Karalaučiem pie profesora Adalberta Becenbergera pēc ieteikuma vēstules. 1895. gada 20. jūnijā ar vilcienu P. Abuls devās no Klaipēdas uz Karalaučiem. A. Becenbergers ieteicis Abulam apmeklēt „divus ciemus uz Kūru kāpām“: Nīdu un Šatenurtu. Viņš arī devis ieteikuma vēstuli Nidas ciema vecākajam Fricim Frēzem (*Fröse*) un Pīčam Šatenurtā. Ar vilcienu P. Abuls no Karalaučiem sasniedzis Krancu, tālāk mērojot ceļu ar tvaikoni pa Kuršu jomu. Tolaik vēl nav bijusi izbūvēta piestātne Nīdā,³⁰² tādēļ no turienes tvaikonim pretim izbrauca Nidas ciema vecākais – „vagars jeb kungs (*Gemeindevorsteher*)“ F. Frēze ar kādu palīgu, saņēma ciema pasta, preču sūtījumus, personas u. c. un nogādāja tos uz ciemu. Šāda sūtījumu saņemšana notiekot arī tvaikonim dodoties pretējā virzienā, no Klaipēdas uz Krancu. P. Abulu ciema vecākais uzņēmis atsaucīgi – „abi nidenieki bij priecīgi, ka ar viņiem sarunājos viņu valodā – latviski un F. Frēze pat izteica, ka ciemā brīnēšoties, ka kāds kungs runājot viņu valodā“. Te jāpiebilst, ka no līdzīgām liecībām par kursenieku pārsteigumu par „kungiem“, kuŗi runā viņu valodā, var rasties maldīgs priekšstats, ka kursenieki vispār nav bijuši informēti, ka kaut kur ārpus Kuršu kāpām un Prūsijas mīt praktiski viņu valodā runājoši iedzīvotāji. Patiesībā kursenieki, piemēram, Kurzemes zvejniekus

²⁹⁹ Vanags P. Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās. – 122. lpp. Pēteris Abuls (1860–1926) – skolotājs, beidzis Baltijas skolotāju semināru (1881), pēc tam skolotājs Allažos, Mēdzulā, Rīgā. Vācis materiālus un rakstījis rakstus par valodniecību, vēsturi, etnogrāfiju.

³⁰⁰ Tālivalds. Pa Dienvidus-Kurzemi un Prūsiju. V. Uz Kuršu kāpām // Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas Rakstu krājums. 11. krājums. – Jelgava, 1897. – 98.–106. lpp.

³⁰¹ Tālivalds. Pa Dienvidus-Kurzemi un Prūsiju. Uz Kuršu kāpām // Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas Rakstu krājums. 11. krājums. – Jelgava, 1897. – 98. lpp.

³⁰² To izbūvēja tikai 1904. gadā.

pazina labi un, bez šaubām, kā to apstiprina arī šajā darbā savāktās liecības, ar viņiem sarunājās kursenieku un latviešu valodā. Kursenieku pārsteigumu, varbūt drīzāk atzinību, izraisījis fakts, ka kursenieku valodā runā tieši sabiedrības augstāko slāņu pārstāvji (par tādu tika uzskatīts arī skolotājs, šai gadījumā, P. Abuls) un arī sarunu tēmas acīmredzot pārsniegušas zvejnieku vidē ierasto tematiku. Redzams, ka F. Frēze, kas neapšaubāmi piederēja ciema elitei, nekaunējās no kursenieku valodas, kas liecina par stiprajām kursenieku valodas pozīcijām Nidā tolaik. F. Frēze arī palīdzējis P. Abulam savākt ziņas par Nidas ciemu. P. Abuls samērā sīki apraksta Nidas iedzīvotāju (norāda, ka skaitā 700) dzīvesveidu, nodarbošanos, sniedz zvejniecības terminoloģiju, dažādu debespušu vēju nosaukumus, min maksātos nodokļus, baznīcu, valodas situāciju, pakavējoties pie dažādiem kursenieku valodas piemēriem. Viņš min, ka iedzīvotāji paši sevi saucot par kāpeniekiem. Raksturojot ciema apbūvi, pētnieks sīkāk aplūko F. Frēzes namu, pievienojot arī dzīvojamās mājas plānu ar paskaidrojumiem. Nami esot visai glīti, „tā kā var līdzināties Kurzemes un Vidzemes lepņākiem ērbēģiem“. P. Abuls konstatē, ka Nidas kursenieka nams ir visai līdzīgs namiem Lejaskurzemē. Pētnieks secina, ka „ir ļoti interesanti iepazīties ar šiem mūsu tautiešiem, kuri nevien tagad, bet jau vairāk gadu simteņus šķirti no mums“. Un mudina: „Vēlējams būtu, ka mūsu valodnieki un etnogrāfi vairāk vērības piegrieztu šim klusam stūrītim. Ļoti būtu vēlams, ka arī kādi no mūsu laikrakstiem aizceļotu pie šiem mūsu tautas brāļiem.“³⁰³

1896. gadā Nidu apmeklējuši Viskrievijas arheoloģijas kongresa dalībnieki, krievu grāfiene Praskovja Uvarova ar vairākiem pavadoņiem, viņu vidū Rīgas Latviešu biedrības priekšnieku Frīdrihu Grosvaldu. Viņi apciemojuši nidenieku Hermani Zanderu, kuŗa senči ienākuši no Austrijas, bet Kuršu kāpās kurseniskojušies. F. Grosvalds pēc tam H. Zanderam sācis sūtīt latviešu laikrakstu, ko pēdējais kopā ar paziņām arī lasījis un vēlāk paudis apmierinājumu par lasīto L. Bērziņam.³⁰⁴

1898. gada pavasarī pie Klaipēdas novada un Kuršu kāpu kurseniekiem devās mācītāja amata kandidāts, nākamais literatūrzinātnieks un folklorists, kurzemnieks Ludis Bērziņš. Par šo ceļojumu viņš rakstīja tikai daudz vēlāk, 1933. gadā, jādodomā,

³⁰³ Tālvāldis. – Pa Dienvidus-Kurzemi un Prūsiju. – 106. lpp.

³⁰⁴ Bērziņš L. A izmirsti tautas brāļi dzintara krastos // Burtnieks. – 1933. – Nr. 2. – 130. lpp.; Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 32. – 9. febr.

pēc ceļojuma laikā vai drīz pēc tam veiktām piezīmēm, jo apraksts ir visai detalizēts. Pirmos kursenieces – zvejnieces no Melnraga ciema – L. Bērziņš saticis Klaipēdas tirgū, pie tam secinājis, ka kursenieku valoda Klaipēdas zivju tirgū tolaik, XIX gadsimta beigās, bijusi visai ierasta parādība. Ievēribu pelnī L. Bērziņa piezīme: „Ka Klaipēdas apgabalā latv.[iešu] valoda nav izmirusi, to piedzīvoju vairākārt, dzirdēdams arī uz ielas strādniekus tā sarunājamies.“³⁰⁵ Šos novērojumus viņš acīmredzot guvis pa ceļam uz Melnragu, pie tam jāpiezīmē, ka liecinieks bez labām latviešu valodas zināšanām diez vai būtu ievērojis šādu sīku, bet neapšaubāmi nozīmīgu detaļu. Tas, cik nozīmīgs šķērslis situācijas apzināšanā var būt valodas nezināšana, liecina cita L. Bērziņa piezīme, ka satiktais Klaipēdas lietuviešu mācītājs Jānis Pipirs, neraugoties uz to, ka, pēc L. Bērziņa rakstītā spriežot un atbilstoši tā laika garam, nekādā ziņā nav bijis šovinists un jaunā amatbrāļa centieniem iepazīt kurseniekus „sirsniņi simpatizējis“, nav varējis viņam īpaši palīdzēt, „jo savu draudzi viņš apkalpoja leitiski, kālab latviešus ne visai zināja atšķirt no leišiem“.³⁰⁶ L. Bērziņš apmeklēja Melnraga (Mellaraga) ciemu, kur vēroja kursenieku, lietuviešu un vācu valodas līdzāspastāvēšanu vienā kopienā, tikās ar vietējo skolotāju Frici Blodi – pēdējais sākumā kautrējies runāt kursenieku valodā, bet vēlāk zvejnieku sabiedrībā atraisījies – „viņš pat izrādījās spējīgs uzrādīt, kāda pastāv attiecsmes starpība starp latviešu valodu Mellaragā un viņa dzimtenē Nidā“.³⁰⁷ Pēc sarunām aptuveni 10 vietās Melnraga jūrmalā, kur zvejnieki vakarā bija atgriezušies no zvejas, L. Bērziņš novēroja, ka kursenieku valodā var sarunāties ar jebkuŗu vīrieti, arī lietuviešiem, kuŗi kopā ar kurseniekiem devušies zvejā, kamēr ģimenēs, kur viņš iegriezies pa dienu, kamēr vīri zvejā, kurseniski pratuši maz un runājuši lietuviešu vai vācu valodā.³⁰⁸ Ar tvaikoni no Klaipēdas nonāca Karalaučos, kur viņam izdevies satikt kursenieku valodas pētnieku A. Becenbergeru, diemžēl par šo satikšanos sīkāk L. Bērziņš neraksta.³⁰⁹ Pēc tam gar Sembas piekrasti viņš devās uz kursenieku ciemiem.

³⁰⁵ Bērziņš L. A izmirsti tautas brāļi dzintara krastos // Burtnieks. – 1933. – Nr. 2. – 124. lpp.; Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 32. – 9. febr.

³⁰⁶ Bērziņš L. A izmirsti tautas brāļi dzintara krastos // Burtnieks. – 1933. – Nr. 2. – 125. lpp.; Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 32. – 9. febr.

³⁰⁷ Bērziņš L. A izmirsti tautas brāļi dzintara krastos // Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 30. – 7. febr.

³⁰⁸ Bērziņš L. A izmirsti tautas brāļi dzintara krastos // Burtnieks. – 1933. – Nr. 2. – 126.–127. lpp.; Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 32. – 9. febr.

³⁰⁹ Bērziņš L. A izmirsti tautas brāļi dzintara krastos // Burtnieks. – 1933. – Nr. 2. – 128. lpp.; Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 32. – 9. febr.

Nozīmīgs ir L. Bērziņa rakstītais par tikšanos ar pēdējo kursenieku valodā runājošo māmiņu Sarkavā. P. Vanags secina, ka tieši šajā laikā, starp A. Becenbergera apmeklējumu 80. gados un L. Bērziņa uzturēšanos Sarkavā kursenieku valoda ir „būtībā izzudusi”.³¹⁰ Tomēr iespējams, ka vēlāk tur dzīvojuši ieceļotāji no atlikušās kursenieku etnogrāfiskās teritorijas. Nidā L. Bērziņš konstatēja, ka ciems valodas ziņā ir gandrīz pilnīgi kursisks, tā bijusi ciema „vispārīgā valoda“, izņemot ierēdņus un krodzniekus, kuŗi „turot“ vācu valodu, visi pārējie protot kursenieku valodu. Bet arī „krodzemnieks“ Frīdrihs Hermanis Blode, minētā Melnraga skolotāja brālis, „kursiski saprata ar“, un „visa viņa saime [ģimene, viesnīcas darbinieki?] runāja tikai šo ciema vispārīgo valodu“, arī krogus apkalpotājas ar L. Bērziņu runājušas kursenieku valodā.³¹¹ Savā detalizētajā aprakstā L. Bērziņš sniedz daudz ziņu par kursenieku nodarbošanos, valodu un etnogrāfiju.

1902. gadā Rīgā iznāca apjomīga Edgara Baumaņa grāmata „Leiši. Etnogrāfisks apcerējums“, kuŗas saturs, kā norādījis autors, gan bez atsaucēm, balstīts vācu (jādomā, arī tieši par Kuršu kāpām) un krievu literatūrā un teksts sākotnēji bija publicēts laikrakstā „Baltijas Vēstnesis”.³¹² Tajā ir nodaļa „Prūšu Leišmale“ (Prūsijas Lietuva). Aplūkojot Prūsijas Lietuvu, autors pāris lappusēs piemin arī Kuršu kāpu iedzīvotājus: „Par Kuršu kāpām var pastāstīt dažu ko interesantu, tomēr te visvairāk dzīvo tagad Vācieši un Latvieši (Kurši), tikai vienā vienīgā ciemā arī Leiši. Latvieši 19. gadusimtenā sākumā te bijuši pārsvarā. Tagad kāpu ciemi dienvidos no Nidas pilnīgi pārvācoti, ziemeļos vēl vairāk vēl vairāk runā pa latviski, vienīgi Švartenortā vairāk atrodami arī Leiši.”³¹³

Citā vietā autors piezīmē, ka novados „aiz Nemanas“ [Nemuna – t.i., Nemuna labajā krastā] „senāk Latvieši (Kurši) esot [atstāstījuma izteiksmē! – pasvītrojums mans. – K.K.] bijuši pārsvara par Leišiem. Bet šie ar laiku vaj nu pārgājuši Vāciešos vaj arī Leišos, vienīgi gaŗ jūŗmalu, it sevišķi uz Kuršu kāpām Latvieši uzglabājuši

³¹⁰ Vanags P. Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās. – 123. lpp.

³¹¹ Bērziņš L. Aizmirsti tautas brāļi dzintara krastos // Burtnieks. – 1933. – Nr. 2. – 130.–131. lpp.; Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 32. – 9. febr.

³¹² Baumans E. Prūšu Leišmale // Baltijas Vēstnesis. – 1902. – Nr. 129 (11. (24.) jūn.)–Nr. 132 (14. (27.) jūn.; Nr. 134 (17. (30.) jūn.); Nr. 136 (19. jūn. (2. jūl.))–138 (21. jūn. (4. jūl.)); Nr. 140 (25. jūn. (8. jūl.))– Nr. 143 (28. jūn. (11. jūl.)).

³¹³ Baumans E. Leiši. – Rīga: B. Dīriķis un biedri, 1902. – 625.–626. lpp.

savu valodu un tautību.³¹⁴ Šeit izpaužas izplatītais uzskats, ka kurši un latvieši ir identificējami, kā arī pamatotās ziņas, ka agrāk kursenieku izplatība bija plašāka nekā aprakstītajā laikā, t.i., XIX un XX gadsimta mijā.

Grāmatā ielīmēta arī zīmēta melnbalta karte, kuŗa attēlo lietuviešu apdzīvoto teritoriju Krievijas un Vācijas impērijās, arī Kuršu kāpas ar tās apdzīvotajām vietām: *Švarternorte, Povelka, Karveite* (iekavās – kursenieku nosaukums *Karviķi*; tekstā norādīts, ka šis ciems ir kāpas apbērts), *Preiļi, Nida, Pilkupa, Rasīte*. Klaipēdas pievārtē iezīmēts *Melneraga c[iems]*, pie pašas Grobiņas apriņķa robežas – *Nimersat[a]*,³¹⁵ tomēr šie cietzemes ciemi grāmatas tekstā sīkāk nav pieminēti.

Pirmās enciklopēdiskās ziņas par kurseniekiem atrodamas Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas izdotajā Konversācijas vārdnīcā. Šķirklī „Latvieši“ pieminēts, ka latvieši apdzīvo arī „tā saukto Kūru māri Prūsijā” un pieminēts A. Bīlenšteina minētais viņu skaits – 1500.³¹⁶ Šķirklī „Kūru joma jeb māra”³¹⁷ apgalvots, ka kursenieku („kūru“) vārds atvasināts no senprūšu vārda „*„kauras“ (= kūri), kas apzīmē līdzenu, klaju vietu, kāda visapkārt no Klaipēdas līdz Kaņālaučiem u. t. t. un kas no seniem laikiem saistīts ar šā apvidus vietu nosaukumiem, rāda, ka Zāmlandē [Sembas pussalā] un ap Kūru jomu dzīvojuši pirmie kūri. Viņi vēlāk, Kurzemē ienākdami, kur agrāk dzīvoja lībieši, tai devuši savu cilts nosaukumu, vaj arī Kurzemi nosauca tamdēļ šai vārdā, ka viņa ir līdzena un klaja.“* Šķirklī minēti Kuršu kāpu ciemi: *Švarternorta* (vāc. *Schwarzort*), *Povelka, Preiļi, Nide, Pilkupa, Rasīte* un *Sarkova*, minēts, ka „citi ciemi ar laiku aizbērti smilšu kāpām“. Minēta kursenieku nodarbošanās – lielākoties zvejniecība, tikpat kā ne – zemkopība. „*Kūru kāpu iedzīvotāji tagad pa lielākai daļai vācieši un latvieši (kūri), tikai vienā vienīgā ciemā (Švarternortā) arī leiši. Latvieši 19. g.[adu] simt.[eņa] sākumā te bijuši pārsvarā. Tagad kāpu ciemi dienvidos pilnīgi pārvācoti, ziemeļos vēl vairāk runā pa latviski. Kūri prot arī leitiski, jo pirmkārt latvieši un leiši ir tuvas radu tautas, otrkārt leišu valoda šejienes latviešiem ir baznīcas valoda.“* Raksturoti iedzīvotāji („Kāpenieki vienkārši un krietni ļaudis.“), norādīts iedzīvotāju blīvums (19 cilvēku uz 1

³¹⁴ Baumans E. Leiši. – 584. lpp.

³¹⁵ Baumanis E. Leiši. – Ielīme.

³¹⁶ Latvieši // Konversācijas vārdnīca. – II sējums. – 2191.–2192. lpp.

³¹⁷ Kūru joma jeb māra // Konversācijas vārdnīca. – II sējums. – Rīga: RLB Derīgu grāmatu nodaļa, 1908. – 2055. lpp.

kvadrātkilometru). Aprakstot kursenieku turības līmeni, teikts: „*Kultūras ziņā viņi atrodas uz tāda paša stāvokļa, kā jomas austrumu krastu apdzīvotāji; viņi dzīvo vispār diezgan nabadzīgi, klusi un nopietni, jo tiem grūta un sūra dzīve. Piem. nideniešiem iemērīta katram apm. 1 pūrvieta zemes. Šīs zemes gabaliņš aptaisīts visapkārt ar sētu. Katram saimniekam ir tikai divas lielas, pilnīgas ēkas: dzīvoklis un kūts, klēts, šķūnis u. c. zem viena jumta. Ja vēl kādas citas ēkas, tad tās tikai būdiņas.*“ Pieminēta vēlāk plaši apspriestā tautas mūzikas folkloras nabadzība: „*Te nedzird nevienu dainu, Becenbergers pa visām kāpām uzgājis tikai 3 latviešu tautas dziesmas, kuŗas tomēr arī nav dzirdējis dziedam.*“ Kāpu iedzīvotāji paši sevi saucot arī par „kāpeniekiem“, kamēr aizjomas iedzīvotājus – par „zemeniekiem“.

Jau XX gadsimta sākumā latviešu intelektuāļi kurseniekus visnotaļ iekļāva savos un tāpat arī tautai izplatītajos priekšstatos par latviešu tautas kopumu un robežām. Piemēram, 1911. gadā iznāca etnogrāfa Matīsa Siliņa sastādītā Latvijas karte, kuŗā parādītas visas latviešu apdzīvotās teritorijas, tajā ietvertas arī Kuršu kāpas no Sarkavas līdz Klaipēdai.³¹⁸

2.3.2. Skatījums uz kurseniekiem 1915.–1921. gadā. Kursenieku faktors Latvijas un Lietuvas robežas nospraušanā

Pirmā pasaules kara pirmajos mēnešos Krievijas impērijas kaŗaspēks, kuŗā bija iesaukti arī latvieši, epizodiski iebruka Austrumprūsijā un, ļoti iespējams, nonāca saskarē ar kurseniekiem.³¹⁹ Arī šajā laikā latviešu presē parādās publikācijas par kurseniekiem. Kauju laikā Austrumprūsijā latviešu nedēļrakstā „Varavīksne“ piecos turpinājumos 1915. gada februārī, martā un aprīlī parādījās apraksts „Kuršu kāpa“.³²⁰ Tā autors gan nav norādīts. Visai izvērstā un arī, jāsaka, teorētiski padziļinātā apraksta parādīšanās neapšaubāmi saistāma ar Krievijas kaŗaspēka darbību Austrumprūsijā. Aprakstā ir vairākas jaunas, novatoriskas atziņas un jaunieviesumi. Pirmkārt, šķiet, pirmoreiz latviešu literatūrā lietots apzīmējums „Kuršu kāpas“, nevis kā līdz tam – „Kūru kāpas“, paskaidrojot, ka minētās teritorijas nosaukums, visticamāk, radies no

³¹⁸ Latvijas – latviešu zemes karte. Pēc visjaunākajiem karšu materiāliem un paša krātam ziņām M. Siliņa izstrādāta un izdota. 3., pārlabots un papildināts izdevums. Mērs 1:705000. – Rīga, 1911. – 1 lp.

³¹⁹ Sk. 2.2. apakšnodaļu.

³²⁰ Kuršu kāpa // Varavīksne. – 1915. – Nr. 7. – 14. (27.) febr.; Nr. 8. – 21. febr. (6. marts); Nr. 9. – 28. febr. (13. marts); Nr. 10. – 7. (20.) marts; Nr. 11. – 14. (27.) marts; Nr. 12. – 21. marts (3. apr.).

zemes apzīmējuma Kurša; no šā apzīmējuma atvasinot iedzīvotāju nosaukumu, varot teikt vienīgi „kursis“ (ģenitīvā: „kurša“) un nevis „kūrs“, „kūra“. Pēdējais, līdz šim lietotais apzīmējums ir „slikts vācu „*kuren*“ tulkojums“.³²¹ Otrkārt, autors izsakās par iespējām kultūras ziņā apvienot latviešus un kurseniekus, kuŗi, palikdami ārpus apvienotas latviešu etnogrāfiskās teritorijas, esot kā „no koka nocirsts zars“. „Tagad šim zaram ir cerība no jauna savienoties ar savu agrāko celmu un par jaunu uzplaukt.“ Apvienošanās iespējas viņš vērtē skeptiski. Vai šis „zars“ pēc apvienošanas ilgojies? Autors domā, ka ne. – „Tas bij par daudz mazs zariņš un par daudz aizkaltis tas jau bij, lai sajustu kaut kādu dziņu pēc savienošanās ar celmu. – Gadu simteņi, pavadīti zem mums svešas kultūras iespaida, būs šo mūsu tautas daļu galīgi atsvešinājuši.“³²² Autors piezīmē, ka par šādiem procesiem varot pārliecināties, jau izvērtējot attiecības starp aptuveni gadsimtu Krievijas valstī apvienotajiem kurzemniekiem, vidzemniekiem un infantiešiem (latgaliešiem). „Varbūt arī tādēļ latviešu tauta nejut sevišķu prieku par gaidāmo [!] šo apvienošanos, kā piem., priecājas leīši.“ Tomēr autors uzskata, ka ir vērtīgi iepazīties ar „Prūsijas latviešu“ vēsturisko attīstību un dzīvi, „kaut arī atstājot pie malas visas kulturēlās izredzes“. kuršu joma kuršu kāpa Sīks Kuršu kāpas ģeoloģiskās izcelsmes skaidrojums. Rakstā minētas Kuršu kāpu apdzīvotās vietas – *Smilšu krogs*, *Purviņu ciems* (Purvīne), *Neģele* (smilšu apbērtie Nagļi), *Pervelka*, *Preiļi*, *Nīdene* (Nīda), *Pilkopa* (*Pilskāpa*), *Rosīte*, *Kunce* un *Sarkava*, *Kranca* un *Kurši* (Kuhren; Sembas pussalā).³²³ Purviņu ciems – Purvīne – ir daļa no Nīdas ciema, savukārt autors ir aizmirsis pieminēt tālaika lielāko Klaipēdas apriņķa Kuršu kāpu ciemu Šatenurtu. Aplūkots, kā cēlušies kurši Prūsijā, un analizēts, vai tie tur mīt „no seniem laikiem“ vai no XVI gadsimta.³²⁴ Rakstā piezīmēts, ka viens no kursenieku pārtautošanas līdzekļiem ir baznīca. Prūsijas valsts iestādes kursenieku valodu esot uzskatījušas par leīšu valodas izloksni un tādēļ atsūtījušas viņiem mācītājus, kuŗi vadījuši dievkalpojumus lietuviešu valodā. Kaut arī tagad neviens nešauboties, ka kursenieku valoda tomēr nav lietuviešu valodas izloksne, kursenieki joprojām pieskaitīti lietuviešu draudzēm un tos apkalpo leīšu garīdznieki: tādēļ, ka

³²¹ Jāatzīst, ka nosaukums „kurši“ neiesakņojās uzreiz un vēl 20. gadu sākumā lietots apzīmējums „kūri“ (R. Bērziņš, 1921).

³²² Kuršu kāpa // Varavīksne. – 1915. – Nr. 7. – 14. (27.) febr.

³²³ Kuršu kāpa // Varavīksne. – 1915. – Nr. 8. – 21. febr. (6. marts)

³²⁴ Kuršu kāpa // Varavīksne. – 1915. – Nr. 11. – 14. (27.) marts, Nr. 12. – 21. marts (3. apr.)

kursenieki pietiekami labi protot lietuviski, kā arī tādēļ, ka neesot garīdznieku, kuŗi prastu „latviski“.³²⁵ Kursenieku sīksto saglabāšanos autors skaidro ar viņu „ārkārtīgo patriotismu“, kā arī īpašajiem apstākļiem, kādos viņiem jādzīvo – skarbo, pieticīgo dzīvesveidu.

Tomēr drīz vien, 1915. gada pavasarī Vācijai pārejot uzbrukumā un sākoties masveida latviešu bēgļu evakuācijai no Latvijas teritorijas uz austrumiem, kursenieku tematika no preses slejām pazuda.

Versaļas miera līgumā starp Sabiedrotajiem un Vāciju 1919. gada 28. jūnijā tika paredzēta Klaipēdas apgabala atdalīšana no Vācijas. To apsprieda Latvijas prese, atkal pievēršot uzmanību Klaipēdas apgabalā dzīvojošajiem „Prūsijas latviešiem, kuŗu liktens bija ar Vāciju saistīts sākot ar 13. gadu simteni“³²⁶ – kurseniekiem. Autors izteica cerību, ka „nākamībā, varbūt, būs iespējams atjaunot ar viņiem priekš 700 gadiem pārtrauktos sakarus“. Tātad autors uzskata šajā apgabalā dzīvojušos par seno kuršu pēctečiem. Rakstītājs min krietni lielu kursenieku skaitu – 3516, salīdzina „Nimmersatas“ (Nemirsētas) nosaukumu ar „Purmsātiem, Sieksāti, Krusātu“ Kurzemē un uzveŗ šejienes iedzīvotāju tuvību ar Kurzemes iedzīvotājiem arī citās jomās – apģērbā, valodā, ēku būvē. Viņš nosauc līdzīgas dziesmas, uzvārdus. Autors pozitīvi novērtē Klaipēdas apgabala atdalīšanu no Vācijas, uzskatot, ka tas pavērs iespēju apturēt kursenieku pārvācošanos, arī dievkalpojumi lietuviešu valodā, kam sekotu lietuviešu valoda valsts iestādēs nākotnē – „ar laiku viņi varētu pieņemt daudz īpašības no radnieciskiem leišiem, sevišķi tādēļ, ka pēc ceļotāju nostāstiem, viņi leišus turot pārākus par sevi“.³²⁷ Secinājums ir līdzīgs kā P. Abulam: „Ievēlams būtu, ka viens otrs no mūsu valodniekiem un pētniekiem par viņiem paineresētos tālāk, un domājams, ka arī viņi būtu patīkami pārsteigti, iepazīstoties ar savas tautas galveno sastāvdaļu.“³²⁸ Tika uzskatīts, ka Latvijas intereses Klaipēdas apgabalā sakrīt ar Lietuvas interesēm – abu valstu mērķis ir atvairīt vācu ģermanizācijas centienus iepretim vietējiem baltu iedzīvotājiem.

³²⁵ Kuršu kāpa // Varavīksne. – 1915. – Nr. 12. – 21. marts (3. apr.)

³²⁶ A. D. Latvieši Austrum-Prūsijā // Kurzemes Vārds. – 1919. – Nr. 36. – 27. jūl.; atreferēts: Latvieši Prūsijā. (Par Latviešiem Kūru kāpās) // Brīvā Zeme. – 1919. – Nr. 9. – 10. aug.

³²⁷ Te neapšaubāmi runa ir par Klaipēdas cietzemes lietuviešiem, kuŗi bija galvenokārt lauksaimnieki ar augstāku turības līmeni, nevis lietuviešiem Krievijas impērijā, kuŗi tika uzskatīti par atpalikušas valsts iedzīvotājiem.

³²⁸ A. D. Latvieši Austrum-Prūsijā.

Latvijas valstij vēsture nekad neradīja tādu izdevību pievienot Kuršu kāpas, kāda pavērās Lietuvas valstij 1923. gada janvārī iepretim Prūsijas lietuviešiem jeb lietuvinikiem. Starp kursenieku apdzīvoto teritoriju un Latvijas valsti arī neradās oficiāla valsts sauszemes robeža, ja neskaita laika posmu no 1918. gada 18. novembra līdz 1921. gada 30. martam, kad Latvijas valsts provizoriskā teritorija Grobiņas apriņķa Palangas pagastā 10 kilometru garumā robežojās ar Vāciju – Prūsijas zemes Austrumprūsijas provinces Klaipēdas apriņķi. Tomēr Palangas pagastu vēlējās atgūt Lietuva. Pirmās sarunas par robežu starp Latviju un Lietuvu notika Miera konferences laikā Parīzē. Lietuvas delegācija ziņoja par Latvijas puses nostāju, ka latviešu etnogrāfiskais apgabals turpinās arī aiz etniski jauktās Grobiņas apriņķa Palangas jūrmalas – gar Klaipēdu un Kuršu kāpās.³²⁹

Pašās 1919. gada decembra beigās Latvijas un Lietuvas karaspēks padzina Bermonta vadīto Vācijas karaspēku pāri faktiskajai Latvijas-Vācijas robežai uz Vāciju, bet nesevoja tam Klaipēdas apriņķī. Jāpiezīmē, ka jau Tartu konferencē 1919. gada novembrī Lietuvas pārstāvis Jons Šļūps ziņojumā Lietuvas ārlietu ministrijai uzsvēra, ka Lietuvas (faktiski – arī Latvijas) armijai, padzenot „prūšus“, būšot izdevīgs brīdis Mazās Lietuvas ieņemšanai.³³⁰ Sakarā ar Vācijas atbildības uzņemšanos par Latvijas armijas vajāto Bermonta karaspēku 25. novembrī Latvija pieteica Vācijai kaŗu, tomēr neplānoja iebrukt Austrumprūsijā, bet apmierinājās ar Bermonta karaspēka padzīšanu pāri Vācijas robežai, kaut gan 8. decembrī tika noslēgts līgums starp Latviju un Lietuvu par kopīgu kaŗadarbību pret bermontiešiem, ja pēdējie līdz 13. decembrim nebūs atstājuši Lietuvu. Līgums paredzēja arī Latvijas armijas iebrukumu Austrumprūsijā, Klaipēdas virzienā, tomēr ar sekojošu atgriešanos Latvijas teritorijā.³³¹

Latvija zināja par Lietuvas nodomu pievienot Klaipēdas apgabalu. Faktiski šis „Klaipēdas apgabals“ (*Memelgau, Memelgebiet*) Nemuna labajā krastā saskaņā ar Versaļas miera līgumu tika atdalīts no Vācijas 1920. gada 15. februārī, to ieņēma Sabiedroto spēki. Sarunās par Latvijas un Lietuvas valsts robežu dažkārt tika

³²⁹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 24, l. 6, 8, 10–16 (Trumpa Lietuvos Taikos Delegacijos Paryžiuje Apyskaita nuo 1919 m. kovo 22 d. ligi balandžio 23 d. Lietuvos Valstybės Valdžiai. Kopija)

³³⁰ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 55, l. 2–5 (Lietuvas pārstāvja Latvijas un Igaunijas pirmajā Baltijas valstu konferencē ziņojums Lietuvas ārlietu ministrijai. Tartu, 1919. gada 16. novembris. Rokraksts)

³³¹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 38, l. 6–6a (1919 m. gruodžio 8 d., Ryga. – Lietuvos ir Latvijos susitarimas dėl bendrų karinių veiks mų prieš bermontininkus. Apstiprināts noraksts. Tulkots no krievu valodas)

pieminētas arī Kuršu kāpas, uzveŗot, ka lai arī kāpu iedzīvotāji ir „latvieši”, Latvija, atšķirībā no Lietuvas, neizvirzīja teritoriālas prasības pēc tām, tādējādi parādot Lietuvai savu piekāpšanos un savukārt cenšoties pārliecināt pēdējo piekāpties dažos robežas apgabalos.

Sabiedrotos Latvija uzskatīja par draudzīgiem, no kuŗiem cerēja iegūt starptautisko atzīšanu, par militārām akcijām – Atbrīvošanas cīņu turpinājumu „senas latviešu zemes” pievienošanai – nevarēja būt ne runas. Arī diplomātiskajos centienos Latvija deva priekšroku nostiprināt attiecības ar Lietuvu, ar kuŗu vienojoties, acīmredzot nevēlējās radīt papildu jautājumu, par kuŗu varētu rasties grūtības vienoties. 1921. gada 30. martā Latvija, novelkot valsts robežu ar Lietuvu un atdodot tai Palangas jūrmalu, zaudēja sauszemes saskari ar kursenieku apdzīvoto teritoriju – Nemirsētas, Karkelbekas un Melnraga ciemos ziemeļos no Klaipēdas³³² vēl tolaik mita „latviski” runājoši zvejnieki. Turpmāk šis jautājums politiski un diplomātiski vairs netika cilāts, Latvija savas intereses mēģināja īstenot ar kultūrpolitiskiem līdzekļiem.

Jau 1922. gadā Latvijas Ārlietu ministrija izteica skaidru nostāju par labu Klaipēdas apgabala pievienošanai Lietuvai. Latvijas interesi noteica, pirmkārt, vēlme atrisināt Lietuvas un Polijas konfliktu, kuŗš traucēja izveidot Baltijas valstu savienību, otrkārt, simpātijas radniecīgajai lietuviešu tautai, un, treškārt, Klaipēdas apgabalā dzīvojošo kursenieku (kuŗšu) liktenis, kuŗi, pēc latviešu domām, savu kultūru varētu attīstīt Lietuvā, nevis Vācijā.³³³ Turklāt Klaipēdas apgabals būtu bijis smaga nasta tikko dzimušajai Latvijas valstij; drīz tā kļuva par smagu nastu nelielā teritorijā atjaunotajai Lietuvai.

Taču 20. gadu sākumā Klaipēdas apgabala nākotne nebija skaidra. Izmantojot šo apstākli, latvieši turpināja izrādīt interesi par Kuršu kāpu „latviešiem”. 1920. gada maijā Klaipēdā darbu sāka Latvijas konsulārais aģents Alfreds Mise (Misse).

1920. gada augustā komandējumā uz Austrumprūsiju un nu jau atdalīto Klaipēdas apgabalu devās valodnieks, nesen dibinātās Latvijas Universitātes filoloģijas profesors Jānis Endzelīns. Pēc atgriešanās viņš sniedza interviju laikrakstam „Latvijas

³³² Melnragi jeb Melnraģe (liet. *Melnragė*) tagad ietilpst Klaipēdas pilsētas teritorijā.

³³³ Jēkabsons Ē. Latvijos požiūris į 1923 m. Klaipėdos įvykius // Klaipėdos kraštas 1920–1924 m. archyvuiniuose dokumentuose [=Acta historica universitatis Klaipedensis, IX] – Klaipėda: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono ir archeologijos institutas, 2003. – P. 79

Vēstnesis“, ko atstāsta laikraksta žurnālists A. J. Endzelīns apciemojis profesoru A. Becenbergeru Kuršu kāpās, viņa mājā Šatenurtā, kur viņš, kā ik gadus, pavadīja vasaru, tuvāk iepazīties ar „tur dzīvojošo latviešu dialektu“. Rakstā atspoguļots J. Endzelīna viedoklis: „Īstenībā tie nav latvieši, bet seno kuršu pēcnieki.“³³⁴ P. Vanags gan uzskata, ka šāds valodnieka viedoklis ir raksta autora sagrozījums.³³⁵ Savu valodu kursenieki apzīmējot ar „kursisku runat“.³³⁶

1921. gada augustā uz Kuršu kāpām devās žurnālists, vēlāk pazīstamais rakstnieks, Latvijas Telegrāfa aģentūras direktors Rihards Bērziņš. Jādomā, ka pa ceļam viņš ticies ar Latvijas konsulāro aģentu Klaipēdā Alfredu Misi. Uz Kuršu kāpām viņš devās kopā ar konsula māsu, Mises jaunkundzi. Par savu ceļojumu viņš trijos turpinājumos laikrakstā „Latvijas Kareivis“ publicēja visai aizraujošas piezīmes („feļetonu“).³³⁷ Raksta ievadā R. Bērziņš piemin tālaika sarežģīto un neskaidro Klaipēdas apgabala politisko stāvokli, piezīmējot, ka uz to pretendē gan vācieši, gan lietuvieši, un pat poļi, un ironizē: dzirdējis, ka Kuršu kāpas apdzīvojot latviešu zvejnieki, tādēļ nolēmis „izzināt, cik lieli būtu mūsu iemesli arī pretendēt“.³³⁸ R. Bērziņš apmeklēja Nidu, uzturējās tur vienu dienu, runāja ar vairākiem kursenieku zvejniekiem, kuŗi izrāda pārsteigumu par „kursisku“ runājošo kungu un viņa pavadoni un izrāda interesi par Latviju – kaut gan vairāk pazīst Kurzemi un Rīgu. R. Bērziņš Nidas zvejniekam Romokaram (Rademaheram) stāstījis par Latvijas valsts iekārtu, „pie kam jāņem palīgā vācu valoda“, pēdējais izrādījis interesi par agrāro reformu Latvijā, salīdzinot to ar agrārtiesiskajām attiecībām Kuršu kāpās. R. Bērziņš ar Romokaru, kā arī citiem zvejniekiem pārrunājis visdažādākās tēmas, arī „kulturēlos, politiskos, nacionālos jautājumus“. Līdzās Kuršu kāpu dabas iespaidiem R. Bērziņš nosauc Nidas kursenieku zvejnieku dzimtas: Romokari, Deckaiši, Sakuši, Blodes, Lauceningi, Gulbji, Andriati, Pīči.³³⁹ Turpat, aprakstot kursenieku dzīvesveidu, viņš sniedz Tēvreizes tekstu kursenieku valodā, acīmredzot to viņš pierakstījis Nidā.

³³⁴ A. Prof. Endzelīns par kuršiem un prūšu leišiem // Latvijas Vēstnesis. – 1920. – Nr. 28. – 19. aug.

³³⁵ Vanags P. Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās. – 124. lpp.

³³⁶ A. Prof. Endzelīns par kuršiem un prūšu leišiem // Latvijas Vēstnesis. – 1920. – Nr. 28. – 19. aug.

³³⁷ Bērziņš R. Kūru kāpās (Pie latvju zvejniekiem) // Latvijas Kareivis. – 1921. – Nr. 178. – 11. aug.; Nr. 179. – 12. aug.; Nr. 180. – 13. aug.

³³⁸ Bērziņš R. – Latvijas Kareivis. – 1921. – Nr. 178. – 11. aug.

³³⁹ Bērziņš R. – Latvijas Kareivis. – 1921. – Nr. 180. – 13. aug.

XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā Vācijas impērijas etniski dažādajā iedzīvotāju ainā noteiktu vietu ieņēma arī kursenieki, šajā laikā ar latviešiem tuvās valodas dēļ nereti saukti arī par latviešiem. Kursenieki šai laika periodā, tāpat kā agrāk, nodarbojās galvenokārt ar zvejniecību. Kursenieku etniskā pašapziņa bija visai zemē līmenī, tā lielā mērā pēc viņu pašu domām sakrita ar dzīvesvietu (apzīmējums kāpenieki) un nodarbošanos (zvejnieki), tomēr profesionāli sociālā niša lielā mērā noteica viņu etniskās kopienas saglabāšanos. Kursenieki, kuŗi sasniedza augstāku sociālu statusu – piemēram, uzņēmēji viesnīcu un tūrisma jomā, parasti vairs sevi neidentificēja ar kurseniekiem, bet ar vāciešiem. Latvijas sabiedrības virsslānis – baltvācieši –, tāpat kā par latviešiem, interesējās arī par kurseniekiem, publicēja pirmos nopietnos pētījumus par šo tematiku, šajā jomā sadarbojās ar Vācijas zinātniekiem. Tālaika latviešu sabiedrības interese par kurseniekiem nav liela, tomēr pastāvīga. Tās spilgtākie izpaudumi ir publikāciju, lielākoties vispārīgu un apkopojošu, parādīšanās latviešu periodikā, kā arī pirmie oriģinālie novērojumi par kurseniekiem, kursenieku tematika iekļaušana pirmajās latviešu grāmatās par tuvējo tautu etnogrāfiju, enciklopēdijā un karto grāfijā.

**III nodaļa. KURSENIKI LIETUVAS REPUBLIKĀ –
AUTONOMAJĀ KLAIPĒDAS APGABALĀ –
UN NACIONĀLSOCIĀLISTISKAJĀ VĀCIJĀ (1923–1939)**

3.1. Kursenieku skaits un apdzīvotās vietas

Lietuvas valstij ar tās diženo pagātņi bija konflikts ar Poliju, kad pēdējā 1920. gada 9. oktobrī ieņēma Viļņu un Lietuvai nebija cerības to atgūt. Lietuva lika uz spēles daudz un uzdrošinājās ieņemt Klaipēdas apgabalu, jo sevišķi arī tāpēc, ka arī Klaipēdai draudēja Polijas ietekme, ja Sabiedrotie to atzītu par vēlamu. Pateicoties Lielbritānijas interesēm, kas nevēlējās šādu ar Franciju saistītās Polijas ietekmes pieaugumu Baltijas telpā, Klaipēdas apgabals nekļuva par Polijas protektorātu. Lietuvas izredzes saglabāt neatkarību 20. gadu sākumā dažkārt bija pat apšaubāmas, toties lietuviešu lepnums bija liels. Klaipēdas ieņemšana ilgtermiņā bija apšaubāms panākums, taču tas varēja vairot lietuviešu pašapziņu, kas bija ārkārtīgi nepieciešams, sevišķi pēc Viļņas zaudējuma 1920. gada oktobrī (oficiāli pievienota Polijai 1922. gada februārī). Lietuva pacietīgi gaidīja. Lietuvas Republikas valdība slepeni vienojās ar Vāciju, ka tā nepretosies Klaipēdas ieņemšanai. Tādējādi Lietuva 1923. gadā faktiski nostājās Vācijas pusē pret Sabiedrotajiem un Poliju, grūti pārņemot šādu rīcību. Lielvalstis vienojas, ar ko grib un kad grib, bieži izvēli definējot ar ētiskiem apsvērumiem; nelielas valstis vienojas, ar ko var un kad var – aiz izdzīvošanas apsvērumiem. Vācijas valdošās aprindas savukārt vērtēja, ka vēlāk būs vieglāk dabūt Klaipēdu atpakaļ no vājākās Lietuvas nekā no kādas lielākas un stiprākas valsts.

Lietuvas valdība rūpīgi izplānoja Klaipēdas apgabala ieņemšanu, ko paredzēja izdarīt izdevīgā brīdī, kad Sabiedrotās valstis būtu aizņemtas ar citām norisēm. Šāds brīdis pienāca 1923. gada janvāra sākumā, kad Francijas un Beļģijas kaŗaspēks nolūkā panākt Vācijas reparāciju maksāšanu okupēja pēdējās daļu – Rūras apgabalu. 8. janvārī aptuveni 600 civildrēbēs pārgērbti Lietuvas armijas kaŗavīri, kā arī Šauļu savienības biedri iegāja Klaipēdas apgabalā un ieņēma dažas mazākas apdzīvotas vietas, kā arī Silkroga pilsētiņu, uzdodamies par vietējas „sacelšanās dalībniekiem“. Par savu vadoni viņi izraudzījās rakstvedi Erdmonu Simonaiti. Klaipēdas apgabala virskomisārs Žans Gabrijēls Petinē un direktorija, nolūkā izvairīties no nevajadzīgas asinsizliešanas, pavēlēja nepretoties, bet cerēja radušos krīzi atrisināt ar apgabalu

kontrolējošo uzvarētājvalstu palīdzību, kuŗu 1920. gadā iedibināto kārtību nu bija aizskārusi Lietuva. 12. janvārī „sacelšanās armija“ bija nonākusi Klaipēdas pievārtē, ko aizstāvēja klaipēdiešu policijas rotas. Silkrogā pasludināto Mazās Lietuvas Glābšanas augstākās komitejas deklarāciju komitejas Bomelsvites nodaļas vārdā līdzās Endrutim Podam bija parakstījis arī kursenieku izcelsmes zvejas uzraugs Jurģis Viesuls (arī: Vēsols, Vēsuls). J. Viesuls piedalījās arī Vācijas valsts simbola – pieminekļa „Borussia“ – nogāšanā 1923. gada pavasarī Klaipēdā, par ko pēc Klaipēdas apgabala atkalpievienošanas Vācijai viņu apcietināja un pratināja gestapo.³⁴⁰

Klaipēdas krīze 1923. gadā tika atrisināta par labu Lietuvai. Klaipēdas apgabals saskaņā ar 1924. gada 8. maijā Lietuvas un Sabiedroto parakstīto Klaipēdas konvenciju kļuva par autonomu Lietuvas Republikas sastāvdaļu. Tās iekārtu noteica Klaipēdas statūts. Klaipēdas apgabala statuss stabilizējās vismaz uz to laiku, kamēr spēku līdzsvaru noteica Sabiedroto (galvenokārt Lielbritānijas un Francijas) izveidotā Versaļas–Rīgas sistēma.

Klaipēdas apgabala iedzīvotāji zemes pievienošanu Lietuvai uztvēra ar dalītām jūtām: lielākoties ar noraidījumu vai vismaz neticību. Izņēmums bija visai neliels Klaipēdas apgabala lietuviešu inteliģences slānis, precīzāk, grupa, kuŗi apgabala pievienošanu Lietuvai vērtēja pozitīvi. Kursenieku apdzīvotajā teritorijā vietējā lietuviskā darbība tikpat kā neizpaudās. Tādēļ kursenieki atradās vāciskās kultūras ietekmē, tomēr strauju pārvācošanās kavēja kursenieku sociālekonomiskie apstākļi. Vācu valoda bija līdzeklis labākai uzņēmējdarbībai, bet nekļuva par mājas un zvejas valodu. Lietuvas iestādes uzskatīja, ka Kuršu kāpās dzīvo pārvācoti lietuvieši: piemēram, runājot par provācisko mācītāju darbību pēc Klaipēdas apgabala pievienošanas Lietuvai un aicinot šādu mācītāju vietā iecelt amatā Lietuvai lojālus, Klaipēdas apgabala gubernators J. Budris ziņoja Lietuvas ministru prezidentam: „Visas tās draudzes bez mācītājiem – aģitatoriem, ievērojami mainītu savu nostāju, jo, piemēram, Jodkranti un Nīdu apdzīvo tikai lietuvieši, kuŗi tikai pastāvīgas mācītāju

³⁴⁰ Chandavoine I. Prancūzmetis Klaipēdoje ir kas po to (1920–1932). – Vilnius: Žara, 2003. – P. 156–157; Jankus E. K. Gimtinė iš toli (atsiminimų žiupsneliai) // Gimtinė visuomet manyje [=Skaitiniai apie Klaipėdos kraštą, 2-oji knyga]. – Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2004. – P. 100–103

aģitācijas un maldināšanu dēļ ir ar vācisku garu.³⁴¹ Redzams, ka Lietuvas Republikas pārstāvim ir visai aptuvenas un nepilnīgas zināšanas par Kuršu kāpu iedzīvotājiem.

Kursenieki starpkaņu periodā dzīvoja Kuršu kāpās – Nidā, Preiļos, Pērvelkā un Šatenurtā. Kursenieku valodā joprojām runāja arī Klaipēdas priekšpilsētā Bomelsvitē – te notika strauja lietuviskošanās, Melnragā un Karkelbekā. Nemirsētā acīmredzot kursenieki bija pārlietuviskojušies.

Pēc Latvijas vicekonsula Klaipēdā A. Mises ziņām, 1924. gadā no apmēram 3000 Bomelsvites iedzīvotājiem apmēram 500 pārvaldījuši kursenieku valodu. Jaunā paaudze esot jau pilnīgi ģermanizēta un kursiski neprotot. Šķiet, ka A. Mises minētais skaits nozīmē kopējo kursenieku valodas lietotāju skaitu, jo četrdesmit gadu agrāk, 1885. gadā, F. Tecners min, ka Bomelsvitē ir tikai 20 kursenieku, lai arī ap 1000 (trešdaļa Bomelsvites iedzīvotāju) zvejojot lietojuši kursenieku valodas izteicienus (*bei der Fischerei wenden hingegen noch ein Drittel der Bevölkerung (1000) lettische Ausdrücke an*). Acīmredzot A. Mises, kas pats apmeklējis Bomelsviti, noskaidrojis, cik iedzīvotāju kopumā lietojuši kursenieku valodu zvejojot. Viņš piezīmē, ka runāt par Bomelsviti kā par „latvju koloniju“ esot nepareizi, jo lielākā daļa Bomelsvites iedzīvotāju esot vācieši jeb pārvācoti „leiši resp. kurši“.³⁴²

Latvijas konsuls Šauļos Rūdolfs Puiķis, kuŗa iecirknī gan neietilpa Klaipēdas apgabals, ziņoja, ka „Kūru kāpās Klaipēdas apgabalā latviski runājošo kūru“ esot 2000.³⁴³

3. tabula. Kursenieku skaits starpkaņu posmā pēc latviešu autoru ziņām.

Avots	Kopskaits	Nidā	Bomelsvitē
A. D. Latvieši Austrum-Prūsijā // Kurzemes Vārds. – 1919. – Nr. 36. – 27. jūl.	3516		
A. G. Klaipēdas apgabals un Latvija // Latvijas Kareivis. – 1923. – 4. febr.	<2000		
-mp-. Kuršu kāpas // Jaunā Balss. – 1923. – Nr. 5. – 6. okt.	1500		

³⁴¹ LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1167 (Klaipēdos krašto reikalai), l. 306

³⁴² Latvijas vicekonsula Klaipēdā A. Mises atbilde Latvijas Ārlietu ministrijas Politiski ekonomiskajam departamentam 1924. gada 13. janvārī // LVVA, 2574. f., 3. apr., 280. l. (Sarakste ar Latvijas konsulu Klaipēdā par kuršu cilts atliekām Kuršu jomā; Latvijas pilsoņu interešu aizstāvēšanu), 8. lp.; Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 129

³⁴³ Latvijas konsula Šauļos R. Puiķa ziņojums 1930. gada 11. septembrī // LVVA, 2574. f., 3. apr., 365. l., 171. lp.

Unams Ž. Kuršu kāpas // Jaunais Zemgalietis. – 1924. – Nr. 159. – 18. jūl., Nr. 160. – 19. jūl.	Daži simti		
A. Mīse, ziņojums 1923.g. // LVVA, 2574. f., 3. apr., 280. l., 8. lpp.		ap 1300	ap 500
Turks R. Redzējumi Kuršu jomas apmeklējumā // Universitatis. – 1930. – Nr. 1 (10). – 15. sept.		>500	
R. Puiķis, ziņojums 1930.g. // LVVA, 2574. f., 3. apr., 365. l., 171. lp.	ap 2000		
R. Liepiņš, ziņojums 1931.g. // LVVA, 2574. f., 3. apr., 803. l., 135.–137. lp.	ap 2000 ³⁴⁴		
A. Dickālis (pēc M. Valtera). Ciemā pie kuršiem // Jaunais Zemgalietis. – 1932. – Nr. 146. – 5. jūl.	6000		
Dukss F. Varonīgākā senlatvju cilts atvase Kuršu kāpās // Atpūta. – Nr. 403. – 1932.– 22. jūl.	ap 2000	900	
R. Malvess, 1932.g. [Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 55.–62. lpp.]	2500–3000		
Kurši // Jaunais Zemgalietis. – 1933. – Nr. 23. – 29. janv.	ap 3000 ³⁴⁵		
Plāķis J. Kursenieki jeb Kuršu kāpu iedzīvotāji // Universitatis. – 1933. – Nr. 2 (51). – 1. febr.	ap 3000 ³⁴⁶		
Grīns, A. Aizlūzis latvju tautas zars // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 14. – 18. janv.		ap 700	
Francis, A. Pie aizmirstiem tautiešiem // Latvija. – 1933. – Nr. 25. – 22. jūn.	2000-3000 ³⁴⁷	ap 700	
J. Seskis, ziņojums 1935.g. // LVVA, 2574. f., 3. apr., 974. l., 6. lp.	ap 4000		

³⁴⁴ Kursenieki Kuršu kāpās Lietuvā un Vācijā.

³⁴⁵ Visi Kuršu kāpu iedzīvotāji.

³⁴⁶ Kursenieki Kuršu kāpās un cietzemē.

³⁴⁷ Kursenieki Vācijā un Lietuvā.

Salīdzinot vācu un latviešu autoru sniegtās ziņas, jāsaprot, ka vācu autori kursenieku skaitu samazinājuši, kamēr latviešu autori – palielinājuši. Acīmredzot latviešu autori aprēķinos izmantojuši kopējo kursenieku apdzīvoto vietu iedzīvotāju skaitu, neņemot vērā, ka tur dzīvoja ne tikai kursenieki, bet atsevišķos ciemos kursenieku skaits jau līdz 1923. gadam bija niecīgs. Savukārt vācu autori acīmredzot kurseniekus, kuŗi nosaukuši savi par vāciešiem, kopējam kursenieku skaitam nav pieskaitījuši, bet mēģinājuši kursenieku skaitu atvasināt no uzskaitīto lietuviešu skaita.

Lietuvas laikā kursenieku vidū turpināja nostiprināties trīsvalodīgums (trilingvālisms) – atkarībā no dzīves jomas, tika lietota kursenieku, vācu (literārā valoda un vietējās Austrumprūsijas lejasvācu izloksnes), kā arī lietuviešu (Klaipēdas lietuviešu valoda (*Memellitauisch*) un lietuviešu literārā) valoda. Kursenieku valoda nebija pilnībā izolēta no latviešu valodas, piemēram, 1927. gadā kāds Pērvelkas kursenieks folkloristam E. Melngailim stāstījis, ka palaikam Kuršu kāpās krastā vētrās atdzīti zvejnieki no Kurzemes, un tad „dziržam kurzemniekus, mēs atkal, kursenieki, piesmacinājamies jūsu valodas“. Tas ir apliecinājums, kādi sakari starp Kuršu kāpām un Kurzemi pastāvējuši līdz pat jaunākajiem laikiem, līdzīgas ziņas minētas arī citās publikācijās. E. Melngailis min vēl vienu interesantu sīkumu. Uz Melngaiļa jautājumu savam namatēvam Šatenurtas zvejniekam Maksim Pīčam par viņa diviem augošajiem dēliem, vai te augot tēvam palīgi, Pīčs atteicis, ka nē, jo no sešpadsmit gadiem tie dodoties uz Kanādu, Ņūilendu (acīmredzot Ņūfaundlendu) pērles zvejot. Viņi neesot sapratuši, ko Melngailis ar Pīču runājuši, tāpat tēvs dēliem kurseniski nav mācījis.³⁴⁸ Šo E. Melngaiļa liecību gan vajadzētu salīdzināt ar citām.

Kursenieku valodas noturību veicināja ticējums, ka, ka, zvejojot jūrā, nedrīkst runāt vāciski, bet jārunā kurseniski, P. Šmits to salīdzina ar līdzīgām Latvijas zvejnieku paražām (jārunā latviski).³⁴⁹

Interesanti ir dati par Kuršu kāpu iedzīvotāju aktivitāti Klaipēdas apgabala seimeļa vēlēšanās. No 1925. līdz 1938. gadam Klaipēdas apgabalā tika ievēlēti pieci seimeļa sasaukumi. Kursenieki bija ne tikai vēlētaji, bet arī paši kandidēja seimeļa vēlēšanās.

³⁴⁸ Melngailis E. Kuršu kāpās // Jaunākās Ziņas. – 1927. – Nr. 142. – 1. jūl.

³⁴⁹ Šmits P. Ievads // Kuršu kāpu folklorā / P. Šmita red. [=Latviešu Folkloras Krātuves materiāli, burtnīca B. 2] – Rīga: Latviešu folkloras krātuve, 1933.

Sākumā aplūkosim kandidātus – kurseniekus un viņu panākumus vēlēšanās, pēc tam – vēlētāju aktivitāti kursenieku apdzīvotajās vietās.

I Seimeļa vēlēšanās 1925. gada 19. oktobrī 1. sarakstā ar 20. kārtas numuru kandidēja Šatenurtas zvejnieks Heinrihs Pīcs (*Pietsch*), ar 26. numuru – zvejnieks Jons Ķošis (*Kioschis, Kioszis*) no Melnraga.³⁵⁰ Nav skaidrs, vai tas ir tas pats Jānis Ķušis (*Kiušis*), kuŗu minējis R. Malvess.³⁵¹ 17. sarakstā 7. kandidāts bija Jokubs Jaudžims, zvejnieks no Melnraga.³⁵² Savukārt 19. sarakstā ar 10. numuru kandidēja Johans Rademahers (*Rademacher*), zvejnieks no Nidas.³⁵³ Neviens no kandidātiem – kurseniekiem – I Seimelī netika ievēlēts.

Uz II Seimeli 1927. gadā 1. sarakstā kandidēja vairāki kursenieki – 9. – jau minētais Nidas zvejnieks Johans Rademahers, 12. – Šatenurtas saimnieks (*gaspadorius, Wirt*) Pīcs II (vārds, iespējams, kļūdas dēļ, nav norādīts), 19. – jau minētais Šatenurtas zvejnieks Heinrihs Pīcs, 26. – jau minētais Melnraga zvejnieks Jons Ķošis.³⁵⁴ Šā seimeļa vēlēšanās aizkavējās par vairāk nekā pusgadu, notika tikai 30. augustā, arī šajās vēlēšanās neviens kursenieks Klaipēdas apgabala seimelī netika ievēlēts.

1930. gada III Seimeļa vēlēšanās 1. sarakstā no 11 kandidātiem ar 5. numuru kandidēja Martīns Pīcs II, zvejsaimnieks un Šatenurtas ciema vecākais, ar 11. numuru – nu jau trešo reizi kandidējošais Johans Rademahers, zvejsaimnieks no Nidas.³⁵⁵ Neviens kursenieks šajā vēlēšanās seimelī neiekļuva, tomēr III Seimelī tika ievēlēts Skirvīteles (Silkroga apriņķis) zvejsaimnieks un tirgotājs Erdmons Lutkus.³⁵⁶

IV Seimeļa vēlēšanās 1932. gada 4. maijā 3. sarakstā no 13 kandidātiem ar 8. numuru – jau ceturto reizi uz seimeli – kandidēja Nidas zvejsaimnieks Johans

³⁵⁰ Paskelbimas. Bekanntmachung // Klaipėdos Kraszto Waldžios Žinios / Amtsblatt des Memelgebietes. – 1925. – Nr. 96. – Spalio 9 d./9. Okt.

³⁵¹ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 62. lpp.

³⁵² Paskelbimas. Bekanntmachung // Klaipėdos Kraszto Waldžios Žinios / Amtsblatt des Memelgebietes. – 1925. – Nr. 96. – Spalio 9 d./9. Okt.

³⁵³ Paskelbimas. Bekanntmachung // Klaipėdos Kraszto Waldžios Žinios/Amtsblatt des Memelgebietes. – 1925. – Nr. 96. – Spalio 9 d./9. Okt.

³⁵⁴ Paskelbimas. Bekanntmachung // Klaipėdos Kraszto Waldžios Žinios/Amtsblatt des Memelgebietes. – 1927. – Nr. 19. – Vasario mėn. 19 d./19. Febr.

³⁵⁵ Paskelbimas. Bekanntmachung // Klaipėdos Kraszto Waldžios Žinios/Amtsblatt des Memelgebietes, 1930. – Nr. 106. – Rugsėjo 27 d./27. Sept.

³⁵⁶ Paskelbimas, liečiąs Seimelio rinkimus. Bekanntmachung, betreffend die Landtagswahlen // Klaipėdos Kraszto Waldžios Žinios/Amtsblatt des Memelgebietes. – 1930. – Nr. 115. – Spalio 18 d./Okt.

Rademahers, bet ar 13. numuru – Šatenurtas zvejsaimnieks Martīns Pīcs II.³⁵⁷ 8. sarakstā no 10 kandidātiem ar 6. numuru kandidēja Melnraga saimnieks Miķelis Ermoneits.³⁵⁸ Arī šajās vēlēšanās neviens kursenieks nesavāca nepieciešamo balsu daudzumu, lai kļūtu par seimeļa deputātu. Vienīgais zvejnieku pārstāvis IV Seimelī, tāpat kā iepriekšējais, bija jau minētais Erdmons Lutkus.³⁵⁹

V Seimeļa vēlēšanām 1935. gada 29. septembrī kandidāti vairs nav publicēti paralēli lietuviešu un vācu rakstībā, bet katra kandidāta vārds publicēts vienā formā. Bez nodarbošanās norādīts arī kandidātu vecums, bet nav norādīta dzīvesvieta. Kandidāti nav publicēti pa sarakstiem, bet vienā kopējā sarakstā. Ar 135. numuru kandidē Fricis Rešpilis I, 41 gadu vecs zvejnieks, ar 179. numuru – Jurgis Viesuls (Vēsols), 58 gadus vecs zvejas virsuzraugs.³⁶⁰ Vēlēšanās 2. sarakstā ar 18. numuru esošais Jurgis Viesuls saņēma 1287 balsis,³⁶¹ 3. sarakstā ar 25. numuru kandidējušais Fricis Rešpilis I – 54706 balsis.³⁶² Neviens no viņiem sākotnēji seimelī neiekļuva. Tomēr mirušā seimeļa deputāta Artūra Pāpendika vietā 1936. gada 2. aprīlī nāca nidenieks F. Rešpilis I.³⁶³

1938. gada 11. decembra VI Seimeļa vēlēšanu kandidāti atkal tika publicēti paralēlā lietuviešu un vācu rakstībā, atsevišķos sarakstos. 1. sarakstā – „*Memeldeutsche Liste*“ – 21. kandidāts bija iepriekšējā seimeļa deputāts, 44 gadus vecais Fricis Rešpilis.³⁶⁴ Vēlēšanās F. Rešpilis saņēma 63016 balsu, tikai par divām

³⁵⁷ Paskelbimas. Bekanntmachung // Klaipėdos Krašto Valdžios Žinios/Amtsblatt des Memelgebietes. – 1932. – Nr. 56. – Balandžio 22 d./22. Apr.

³⁵⁸ Turpat.

³⁵⁹ Paskelbimas apie galutinius Seimelio rinkimų rezultatus. Bekanntmachung betr. das endgültige Ergebnis der Landtagwahlen // Klaipėdos Krašto Valdžios Žinios/Amtsblatt des Memelgebietes. – 1932. – Nr. 68. – Gegužės 20 d./20. Mai

³⁶⁰ Skelbimas/Bekanntmachung // Klaipėdos Krašto Valdžios Žinios/Amtsblatt des Memelgebietes. – 1935. – Nr. 99. – Rugsėjo mėn. 19 d./19. Sept.

³⁶¹ Skelbimas apie Seimelio rinkimų davinius/Bekanntmachung über das Wahlergebnis der Landtagswahlen // Klaipėdos Krašto Valdžios Žinios/Amtsblatt des Memelgebietes. – 1935. – Nr. 110. – Spalio 14/Okt.

³⁶² Klaipėdos Krašto Valdžios Žinios/Amtsblatt des Memelgebietes. – 1935. – Nr. 110. – Spalio mėn. 14 d./14. Okt.

³⁶³ LCVA, f. 414 (Klaipėdos krašto gubernatūra), ap. 1 (Klaipėdas apgabala seimeļa vēlēšanu komisija), b. 5 (Klaipėdos apygardos rinkimų komisija)

³⁶⁴ Skelbimas/Bekanntmachung // Klaipėdos Krašto Valdžios Žinios/Amtsblatt des Memelgebietes. – 1938. – Nr. 124. – Lapkričio mėn. 30 d./30. Nov. – P./S. 1022, 1025

balsīm mazāk nekā sarakstā ar 1. numuru kandidējošais vadošais kandidāts E. Neimanis, un reizē ar 24 citiem 1. saraksta kandidātiem tika ievēlēts seimelī.³⁶⁵

Pēc vēlēšanu rezultātiem var spriest par kursenieku politisko noskaņojumu.

1925. gada 10. oktobra seimeļa vēlēšanās kursenieku simpātijas nospiedošā vairākumā piederēja Vienotības frontes (*Einheitsfront*) sarakstam, turklāt šās frontes vadošajai partijai – 1. Sarakstam – Mēmelzemes Tautas partijai (*Memelländische Volkspartei*). Par to Šatenurtas iecirknī nobalsoja 215 no 221 balsojušiem, Nidas iecirknī – 360 no 365 balsojušiem, Preiļu iecirknī – 179 (balsojušo skaits nav zināms), Zīderšpices iecirknī – 11 no 13 balsojušiem. Bez tam cita Vienotības frontes partija – 10. saraksts – Mēmelzemes Lauksaimnieku partija (*Memelländische Landwirtschaftspartei*) Šatenurtā saņēma 1 balsi, Sociāldemokrātu partija (4. saraksts) Šatenurtā un Zīderšpicē – pa 2 balsīm katrā iecirknī. Ārpus Vienotības frontes esošais 2. saraksts – Apzinīgo strādnieku partija (*Klassenbewußte Arbeiterpartei*) Šatenurtā saņēma 1 balsi, Nidā – 2 balsis. Vēl Nidā 2 balsis saņēma Saimnieciskā autonomijas partija (*Wirtschaftliche Autonomie-Partei*), 1 balsi – Sīksaimnieku savienība (*Verband kleiner Landwirte*). Tikai 2 balsis tika atzītas par nederīgām.³⁶⁶

1927. gada 30. augusta vēlēšanās Klaipēdas pilsētas VIII vēlēšanu iecirknī (Bomelsvites meiteņu skola) no 1600 reģistrētajiem balsstiesīgajiem nobalsoja 1193, 3 balsis atzītas par nederīgām. Absolūto vairākumu – 637 balsis – saņēma – Tautas partija (galvenie kandidāti – jurists Vilhelms Brindlingers un tirgotājs Jozefs Krauss), otro lielāko balsu skaitu – Sociāldemokrātu partija – 160. Strādnieku partija (*Arbeiterpartei*; komunisti; galvenie kandidāti – Hermanis Zūravs, Hanss Žardenings) saņēma 264 balsis, Apvienotie lauksaimnieku saraksti (*Verbundene Listen der Landwirtschaftspartei*; 5., 10.–13. saraksts) – 57 balsis.³⁶⁷

1930. gada 10. oktobra vēlēšanās minētajā Bomelsvites iecirknī reģistrēto balsstiesīgo skaits bija samazinājies uz 1517, toties nobalsojuši bija 1281, nederīgu balsu nebija. Tautas partijas (16. saraksts) balsu skaits bija palielinājies līdz 652,

³⁶⁵ Skelbimas apie 1938 m. gruodžio mėn. 11 d. Klaipėdos Krašto Seimelio rinkimų davinius/Bekanntmachung des Wahlergebnisses der Landtagswahlen am 11. Dezember 1938 // Klaipėdos Krašto Valdžios Žinios/Amtsblatt des Memelgebietes. – 1938. – Nr. 136. – Gruodžio mėn. 16 d./16. Dez.

³⁶⁶ Klaipėdos Kraszto Waldžios Žinios / Amtsblatt des Memelgebietes. – 1925. – Nr. 104. – Spalių mėn. 30 d./30. Okt. Nr. 104 30. X 1925. S.23/928-929

³⁶⁷ GStA PK, XX. HA, Rep. 220 Memelländischer Landtag Nr. 514

Sociāldemokrātu partijas (7. saraksts) – līdz 293, Strādnieku partijas (14. saraksts) – samazinājies līdz 218. 32 balsis Bomelsvitē bija saņēmusi prolietuviskā Lietuviešu tautas partija (*Litauische Volkspartei*; 6. saraksts; Kazis Trukans (*Trukanas*)), 23 balsis – Lietuviešu namsaimnieku saraksts (*Litauische Hausbesitzer*; Nr. 4; galvenais kandidāts – lietuviešu sabiedriskais darbinieks Jons Vanagaitis). Klaipēdas apriņķa iecirkņos kursenieku apdzīvotajā teritorijā Karkelbekā nobalsojuši 259, Melnragā – 158 (no 292 balstiesīgajiem), Nidā – 321 (no 400), Nemirsētā – 160, Preiļos – 100 (no 117), Pērvelkā – 67, Šatenurtā – 208 (no 220), Zīderšpicē – 39. Klaipēdas apriņķa kursenieku iecirkņos nav bijusi neviena nederīga balss. Nemirsētā un Karkelbekā ar attiecīgi 55 un 94 balsīm uzvarējis Apvienoto lauksaimnieku sarakstu 12. saraksts (galvenais kandidāts – tirgotājs Džeimss Guba), Melnragā (115), Nidā (283), Preiļos (89) un Šatenurtā (118) – Tautas partija. Pērvelkā ar 42 balsīm relatīvi uzvarējusi Lietuvai lojālā E. Borherta Saimnieciskā autonomijas partija, kas zināmu balsu daudzumu guvusi arī citos kursenieku iecirkņos – Šatenurtā (31), Nidā (29), Melnragā (19), Karkelbekā (17), Nemirsētā (14), Preiļos (11). Zīderšpicē Borherta partija saņēma 3 balsis un minētajā Bomelsvites iecirknī – 2. Zīderšpicē uzvarēja Lietuviešu tautas partija ar vadošo kandidātu K. Trukanu (20 balsis no 39).³⁶⁸

1932. gada 4. maija vēlēšanās Klaipēdas apriņķī nobalsojuši 398, Preiļos – 113, Pērvelkā – 77, Šatenurtā – 217, Zīderšpicē – 65 vēlētāji. Visos iecirkņos, izņemot Nemirsētu un Zīderšpicē, uzvarējusi Tautas partija. Nemirsētā uzvarēja Mēmelzemes Lauksaimnieku partija (Apvienotie Lauksaimnieku partijas saraksti) – ar 22. sarakstu (Dž. Guba) ar 55 balsīm un 24. sarakstu ar 39 balsīm (M. Bertuleīts). Strādnieku partija (H. Zūravs, H. Žardenings) vairāk balsu ieguva Bomelsvitē (391, salīdzinot 218 1930.g.), Karkelbekā (37) un Melnragā (21). No lietuviešu sarakstiem labāki panākumi kursenieku apdzīvotajās vietās bija Saimnieciskās autonomijas partijas 3. sarakstam (E. Borherts) – Nemirsētā (27), Nidā (22), Šatenurtā (17), Preiļos un Pērvelkā (pa 13 balsu) un Lietuviešu tautas partijai (1. saraksts; J. Brūvelaitis) – Bomelsvitē (78 balsis, salīdzinot ar 32 1930.g.), Zīderšpicē (26), Melnragā (23),

³⁶⁸ GStA PK, XX. HA, Rep. 220 Memelländischer Landtag Nr. 514

Karkelbekā un Nemirsētā (pa 15 balsu), Nidā (12 balsu) un Šatenurtā (10 balsu), 14 balsis Melnragā saņēma lietuviešu 11. saraksts (Pranaītis).³⁶⁹

Analizējot Klaipēdas apgabala seimeļa vēlēšanu rezultātus, secināms, ka kursenieki lielākoties atbalstījuši Klaipēdas apgabala valdošo vācu partiju. Kursenieku balsojumu noteica galvenokārt saimnieciskās intereses. Kursenieki aktīvi balsojuši arī par saviem – kursenieku kandidātiem. Par lietuviešu sarakstiem balsoja vietās, kur kursenieki dzīvoja līdzās lietuviešiem (Preiļos, Pērvelkā, Melnragā, Nemirsētā). Tomēr nelielais kursenieku skaits un raksturīgā izpratne par savām interesēm neradīja lielu ietekmi uz politiskajiem procesiem Klaipēdas apgabalā.

R. Malvess raksta, ka ik gadus Lietuvas Kuršu kāpu kūrvietās sabraucot daudz vāciešu no Karalaučiem un Tilzītes, kuŗi esot arī politiski aģitatori, solot kurseniekiem visādus labumus un kūdot pret Lietuvu. Iznākums esot tāds, ka „Nidas un arī citu ciemu kurši pārliecināti, ka pie Lietuvas tie ilgi nepaliks, bet drīz piederēs Vācijai, kur tiem daudz labāk klāsies“.³⁷⁰ Tā saimniecisku apsvērumu dēļ liela daļa kursenieku nosvērās par labu Vācijai. Latvijas ģenerālkonsuls Klaipēdā J. Seskis ziņoja par kursenieku simpātijām nacionālsociālistiskajai kustībai 30. gadu beigās un centieniem pievienoties Vācijai. Pēc kaŗastāvokļa atcelšanas 1938. gada 1. novembrī daudzi kursenieki iesaistījušies Pirmā pasaules kaŗa veterānu organizācijās (*Kriegskameradschaft*), kuŗu biedri nevien kavējušies kaŗa laika atmiņās, bet arī sludinājuši nacionālsociālisma idejas.³⁷¹ Tiesa, arī lietuvieši centās organizēt tuvināšanos ar kurseniekiem.

3.2. Nodarbošanās, reliģiskā dzīve, izglītības un kultūras dzīve

Kursenieku galvenā nodarbošanās arī Lietuvas periodā bija zvejniecība, pavisam nedaudz piemājas saimniecībās – zemkopība. Kurseniekiem piederēja pļavas Aizmarē (Klaipēdas apgabala cietzemē). Atdalot Klaipēdas apgabalu, daļa pļavu palika Vācijas daļā („āz grences“). Apgabalu pievienojot Lietuvai, šīs problēmas saglabājās. Lai ļautājumu risinātu, Lietuva 1928. gadā noslēdza ar Vāciju līgumu par pārrobežas

³⁶⁹ GStA PK, XX. HA, Rep. 220 Memelländischer Landtag Nr. 514

³⁷⁰ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // LNB RGRN, A105, N6. – 15. lpp.; Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 59. lpp.

³⁷¹ Jēkabsons Ē. Klaipēdas nonākšana Vācijas varā 1939. gadā: skats no Latvijas // Latvijas Arhīvi. – 2011. – Nr. 1/2. – 117. lpp.

satiksmi un mazo robežtirdzniecību (*kleine Grenzverkehr*). Tas pierobežas iedzīvotājiem paredzēja brīvu kustību uz otru valsti un iespēju tur tirgot savu produkciju. Tā kā nelielajā Klaipēdas apgabalā bija zivju nozvejas pārprodukcija, bet Lietuvā vēl nebija ievērojamu zivjrūpniecības eksporta uzņēmumu, tad lielāko daļu nozvejoto zivju zvejnieki izveda uz Karalauču tirgu. Atlikušo pārdeva Klaipēdas un Silkroga zivju tirgos. Kā liecina Latvijas sūtņa Lietuvā un Latvijas konsula ziņojumi, zivis nebija nozīmīgāko Lietuvas eksportpreču skaitā. Uz Lietuvas iekšieni tās tikpat kā netika piegādātas. Par to liecina Latvijas un Lietuvas sarunas par nemuitojamo preču sarakstiem, kurās Latvija piedāvā eksportēt savas zivis un zivju konservus uz Ziemeļlietuvu, kas Lietuvas saimniecības interesēm nemaz nekaitētu, jo Klaipēdas apgabala zvejnieki savas zivis galvenokārt izvedot uz Karalaučiem.³⁷²

Aprakstot kursenieku nodarbošanos, vēsturnieks R. Malvess atzina, ka bez kurseniekiem citi [acīmredzot Kuršu kāpās – *K. K.*] ar zvejniecību nenodarbojoties. Neparēzts esot apgalvojums, ka kursenieku zvejniekiem piederētu vienkāršās aiņu laivas, bet vāciešiem – motorlaivas – tas attiecoties tikai uz Bomelsviti. Nidenieki lielāko tiesu loma pārdodot Vācijai, turklāt par augstāku maksu nekā Klaipēdā, tikai atlikušās zivis vedot ar sabiedriskās satiksmes kuģiem uz „*miestu*“³⁷³ – Klaipēdu. Savukārt Preiļu, Pērvelkas un Šatenurtas zvejnieki savu „ražu“ pārdodot Klaipēdā. Nidas un citu ciemu zvejniekiem piederot pļavas „*fēstlandē*“, t.i., cietzemē, turklāt nideniekiem – Vācijas teritorijā, bet Vācijas zvejniekiem piederot pļavas Lietuvā, t.i., Klaipēdas apgabalā – tātd robežu jautājums neesot nokārtots, kas esot izdevīgi Vācijai. Kursenieki žēlojoties, ka nodokļi esot jāmaksā divām valstīm. Sienu vedot pāri Kuršu jomai lielās laivās. Zvejnieki turot 2–3 zirgus, ko ziemā izmantojot zvejā un zivju vešanai uz Klaipēdu pa aizsalušo jomu.³⁷⁴

R. Malvess atzina, ka zvejnieku turība daudzkārt pārspējot Latvijas zvejnieku turību: „*Visiem ļoti glītas mājas, vasarnīcu veidā. Visur glītums un gaume. Visas zvejnieku mājas vienādas. Vienmēr brauc 2-3 zirgiem vienā pajūgā. Stipri pārspīlētas ziņas ir par zvejnieku trūcīgumu. Tik trūcīgi zvejnieki, kādi pie mums [Latvijā] parasti*

³⁷² LVVA, 2574. f., 3. apr., 370. l. (Latvijas sūtņa Kauņā ziņojumi par Lietuvas saimnieciski-politisko stāvokli, attiecībām ar ārvalstīm, Mēmeles apgabala problēmu risinājumu u.c.), 299. lpp.

³⁷³ Miests – kursenieku val. 'pilsēta', t.i., Klaipēda.

³⁷⁴ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 56. lpp.

sastopami, Kuršu kāpās nav vērojami. Bommelsvitē un sev.[išķij] Melnragā zvejnieki ir gan trūcīgāki, tomēr ne pārāk trūcīgi. Kuršu kāpās zvejnieku materiālais stāvoklis labs, bet tie paši neprotot naudu taupīt un viegli izdodot greznai dzīvei, galv.[enā] kārtā māju labierīcībām.“ Arī pēdējā piebilde par neprasmī taupīt naudu šķietami ir pretrunā ar Latvijas preses rakstiem par kursenieku krietnumu un mērenību, taču, ja autors domājis māju labiekārtošanu, tad to diez vai var uzskatīt par izšķērdību. Varbūt Preiļos un Pērvelkā, kur autors nebija nokļuvis, zvejnieki dzīvojot trūcīgāk, taču Nidas zvejnieki esot „sevišķi izlepuši”.³⁷⁵

Kursenieku nodarbošanos ar zveju pavadīja dažādas grūtības, par ko liecības glabā arhīva dokumenti. Dažkārt kursenieku zvejas rīki, laivas, tīkli u.c. cieta vētrās vai avārijās un tika izskaloti Latvijas dienvidrietumu piekrastē. Tādā gadījumā Klaipēdas apgabala policija ar Latvijas konsula Klaipēdā starpniecību sazinājās ar attiecīgajām Latvijas iestādēm par iespēju sameklēt pazaudētās lietas. Piemēram, naktī no 1920. gada 8. uz 9. novembri Melnraga II zvejnieki 47 gadus vecais Jēkabs Jaudžims un 47 gadus vecais Miķelis Ermoneits pazaudējuši tīklus. Spriežot pēc iesniegumā policijai rakstītā, 1920. gada 8. novembra vakarā abi zvejnieki izbraukuši ar motorkuteri jūrā, lai izmestu tīklus zvejai. Viņi izlikuši 35 reņģu tīklus sešas līdz septiņām jūras jūdžēm uz dienvidrietumiem no Klaipēdas un visu nakti zvejojuši. 9. novembra rītā, varēja būt pulkstens četri vai pieci, zvejniekiem no dienvidiem tuvojās tvaikonis. Lai arī zvejas kuteris bija atbilstoši noteikumiem apgaismots, tomēr torīt bija bieza miglas dūmaka un zvejnieki ar gaismas signālu palīdzību mēģināja panākt, lai tvaikonis izraugās citu ceļu, tomēr tas saglabāja iepriekšējo kursu un izbrauca cauri zvejnieku tīkliem. Biezās miglas dēļ tvaikoņa kapteinis par vēlu pamanīja, ka piebraucis pie tīkliem. Savukārt zvejnieki miglas dēļ nav spējuši pazīt tvaikoņa nosaukumu. Kad viņi savus tīklus atkal ievilkuši, viņi konstatējuši, ka tvaikonis no izmestajiem tīkliem sešus atraisījis (*abgetrennt*), kuŗi, protams, tikuši aizskaloti jūrā. Tīkli bijuši iezīmēti ar īpašuma zīmi (X (x / x) DSME. Lai gan zvejnieki meklējuši tīklus līdz par 9. novembra pēcpusdienai, pūles bija veltīgas, tīklus nav atraduši.³⁷⁶

³⁷⁵ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // LNB RGRN, A105, N6. – 9. lpp.; Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 57. lpp.

³⁷⁶ LVVA, 2574. f., 3. apr., 208. l. (Tautu Savienības materiāli par Dancigas brīvpilsētas un Klaipēdas (Mēmeles) apgabala jautājumiem), 123.–123.R lp.

1921. gada pavasarī, meklējot citus, Nīcas zvejniekiem nozagtus, tīklus, Liepājas apriņķa policijas kārtbnieki pie Jūrmalciema iedzīvotāja Jēkaba Celmaiņa bija atraduši piecus strimalu (t.i., reņģu) tīklus, 10 metru gaļu virvi un vējlukturi. Nopratinot J. Celmainis paskaidrojis, ka viņš šos tīklus 1920. gada rudenī bija atradis jūrmalā. Tīklus, kā „viņam nepiederošus un nelikumīgi iegūtus“, policija konfiscējusi.³⁷⁷

Pēc pusotra gada, 1922. gada 8. aprīlī, Miķelis Ermoneits iegriezās Klaipēdas zivju tirgū un satika Latvijas zvejniekus (*lettländischen Fischern*), viņu vidū arī Jēkabu Celmaini no Jūrmalciema pie Nīcas Liepājas apriņķī. Pēdējais Ermoneitam pastāstījis (iespējams, ka saruna notikusi latviešu un kursenieku valodā), ka pirms 1920. gada Ziemassvētkiem Jūrmalciema liedagā atradis sešus reņģu tīklus ar zīmi X (x/x) D S M E un tos kā krastā izskalotus priekšmetus nodevis apriņķa (acīmredzot domāts – pagasta) vecākajam Tilgalvim Nīcā. Šādi uzzinājuši par savu tīklu likteni, J. Jaudžims un M. Ermoneits 1922. gada 11. aprīlī vērsās ar iesniegumu policijā, lūdzot palīdzību tīklus atgūt. Iesnieguma beigās viņi piezīmē, ka, ņemot vērā pašreizējo dzīves sadārdzināšanos un to, ka bargās (1921./1922.g.) ziemas dēļ viņiem, zvejniekiem, nav bijis tikpat kā nekādas peļņas un seši jauni reņģu tīkli pašreiz maksājot līdz 10 000 marku, lūdz augstākās iestādes panākt drīzu pazudušo tīklu atdošanu. Ar 11. aprīli Kalotē (*Kollaten*) datētais protokols rakstīts vācu valodā, to parakstījis vietējais policijas vahmistrs Getkants. Norakstam līdzās ir arī zvejas virsuzrauga vietnieka Zībolsa apliecinājums 10. aprīlī, ka minētajiem zvejniekiem, tvaikonim pārbraucot, pazuduši tīkli.³⁷⁸ 11. aprīlī apliecinājumu par zvejnieku likstu sniedzis arī Melnraga ciema vecākais Tīdeks.³⁷⁹ Klaipēdas policija protokola norakstu piesūtīja Latvijas konsulārajam aģentam A. Misem, kas savukārt to 30. aprīlī nosūtīja Ārlietu ministrijas Politiski ekonomiskajam departamentam Rīgā, ar lūgumu noskaidrot, vai minētie Melnraga zvejnieku tīkli patiešām atrodas Liepājas apriņķa priekšnieka rīcībā.³⁸⁰ Politiski ekonomiskā departamenta vadītājs, Rietumu nodaļas

³⁷⁷ LVVA, 2574. f., 3. apr., 208. l., 118., 119. lp.

³⁷⁸ LVVA, 2574. f., 3. apr., 208. l., 123.–123.R lp.

³⁷⁹ LVVA, 2574. f., 3. apr., 208. l., 124. lp.

³⁸⁰ LVVA, 2574. f., 3. apr., 208. l., 134. lp.

vadītājs P. Oliņš 22. maijā pārsūtīja lūgumu Iekšlietu ministrijas Administratīvajam departamentam.³⁸¹

Kad Liepājas apriņķa policijā saņemts Klaipēdas policijas protokols, policija konstatējusi, ka pie J. Celmaiņa atrasto tīklu pazīmes atbilst protokolā norādītajām. Liepājas apriņķa priekšnieka palīgs II iecirknī vērsās pie Francijas konsulārā aģenta³⁸² [?] Liepājā ar lūgumu uzaicināt cietušo Jēkabu Jaudžimu tīklus sazīmēt un saņemt. Tā kā J. Jaudžims neesot ieradies, tad apriņķa priekšnieka palīgs „š.g.“ (acīmredzot 1923. gada) 2. martā atrastās nezināmu īpašnieku mantas nodevis Liepājas muitas valdei.³⁸³

Tā, 11. aprīlī saņēmis paskaidrojumu no Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta Ārējās apsardzības pārvaldes, 1923. gada 19. aprīlī Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītājs nu jau vicekonsulam A. Misem Klaipēdā (turklāt atsaucoties uz „š.g.“ – faktiski iepriekšējā gada! – 30. aprīļa A. Mises rakstu) izklāstīja notikušo un bija spiests paskaidrot, ka īpašnieks pēc saviem tīkliem nav ieradies.³⁸⁴ Nav zināms, kādēļ.

Šis gadījums nav vienīgais, kas raksturo kursenieku zvejnieku dzīvi. Arhīvā atrodama arī sarakste starp Latvijas konsulātu Klaipēdā, Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļu, Finanšu ministrijas Jūrniecības departamentu un Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta Robežapsardzības nodaļu par kādu Karkelbekas (Kārclininku, Kārklis) ciema zvejnieku buļulaivu 1924. gada decembrī un 1925. gada janvārī, kas arī sākusies pēc laivas īpašnieka iesnieguma (pats iesniegums gan arhīvā nav atrodams). Laiva 1924. gada 16. decembrī tika atrasta izmesta krastā Nīcas pagasta Jūrmalciemā – „melni darvota ozolkoka zvejlaiva, 16 ½ pēdas gara, 7 pēdas plata, 29 collas dziļa, ar piederumiem, mastu 20 pēd. 7c. garu, 3 drāts virvēm un spritbomi no egles koka“.³⁸⁵

Starpkaņu posmā pēc 20. gadu sākuma krīzes atguvās tūrisma industrija, kas kurseniekiem arī Lietuvas laikā bija nozīmīgs ienākumu avots. Lai veicinātu labklājību un līdz ar to – Klaipēdas apgabala iedzīvotāju lojalitāti, Lietuva izdeva kūrortu noteikumus, kuŗi veicināja atpūtnieku, īpaši ārzemnieku, pieplūdumu

³⁸¹ LVVA, 2574. f., 3. apr., 208. l., 125. lp.

³⁸² Klaipēdas apgabals tolaik atradās Francijas pārvaldē.

³⁸³ LVVA, 2574. f., 3. apr., 208. l., 118., 119. lp.

³⁸⁴ LVVA, 2574. f., 3. apr., 208. l., 118.–119. lp.

³⁸⁵ LVVA, 2574. f., 3. apr., 280. l., 53.–58 lp.

Klaipēdas apgabala kūrortos. 1924. gada vasarā, kad Klaipēdas apgabals tikko bija oficiāli pievienots Lietuvai, Tilzītes un Klaipēdas prese rakstīja, ka Šatenurtā ir tik daudz kūrviestu, ka grūti atrast vietu, kur apmesties, kā arī kūrortu skārušas daudzas pozitīvas pārmaiņas – lielākajām viesnīcām bija savas mūzikas kapelas, ik vakaru notiek dažādi izklaides pasākumi, kuŗos piedalās Karalauču un Kauņas mākslinieki.³⁸⁶

1924. gadā vistuvāk ostai Nidā atradās Martīna Sakuša viesnīca, istabas cena tanī bija 5–6 liti par nakti, bufetē varēja dabūt uzkodas par mērenām cenām. Vissenākā bija viesnīca „*Königin Luise*“ („Karaliene Luīze“),³⁸⁷ tai bija 27 istabas, kuŗu cena kopā ar uzturu bija 12 litu, bez pansijas – 5 liti. Uz mēnesi šai viesnīcā istabas varēja dabūt par 350–400 litu, atpūtnieku ērtībai šeit bija bufete un biljards. Tālāk minēta „*Nordische Linnäa*“ („Ziemeļu lineja“) ar 26 istabām, kuŗu cena kopā ar uzturu bija 11–12 litu, ģimenēm bija atlaides. Viena no lielākajām viesnīcām tolaik bija Dovīda Straģa viesnīca,³⁸⁸ kur bija 30 istabu. Minētas arī Hermaņa Blodes un Johana Frēzes viesnīcas, bez sīkākām ziņām par viņu lielumu un cenām. Atpūtnieku ērtībām Nidā darbojās pasts, aptieka, vairāki veikali.³⁸⁹ 1932. gadā izdotajā Nidas kartē iezīmētas viesnīcas un norādīti to īpašnieki: Hermaņa Blodes viesnīca, viesnīca „*Königin Luise*“ (īpašnieks Gustavs Blode), viesnīca „*Kurischer Elch*“ (īpašnieks Gustavs Straģis), „*Nordische Linnäa*“ (īpašnieks H. Domšeits), Martina Sakuša viesnīca, Hansa Pīča un Johana Rademahera pansijas.³⁹⁰

Viesnīcu nosaukumi atspoguļoja Kuršu kāpu pagātņi – Prūsijas karaļa ģimenes evakuāciju no Karalaučiem uz Klaipēdu kara laikā ar Napoleonu, tāpat arī Martina Sakuša viesnīcas nosaukums „*Villa Scharlotte*“ (nākamā Krievijas imperatora Nikolaja I un viņa sievas, Prūsijas karaļpāra Frīdriha Vilhelma III un Luīzes meitas, princeses Šarlotes apmeklējums, augstos viesus no Nidas līdz Šatenurtas pasta stacijai vedis Martina Sakuša vectēvs.)³⁹¹ Arī citi nosaukumi atspoguļoja kursenieku izpratni par savu zemi. Piemēram, „*Nordische Linnäa*“ nosaukums cēlies no Kuršu kāpu

³⁸⁶ Strakauskaitē N. Kuršiņ nerija – Europos pašto kelias. – P. 78

³⁸⁷ Mūsdienās – viesnīca „*Jūratē*“.

³⁸⁸ Vēlāk ar nosaukumu „*Kurischer Elch*“ („Kuršu alnis“), mūsdienās – „*Žuvēdra*“.

³⁸⁹ Strakauskaitē N. Kuršiņ nerija – Europos pašto kelias. – P. 78

³⁹⁰ Übersichtskarte von Nidden, gezeichnet und entworfen von Kapitän Ernst Otto Tiedtke, z. Zeit Fischmeister in Nidden, gewidmet der Gemeinde-Badeverwaltung 1932 // GStA PK, Kartensammlung, G51.917

³⁹¹ Fuchs H. Villa Charlotte in Nidden // Memeler Dampfboot. – 1965. – Nr. 3. – 5. Febr.

auga– krāšņas puķes – ziemeļu linejas (*Linea borealis*), kuŗa vēl XX gadsimta sākumā bija izplatīta daudzās Kuršu kāpu vietās, arī kūrviestu iecienītos pastaigu ceļos, bet jau 20. gados kļuva pa retumu.³⁹²

Svarīgs zvejnieku peļņas avots bija tūristu vešana uz purviem rādīt īpašu atrakciju– „briežus“, t.i, aļņus. Aļņi bija lielākie dzīvnieki Kuršu kāpās, to medības, izņemot dažus izņēmuma gadījumus, bija aizliegtas. Šim nolūkam kāpeniekiem bija īpaši, prāvi rati ar koka soliēm. R. Malvess raksta, ka katram zvejniekam mājās esot grezni, ļoti plati rati, kuŗos jūdzot 2–3 zirgus. Izbraukumos, kas visbiežāk notika gaišās vasaras naktīs tūristiem bija iespēja vērot aļņus un to ēnas, kas mēnesgaismā pārvietojās pār kāpām. R. Malvess uzveŗ arī šā pakalpojuma sociāli politisko ietekmi uz kurseniekiem: vairāku stundu braucienam aplūkot aļņus „viskaislīgāk nododas vācu tūristi, tā nākdami tiešos sakaros ar zvejniekiem un ilgā ceļa laikā 2–5 stundas var dzīt arī savu propagandu“.³⁹³

Modernizācija un tehnikas attīstība skāra arī kurseniekus. 1924. gadā zirgu pasta ratus aizvietoja ar automobili, kuŗš ārpus tvaikoņu sezonas varēja papildus uzņemt trīs personas. 1929. gadā Nidas ciema vecākā Johana Frēzes ierosmē Nidā uzcēla elektrostaciju. To uzcēla uz Nidas baznīcas zemes – par to baznīca saņēma elektrisko apgaismošanu par brīvu.³⁹⁴

Lietuvas Telegrāfa aģentūra „Elta“ 1929. gada jūnijā savā izdevumā „*Economic and General Bulletin*“ plaši slavēja Klaipēdas apgabala kūrvietas – Nidu, Šatenurtu, Smilškrogu, Melnragu (I un II), Nemirsētu „un citas“.³⁹⁵ Lietuvas laikā izdotas arī vairākas tūrisma kartes ar Kuršu kāpu viesnīcu reklāmām.

1933. gadā, Vācijā nākot pie varas Ā. Hitleram, atpūtnieku plūsma uz Kuršu kāpu Lietuvas daļu samazinājās, jo Vācijas valdība ierobežoja valūtas izvešanu. Tomēr arī tovasar atpūtnieku daudzums bija ievērojams, un lielākoties tie bija no Vācijas un Austrumprūsijas. 1935. gadā Nidā atpūtās 4500, Šatenurtā – 3300 cilvēku; 1937.

³⁹² Mülpfordt H. M. Schwarzort um die Jahrhundertwende // Memelland Kalender 1961. – Oldenburg, 1961. – S. 66

³⁹³ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 57. lpp.; Tilitzki Ch. Aus Fischerdörfem wurden Seebäder. Badetourismus als Wegbereiter einer verbesserten Wohnkultur an der Küste Ost- und Westpreußens // Das Ostpreußenblatt. – Jg. 33. – Folge 17. – 1982.– 24. Apr.; Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 76–77

³⁹⁴ Fuchs H. Geschichte Niddens in Jahreszahlen // Memeler Dampfboot. – 1974. – Nr. 8. – 20. Aug.

³⁹⁵ LVVA, 2574. f., 3. apr., 619. l. (Preses materiāli par Lietuvas politisko stāvokli), 158. lp.

gadā– Nidā reģistrēti 2945, bet Šatenurtā – 3931 atpūtnieks. Faktiskais kūrviestu daudzums bija vēl lielāks.³⁹⁶

Interesanti, ka dažkārt milzīgais atpūtnieku pieplūdums no Vācijas noveda arī pie atsevišķām pārprotamām situācijām. Piemēram, 1935. gada 27. jūlijā Nidā robežpolicija bija ievērojusi uz dažu kursenieku laivu vēlavas, uz kuņģam bija krustveidā uzkrāsots melnbaltsarkans Vācijas karodziņš un tādu pašu miniatūru karodziņu pie kursenieka Vilhelma Vīzeļa nama ielas pusē. Izrādās, ka Vilhelms Vīzelis ir šo vēlavu izgatavotājs un pelnī, darinot viesiem miniatūras vēlavas un šo vēlavu stūrī uzkrāsojot Vācijas karodziņu. Tanī dienā robežpolicijas Nidas rajona priekšnieks norīkoja policistu pārbaudīt visas zvejnieku buļulaivu vēlavas un, ja tiks pamanīta kāda laiva ar Vācijas karodziņiem, likt vācu karogus aizkrāsot vai to vietā uzkrāsot Lietuvas valsts vai Klaipēdas apgabala karogu. Izpildot šo rīkojumu, policists aizgājis arī pie V. Vīzeļa un lika viņam noņemt karodziņu no mājas un atnest uz rajona priekšnieka kanceleju. Kad Vīzelis bija atbraucis, priekšnieks viņam izteicis piezīmi par vēlavas izvietošānu ar svešas valsts karogu. Meistars apsolīja tā vairs nedarīt, tomēr rajona priekšnieks viņam vēlavas gatavot neaizliedza, tika i brīdināja, ka šādi krāsotas vēlavas uz vietas nedrīkst tikt izplatītas, bet tikai pārdodamas no Vācijas atbraukušajiem viesiem, jo atbraucēji ļoti bieži pērkot šādas vēlavas, par tām maksājot pat līdz 30 reihsmarkām. Tā kā minētā vēlava, kuņa bija atnesta uz kanceleju, jau bijusi pārdota kādam viesim, tad priekšnieks par politisku pārkāpumu protokolu nerakstīja. Pārbaudot zvejnieku laivas, arī Nidas ciema zvejnieku Johana Šekāna, Johana Lauceninga, Franča Kīra un Hansa Pīča vēlavās uzkrāsotus Vācijas karodziņus, vēlavas pēc rajona priekšnieka ierosinājuma minētie kursenieki noņēmuši un pārkrāsoja dažādās citās krāsās.³⁹⁷

Neraugoties uz straujo modernizāciju, kursenieki turpināja nodarboties arī ar senajiem amatiem, piemēram, vārnu medībām. R. Malvess raksta par vārnu ķeršanu ar tīkliem rudenī, paslēpjot tos smiltīs. – „Vārnas iesālī un lieto barībai kā labu gardumu. Uzkrītoša ir vārnu nogalināšana ar kodienu galvā. Parasti ar košanu nodarbojas zēni,

³⁹⁶ Strakauskaitė N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – P. 78–79

³⁹⁷ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1201, l. 560 (Klaipėdos Krašto pasienio policijos valdybos pranešimas Klaipėdos Krašto Gubernatoriaus Įstaigai 1935 m. rugpiūčio 16 d.)

bet kož arī vecie zvejnieki. Tad notekot mazāk asinis, nekā galvu nocērtot.³⁹⁸ R. Malvess piebilst, ka vācieši vārnu košanu „izreklamē par skaļu faktu“ un uztverot par mežonības un kultūras trūkuma pazīmi. R. Malvess sīkāk aprakstīja vārnu ķeršanas sakaru ar gājputnu ceļošanu pāri Kuršu kāpām un pieminēja arī putnu novērošanas staciju Vācijas pusē, Rasītē. Autori minēja arī dzintara ieguvi Kuršu kāpu piekrastē.³⁹⁹

Reliģiskā ziņā starpkaņu periodā turpinājās XX sākuma procesi. Klaipēdas apgabala atdalīšana reliģiskās dzīves organizācijā neradīja īpašas pārmaiņas – apgabala luterāņu baznīca joprojām palika saistīta ar Prūsijas senāko provinču ūnijas evaņģēliskajai baznīcai (*Evangelische Kirche der Altpreussischen Union*), kuŗu vadīja Evaņģēliskās baznīcas virspadome (Evangelischer Kirchenrat) Berlīnē. 1923. gadā, kad apgabalu ieņēma Lietuvas Republika, tās vara vēlējās arī Klaipēdas apgabala luteriešu baznīcu ja ne organizācijas ziņā uzreiz apvienot ar Lietuvas evaņģēliski luterisko baznīcu, tad vismaz atdalīt no Prūsijas senāko provinču ūnijas evaņģēliskās baznīcas. Saistība ar Prūsijas baznīca balstījās baznīcas mācītāju lojalitātē pret Vāciju; pēc 1923. gada Klaipēdas krīzes tas izraisīja pretošanos jaunās Lietuvas varas nodomiem atdalīt Klaipēdas apgabala baznīcu no Prūsijas baznīcas. 1923. gadā Klaipēdas direktorijas prezidents Viktors Gaiļus mēģināja sasaukt mācītāju sanāksmi (sinodi) un nodibināt atsevišķu baznīcas pārvaldes iestādi Klaipēdas apgabalam (konsistoriju); tas neizdevās.⁴⁰⁰ Ņemot vērā lielo evaņģēliski luteriskās baznīcas ietekmi uz kursenieku dzīvi, jāaplūko norises baznīcā šajā laika periodā. 1924. gada 3. septembrī Lietuvai lojālo mācītāju sinode izskatīja sūdzības par vairākiem mācītājiem, to vidū Nidā strādājošo Paulu Šenki⁴⁰¹ un Šatenurtas mācītāju (iepriekšējā dēlu)

³⁹⁸ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 57. lpp. [7.–8. lpp.]

³⁹⁹ Dickalis A. Ciemā pie kuršiem (III); Malvess R. Rudenīgs ceļojums Kuršu kāpās // Jaunākās Ziņas.– 1936. – Nr. 228.– 7. okt.

⁴⁰⁰ Sīkāk skat.: Hermann A. Klaipēdos krašto bažņytinis ginčas 1919–1925 metais // Hermann A. Lietuvių ir vokiečių kaimynystė. Straipsnių rinkinys. – [Vilnius]: Baltos lankos, 2000. (Pirmpublicējums: Hermann A. Der memelländische Kirchenstreit von 1919 bis 1925 // Kirche im Osten, Göttingen, 40/41, 1997–1998. – S. 11–30)

⁴⁰¹ Pauls Heinrihs Šenke (1865–?) – dzimis Tīringenā, 1899. gadā ieradies Brazīlijā, kur bijis luterāņu mācītājs vācu draudzēs Ižuijā un Morru Redonu (Riugrandi du Sulas pavalstī). Pēc 1903. gada aizceļojis uz ASV, 1909. gadā atgriezies Vācijā un līdz 1913. gadam kalpojis Austrumprūsijā, Karalaučos, pēc tam Reinzemē, Duisburgā, pēc tam atgriezies Austrumprūsijā. (http://www.iec.lbhistoria.org.br/home/index.php?option=com_content&task=view&id=3430&Itemid=32. Skatīts 2011. gadā). No 1923. līdz 1925. gadam mācītājs Nidas draudzē. (Juška A. Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje. – P. 304)

Martīnu Šenki.⁴⁰² Izlūkošanas nodaļas XII izlūku punkta ierēdņa (*Žvalgybos Skyriaus XII Žvalgu punkto valdininko*) pratināšanā M. Šenki apsūdzēja, ka viņš zvejnieku svētkos 1923. gada 8. jūlijā, kuŗu laikā Šatenurtā bija izkārti arī Vācijas valsts karogi, klausoties prāvam ļaužu pulkam, savā runā skaidrojis izkārtu vācu melnbaltsarkano karogu nozīmi, saucot, ka tās esot „īsti vāciskas“ krāsas un zem tām vēl būšot jāapvienojas. Tālāk viņš norādījis arī uz Mazās Lietuvas karoga krāsām un skaidrojis, ka zaļā krāsa nozīmējot cerību, no viņa runas visiem bija saprotams, ka gaidītā cerība–apvienošanās ar Vāciju, balta krāsa nozīmējot uzticību – šeit mācītājs M. Šenke visus aicināja „būt uzticīgus savai tautai“, visbeidzot, sarkana krāsa nozīmējot asinis. Beidzot savu uzrunu, kuŗu klātesošie uzņēma ar piekrītošiem aplausiem, mācītājs P. Šenke vēlreiz aicinājis visus sapulcējušos „ievērot vienotību un uzticību savai vācu tautai“ un izteicis cerību, ka Mazās Lietuvas karogs drīz apvienosies ar ar vācu tautas karogu. Mācītājam beidzot uzrunu, orķestrim spēlējot, tikušas nodziedātas vairākas tīšām rediģētas vācu dziesmas.⁴⁰³ Nidas draudzes loceklis kursenieks Rademahers 1924. gada 10. aprīlī ziņoja baznīcas komisāram Valentinam Gaiļum, ka tad, kad viņš, Rademahers, ticis ievēlēts jaunajā baznīcas padomē, mācītājs P. Šenke, zinādams, ka Rademahers baznīcas jautājumā atbalsta direktorijas viedokli, viņam pieprasījis atteikties no šā amata un nodot visus pienākumus iepriekšējai baznīcas padomei, kas bija atbalstījusi superintendenta Franča Gregora direktorijai pretējo viedokli. Bez tam, vēlot Nidas skolas padomi, mācītājs P. Šenke, nolūkā panākt saviem atbalstītājiem labvēlīgu rezultātu, viltojis vēlēšanu biļetenus, par ko pats Šenke atzinies Rademahera tēvam. Šenke un superintendents F. Gregors savas vizitācijas laikā Nidā aģitējuši pret Nidas vecāko, lai to viņa lojalitātes dēļ pret Lietuvu atceltu no ciema vecākā amata. 18. aprīlī mācītājs P. Šenke no kanceles mudinājis draudzi neatzīt jaunievēlēto baznīcas padomi, jo arī F. Gregors tās ievēlēšanu neatzīstot, un aicināja paklausīt agrākajai padomei. Bez tam 1924. gada 3. septembrī sanākušajā atsevišķajā Klaipēdas apgabala Evaņģēliskās sinodes sēdē Nidas draudzes pārstāvis lūdza pēc iespējas veicīgāk spert attiecīgus soļus, lai mācītājam P. Šenkem tiktu atņemta uzturēšanās

⁴⁰² Martīns Šenke – mācītājs Šatenurtas draudzē no 1922. līdz 1927. gadam. (Juška A. Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje. – P. 259)

⁴⁰³ Augstākā pilnvarotā Klaipēdas apgabalā J. Budŗa ziņojums par baznīcas jautājumiem Lietuvas ministru prezidentam// LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1167, l. 308

atļauja (viņš bija Vācijas pilsonis – *K.K.*), un sinode tam vienbalsīgi piekrita.⁴⁰⁴ Tiesa, lielas nozīmes šādam lēmumam nebija. Arī Latvijas vicekonsuls A. Mise turēja P. Šenki aizdomās par kursenieku ietekmēšanu, lai tos atturētu no latviešu mācītāja uzaicināšanas uz Nīdu.⁴⁰⁵

Starpkaņu periodā kursenieku vidū joprojām izplatīta bija piētisma kustība jeb t.s. suriņķimenieki (kursenieku val. *surinķimenieks*, lietuviešu val. *surinkimininkai*) – suriņķimenieku kopienas bija Pērvelkā un Preiļos.⁴⁰⁶ O. Šlihts raksta, ka dziļi ticīgie kursenieki nekad neapmeklēja krogus.⁴⁰⁷ No Pērvelkas un Preiļiem uz baznīcu Nīdā ik svētdienas aizbraukt bija par tālu, tādēļ šo ciemu iedzīvotāji bija iecienījuši minētos mājas dievkalpojumus. Saskaņā ar N. Strakauskaiti, suriņķimenieki atbraukuši visai kuplā pulkā – pat trīs simt vai vairāk.⁴⁰⁸ Rodas gan šaubas par šādu, šim apgabalam visai lielu ļaužu masu kustību, iespējams, ka runa ir par vairākiem desmitiem, nevis simtiem piētisma piekritēju.

Starpkaņu posmā Lietuvas valsts atkal centās veicināt izglītību lietuviešu valodā, tomēr tā jau bija Lietuvas valsts politika un izraisīja vietējo pretestību.⁴⁰⁹ Saskaņā ar 1922. gadā izdarītu vecāku aptauju par lietuviešu mācību valodas ieviešanu skolās, tikai 5% aptaujāto Klaipēdas apgabala lietuviešu iedzīvotāju vēlējās savus bērnus sūtīt skolās ar lietuviešu mācību valodu.⁴¹⁰ Vietējie lietuvieši uzskatīja par lietderīgāku mācīties vācu valodā, jo pietiekot, ka lietuviski runājot ģimenē, ar lietuviešu valodu nevarot tikt tālāk par Karalaučiem. Arī kursenieki jau apmēram pusgadsimtu bija dzīvojuši izglītības sistēmā vācu valodā un saskatījuši tās priekšrocības, un pie lietuviešu valodas, kas lielai daļai no viņiem nebija dzimtā valoda, kāpenieki nevēlējās atgriezties. Turklāt lietuviešu valoda tagad vairs nesaistījās ar piederību Prūsijas lietuviešu kultūras telpai, kā tas bija agrāk, bet ar Lietuvas valsts politiku

⁴⁰⁴ LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1167, l. 309

⁴⁰⁵ Latvijas vicekonsula Klaipēdā A. Mises atbilde Latvijas Ārlietu ministrijas Politiski ekonomiskajam departamentam 1923. gada 9. novembrī // LVVA, 2574. f., 3. apr., 280. l., 4. op lpp. A. Mise gan kaut ko jāuc un raksta, ka Šenke (tēvs) jau 1923. gada jūlijā „vācu propagandas dēļ” ticis izraidīts uz Vāciju. P. Šenkes uzturēšanās atļauja beidzās 1924. gada jūlija beigās (LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1167, l. 306).

⁴⁰⁶ Strakauskaite N. Kuršiu nerija – Europos pašto kelias. – P. 92

⁴⁰⁷ Schlicht O. Die Kurische Nehrung in Wort und Bild. – S. 79

⁴⁰⁸ Strakauskaite N. Kuršiu nerija – Europos pašto kelias. – P. 92

⁴⁰⁹ Strakauskaite N. Kuršiu nerija – Europos pašto kelias. – P. 59

⁴¹⁰ Latvijas konsulārā aģenta Klaipēdā A. Mises ziņojums Ārlietu ministrijas Politiski ekonomiskā departamenta Baltijas valstu nodaļai // LVVA, 2574. f., 3. apr., 230. l. (Materiāli par Klaipēdas (Mēmeles) apgabala problēmu), 54. lp.

Klaipēdas apgabalā, kas lielākoties bija tuvredzīga un nepieņemama.⁴¹¹ Lietuvas Republikā lietotā lietuviešu rakstu valoda Klaipēdas apgabala iedzīvotājiem bija grūti saprotama, bet vietējo lietuviešu rakstu valodu (pretēji toreizējai lojālajai Latvijas valdības attieksmei pret „latgaliešu dialektu“) jaunā vara neatbalstīja, vienīgā pretimnākšana bija izdevumu iespēšana apgabala iedzīvotājiem pierastajā gotiskajā rakstā. Sākumskolu trūkums, tādējādi elementāras izglītības neesamība dzimtajā kursenieku valodā lika starp divām iespējām izvēlēties vācu valodu, kas bija ja ne dzimtā, tad valoda ar zināmām sociālām un ekonomiskām perspektīvām. Nedz vācieši, nedz lietuvieši neizprata iespēju radīt kurseniekiem skolas dzimtajā valodā – pirmie centās panākt kursenieku ātrāku iekušanu vāciešos, kamēr otri centās piesaistīt kurseniekus savai politikai, bet nesaprata, kā to izdarīt. Iespējams, ja būtu bijis mēģinājums radīt izglītību kursenieku valodā (sākot ar kursenieku rakstu valodas izveidošanu), tas būtu varējis ietekmēt politisko līdzsvaru Klaipēdas apgabalā un ieguvēji būtu ne tikai kursenieki.

Pamatskolu mācībvaloda kurseniekiem bija vācu valoda, 1 stunda dienā bija arī lietuviešu valoda. Pēdējā dažkārt nav notikusi, piemēram, R. Malvess par stāvokli 1932. gadā raksta: „tās [lietuviešu valodas stundas] laikā skolēni ejot vingrot“.⁴¹² F. Dukss, kas apmeklējis Nidu 1932. gada vasarā, raksta: „Stāsta, ka tagadējā virsskolotāja [acīmredzot H. Fuksa, kuŗš Nidā strādāja no 1925. gada] priekštecis [Francis Gumbolts?] bērniem pilnīgi noliedzis savā starpā runāt kursiski.“⁴¹³

Nidas tautskolā (*Volksschule*) 1937. gadā bija trīs klases, mācību valoda – vācu, strādāja trīs skolotāji, visi evaņģēliski luteriskās ticības un Lietuvas pilsoņi. Skolā bija 98 skolēni (43 zēni un 55 meitenes, no tiem 96 bija evaņģēliski luteriskās, 1 katoļu, 1 jūdaistu ticības.⁴¹⁴ R. Malvess raksta, ka Nidas skolā (1932) no 3 skolotājiem 2 esot vācieši, 1 – lietuvietis, virsskolotājs bijis Vācijas pilsonis Henrijs Fukss, kas esot lojāls Lietuvai⁴¹⁵ un pēdējā laikā sācis interesēties par kursenieku kultūru, jo viņam

⁴¹¹ Sīkāk skat.: Hermann A. Lietuviškumo problema Rytų Prūsijos evangelikų bažnyčioje 1871–1933 metai // Hermann A. Lietuvių ir vokiečių kaiminystė. – P. 51

⁴¹² Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 58. lpp. [13. lpp.]

⁴¹³ Dukss F. Varonīgākā senlatvju cilts atvase Kuršu kāpās.

⁴¹⁴ LCVA, f. 391, ap. 3, b. 2602, l. 137 (Klaipēdos Krašto pradžios mokyklų statistikos žinios 1937 m sausio mėn. 1 d. Nidos liaudies mokykla)

⁴¹⁵ Henrijs Fukss (*Fuchs*) – skolotājs Nidā no 1923. gada. Analizējot pieejamās ziņas, pretrunīga personība. Pēc 1936. gadā par pretvalstisku darbību notiesāts uz 5 mēnešiem ieslodzījumā, jo ņirgājies

ziedotas latviešu grāmatas – L. Bērziņa „Latvju daiņu“ 3 sējumi, P. Šmita „Latviešu mitoloģija“, daži J. Graubiņa un E. Melngaiļa dziesmu izdevumi un nedaudzas daiļliteratūras grāmatas. Lai gan H. Fukss „latviski nemāk un arī nemācīsies“, viņš it kā esot skolēnus mācījis dziedāt dažas latviešu koŗa dziesmas no minētajām grāmatām. R. Malvess saticies ar šo skolotāju, kuŗš esot bijis visai ieinteresēts dziesmu saturā, un apsolījis skolēniem mācīt turpat R. Malvesa viņam pārtulkotās latviešu tautasdziesmas „Kas tie tādi, kas dziedāja“ un „Saulīt’ tecēj’ tecēdama“. ⁴¹⁶ H. Fuksa veiktais nozīmīgais novadpētniecības darbs liecina, ⁴¹⁷ ka skolotāja interese, neraugoties uz viņa ideoloģisko pārliecību, varētu būt patiesa.

Šatenurtas skolā tolaik bija 1 klase, mācību valoda – vācu, 1 skolotājs – evaņģēliski luteriskās ticības. No 1920. līdz 1928. gadam šeit strādāja skolotājs Vilhelms Rode ⁴¹⁸ no 1928. līdz 1934. gadam – Ādijs Buntiņš, no 1934. līdz 1941. gadam – Herberts Švarcs. ⁴¹⁹ Skolā mācījās 42 skolēni – 26 meiteņu un 16 zēnu un, no tiem 41 evaņģēliski luteriskās un 1 katoļu ticības). ⁴²⁰

Preiļu skolā 1937. gadā bija viena klase, mācību valoda – vācu, bija 1 skolotājs (evaņģēliskais luterietis), mācījās 43 skolēni (25 meitenes un 18 zēnu). ⁴²¹ Mazākā skola kursenieku apdzīvotajā teritorijā Kuršu kāpās bija Pērvelkā: tanī bija 1 klase, 1 skolotājs un 21 skolēns (13 meiteņu un 8 zēni, visi – evaņģēliskie luterieši), tomēr mācīja gan vācu, gan lietuviešu valodā. ⁴²² Līdz 1928. gadam skolotājs bija Villijs

par Lietuvas ģerboni un izdalījis skolēniem kartes, kuŗās Klaipēdas apgabals bija iezīmēts par Vācijas sastāvdaļu. Aktīvs Nidas muzeja veidotājs. (Strakauskaitē N. Kuršiņ nerija – Europos pašto kelias. – P. 59) Pēc Otrā pasaules kaŗa trimdā izdevis grāmatu ar Kuršu kāpu folkloru (1971). Rakstījis par kursenieku dzīvi Austrumprūsijas trimdas presē.

⁴¹⁶ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 58.–59. lpp. [13. lpp.]

⁴¹⁷ Fuchs H. Villa Charlotte in Nidden // Memeler Dampfboot. – 1965. – Nr. 3. – 5. Febr.; Fuchs H. Die Bewohner der Kurischen Nehrung im Spiegel ihre Sagen. – Oldenburg: Siebert, 1971. – 95 S.; Fuchs H. Geschichte des Badeortes Preil // Memeler Dampfboot. – 1972. – Nr. 6. – 20. Juni; Fuchs H. Geschichte Niddens in Jahreszahlen // Memeler Dampfboot. – 1974. – Nr. 8.– 20. Aug. u.c.

⁴¹⁸ V. Rodes personas lieta // LCVA, f. 645, ap. 1, b. 663

⁴¹⁹ Strakauskaitē N. Kuršiņ nerija – Europos pašto kelias. – P. 60

⁴²⁰ LCVA, f. 391, ap. 3, b. 2602, l. 153 (Klaipēdos Krašto pradžios mokyklų statistikos žinios 1937 m sausio mėn. 1 d. Juodkrantės mokykla)

⁴²¹ LCVA, f. 391, ap. 3, b. 2602, l. 146 (Klaipēdos Krašto pradžios mokyklų statistikos žinios 1937 m sausio mėn. 1 d. Preilos liaudies mokykla)

⁴²² LCVA, f. 391, ap. 3, b. 2602, l. 142 (Klaipēdos Krašto pradžios mokyklų statistikos žinios 1937 m sausio mėn. 1 d. Pervelkos pradžios mokykla)

Hāks, vēlāk – Martīns Ģelžinis⁴²³, vienu gadu (1932) – V. Šmits. Tas, ka tika mācīts arī lietuviešu valodā, varētu liecināt, ka šejienes kursenieki bērnībā neapguva vācu valodu tādā mērā (nemaz nerunājot par to, ka tā būtu viņu dzimtā valoda), lai varētu skolā mācīties vācu valodā. Arī lietuviešu valodas prestižs te nebija tik zems, tai bija saglabājies agrākā sociālā loma, pateicoties sakariem ar Aizmares lietuviešiem. Tā kā izglītības kursenieku valodā nebija, tad Pērvelkas kursenieki neatteicās no izglītības lietuviešu valodā. Tomēr A. Juška norāda, ka, pretēji arhīvā atrodamam pārskatam, pēc šās skolas kādreizējo skolēnu liecībām, 30. gadu vidū mācībās lietota tikai vācu valoda.⁴²⁴

Tomēr ir liecības, ka Klaipēdas apgabala vācieši nav bijuši noraidoši pret kursenieku kultūras un etnogrāfijas atbalstīšanu. Iespējams, ka tādējādi valdošās vācu aprindas kurseniekus gribējušas paturēt savā lokā. Sākot ar 1923. gadu, arī Latvijas pārstāvji saziņā ar Lietuvas pārvaldes iestādēm, sāka pastiprināti interesēties par iespējām veicināt kursenieku etnisko pašapziņu, zināmā mērā mazinot vācu kultūras ietekmi uz viņiem un tuvinot viņus latviešiem un lietuviešiem. Iespējams, ka vietējiem vācu intelektuāļiem bija līdzīgs plāns, parādot sevi par kursenieku kultūras labvēļiem un tādējādi likvidējot draudus, ka kursenieki varētu norobežoties no vāciešiem. Katrā ziņā, gan vācu, gan latviešu centieni nāca par labu kursenieku kultūras saglabāšanai un pašapziņas radīšanai.

1925. gada rudenī vietējā vācu inteliģence Nidā nodibināja Nidas Etnogrāfijas biedrību (*Trachtenverein Nidden*; vietumis tiek tulkota arī par Nidas Tautastērpu biedrību, liet. *Nidos tautinių drabužių bendrija*, tomēr autors par piemērotāku atzīst pirmo apzīmējumu, kuŗu lieto arī Miķelis Valters un Kārlis Dziļleja). Biedrība par saviem uzdevumiem noteica: gādāt par Kuršu kāpās saglabātajām paražām (*Sitten und Gebräuche*), valodu (sic! – K.K.) un tautas apģērbu (*Trachten* – varbūt plašāk, lietiskajiem priekšmetiem?) un kopt rakstniecību, dzeju un dziesmas.⁴²⁵ Uzdevumu

⁴²³ Martīns Ģelžinis (*Gelžinis*; 1907–1990) – kursenieku izcelsmes lietuviešu pedagogs, dzimis Bomeļsvītē, Klaipēdas apgabala sabiedriska darbinieks un publicists, PSRS okupācijas laikā – trimdā. Savos darbos noliedza kuršu autohtonu klātbūtni viduslaikos Lietuvas ziemeļrietumos un uzskatīja tos par ordeņa ievestiem kolonistiem autohtonu – lietuviešu – teritorijā.

⁴²⁴ Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. – P. 407–408

⁴²⁵ „Unter vielen anderen stellt sich der Verein zur Aufgabe, für die Erhaltung der überlieferten Sitten und Gebräuche, Sprache und Trachten auf der Kurischen Nehrung zu sorgen und Schrifttum, Dichtung und Lied zu pflegen.“

īstenošanai biedrība par saviem darbības veidiem noteica zinātniskus un literārus priekšlasījumus, tautastērpu svētkus (*Trachtenfeste*), tautiskas svinības (*volkstümliche Feiern*). Ir arī visai mūsdienīgi nodomi kursenieku kultūras mantojuma saglabāšanai: jāmodina interese par vietējo amatniecību – aušanu un adīšanu, pārvēršot to par vietējo ražošanu (*Heimindustrie*) un radot izstrādājumiem noietu. Nodomi bija visnotaļ dziļi pārdomāti – „jāsaglabā dzīva izpratne par visu kursisko formā un krāsā, jāapkaņo kičs, sēnalas un svešzemnieciskais“. (Vai vācu inteliģence bija nobažījies par iespējamu lietuviešu kultūras iespiešanos Kuršu kāpās?) Interesentus lūgts rakstīt uz Nidas tautastērpu biedrību pazīstamajam vietējam gleznotājam Ernstam Molenhaueram Nidā, rektoram Henkelim Silkrogā vai Paulam Āderjānam Prūsijā, Karalaučos, Luīzes alejā (*Luisenallee*) 18.⁴²⁶ Tas liecina, ka Nidas Etnogrāfijas biedrība tika veidota ar plašu atbalstu gan Klaipēdas apgabalā, gan Vācijā, Austrumprūsijā. 1928. gada 21. augustā Nidā tika svinīgi likts Kuršu kāpu muzeja pamatakmens.⁴²⁷ Interesanti, ka vairākus gadus vēlāk, 1931. gada vasarā, Kuršu kāpu ciemus Lietuvā apmeklēja Latvijas konsuls Karalaučos Miķelis Valters un pēc tam vēstulē Latvijas izglītības ministram Atim Ķeniņam atzina kursenieku intereses pieaugumu par savu kultūru, rakstot: „Ka kuršu starpā, viņu pašu vidū, jau radušies garīgi interesenti, kas vēlas strādāt šai virzienā, liecina kuršu muzeja nodibināšanās Nidā, priekš kura jau savākti bagāti materiāli, uzcelta skaista ēka un kuras vadītāji ir kursiete ar tās vīru“.⁴²⁸ Arī latviešu tūristu ceļojumu aprakstos pieminēts Nidas muzejs:⁴²⁹ „Kapsētas sānos redzama jaunuzcelta ēka kuršu muzejam – „Kurischen Museum“ – lepni liecina izkārtne. Ēku iekārto vācu etnogrāfiska biedrība ar Moldenhauru⁴³⁰ priekšgalā. Ēka savdabīga, glīta un atbilst kuršu māju paraugiem.“ K. Dziļleja pēc Nidas apmeklējuma 1933. gada vasarā gan raksta visai skarbi: „Blakus kapsētai uzcelta kāda ēka, kurā nemākulīgi atdarināta seno kuršu arhitektūra. Tur jau

⁴²⁶ LVVA, 2574. f., 3. apr., 370. l., 259. lp. (nedatēts laikraksta „*Memeler Dampfboot*“ izgriezums 1925. gada rudenī)

⁴²⁷ Fuchs H. *Geschichte Niddens in Jahreszahlen // Memeler Dampfboot*. – 1974. – Nr. 8. – 20. Aug.

⁴²⁸ Latvijas konsula Karalaučos M. Valtera vēstule Latvijas izglītības ministram A. Ķeniņam 1932. gada 18. jūnijā // LVVA, 1632. f., 2. apr., 1074. l. (Sarakste ar ārvalstu sūtņiem par kulturālo sakaru paplašināšanu), 26. lp.

⁴²⁹ Dickalis A. Ciemā pie kuršiem // *Jaunais Zemgalietis*. – 1932. – Nr. 159. – 20. jūl. (Turpmāk – Dickalis A. Ciemā pie kuršiem (III))

⁴³⁰ Šai Ernsta Molenhauera vārda rakstībai ir neapšaubāmi kurseniska izskaņa, acīmredzot autors to ir dzirdējis no pašiem kurseniekiem.

otro gadu kārtojot kuršu muzeju, bet vēl nekas nav iekārtots. Kārtotājs būšot kāds Karalauču profesors (acīmredzot domāts P. Āderjāns – K.K.).⁴³¹

3.3. Latvijas sakari ar Lietuvas kurseniekiem starpkaru periodā. Kursenieku faktors Latvijas un Lietuvas attiecībās

3.3.1. Latvijas valsts interese par kurseniekiem demokrātiskās iekārtas laikā (1923–1934).

Latvijas Republika jau 20. gadu sākumā pastāvīgi sekoja notikumiem Klaipēdas apgabalā; tā atbalstīja apgabala ideju apgabalu pievienot Lietuvai. Latvijas pārstāvji izteicās, ka Kuršu kāpās mītot „latvieši“ un arī Klaipēda esot „latviešu pilsēta“, kas esot Latvijas valsts interešu lokā. Tomēr praktiski Latvija deklarēja, ka ir par šo latviešu tiesību nodrošināšanu, bet ne noteikti par apgabala pievienošanu Latvijai. Domājams, ka Latvijas valstsvīri apzinājās, ka latviski runājošie iedzīvotāji ir tikai maza daļa no visiem Klaipēdas apgabala iedzīvotājiem un apgabala iekļaušana Latvijā radītu ārkārtīgas problēmas; tomēr viņi domāja, ka teritorijas pievienošana baltu kaimiņvalstij Lietuvai uzlabos apgabala „latviešu“ resp. kursenieku stāvokli. Latvijas un Lietuvas robežu sarunu laikā 1920. gadā Latvijas delegācija paziņoja, ka tai neesot nekādu teritoriālu pretenziju uz Klaipēdu.

Pēc robežu nospraūšanas 1921. gadā Lietuvas teritorijas ziemeļdaļā palika daudz latviešu tautības iedzīvotāju, kuŗi lielākoties tur bija ieceļojuši cara Krievijas laikos. daļa no viņiem pieņēma Latvijas pilsonību. Viņi saglabāja savas agrāk dibinātās, bet galvenokārt dibināja jaunas biedrības un – iespēja, kas pavērās tautu pašnoteikšanās un mazākumtautību tiesību garā tikai pēc demokrātisku valstu nodibināšanas – dibināja skolas, kur mācīja arī latviešu valodu. Viņu stāvokli nostiprināja attiecīgas Latvijas un Lietuvas vienošanās.⁴³² Klaipēdas apgabalā iedzīvotāju, kuŗi sevi uzskatījuši par latviešiem, gandrīz nebija. Kuršu kāpu pamatiedzīvotāji sevi neuzskatīja par latviešiem, un tikai atsevišķos gadījumos sāka apjaust, ka tiem ar latviešiem ir kaut kas kopīgs.

⁴³¹ Dziļleja K. Kuršu kāpās // Sociāldemokrāts. – 1933. – Nr. 153. – 12. jūl.

⁴³² Sīkāk par to skat.: Jēkabsons Ē. Latviešu minoritāte Lietuvas Republikā (1918–1940) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2003. – Nr. 4. – Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2003. – Nr. 4. – 113.–119. lpp.

Latvijas diplomātiskā pārstāvniecība (no 1923. gada aprīļa – sūtniecība) Lietuvā Kauņā darbojās no 1919. gada novembra. Sūtniecībai Kauņā bija pakļauti vēl divi Latvijas konsulārie pārstāvji – 1920. gada decembrī tika atvērts konsulāts Šauļos, kas turpmāk izvērsa plašu darbību. Savukārt jau 1920. gada maijā toreiz no Vācijas atdalītajā, Tautu Savienības pārvaldītajā Klaipēdā, kas vēl nebija Lietuvas sastāvdaļa, darbu bija sācis pirmais Latvijas Republikas konsulārais aģents Alfreds Mise (Misse). Latvijas Republikas pirmais konsulārais aģents Klaipēdā Alfreds Mise bija biedrības „Latvju-lietuvju vienība“ biedrs,⁴³³ un viņam bija nopelni Latvijas valsts iestāžu sakaru uzņemšanā ar kurseniekiem.

1923. gada janvārī un februārī Klaipēdas krīzes laikā Latvijas prese dzīvi sekoja šiem notikumiem. Atkal tika uzsvērts, ka arī Latvijai ir intereses Klaipēdas apgabalā, turklāt daudz vairāk pamatotas nekā Polijai un, neapšaubāmi, Padomju Savienībai, jo „daudz zinātās pilsētas apkaimē dzīvo diezgan daudz latviešu un uz Kūru kāpām [...] to skaits sniedzas tuvu pie 2000.“⁴³⁴ Klaipēdas krīzes laikā Latvijas sabiedriskā doma bija Lietuvas pusē, jo tādējādi tika saskatīta iespēja vājināt neseno pretinieku – Vāciju. Tomēr Latvijas presē tika uzsvērts, ka Klaipēdai Lietuvā jābūt autonomai un izteikta neapmierinātība, ar kādiem līdzekļiem Lietuvas Republika centās sasniegt savus mērķus.⁴³⁵ 1923. gada martā Latvijas konsulārais aģents Klaipēdā A. Mise tika paaugstināts par vicekonsulu. Tas netieši parādīja Latvijas atbalstu Lietuvas akcijai.

Pēc tam, kad Sabiedrotie bija atzinuši Klaipēdas apgabala piederību Lietuvai, 1924. gada augustā vicekonsulātu pārveidoja par konsulātu. 1924. gada augustā A. Misi amatā nomainīja jauns konsuls – Pēteris Kalcenavs, kas bija konsula amatā tikai īsu brīdi – līdz oktobrim. Pēc tam dažus mēnešus konsula vieta bija vakanta, bet no 1925. gada janvāra līdz 1926. gada decembrim Latvijas konsuls Klaipēdā bija kādreizējais ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājs Kārlis Freimanis. Pēc viņa līdz 1933. gada martam konsuls bija Jānis Riekstiņš, savukārt no 1933. gada marta līdz 1934. gada oktobrim (septembrim) – jau minētais P. Kalcenavs.⁴³⁶ 1934. gada 1. oktobrī konsulātu Klaipēdā pārveidoja par ģenerālkonsulātu (acīmredzot te bija nozīme

⁴³³ Latvijas ārlietu dienesta darbinieki. 1918–1991. Biogrāfiska vārdnīca / Sast. Ē. Jēkabsons, V. Ščerbinskis.– Rīga: Zinātne, 2003. – 210. lpp.

⁴³⁴ A. G. Klaipēdas apgabals un Latvija // Latvijas Kareivis. – 1923. – 4. febr.

⁴³⁵ Civis. Notikumi Klaipēdā // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 12. janv.

⁴³⁶ Latvijas ārlietu dienesta darbinieki. – 383. lpp.

Latvijas un Lietuvas tuvināšanās procesam un Baltijas Antantes nodibināšanai), ko vadīja ģenerālkonsuls Jānis Seskis – izcils Latvijas ārlietu darbinieks, kurš bija piedalījies jau valsts dibināšanā.

1923. gadā sakarā ar Klaipēdas apgabala pievienošanu Lietuvai Latvijā, gan valdības aprindās, gan plašākā sabiedrībā un zinātnieku vidū, vērojams straujš intereses pieaugums par Kuršu kāpām. Jāuzsver, ka tieši Lietuvai pievienotajā Kuršu kāpu daļā iedzīvotāji runāja latviešu valodas izloksnēs jeb kursenieku valodā, tādēļ likumsakarīga ir latviešu interese tieši par Lietuvas daļas kurseniekiem – Vācijas daļā šai laikā kursenieku valodā runāja vien atsevišķas, no Klaipēdas apriņķa daļas izejojušas personas. Sagaidīja, ka pievienošana Lietuvai vairo kursenieku tautisko apziņu, atrašanās Latvijai draudzīgajā, valodas ziņā radnieciskajā kaimiņvalstī nāks par labu kursenieku etniskās kopienas attīstībai.

1923. gada 11. oktobrī Latvijas Ārlietu ministrijas Politiski ekonomiskā departamenta Baltijas valstu nodaļas vadītājs Antons Balodis lūdza vicekonsulu Klaipēdā Alfredu Misi sniegt ziņas par kursenieku skaitu un stāvokli, kas ļautu noteikt iespējamus atbalsta veidus no Latvijas puses.⁴³⁷ Atbildot uz šo pieprasījumu, vicekonsuls A. Mise 9. novembrī sniedza ministrijai plašu informāciju par kursenieku stāvokli, kā arī par saviem centieniem panākt latviešu mācītāja iecelšanu Kuršu kāpās, ieteica ziedojumu vākšanu Latvijā un latviešu preses un literatūras piesūtīšanu kurseniekiem.⁴³⁸ A. Mise uzsvēra, ka latviešu mācītāja iecelšanu atbalsta Klaipēdas apgabala virskomisārs E. Simonaitis. Viņš rakstīja, ka kursenieku Nidā esot ap 1300; ka mācītājs Edgars Bergs mēģinājis saņemt atļauju dievkalpojuma vadīšanai latviešu valodā Kuršu kāpās, bet vietējais vācu superintendents (F. Gregors) to atteicis, pamatojoties uz it kā Nidas draudzes padomes – četru kursenieku – lēmumu, jo kursenieki nesapratīšot.⁴³⁹ Kamēr būšot radusies iespēja aizbraukt uz Nidu (pavasārī) un noskaidrot stāvokli uz vietas, vicekonsuls ierosināja vākt ziedojumus trūcīgo

⁴³⁷ LVVA, 2574. f., 3. apr., 280. l., 2. lp. (Latvijas Ārlietu ministrijas Politiski ekonomiskā departamenta Baltijas valstu nodaļas vadītāja A. Baloža lūgums Latvijas vicekonsulam Klaipēdā A. Misem 1923. gada 11. oktobrī)

⁴³⁸ Jēkabsons Ē. Latviešu nacionālā minoritāte Lietuvas Republikā 1918.–1940. g. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2003. – Nr. 4. – 113. lpp.

⁴³⁹ Sk. arī darba 3.2. apakšnodaļu.

kursenieku atbalstīšanai.⁴⁴⁰ Saņēmusi šo rakstu, Baltijas valstu nodaļa tā norakstu piesūtīja Iekšlietu ministrijas (IeM) Garīgo lietu pārvaldei,⁴⁴¹ kā arī Izglītības ministrijai (IM), lūdzot iepazīstināt ar vicekonsula ziņojuma saturu ieinteresētās izglītības un kultūras veicināšanas biedrības.⁴⁴² Par zināmu interesi liecina tas, ka arī IM 30. novembrī norakstu no saņemtā vicekonsula 9. novembra ziņojuma noraksta nosūtīja IeM Garīgo lietu departamentam.⁴⁴³

Interesanti, ka par mācītāju kurseniekiem 20. gados vēlējies kļūt arī latviešu mācītājs un rakstnieks Andrievs Niedra, kas 1924. gadā tika izraidīts no Latvijas un bija apmeties Austrumprūsijā. 1928. gadā viņu Mužakenas ciemā Neidenburgas apriņķī Mazūrījā apmeklēja „Jaunāko Ziņu” korespondents Kauņā Justs Paļeckis. Viņam A. Niedra atklājis, ka bijis nodomājis pārcelties uz Lietuvu un darboties Nidā, kur viņš varētu sarunāties ar „kuršiem, kuņu valoda tuva latviešu valodai, bet Lietuvas valdība tam neesot piekritusi.” Tādēļ A. Niedra nolēmis iegūt Vācijas pavalstniecību.⁴⁴⁴ Lai arī nav zināmi atteikuma motīvi, var izteikt minējumus, ka, iespējams, jau nostiprinājusies Lietuvas valdība bažījies, ka vāciešiem labvēlīgi noskaņota latviešu mācītāja darbība varētu izraisīt Lietuvai kādus papildus sarežģījumus.

1923. gada 15. novembrī ĀM Baltijas valstu nodaļa piesūtīja vicekonsulam Klaipēdā izrakstu no Liepājā iznākošās avīzes „Dienas Lapa” 11. novembra numura raksta „Vēsturiskas ciltis kuršu zemē”.⁴⁴⁵ No konsula atbildes 1924. gada 13. janvārī ĀM Politiski ekonomiskajam departamentam redzams, ka A. Mise ir centies kaut ko darīt lietas labā – apstaigājis Klaipēdas priekšpilsētu Bomelsviti un ievācis ziņas par tur dzīvojošiem kurseniekiem.⁴⁴⁶ A. Mise atkārtoti aizrādīja, ka izbraukšot uz Nidu pavasarī, pēc satiksmes atjaunošanas.⁴⁴⁷ Arī 1924. gada 13. janvāra raksta norakstu

⁴⁴⁰ Latvijas vicekonsula Klaipēda A. Mises atbilde Latvijas Ārlietu ministrijas Politiski ekonomiskajam departamentam 1923. gada 9. novembrī // LVVA, 2574. f., 3. apr., 280. l., 4. lp.

⁴⁴¹ Turpat, 6. lp.; 1370. f., 1. apr., 433. l. (Sarakste ar Latvijas vicekonsulātu Klaipēdā par Nidas ciema kuršiem Lietuvā), 3.–5. lp.

⁴⁴² LVVA, 2574. f., 3. apr., 280. l., 7. lp. (Izglītības ministrijai)

⁴⁴³ LVVA, 1370. f., 1. apr., 433. l., 1.–2. lp.

⁴⁴⁴ Paļeckis J. Divās pasaulēs. Atmiņas. – Rīga: Avots, 1983. – 151.–152. lpp.

⁴⁴⁵ Izraksts no „Dienas Lapas” pielikuma № 61 no š.g. 11. novembra artiķeļa „Vēsturiskas ciltis kuršu zemē” // LVVA, 2574. f., 3. apr., 280. l., 3. lp.

⁴⁴⁶ Par A. Mises novērojumiem sk. darba 3.1. apakšnodaļā.

⁴⁴⁷ Latvijas vicekonsula Klaipēdā A. Mises atbilde Latvijas Ārlietu ministrijas Politiski ekonomiskajam departamentam 1924. gada 13. janvārī // LVVA, 2574. f., 3. apr., 280. l., 8. op lp.

Baltijas valstu nodaļas vadītājs 7. februārī nosūtīja Izglītības ministrijai un lūdza iepazīstināt ar to „ieinteresētās izglītības biedrības un nacionālās organizācijas“.⁴⁴⁸

Nav zināms, vai konsuls pavasarī vai vasarā patiešām devies braucienā uz Nidu, konsula sarakstē par to nav atrodamas liecības, taču 1924. gada 19. jūlijā Latvijas Ārlietu ministrija saņēma 14. jūlijā Kuršu kāpu (Šatenurtas) zvejnieka Friča Rēzas vācu valodā rakstītu vēstuli.⁴⁴⁹ Tai nobeigums rakstīts kursenieku valodā: „*Es luktum kad dotum greite Zinne.*“ [Es lūgtu, lai dotu drīzu ziņu.] Arī vēstules saturā ir daži vārdi kursenieku valodā, to vidū – *zwejis* (zvejnieks).⁴⁵⁰ Tikai 20. novembrī Baltijas valstu nodaļas vadītājs F. Rēzas vēstules norakstu pārsūtīja Izglītības ministrijai, kuŗa 1925. gada 10. janvārī Ārlietu ministrijai atbildēja, ka lūgusi laikrakstu redakcijas piesūtīt konsulātam avīžu brīveksempļārus, kā arī apņēmusies piešķirt kurseniekam dažus „Izglītības Ministrijas Mēnešraksta“ numurus un lūgt Kultūras fonda domi ierīkot bibliotēku nogādāšanai Kuršu kāpās, tomēr piezīmējot, ka ministrijai neesot līdzekļu, lai atbalstītu kursenieku ekskursiju uz Latviju.⁴⁵¹ 1925. gada 22. janvārī Baltijas valstu nodaļa lūdza konsulātam ievākt sīkākas ziņas par minēto F. Rēzu. 14. februārī konsula vietas izpildītājs Pēteris Rušens atbildēja, ka aicinājumam piesūtīt laikrakstus atsaucies tikai Liepājā iznākošais dienas laikraksts „Kurzemes Vārds“, šo avīzi kopā ar „Izglītības Ministrijas Mēnešrakstu“ viņš tad arī todien nodevis F. Rēzam. Sīkākas ziņas konsula pienākumu izpildītājs ziemas sezonā ievākt nevarot, taču šis zvejnieks „atstājot labāko iespaidu. Spēcīgais vīrs runā gluži labi saprotamu valodu, bet latviešu rakstos gan viņš nav tik stiprs“. Latvijas pārstāvis⁴⁵² uz kursenieka bažām par pārvācotāju centieniem atbildējis, kālab tad lai kuršiem tagad,

⁴⁴⁸ Turpat, 9. lp.

⁴⁴⁹ LVVA, 2574. f., 3. apr., 280. l., 10.–12. lp. (Šatenurtas zvejnieka F. Rēzas vēstule Latvijas Ārlietu ministrijai 1924. gada 14. jūlijā)

⁴⁵⁰ Uz aplokšnes ir adrese: „*An die Lättiländische Regierung / Riga*“ („Latvijas valdībai Rīgā“), īpašā Klaipēdas apgabala pastmarka 180 marku vērtībā un pasta zīmogs lietuviešu valodā: „JUODKRANTE“.

⁴⁵¹ LVVA, 2574. f., 3. apr., 280. l., 13.–14. lp. (Latvijas ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītāja K. Freimaņa raksts Nr. B.401 Izglītības ministrijai 1924. gada 20. novembrī, Izglītības ministrijas atbilde Ārlietu ministrijai 1925. gada 10. janvārī)

⁴⁵² Ē. Jēkabsons (Latviešu nacionālā minoritāte Lietuvas Republikā 1918.–1940. g. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2003. – Nr. 4. – 114. lpp.) neprecīzi norāda, ka Latvijas konsuls šajā laikā bijis A. Mise, taču patiesībā no 1925. gada janvāra konsula amatu ieņēma bijušais Baltijas valstu nodaļas vadītājs K. Freimanis.

brāļu tautas valstī, draudētu pārvācošanās?⁴⁵³ Tas liecina par kursenieku valodas stāvokļa un vācu politikas un ietekmes neizpratni Klaipēdas apgabalā.

20. gadu otrajā pusē Latvijas interese par kurseniekiem sevišķi neizpaudās. Latvijas un Lietuvas attiecībās šai laikā valdīja stagnācija, īpaši autoritārā ministru prezidenta A. Voldemara valdības laikā (no 1926. gada decembra līdz 1929. gada septembrim). Šajā laikā visai lēni virzījās sarunas par dažādiem valstu savstarpējo attiecību jautājumiem. Latvijas attiecības ar Lietuvu uzlabojās 30. gadu sākumā. 1931. gada janvārī Latviju apmeklēja Lietuvas ministru prezidents J. Tūbelis, vizītes laikā abas valstis parakstīja deviņas dažādas konvencijas un līgumus. Pēc sasāpējušo jautājumu nokārtošanas Latvijas diplomāti varēja pievērsties arī kurseniekiem.

1931. gada jūlijā, pēc esošām ziņām, beidzot Kuršu kāpu zvejniekiem apmeklēja Latvijas diplomātiskais pārstāvis – sūtnis Kauņā Roberts Liepiņš, izcils diplomāts, kuŗš savu darbu veica ar lielu rūpību un lietpratību. Caurcaurēm lietišķa ir viņa 23. jūlija vēstule izglītības ministram Edmundam Ziemeļim par Kuršu kāpu apmeklējumu, kas norakstā piesūtīta ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājam J. Filholdam.⁴⁵⁴ Kursenieku apdzīvoto Kuršu kāpu apmeklēšanai sūtnis rezervējis vienu dienu, viņš uzsver, ka „ar Klaipēdas atdalīšanu no Vācijas un pievienošanu Lietuvai minētā pussala [Kuršu kāpas] un līdz ar to kuršu tauta sadalīta starp abām valstīm; Vācijas-Lietuvas robeža to pārgriež gandrīz vidū pušu“. R. Liepiņš kritiski raksta, ka „par mums radnieciskās kuršu tautas atliekām līdz šim esam gaužām maz interesējušies“, „izņemot viena otra zinātnieka interesi, vienu vai otru valodniecisku pētījumu (acīmredzot domāts J. Plāķis un J. Endzelīns – K. K.), mēs tālāk neesam gājuši. Tanī pašā laikā turpinās kuršu pārtautošana. Tiem nav ne skolu, ne drukāta vārda. Nav arī inteliģences, kas taīs uzturētu tautisku garu, nedz biedrību. Katra ģimene dzīvo par sevi. Ģimene ir vienīgā vieta, kur kuršu valoda pāriet no paaudzes uz paaudzi. Ārpus tās kursis jau spiests lietot vai nu vācu, vai arī lietuvju (tagadējā

⁴⁵³ LVVA, 2574. f., 3. apr., 280. l., 15.–16. lp. (Latvijas ĀM Baltijas valstu nodaļas raksts Nr. 401 Latvijas konsulatam Klaipēdā 1925. gada 22. janvārī; Latvijas konsula Klaipēdā vietas izpildītāja P. Rušena atbilde ĀM Baltijas valstu nodaļai 1925. gada 14. februārī)

⁴⁵⁴ LVVA, 2574. f., 3. apr., 803. l. (Sūtņa Kauņā ziņojumi par sabiedriski politisko kustību valstī valdības un katoļu baznīcas attiecībām, ārpolitiku (Klaipēdas jautājums u.c.), attiecībām ar Latviju), 134.–137. lp. (Latvijas sūtņa Kauņā R. Liepiņa raksts Nr. 74/sl. ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājam J. Filholdam 1931. gada 23. jūlijā; R. Liepiņa raksts Nr. 72/sl. Latvijas izglītības ministram E. Ziemeļim 1931. gada 22. jūlijā. Noraksts J. Filholdam)

Lietuvas daļā [D] valodas. Tādēļ tagad ir pēdējais laiks mūsu ciltsbrāļiem nākt palīgā. Tas būtu darāms vairākos virzienos.“

Lielāko daļu vēstules aizņem nevis kursenieku situācijas apraksts, kas Latvijā jau vairāk vai mazāk bija zināms, bet „minimālā programma“ – ieteikumi, kā varētu veicināt kursenieku tautisko apziņu. R. Liepiņš iesaka nodibināt un uzturēt ciešākus sakarus ar kurseniekiem, nekā līdz šim. Būtu jā rūpējas par laikrakstu un grāmatu piesūtīšanu viņiem, turklāt jā sūta tikai tie laikraksti un citi iespieddarbi, kuŗi iespiesti „vecajā ortogrāfijā“ – ar gotu burtiem, jo pie latīņu burtiem, nemaz jau nerunājot par jauno latviešu rakstību, kursenieki nav pieraduši un neprotot tos lasīt. Daži laikraksti un izdevēji jau bija sākuši sūtīt savus izdevumus, bet, tā kā tiem nav bijušas pieejamas kuršu adreses, tad tos sākuši piesūtīt konsulātam Klaipēdā. Tā kā arī konsulātam nav bijis piesūtītos iespieddarbus izdalīt, jo kursenieku ciemi atrodas desmitiem kilometru no Klaipēdas un ir, sevišķi ziemas laikā, grūti sasniedzami, tad „cildenais pasākums izjucis“. R. Liepiņš ieteic uz kursenieku ciemiem izbraukt „pāris studentiem“, apstaigāt kursenieku ciemus un uzņemt sakarus ar viņiem. Sūtnis piebilst, ka sakari ar kurseniekiem diplomātisku apsvērumu dēļ organizējami tieši no Rīgas, nevis ar konsulāta Klaipēdā līdzdalību.

R. Liepiņš ieteica lūkoties vēl tālāk un „jau tagad“ domāt par kursenieku inteligences radīšanu, bez kā „par viņu kulturelā līmeņa pacelšanu un tautas atlieku saglābšanu tautiskā ziņā grūti cerēt uz panākumiem“. Vairākiem kursenieku skolēniem pie kādas no Latvijas valsts pamatskolām un vēlāk skolotāju institūta jānodibina stipendijas, līdzīgi, kā to jau darījuši igauņi un somi ar lībiešiem Latvijā. – „Atgriezušies tēvzemē pēc skolas beigšanas, tie būs pirmie kultūrtrēģeri kuršu sētās.“ Kamēr nebūšot savu skolotāju, tikmēr par kuršu skolu un „tautas kulturelā“ līmeņa pacelšanu un tautiskās apziņas izkopšanu neesot ko domāt.

Visbeidzot, arī kursenieku valodas un pagātnes izpētīšanai būtu piegiežama lielāka vērība, nekā līdz šim. Lai arī „šīnīs dienās“ uz kursenieku zemi dodoties Latviešu fōkloras krātuves ekspedīcija profesora J. Endzelīna vadībā, ar vienu šādu braucienu esot vēl daudz par maz. Sevišķi „kuršu aizvēsture“ vēl ir pilnīgi neizpētīta. Spriežot pēc dažu vācu zinātnieku pētījumiem, Kuršu kāpas bijušas apdzīvotas jau priekš Kristus dzimšanas un toreizējiem kāpu iemītniekiem jau bijusi diezgan attīstīta

kultūra. Izrakumi šeit varētu dot daudz interesanta un palīdzēt noskaidrot „mūsu tautas senatnē nostaigātos ceļus“.

R. Liepiņš rakstīja, ka cerot uz ministra E. Ziemeļa piekrišanu šiem ierosinājumiem un uz ka ministrs spers soļus „aprādītās minimālās programmas, kas domāta galvenā kārtā pirmam sākumam, pakāpeniskai izvešanai dzīvē.“ Sūtnis piebilda, ka tas neprasītu daudz līdzekļu, bet „mūsu ciltsbrāļiem ar to daudz būtu līdzēts“. R. Liepiņš arī lūdza, lai informācija par viņa ierosinājumiem un Izglītības ministrijas turpmāko rīcību nenonāktu presē – „piedzīvojumi māca, ka ar tamlīdzīgu jautājumu klāstīšanu lietai vienīgi tiek kaitēts“.⁴⁵⁵ Kā redzēsīm no turpmākajiem notikumiem, jautājumā par dedzīgu preses iesaistīšanos sūtnim bija pilnīga taisnība.

Izglītības ministram E. Ziemeļim adresētās vēstules norakstu R. Liepiņš 23. jūlijā nosūtīja Baltijas valstu nodaļas vadītājam J. Filholdam, ar piebildi: „Sagaidu, ka arī ārlietu resors no savas puses ierosinājumu atbalstīs.“ Norakstam uz malas uzrakstīta piezīme: „Informēt Dr[?] Bīlmaņa kgu [Ārlietu ministrijas Preses nodaļas vadītāju – K. K.] [,] lai arī no savas puses atbalsta. Tikai izvairīties [? – K. K.] no preses! W.M. 25/7/31. Ar zīmuli: „Izdarīts AR(K?)“⁴⁵⁶ Šīs Ārlietu ministrijas ierēdņu piezīmes liecina, ka viņi bija patiesi ieinteresēti uzsākt kultūras sakarus ar kurseniekiem, tomēr, saprotot jautājuma jūtīgo raksturu iepretim augstu vērtētajam, draudzīgajam kaimiņam Lietuvai, uzskatīja, ka pāragra preses iesaistīšana nenāktu par labu jautājuma risināšanai.

1931. gada vasarā kurseniekus Kuršu kāpās Klaipēdas apgabalā apmeklēja Latvijas konsuls Karalaučos Miķelis Valters. Vēlāk, 1932. gada 18. jūnijā, viņš par to rakstīja jaunajam izglītības ministram Atim Ķeniņam. M. Valters darīja zināmu, ka viņam bijusi iespēja iepazīties ar kursenieku dzīvi Klaipēdas apgabalā un ka nevienu neinteresējot viņu „kultūras pacelšana“, no Latvijas tikai dažiem valodniekiem esot interese un Kuršu kāpās viesojies kāds neliels latviešu koris, kuŗš nodziedājis katrā ciemā dažas dziesmas; kursenieki par šo interesi esot ļoti priecīgi, sevišķi par koŗa apciemojumu. Literatūras „kuršiem“ neesot nemaz, un M. Valters mēģinājis vienam otram aizsūtīt latviešu laikrakstus. Tā kā konsuls no Latvijas Centrālās tūristu

⁴⁵⁵ LVVA, 2574. f., 3. apr., 803. l., 135.–137. lp. (R. Liepiņa raksts Nr. 72/sl. Latvijas izglītības ministram E. Ziemeļim 1931. gada 22. jūlijā. Noraksts J. Filholdam)

⁴⁵⁶ LVVA, 2574. f., 3. apr., 803. l., 134. lp. (Latvijas sūtņa Kauņā R. Liepiņa raksts Nr. 74/sl. ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājam J. Filholdam 1931. gada 23. jūlijā)

biedrības saņēmis paziņojumu, ka tā gatavojas rīkot izbraucienu uz Kuršu jomu, tad viņš „aprādījis“ biedrībai kursenieku dzīves apstākļus un norādījis, ka ka viņi ļoti priecātos, ja atbrauktu arī kāds koris. Būtu labi, ja ekskursanti atvestu kādas latviešu grāmatas, kuŗas izdalītu kursenieku ciemos. Tas, saprotams, jādarot ar apdomu, „lai nemodinātu greizas jūtas citās aprindās“. Kursenieki vairāk sliecoties uz vācu kultūru, bet lietuvieši stāvot it kā tālāk nost un nevarētu justies aizvainoti par latviešu interesi par kurseniekiem. M. Valters norādīja uz, viņaprāt, tomēr mostošos pašu kursenieku interesi par savu garīgo kultūru, ko apliecinot kuršu muzeja nodibināšanās Nidā, kuŗa vadītāji esot „kursiete ar tās vīru“. M. Valters lūdza A. Ķeniņu izkārtot Izglītības ministrijas atbalstu Centrālajai tūristu biedrībai minēto nodomu īstenošanā.⁴⁵⁷ Kā zināms, tieši 1932.–1933. gadā sākās ievērojams latviešu ceļotāju pieplūdums Kuršu kāpu ciemos, kas sīkāk aplūkots apakšpunktā par Latvijas sabiedrības interesi.

Pārskatā par Latvijas sūtniecības darbu Lietuvā un Latvijas–Lietuvas attiecībām 1931. gadā sūtnis R. Liepiņš varēja atzīmēt nevien septiņus savstarpējos valstu līgumus un vienošanās, bet arī 9. punktā „Senatnes pētīšana“ – Latvijas Universitātes vasarā sarīkoto folkloristikas ekspedīciju uz Kuršu kāpām minētajā gadā. Sūtnis rakstīja, ka ekspedīcija bijusi diezgan sasteigta, bijis paredzēts, ka to vadīs profesors J. Endzelīns pats, bet atbraukuši tikai studenti: „Kādā mērā tiem izdevies savu uzdevumu veikt, nav zināms.“ Te gan jānorāda, ka, iespējams, sūtnim trūcis pilnīgas informācijas, jo, spriežot pēc ekspedīcijas dalībnieku atmiņām,⁴⁵⁸ J. Endzelīns neapšaubāmi ekspedīcijā piedalījies. R. Liepiņš ieteica „kuršu atlieku pētīšanā“ neaprobežoties tikai ar folkloru, jo Kuršu kāpas sevī slēpjot „daudz pieminēkļu no sirmās senatnes un tādēļ būtu nepieciešams sistemātisks pētīšanas darbs“.⁴⁵⁹

1932. gada vasarā latviešu interese par kurseniekiem stipri pieauga, notika vairākas ekskursijas, bet septembrā beigās Rīgā pēc LSDSP aktīvista Bruno Kalniņa uzaicinājuma viesojās kursenieki – Nidas futbola komanda. Arī tas izraisīja lielu

⁴⁵⁷ LVVA, 1632. f., 2. apr., 1074. l. (Sarakste ar ārvalstu sūtņiem par kulturālo sakaru paplašināšanu), 25.–26. lpp. (Latvijas konsula Karalaučos M. Valtera vēstule Latvijas izglītības ministram A. Ķeniņam 1932. gada 18. jūnijā)

⁴⁵⁸ Miezone M. Atmiņas par profesoru J. Endzelīnu // Jānis Endzelīns atmiņās, pārdomās, vēstulēs. - Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 1999. – 144.–146. lpp.; Šlesere A. Lielam kokam – lieli zari // Turpat. – 241.–242. lpp.

⁴⁵⁹ Pārskats par Latvijas un Lietuvas sabiedriskiem sakariem un sūtniecības preses un propagandas darbību 1931. gadā. 1932. gada 10. aprīlis // LVVA, 2574. f., 3. apr., 859. l., 76. lpp.

interesi, plašas emocionālas un subjektīvas atsauksmes presē un tādēļ vairākus pārpratumus starp Latviju un Lietuvu. 1932. gada 5. novembrī sūtnis R. Liepiņš rakstīja ĀM Baltijas valstu nodaļai: „Jāpriecājas, ka radusies pie mums beidzot interese par kuršiem.“ Viņš kritizēja skaļo preses attieksmi, kas neko labu nedod kurseniekiem, tikai bojā attiecības ar Lietuvu. Sūtnis ieteica to pašu, ko 1931. gada jūlija vēstulē par savu braucienu uz Kuršu kāpām. Viņš kritizēja to, ka Latvija, aizbildinoties ar līdzekļu trūkumu, nav atsūtījusi kādu arheologu uz Dr. K. Engela izrakumiem Austrumprūsijā, Linkūnos (pie Tilzītes) 1930. gada rudenī, jo te paveŗoties „plašas iespējas kuršu izpētē“. Viņš iesaka Latvijai sekot Lietuvas piemēram, kas organizē Austrumprūsijas lietuviešiem bērnu vasaras skolas Lietuvā, kur viņi nostiprina savu valodu un tautisko apziņu.⁴⁶⁰

Plašā Latvijas sabiedrības interese par kurseniekiem (tā analizēta 3.3. apakšnodaļas 3.3.3. apakšpunktā) nepalika nepamanīta Lietuvas un Vācijas iestādēm. 1932. gada 15. novembrī Latvijas sūtnis R. Liepiņš nosūtīja ĀM Baltijas valstu nodaļai Karalauču laikraksta „*Königsberger Allgemeine Zeitung*“ rakstu, kurā izteikts satraukums par latviešu interesi par Kuršu kāpu ciemiem.⁴⁶¹ Zināmā mērā saspringta situācija iestājās pēc 1932. gada 12. decembra Kultūras fonda Lielās domes sēdes, kurā vadīja Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš, kurā izskanēja asi pārmetumi Lietuvas iestādēm par attieksmi pret kurseniekiem, ko savukārt atreferēja Rīgas prese. Lietuvas pārstāvji vērīgi sekoja Latvijas preses kampaņai kursenieku jautājumā. 1932. gada 14. decembrī Lietuvas sūtnis Broņus Dailide ziņoja Lietuvas ārlietu ministram par „Jaunākajās Ziņās“ pausto: vasarā Klaipēdas apgabalū apmeklējis „Latvijas sociāldemokrātu sporta vadītājs“ Bruno Kalniņš, Saeimas priekšsēdētāja dēls. Viņš apmeklējis kurseniekus un ielūdzis uz Rīgu viņu sportistus. Kurseniekus (neizprotama piezīme: „vairumā vācieši“ – „*dauguma vokietukai*“, kas nozīmē vāciešus pamazinājuma formā vai (un) ar nievājošu nokrāsu; zināms, ka kursenieku sportisti runāja skaidri saprotamā „latviešu valodā“) bija aizturējušas Lietuvas robežapsardzības iestādes, jo viņiem nav bijis iebraukšanas vīzu Latvijā. Pēc dažām stundām visiem atļauts turpināt ceļu. Viņu viesošanās laikā Rīgā latvieši sacēluši lielu

⁴⁶⁰ LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l., 33.–40. lp. (Latvijas sūtņa Kauņā R. Liepiņa raksts ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājam J. Filholdam 1932. gada 5. novembrī)

⁴⁶¹ LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l., 29.–29.op lp. (Bemerkungen zwischen Kurischer Nehrung, Tilsit und Riga // *Königsberger Allgemeine Zeitung*. – 1932. – 12. Nov.)

troksni par apspiešanu, kādu kursenieki piedzīvojuši no lietuviešiem un vāciešiem. Latvieši dāvinājuši kurseniekiem bibliotēku, kuŗa, pēc latviešu paustā, joprojām atrodies Lietuvas muitnīcā, jo lietuvieši pieprasot maksāt muitu. Nesen kursenieku jautājums ticis apspriests arī Latvijas Ministru kabinetā. 12. decembrī jautājums apspriests Kultūras fondā padomē (domāta Lielā dome), ko vadot Saeimas priekšsēdētājs P. Kalniņš un kuŗas biedrs ir izglītības ministrs (A. Ķeniņš). P. Kalniņš pieprasījis, lai izglītības ministrija piešķirtu Klaipēdas kursenieku jaunatnei dažas stipendijas mācībām Latvijas skolotāju institūtos, lai viņi iemācītos latviešu valodu un mācītu to kurseniekiem. Ticis teikts: „Ja mēs dodam līdzekļus lietuviešu skolām (Latvijā), tad kādēļ mums nevajadzētu uzturēt mūsu tuvāko brāļu – kursenieku – skolas[...]“ Izglītības ministrs A. Ķeniņš piekritis, norādot, ka ārlietu ministrija spers soļus pret lietuviešu apspiešanu un pieprasīs netraucētu grāmatu ielaīšanu un satiksmi ar kurseniekiem. (Sūtņa B. Dailides pasvītrojums.) Vēl ticis teikts: „Ja lietuvieši nepieķāpsies, tad pret viņiem būs jāspeŗ līdzīgi agresīvi soļi.“ Pēdējais teikums pēc tam bijis arī publicēts presē. Kultūras fonds piešķīris 1000 latu kultūras sakaru atbalstīšanai ar kurseniekiem.⁴⁶² Uz šā ziņojuma ar roku 17. decembrī uzrakstīta Lietuvas ārlietu ministra Dova Zauņus (*Zaunius*) rezolūcija: „Kā reagēja Dailides kgs?“⁴⁶³

1932. gada 14. decembrī Rīgas pilsētas valdes Nekustamu īpašumu nodaļa lūdza ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājam J. Filholdam nosūtīt Nīdas sporta biedrībai „Rīgas pilsētas monogrāfiju“⁴⁶⁴ Acīmredzot runa ir par Rīgas pilsētas valdes izdoto monumentālo rakstu krājumu „Rīga kā Latvijas galvas pilsēta“.⁴⁶⁵ J. Filholds šo iespeddarbu pārsūtīja Latvijas sūtniecībai Lietuvā.⁴⁶⁶

15. decembrī R. Liepiņš pēc skaidrības gūšanas aizturēto kurseniekiem dāvināto grāmatu lietā rakstīja J. Filholdam, ka nevarot būt runas par Lietuvas iestāžu „represīvu attieksmi“ (kā tas izskanējis presē), bet vienīgi par birokrātisku procedūru

⁴⁶² LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1418, l. 13–14 (Lietuvas sūtņa B. Dailides ziņojums Lietuvas ārlietu ministram D. Zauņum 1932. gada 14. decembrī)

⁴⁶³ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1418, l. 13

⁴⁶⁴ LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l., 23. lp.

⁴⁶⁵ Rīga kā Latvijas galvas pilsēta: rakstu krājums Latvijas republikas 10 gadu pastāvēšanas atcerei / T. Līventāla un V. Sadovska red. – Rīga: Rīgas pilsētas valde, 1932. – 842 lpp.

⁴⁶⁶ LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l., 22. lp.

ievērošanu un ceļošanas kārtības nezināšanu no pašu kursenieku puses, kālab pirmais kursenieku brauciens uz Rīgu pārvērties par „argonautu braucienu“.⁴⁶⁷

Pārskatā par sūtniecības darbu 1932. gadā Latvijas sūtņis Lietuvā R. Liepiņš rakstīja, ka, neraugoties uz pozitīvām tendencēm, aizvadītajā gadā Latvijas un Lietuvas attiecībās bijuši trīs „piedauzības akmeņi“ – abu valstu atšķirīgās attiecības ar Poliju, kursenieki un minoritāšu skolu konvencijas īstenošana: „Attiecībām par labu nenāca arī bez vajadzības saceltā Rīgas preses kampaņa un Latvijas oficiālu personu publiska uzstāšanās kuršu jautājumā. (Pasvītrojumi – dokumentā. – K.K.) To te kvalificēja kā atklātu iejaukšanos Lietuvas iekšējās lietās.“⁴⁶⁸

1933. gada 7. janvārī uz sūtņa B. Dailides 14. decembra ziņojumu ārlietu ministram D. Zauņum atbildēja Lietuvas ārlietu ministrijas politikas departamenta direktors (vēlākais ārlietu ministrs) Stasis Lozoraitis. Viņš lūdza sūtņi mutiski vērsties pie Latvijas ārlietu ministra K. Zariņa, vislabāk darot to kādā izdevīgā gadījumā, paziņojot viņam, ka sūtņa ziņojumā citētie A. Ķeniņa vārdi par nepieciešamiem agresīviem Latvijas soļiem pret Lietuvas īstenoto kursenieku apspiešanu esot „lielā kontrastā ar Lietuvas valdības vēlēšanos un centieniem izvairīties no visa, kas varētu nevēlami ietekmēt abu tautu labām kaimiņattiecībām nepieciešamo atmosfēru. Šis Latvijas valdības locekļa paziņojums par šķietamo lietuviešu apspiešanu un agresīviem soļiem esot vēl mazāk saprotams, jo objektīva fakti konstatēšana un izvērtēšana nedodot absolūti nekādu pamatu tādām paziņojumiem“. Par eventuālo Latvijas ārlietu ministra atbildi S. Lozoraitis lūdza viņam paziņot un līdzīgā veidā informēt politikas departamentu par tālāku minētā „kursenieku jautājuma“ (šāds apzīmējums lietots dokumentā) atbalsi.⁴⁶⁹

Lietuvas sūtniecība Rīgā nosūtīja Lietuvas Ārlietu ministrijai izgriezumus no Latvijas laikraksta „Brīvā Zeme“ 1933. gada 18. janvāra numura, kur laikraksta redakcija aicina lasītājus interesēties un sniegt palīdzīgu roku kurseniekiem un izsludina A. Karašas romāna „Karogs aicina“ atsauksmju konkursu, kā arī iespiests A.

⁴⁶⁷ LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l., 17.–19. lp. (Latvijas sūtņa Kauņā R. Liepiņa raksts ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājam J. Filholdam 1932. gada 15. decembrī)

⁴⁶⁸ LVVA, 2574. f., 3. apr., 1035. l. (Latvijas pārstāvniecību darbības pārskati par 1932. gadu), 48. lp.

⁴⁶⁹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1418, l. 12 (Lietuvas ĀM Politikas departamenta direktora S. Lozoraiša raksts Lietuvas sūtņim Rīgā B. Dailidem 1933. gada 7. janvārī)

Grīna raksts „Aizlūzis latvju tautas zars“.⁴⁷⁰ Šie laikraksti ar lietuviešu pasvītrojumiem atrodami Lietuvas Centrālajā valsts arhīvā. Dokumentu vidū atrodams latviešu teksta kopsavilkums lietuviešu valodā un piebilde: „Šķiet, ka latvieši mēģina rūpēties par kuršu pārlatviskošanu.“ Stūrī ar roku uzrakstīta rezolūcija: „Pavaicāt Dailides kgam par demarša [? – grūti salasāms. Runa ir par S. Lozoraīša sūtnim uzdoto sarunu ar Latvijas ārlietu ministru] rezultātiem.“⁴⁷¹

Sūtņa B. Dailides saruna ar K. Zariņu acīmredzot notikusi, bet 1933. gada 8. februārī S. Lozoraitis steidzami pieprasīja sūtni precizēt, kad notikusi saruna kursenieku lietā (*kuršiu dalyku*) un kāds bijis sarunas saturs. Šīs precīzās ziņas esot nepieciešamas, jo, pirmkārt, ārlietu ministrija vēloties paziņot Lietuvas presē par sūtņa demaršu, otrkārt, turpinoties kursenieku akcijai, Lietuvas sabiedrība tai sekojot ar neapmierinātību, un iespējams, ka vēl nāksoties Rīgā spert kādus diplomātiskus soļus.⁴⁷²

Uz S. Lozoraīša pieprasījumu sūtnis B. Dailide 10. februārī atbildēja, ka sarunu par kurseniekiem ar Latvijas ārlietu ministru viņš uzsācis pusdienās pie Valsts prezidenta A. Kvieša. Sarunā piedalījies arī Saeimas priekšsēdētājs P. Kalniņš. Ārlietu ministrs iespraudis sarunā pa vienam otram vārdam, bet nedz savu viedokli, nedz kādu savu vēlēšanos (tā tekstā) neesot izteicis. Šķitis, ka viņš par šo jautājumu dzird pirmo reizi un par to nav iepriekš interesējies. Ārlietu ministra K. Zariņam esot tāds raksturs, tāds viņa stāvoklis un vietas attiecības, ka viņš tikai tad šinī lietā kaut ko atbildēšot un apsolīšot darīt, ja būs izvirzīta konkrēta prasība. Sūtņa ziņojumā minētie Saeimas priekšsēdētāja P. Kalniņa un izglītības ministra A. Ķeniņa paziņojumi esot izteikti „slepenā apspriedē“. Te gan jāpiebilst, ka Kultūras fondas Lielās domes sēdi diez vai var uzskatīt par „slepenu“. Tālāk B. Dailide ziņo, ka rudenī aizsākušos kursenieku „tautības“ jautājumu līdz pat šim laikam iztirzā profesors E. Plāķis un profesors J. Endzelīns un pašlaik veselā rindā „Latvijas Kareivja“ numuru tiek publicēts vēstures (te sūtnis kļūdījies – patiesībā filoloģijas, literatūras vēstures) docenta L. Bērziņa zinātnisks raksts kursenieku jautājumos, kuŗu pēc tā nobeiguma

⁴⁷⁰ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1418, l. 17

⁴⁷¹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1418, l. 15 (Laikraksta „Brīvā Zeme“ publikācijas kopsavilkums lietuviešu valodā)

⁴⁷² LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1418, l. 11 (Lietuvas ĀM Politikas departamenta direktora S. Lozoraīša raksts Lietuvas sūtnim Rīgā B. Dailidem 1933. gada 8. februārī)

sūtnis apsoliņās piesūtīt.⁴⁷³ To viņš arī izdarīja. Uz šā ziņojuma ar roku uzrakstīta ārlietu ministra D. Zauņus rezolūcija: „Lūdzu ziņot man par šo lietu, kad Dailides kgs iesniegs atsaukšanas rakstu. Tad vajadzēs uzdot [sūtniecības sekretāram] Montvila kgam veikt demaršu.“

11. februārī Lietuvas armijas ģenerālštāba II nodaļas (nodarbojās ar izlūkošanu un pretizlūkošanu) priekšnieks pulkvedis (paraksts nav salasāms) ārlietu ministrijai nosūtīja Latvijas laikraksta „Jaunākās Ziņas“ 1. februāra numura izgriezumu – ziņojumu „Saeimā runā par kuršiem“, rakstot, ka „pēdējā laikā latvieši aktivizē jaunas Lietuvas mazākumtautības – mūsu Nīdas kuršu – jautājumu“, turklāt „Jaunākās Ziņas“ nosaucot par Demokrātiskā centra „orgānu“. Paskaidrots, ka šeit minētie profesori, starp citu, esot biedrības „Latvju–lietuvju vienība“ biedri. Šo izvilkumu ģenerālštāba II nodaļa sūtot ārlietu ministrijai zināšanai gadījumā, ja tādas preses ziņas tur nebūtu pamanītas. Rakstā ar sarkanu zīmuli pasvītrotas svarīgākās vietas (treknrakstā iespīestās vietas – laikrakstā):

*„Saeimas izglītības komisija pārrunāja **kuršu stāvokli Lietuvā**. Kuršu jomā dzīvo ap 2000 kuršu. Galvenie centri – Nīdas ciems ar apmēram 1000 un Perveļķi ar 300 iedzīvotājiem. Profesors E. Plāķis aizrādījis, ka zinātniskie pētījumi nepārprotami pierādot, ka **kurši ir tīri latvieši**. Lietuviešu sabiedrība tomēr cenšoties uztiept, ka viņi esot lietuvieši. Visu laiku kurši bijuši padoti stipram vācu iespaidam. Tautiskā apziņa kuršos pēdējā laikā sākusi stiprināties. **Kuršiem būtu vajadzīga sava skola un baznīca**. Kuršu piederību pie latviešiem apstiprināja arī profesors E. Blese. Deputāts B. Kalniņš atstāstījis iespaidus, ko guvis pagājušā vasarā, apmeklējot Kuršu jomu. Vietu nosaukumi, uzvārdi un valodas līdzība nepārprotami liecinot par kuršu piederību latviešiem. **Lietuvju ierēdņi ar kurseniekiem sarunājoties nevis lietuviski, bet vāciski, jo lietuviešu valodu kursenieki nesaprotot**. „Mēs ievērojam ar Lietuvu noslēgto skolu konvenciju un mums iemesls prasīt, lai šo konvenciju respektētu arī lietuvieši. Te valdībai jādara viss iespējama. Tagad notikuši pat tādi kuriozi, ka lietuvieši izsludinājuši par komunistiskām un aizlieguši baznīcas dziesmu grāmatu un M. Skujenieka „Latvija“, kas sūtītas kurseniekiem. Ja lietuvieši likšot šķēršļus kuršu kulturālai atbalstīšanai, kursenieki nevis pārlietuvsies, bet pārvācosies.“ [Sēdē]*

⁴⁷³ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1418, l. 10 (Lietuvas sūtņa Rīgā B. Dailides atbilde Lietuvas ĀM Politikas departamenta direktoram S. Lozoraitim 10. februārī)

*Ierosināja nodot izglītības un ārlietu ministrijām rūpēties par skolu konvencijas dzīvē izvešanu Lietuvā attiecībā uz latviešu skolām. Deputāts K. Dēķens ierosināja pieņemt šādus atzinumus: Pēc zinātnieku atzinuma kurši ir latvieši, kuriem draud pārvācošana. Tāpēc izglītības komisija uzaicina valdību spert visus soļus, lai tiktu pildīta starp Lietuvu un Latviju noslēgtā skolu konvencija un Lietuvā kuršiem ierīkotas latviešu skolas. Kamēr tas nav izdarīts, ievest tagadējā vāciskās kuršu skolās latviešu valodu kā obligatorisku. Valdībai jā rūpējas, lai daži kursenieku jaunekļi dabūtu izglītību mūsu mācību iestādēs, sevišķi skolotāju institūtos, un mūsu konsulam rūpēties, lai tiktu atviegloti sakari starp kuršiem un latviešiem. Deputāts un dzejnieks Kārlis Skalbe ieteica sūtīt pie kurseniekiem kādu zinātnieku, kas savāktu viņu garamantas, aicināt kuršu jaunatni viesos.*⁴⁷⁴

22. februārī sūtniecības sekretārs J. Montvils Lietuvas Ārlietu ministrijai nosūtīja divus laikraksta „Latvijas Kareivis“ izgriezumus: profesora J. Endzelīna rakstu „Kurši un kursenieki“ un docenta L. Bērziņa rakstu „Aizmirsti brāļi dzintara krastos“.⁴⁷⁵

Beidzot marta sākumā S. Lozoraitis kursenieku jautājumā runājis ar Latvijas sūtni Lietuvā R. Liepiņu. 1933. gada 2. martā S. Lozoraitis ziņoja ārlietu ministram D. Zauņum, ka tad, kad R. Liepiņš pabeidzis demaršu Žeimes latviešu skolas pārziņes lietā, viņš pieskāries „latviešu akcijai kursenieku jautājumā“, sacīdams, ka tā Lietuvā izraisījusi „lielu neapmierinātību un izbrīnu“. Izglītības ministra paziņojumi Kultūras fonda sēdē, pastāvīgi presē publicētie raksti kursenieku lietā liekot viņiem sev jautāt, *cui bono* tas viss tiek darīts. S. Lozoraitis nopietni pievērsa R. Liepiņa uzmanību šai lietai. R. Liepiņš sācis skaidrot, kādā veidā radies kursenieku jautājums. Pagājušajā gadā Latvijas Saeimas priekšsēdētāja dēls, ciemodamies Nidā, iepazinies ar kursenieku futbolistiem un uzaicinājis viņus uz Rīgu. Komandai atbraucot uz pierobežas staciju, izrādījies, ka viņiem nav bijis Lietuvas vīzu, tādēļ viņus aizturējusi Lietuvas policija. Latvijas Saeimas priekšsēdētājs vērsies pie Lietuvas sūtņa B. Dailides, lūdzot palīdzēt, bet pēdējais ieteicis vērsties pie Lietuvas iekšlietu ministrijas direktora, lai sazinātos ar civilās aizsardzības departamenta (*pilieču*

⁴⁷⁴ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1418, l. 8–9 (Lietuvas armijas ģenerālštāba II nodaļas priekšnieka pulkveža [paraksts nav salasāms] raksts Lietuvas Ārlietu ministrijai 1933. gada 11. februārī; laikraksta „Jaunākās Ziņas“ (1933. – Nr. 25) raksta „Saeima runā par kuršiem“ izgriezumus)

⁴⁷⁵ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1418, l. 3, 7 (Lietuvas sūtniecības sekretāra J. Montvila raksts Lietuvas Ārlietu ministrijai 1933. gada 22. februārī; laikraksta „Latvijas Kareivis“ rakstu „Ko domā darīt kuršu labā“ (1933. – Nr. 9) un J. Endzelīna „Kurši un kursenieki“ (1933. – Nr. 20))

apsaugos departamentas) direktoru J. Navaku. Jau šī sūtņa atbilde radījusi nelāgu iespaidu. R. Liepiņam ticis uzdots nokārtot lietu ārlietu ministrijā, kur viņš ar Juridiskā un administratīvā departamenta direktora K. Bizauska palīdzību panācis, ka J. Navaks devis rīkojumu futbolistus izlaist. Tomēr rīkojums acīmredzot pierobežas staciju nav sasniedzis laikā, un futbolistiem bijis jāgaida vēl kādu laiku, līdz tie izbraukuši uz Rīgu. Atgriežoties no Rīgas, viņi veduši līdzī literatūru par Latviju u.c. Muitā šās grāmatas aizturētas, pieprasot izcelsmes apliecinājumu, kaut tas neesot bijis vajadzīgs, jo svešvalodās iespiestām grāmatām muitas neesot. (Vēl pirms tam tās bija aizturējusi cenzūra.) Tas viss radījis attiecīgu atmosfēru, īpaši, ņemot vērā, ka no Latvijas puses bija iejaukti tādi ļaudis kā Saeimas priekšsēdētājs (caur savu dēlu) u.c. Sūtnis R. Liepiņš centīšoties to visu noregulēt un attaisnot Lietuvas centrālās varas iestādes, kuŗas, kā viņš sacījis, nekur neesot vainīgas.

S. Lozoraitis pievērta R. Liepiņa uzmanību tam, ka vispār nevarot būt runas par kādu Lietuvas orgānu „attaisnošanu“, jo tie bijuši kārtībā un attaisnojums neesot vajadzīgs. Tomēr vispirms esot jāturas pie formalitātēm: lieta grozās ap Lietuvas pilsoņiem un ar šo faktu vien visi latviešu pieprasījumi jau esot „ierobežoti“. Kas attiecoties uz gadījumu ar grāmatām, tad viņš, Lozoraitis, nezinot, kuŗos gadījumos vajadzīgi izcelsmes apliecinājumi, pēc viņa ziņām taču par visām grāmatām tikuši pieprasīti pavisam 5 vai 6 liti un šo 5 vai 6 litu dēļ „izcēlies troksnis“. Uz to R. Liepiņš paziņojis, ka nevarot vadīties tikai no formālās puses. Bez tam viņš piezīmējis, ka viņam atbraucot uz Kauņu, bijis daudz strīdīgu jautājumu un lielu daļu no tiem jau izdevies „likvidēt“, tādēļ viņš cerot, ka „būs iespējams likvidēt arī kursenieku jautājumu“. S. Lozoraitis atbildējis, ka kursenieku jautājumu nevarēšot likvidēt, jo tāda jautājuma neesot un nevarot būt.

R. Liepiņš jautājis, vai patiešām S. Lozoraitis noliegšot 2000 kursenieku eksistenci, viņu latviskās izcelsmes faktu un latviešu tiesības pētīt folkloru. S. Lozoraitis atbildējis, ka, pirmkārt, kursenieku eksistences faktu viņš nenoliedzot, bet noliedzot kuŗšu jautājuma eksistenci, otrkārt, par latvisko izcelsmi viņš atturoties izteikties, jo, starp citu, tam neesot nozīmes, treškārt, latvieši varot pētīt gan kursenieku, gan „citu lietuviešu“ folkloru, bet neradīt no tā politisku jautājumu. S. Lozoraitis lūdza R. Liepiņu nopietni pieņemt šo „prelimināro sarunu“, pie kuŗas viņš

eventuāli vēl atgriezīšoties.⁴⁷⁶ Interesanti, ka šā S. Lozoraīša ziņojuma noraksts nosūtīts ne tikai sūtniecībai Rīgā, bet arī sūtniecībai Maskavā.

Savukārt 1933. gada 6. martā sūtnis Lietuvā R. Liepiņš par šo sarunu ārlietu ministram K. Zariņam, rakstīja, uzsverot arī citus sarunas momentus. Viņš ziņojis, ka pirms dažām dienām aizgājis pie S. Lozoraīša, „kas Zauņus atbūtnes laikā faktiski vadīja ārlietu ministriju, izrunāties par dažām tekošām lietām“. Sarunas beigās S. Lozoraitis negaidot skāris „kuršu jautājumu“. Uz S. Lozoraīša aizrādījumu par „atkāta iejaukšanos Lietuvas iekšējās lietās un ķīļa dzīšanu Latvijas-Lietuvas attiecībās“ R. Liepiņš paskaidrojis, ka Latvija esot tālu no domas par kuršu iredentas⁴⁷⁷ radīšanu. Ja viņš, Lozoraitis, Latvijas rīcību gribot kvalificēt kā iejaukšanos Lietuvas iekšējās lietās, tad tā esot nostāšanās uz strikti formāla viedokļa, kādam līdz šim abu valstu attiecībās neesot bijis vietas. Pastāvot speciāla konvencija par pilsoņu tiesībām, kas paredz otras tautības pilsoņiem nacionālu un kultūras autonomiju, un skolu konvencija, kādas Lietuvai nav ne ar vienu citu valsti. Ja Latvijai esot tiesības interesēties par latviešu likteni Lietuvā, tad viņš, Liepiņš, neredzot, kādēļ Latvija to nevarētu darīt arī attiecībā uz kuršiem. S. Lozoraitis atbildējis, ka „kurši“ neesot latvieši un tādēļ uz viņiem nevarot attiecināt augšminētos nolīgumus. R. Liepiņš sacījis, ka tādā gadījumā nāksies „vienoties par kulturēlas autonomijas attiecināšanu arī uz kuršiem!“ – S. Lozoraitis apgalvojis, ka Lietuvas valdība tam nekad nepiekrītīšot.⁴⁷⁸

Savukārt J. Filholds R. Liepiņa ziņojumu par S. Lozoraīša demaršu kuršiem lietā 10. martā pārsūtīja arī ministru prezidentam M. Skujeniekam un Valsts prezidentam A. Kviesim.⁴⁷⁹

Pašlaik nav zināms, kā beidzās šis diplomātiskais „kuršiem jautājuma“ saasinājums 1932. gada beigās un 1933. gada sākumā. 1933. gada martā pēc Lietuvas pieprasījuma Latvija nomainīja savu ilggadīgo konsulu Klaipeņā J. Riekstiņu, tomēr, pēc lietuviešu vēsturnieces S. Grigaravičūtes arhīvā atrastajām ziņām, tas neesot

⁴⁷⁶ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1418, l. 1–2 (Pro memoria. 2.3.1933)

⁴⁷⁷ Iredenta – minoritāte citā valstī, tautas daļa ārpus savas valsts, kuŗa tiecas pievienoties šai valstij.

⁴⁷⁸ LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l., 7.–8. lp. (Latvijas sūtņa Kauņā R. Liepiņa ziņojums Latvijas ārlietu ministram K. Zariņam 1933. gada 6. martā)

⁴⁷⁹ LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l., 1.–2. lp.

noticis „kursnieku jautājuma“ dēļ. Kā redzams no augstākminētiem izteikumiem, konsula nostāja šinī jautājumā tiešām bijusi visai atturīga.

3.3.2. Latvijas valsts intereses Kuršu kāpās autoritārās iekārtas laikā (1934–1939).

1934. gada 30. janvārī Vācijas un Polijas līgums par neuzbrukšanu un neitralitāti šokēja Lietuvu. Tā kā Vācija bija izlīgusi ar Lietuvas pretinieci Poliju, tad draudēja lielas briesmas un bija jāmeklē jauni sabiedrotie. 1934. gadā uzlabojās Latvijas un Lietuvas attiecības. 12. septembrī tas vainagojās ar politiskas Igaunijas, Latvijas un Lietuvas savienības – Baltijas antantes – izveidošanu.

1934. gada 1. oktobrī, atsaucoties Lietuvas vēlmei, lai augstākā ranga konsuls Lietuvā būtu ne tikai Vācijai, bet arī draudzīgajai Latvijai, konsulātu Klaipēdā pārveidoja par ģenerālkonsulātu un par ģenerālkonsulu iecēla J. Seski.⁴⁸⁰ 1934. gada beigās un 1935. gada sākumā norisinājās viņa sarakste ar Ārlietu ministriju kursnieku jautājumā. 1934. gada 10. decembrī Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītājs Emīls Vīgrabs ģenerālkonsulam Klaipēdā nosūtīja rakstu, ka Latvijas Kultūras fonds, resp. Izglītības ministrijas Kultūras fonda nodaļa, nolēmusi piešķirt vairākas tautas bibliotēkas Kuršu kāpu iedzīvotājiem.⁴⁸¹ Atbildē J. Seskis rakstīja, ka pēc kursnieku apciemojumiem pagājušajā vasarā [domāts 1934. vai vēl 1933. gads?] daži ekskursanti Latvijas presē sacēluši diezgan lielu troksni par latviešu tautas „atlūzušo zaru“, kas radījis sliktu iespaidu uz Klaipēdas apgabala lietuviešu aprindām, kas to uzskatījušas par „prologu kādām iespējamām Latvijas pretenzijām“. Ģenerālkonsuls bibliotēkas dāvināšanu pārrunājis ar atbildīgām Klaipēdas apgabala pārvaldes personām un esot dabūjis principiālu piekrišanu. Politiskās policijas pārstāvis viņam licis saprast, ka latviešu organizācijas un privātpersonas piesūtot kursniekiem avīzes un grāmatas bez Lietuvas valdības ziņas (te noteikti domāta arī „Brīvās Zemes“ redakcija, kas no 1933. gada piesūtīja savu laikrakstu vairākām kursnieku ģimenēm), bet pret bibliotēkas dāvināšanu viņam neesot nekas pretim. Klaipēdas apgabala direktorijas prezidents Jurgis Brūvelaitis esot devis piekrišanu

⁴⁸⁰ Latvijas ārlietu darbinieki. – 383. lpp.

⁴⁸¹ LVVA, 2574. f., 3. apr., 974. l., 12. lp. (Latvijas ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītāja E. Vīgraba raksts Latvijas ģenerālkonsulam Klaipēdā J. Seskim 1934. gada 10. decembrī)

ievest divas vai trīs tautas bibliotēkas, kuŗas varēšot novietot vietējās Nidas, Preiļu, Pērvelkas vai Šatenurtas skolās. Tāpat piekrišanu devis arī Klaipēdas apgabala komandants. (Lietuvā joprojām saglabājās pēc 1926. gada 17. decembra ieviestais kaŗastāvoklis.) Ģenerālkonsuls Kuršu kāpās vēl neesot bijis, bet domājot to īstenot pavasarī; svarīgi, lai grāmatas nonāktu tādās rokās, kuŗas gribētu tās darīt tautai pieejamas. E. Vīgrabs sazvāņjies ar Izglītības ministrijas Kultūras fonda nodaļas vadītāju, kas ieteicis atstāt lietu līdz pavasarim; viņš sazinājies arī ar Latvijas Preses biedrības priekšsēdētāju Jūliju Druvu (ar roku uz dokumenta uzrakstīta piezīme, ka savulaik „preses biedrības“ „kuŗšu draugu sekcijai“⁴⁸² bijuši piešķirti līdzekļi, lai iegādātos grāmatu, grāmatas nopirktas, bet vēl līdz šim atrodoties Rīgā). Lietu kārtošot saziņā ar J. Druvu, kam kāpās esot paziņas, kuŗi arī varēšot pāinteresēties.⁴⁸³

Atbildot uz 1935. gada 8. janvāra rakstu no Latvijas sūtniecības Kauņā, 24. janvārī J. Seskis ziņoja, ka saskaņā ar Klaipēdas apgabala statūtu (27. §) „apgabalu apdzīvo tikai leiši un vācieši, bet citu minoritātu nemaz nav“. Faktiski Kuršu kāpas apdzīvojot „kuŗši“, kuŗi runā latviski“. Tā kā iepriekš Prūsijas valdība nekādas minoritātes neesot atzinusi un skolā minoritāšu valodām neesot bijis nekādu tiesību, tad ar apgabala pievienošanu Lietuvai arī kursenieki pievienoti kā „neatzīta minoritāte“, kuŗas valodai pat pamatskolā neesot nekādu tiesību. Pēdējos gados ar dažādu latviešu ekskursiju izbraucieniem uz Kuršu kāpām arī Latvijas sabiedrībā radusies dzīva interese par kurseniekiem, kuŗi pie izdevības arī Lietuvas iestādēs uzdodoties par latviešiem. Latvija gan nekad vēl neesot likusi Lietuvai manīt, ka uzskata kurseniekus par latviešu minoritāti (tā gan īsti nebija taisnība, skat. 1932.–1933. gada notikumus – *K.K.*), bet, tā kā viņi runājot latviski, tad katrā ziņā uzskatāmi par latviešu minoritāti, rakstīja ģenerālkonsuls. Viņš ziņoja, ka ir runājis ar šejienes kompetentām personām un centies viņas pārliecināt, ka latviešu minoritāte nevar būt bīstama Lietuvai, tāpat kā lietuviešu minoritāte nav bīstama Latvijai. Pēc ģenerālkonsula domām, minoritātes varētu būt tas iedzīvotāju slānis, kuŗš valstij piegādā labus sabiedroto kaimiņu valsts un tautas pazinējus.

⁴⁸² Ja tā nav kļūda vai neprecizitāte, tad arī Latvijas Preses biedrībai bijusi „kuŗšu draugu sekcija“, tāpat kā Kuršu draugu komiteja Latvju rakstnieku un žurnālistu arodbiedrībai. 1934. gada 12. novembrī abas organizācijas „atkal apvienojās“. (Latvijas Republikas prese 1918–1940 / R. Treija red. – [Rīga]: Zvaigzne ABC, 1996. – 355.–356. lpp.)

⁴⁸³ LVVA, 2574. f., 3. apr., 974. l., 8.–9. lp. (Latvijas ģenerālkonsula Klaipēdā J. Seska atbilde uz Latvijas ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītāja E. Vīgraba 1934. gada 10. decembra rakstu)

J. Seskis norādīja, ka Vācija pēc Versaļas līguma devusi mājienu saviem vēsturniekiem zinātniski pierādīt, ka Mazā Lietuva, sevišķi Pilsāts (tagadējais Klaipēdas apriņķis) un Ceklis (tagadējā Žemaitija), tāpat Skalva (novads Nemunas lejtecē) esot bijusi „gan kuršu vaj citu latvju-senprūšu cilšu, bet ne leišu zeme“. Turpretim lietuviešu vēsturnieki cenšoties „pierādīt, ka Mazlietuva bijusi īsta leišu cilšu zeme“. „Gribu ticēt, ka Latvijas interesi par kuršiem lietuvieši neuzskatīs kā priekšspēli kādām Latvijas pretenzijām uz Kuršu kāpām,“ rakstīja J. Seskis.⁴⁸⁴

J. Seskis šādi raksturo kurseniekus: tie esot gandrīz vienīgie Kuršu jomas kāpu iedzīvotāji, dzīvojot četros kāpu ciemos, kā arī Kārklīninku (*Karkelbeck*) zvejnieku draudzē cietzemē, pusceļā starp Klaipēdu un Palangu. Visos šajos ciemos esot ap 4000 zvejnieku, kuŗi savās ģimenēs un darbā runājot „latviski“. Pamatskolās mācot tikai vācu un „pēc iespējas arī leišu valodā“ (daži priekšmeti obligāti jā māca lietuviski). Dievkalpojumi notiekot „vācu un, pa daļai, leišu valodā“. J. Seskis secināja: „Tātad būtu no svara, lai latviešu [pasvītrojums dokumentā – *K.K.*] valodai ierādītu vietu Nidas, Preiļu, Pērvelkas un Juodkrantes pamatskolās un Nidas un Juodkrantes baznīcās“, kā arī Kārklīninku skolās un baznīcā.⁴⁸⁵

Pārvācošanas process notiekot diezgan sekmīgi. Kāds no Klaipēdas vācu laikraksta „*Memeler Dampfboot*“ galveniem redaktoriem *Kakies* (Kaķis) esot Nidas [patiesībā M. Kaķis dzimis Šatenurtā – *K.K.*] kursenieks. Uz lietuviskošanas sekmēm apgabalā vēl ilgi jāgaida, jo „lietuviskajai kultūrai še vēl nav labas slavas“. Interesanta ir J. Seska piezīme, ka kursenieki esot pieprasījuši no valdības, lai tiem ieceltu mācītāju, kuŗš sprediķotu latviski, bet ģenerālkonsulam neesot izdevies noskaidrot, vai tas tiešām tā. (Jāpiebilst, ka 1933.–1934. gadā notika sevišķi skarba Lietuvas iestāžu cīņa ar pārvācotājiem un Vācijas nacionālsociālistu atbalstītājiem, kas vainagojās ar vairāku vietējo nacionālsociālistu vadoņu notiesāšanu 1935. gada martā. Iespējams, ka tas atstāja zināmu ietekmi arī uz kursenieku etnisko apziņu.)

Pašā Klaipēdas pilsētā neesot „ne pāra desmit“ latviešu, lai gan izkārtņē redzot nereti „tīri latviskus“ vai arī pārveidotus „latviešu“ vārdus.⁴⁸⁶ Par Klaipēdas priekšpilsētas Bomelsvites kurseniekiem gan J. Seskis tātad neko īpašu nav

⁴⁸⁴ Turpat, 5.–6. lpp. (Latvijas ģenerālkonsula Klaipēdā J. Seska atbilde uz Latvijas sūtniecības Kauņā rakstu 1934. gada 24. janvārī)

⁴⁸⁵ Turpat, 6. lpp.

⁴⁸⁶ LVVA, 2574. f., 3. apr., 974. l., 6.–7. lpp.

pieminējis, taču tie tur noteikti joprojām būs dzīvojuši (sk. iepriekš konsula A. Mises ziņojumu 1924. gadā) un visi vēl nebūs pārvācojušies.

1935. gada 24. janvārā J. Seska rakstu Baltijas valstu nodaļas vadītājs E. Vīgrabs 7. februārī nosūtīja arī izglītības ministram Ludvigam Adamovičam un iekšlietu ministra biedram Alfredam Bērziņam.⁴⁸⁷

Vēl, atbildot uz Ārlietu ministrijas 1934. gada 10. decembra rakstu, J. Seskis ministrijai sniedza sīkākas ziņas. – Kuršu kāpās esot 4 pamatskolas: Nidā, Perveļkos, Preiļos un Melnkrastē [domāta Šatenurta]. Skolu referents ģenerālkonsulam nosaucis arī skolotāju vārdus un piebildis, ka tie visi esot noskaņoti „vāciski“, lai gan vienam esot „tīri latvisks“ vārds – Niedra. Kuršu kāpās esot divas baznīcas ar diviem mācītājiem. Vienā draudzē mācītājs esot „pārvācojies lietuvietis“ Brumalaitis [šķiet, kļūda uzvārda rakstībā – patiesībā runa ir par Martīna Šenkes pēcteci Šatenurtas mācītāja amatā – Emīlu Bēmelaiti], bet otrā [Nidā]– kāds Kīpke (*Kiepkē*),⁴⁸⁸ kas esot ienācis no Baltijas (acīmredzot Latvijas vai Igaunijas). Latvieši resp. kursenieki dzīvojot arī cietzemes jūrmalā (zvejnieki) – *Nimmerzattē* [Nemirsētā],⁴⁸⁹ Karkeļbekā [Kārklē] un Melnragā starp Klaipēdu un Palangu. Skolu referents Latvijas pārstāvim apsolījis tur atrast kādus skolotājus, kuŗi pamudinātu uz latviešu grāmatu lasīšanu. Pēc skolu referenta stāstītā, bērnus skolā no 6. līdz 10. dzīvības gadam mācot bērnu mātes valodā, bet 10–14 gadu vecumā – vācu un lietuviešu valodā. Nekādas „nacionālas audzināšanas, ne tautas apziņas modināšanas“ neesot, izņemot „vācisko“, jo te visa inteliģence „*par définition*“ esot vācieši. „Tādēļ nav brīnums, ka šejienes zemnieki un zvejnieki ir masa, kuŗu vāciskā galva ved, kur grib.“ J. Seskis rakstīja, ka formālu šķēršļu Kultūras fonda dāvinājumu izsniegšanai skolām un biedrībām neesot, skolu valde un citas Lietuvas valdības iestādes esot piekritušas, nu atliek atrast tādas personas, kuŗas rūpētos par grāmatu „iešanu tautās“.⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ Turpat, 4. lp.

⁴⁸⁸ Johanness Kīpke (*Kiepkē*; 1883–1935)– Nidas mācītājs no 1930. līdz 1935. gadam.

⁴⁸⁹ A. Becenbergers (Bezenberger A. Über die Sprache der preußischen Letten // Magazin hrsg. von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft. – Bd. 18. – Mitau, 1887. – S. 1) apgalvo, ka Nemirsētā jau viņa laikā runājuši lietuviski, turpretim F. Tecners norāda, ka 1897. gadā Imersētā un Nemirsētā dzīvojuši 20 kursenieki un kursenieku valodu zvejojot lietojuši 160 iedzīvotāji (Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. – S. 127).

⁴⁹⁰ LVVA, 2574. f., 3. apr., 974. l., 3. lp. (Latvji Kuršu kāpās un Lietuvas jūrmalē. J. Seska atbildes papildinājums ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājam E. Vīgrabam 1935. gada 19. februārī)

Tāpat Latvijas ģenerālkonsulam Klaipēdā J. Seskim izdevās panākt Lietuvas valsts iestāžu piekrišanu vairāku tautas bibliotēku nosūtīšanai kurseniekiem no Latvijas Kultūras fonda (tas, ka tika aizliegts gan iekļaut tajās laikrakstus –šādi norādījumi arhīvā nav atrodam). Šie sūtījumi, iespējams, Kuršu kāpas sasniedza tikai 1938. gada decembrī (sk. tālāk).

1935. gadā Latvijas Izglītības ministrijā pārrunāja iespējas piešķirt stipendiju kādam kursenieku jauniešim, lai tas Latvijā izmācītos par skolotāju un pēcāk varētu savus tautiešus Kuršu kāpās mācīt tiem tuvajā latviešu valodā. Sprieda, ka piemērotāks kandidāts būtu jāmeklē no Lietuvas latviešu zemnieku vidus, kam „dzīves un darba lauks daudz plašāki, nekā kuršu zvejnieku, un tādēļ tie labāk spētu iedzīvoties jaunos apstākļos un piesavināties vajadzīgās zināšanas“, pretējā gadījumā izglītots kursenieks – bijis viens otrs tāds gadījums – varētu kāpās arī neatgriezies.⁴⁹¹

Interesants ir Latvijas sūtniecības Igaunijā Ārlietu ministrijai piesūtīts kāda autora ar pseidonīmu „Masas cilvēks“, acīmredzot, 1937. gada augustā par izteikumiem lībiešu lietās no Latvijas izraidītā igauņu folklorista Oskara Loritsa apraksts Tallinā iznākošajā Igaunijas laikrakstā „*Postimees*“ par savu ceļojumu uz Kuršu kāpām 1937. gadā (autors savus vērojumus pierakstījis Palangā 2. septembrī). Raksta autors minētā gada vasarā devies braucienā uz Kuršu kāpām, lai iepazītu kurseniekus („seno somu novadu“). Uz kuģa, braucot no Klaipēdas uz Nīdu, autors iepazinies ar vecenīti, kuņa runājusi kursenieku valodā, un sarunājies ar to pa pusei latviešu, pa pusei kursenieku valodā. Vecenīte sevi tūlīņ „izsludinājusi par latvieti“ un slavējusi latviešus, kas sūtot kurseniekiem „kaudzēm grāmatas, laikrakstus un dāvanas“. Uz autora jautājumu, vai Lietuvas iestādes to paciešot, vecenīte esot sirsnīgi smējusies, „jo lietuvieši Klaipēdas apgabalā ne vāciešiem, ne latviešiem nekā nedrīkstot darīt, bet tikai arī no savas puses sūtīt kuršiem bezmaksas laikrakstus un citas lietas“. Pēc tam viņi abi smējušies, ka būt kurseniekam patlaban esot „velnišķīgi izdevīgi: tu saņem precību piedāvājumus no trim pusēm līdz ar dāvanām un glaimiem, un tev ir jābūt tikai tik viltīgam, lai nevienam preciniekam tūlīņ nekristu kaklā, bet koķetīgi mestu acis uz ikvienu un uzskatītu tos

⁴⁹¹ LVVA, 1632. f., 2. apr., 1078. l., 159.–162. lp. (Sarakste par iespēju sagatavot skolotāju darbam kursenieku vidū). Izglītības ministrijā acīmredzot bija zināms fakts, ka 1932. gadā stipendiju kursenieku jauneklīm bija piešķīrusi Rīgas Latviešu biedrība, bet viņš drīz vien pārtraucis mācības un atgriezies Kuršu kāpās.

visus par zosīm“. Un šo stāvokli kursenieki arī protot izmantot.⁴⁹² Jāpiezīmē, ka 1937. gadā Lietuva jau mēģināja izlīgt ar Vāciju un nogludināt agrāko gadu asās savstarpējās attiecības, kas bija postoši ietekmējušas Lietuvas tautsaimniecību.

Jautājuma atrisināšana par speciāli sagatavotu bibliotēku nosūtīšanu kurseniekiem, ko Latvijas sabiedrībā un valsts iestādēs cilāja kopš 1932. gada decembra, dažādu iemeslu dēļ bija vairākus gadus ieilgusi. Pieļaujams, ka to nokārtot kavēja dažādi organizatoriski, birokrātiski un politiski šķēršļi – pa šiem gadiem Latvijā demokrātisko iekārtu nomainīja autoritārā, ieinteresētās organizācijas un atbildīgās iestādes tika reorganizētas vai mainīja pakļautību, mainījās arī starptautiskā situācija, Latvijas attiecības ar Lietuvu un stāvoklis pašā Klaipēdas apgabalā. Tikai 1938. gada 4. aprīlī Latvijas Izglītības ministrijas Kultūras fonda nodaļas vadītājs V. Puriņš rakstīja Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītājam par to, ka jau ilgāku laiku Kultūras fonds ir sakomplektējis 12 tautas bibliotēkas Lietuvas latviešu biedrībām, kā arī grāmatas, kuŗas Lietuvas latviešu skolām dāvinātas pēc K. Ulmaņa Draudzīgā aicinājuma.⁴⁹³ Baltijas valstu nodaļa uz to lūdza paziņot, cik no pārsūtāmām grāmatām ir iesietu, cik – neiesietu, norādīt sējumu skaitu, sūtījumu neto svaru un vērtību. 22. maijā seko piezīme, ka jautājums nav atrisināts jau pāris gadu.⁴⁹⁴ 11. jūnijā grāmatas bija nokomplektētas un sagatavotas nosūtīšanai. Tiesa, tikai 18. oktobrī Kultūras fonda nodaļas vadītājs A. Šnornieks grāmatu sūtījumus nosūtīja Latvijas konsulam Šauļos R. Puiķim, jo viņa teritorijā atradās lielākā daļa adresātu. „Kuršu Nidas ciema“ un Skodas Latviešu biedrībai paredzētās grāmatas bija iesaiņotas vienā kastē, par saņemšanu attiecīgai organizācijai bija jāparaksta pievienotie raksti, kuŗus Kultūras fonda nodaļa lūdza nosūtīt tai atpakaļ.⁴⁹⁵ 27. oktobrī R. Puiķis ziņoja, ka piesūtītās grāmatas todien nosūtītas no Šauļiem tālāk, to vidū „Kuršu kāpu Nidasciema latviešiem“ paredzētās nosūtītas Latvijas ģenerālkonsulam

⁴⁹² Turpat, 1082. l., 59–63. lpp. (Laikraksta „Postimees“ (1937. – Nr. 246) raksta „Kuršiem brauc precinieki“ tulkojums latviešu valodā. Tulkojusi laikraksta “Brīvās Zeme” redakcijas darbiniece Lonija Jēruma)

⁴⁹³ LVVA, 2574. f., 3. apr., 2444. l., 16. lp. (Latvijas Izglītības ministrijas Kultūras fonda nodaļas vadītāja V. Puriņa raksts Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļai 1938. gada 4. aprīlī)

⁴⁹⁴ LVVA, 2574. f., 3. apr., 2444. l., 20. lp. (Latvijas ĀM Baltijas valstu nodaļas raksts IM KF nodaļas vadītājam V. Puriņam 1938. gada 22. maijā)

⁴⁹⁵ LVVA, 2574. f., 3. apr., 2444. l., 33. lp. (Latvijas IM KF nodaļas vadītāja V. Šnornieka raksts Latvijas konsulam Šauļos R. Puiķim 1938. gada 18. oktobrī)

Klaipēdā, kuŗš arī piesūtīšot rakstu par saņemšanu.⁴⁹⁶ 12. decembrī R. Puiķis rakstīja Ārlietu ministrijas Preses nodaļai – „jādomā, parakstu par saņemšanu būsīt saņēmuši tieši no minētajām vietām”.⁴⁹⁷ Šajā laikā saasinājās iekšpolitiskā situācija Klaipēdas apgabalā un nav zināms, kā un vai vispār Latvijas Kultūras fonda sūtījums ir sasniedzis Nīdu.

1938. gada beigās Vācija, cenšamās atgūt saskaņā ar Versaļas līgumu zaudētās teritorijas, izteica jaunas prasības Lietuvai Klaipēdas apgabalā. Lietuva praktiski visas prasības arī izpildīja, un apgabalā vara faktiski pārgāja vietējās nacionālsociālistiskās kustības rokās. E. Andersons par vienu no argumentiem, kādēļ Klaipēdas jautājumā latviešu simpātijas bijušas Lietuvas pusē, min vairāku tūkstošu kursenieku dzīvošanu Klaipēdas apgabalā.⁴⁹⁸

1939. gada 22. martā Vācija ieņēma Klaipēdas apgabalu ar visām Kuršu kāpām, kamēr Lietuva 23. martā parakstīja līgumu par Klaipēdas apgabala atdošanu Vācijai. Latvija šo notikumu laikā pasludināja neitralitāti un nedarīja neko, lai Lietuvu aizstāvētu. 1940. gada sākumā, kad bija sācies jau Otrais pasaules kaŗš, Latvijas Ārlietu ministrija likvidēja Latvijas ģenerālkonsulātu atkal Vācijas sastāvā ietilpstošajā Klaipēdā.

3.3.3. *Latvijas sabiedrības interese par kurseniekiem.*

Līdz ar Latvijas valsts nodibināšanu latviešos nostiprinājās nacionālā apziņa. Pieauga interese par tautiešiem, kuŗi dzīvoja ārpus Latvijas valsts. Sabiedrībā bija interese par ārpolitiku un valstīm, kuŗas varēja uzskatīt par draudzīgām jaunajai Latvijas Republikai. Pirmkārt, tās bija Baltijas valstis, kuŗām sākotnēji pieskaitīja arī Poliju un Somiju. Kad centieni izveidot plašāku Baltijas valstu militāri politisku savienību divdesmitajos gados tomēr nesekmējās, latvieši joprojām vēlējās nodibināt ciešākas attiecības ar līdzīga iedzīvotāju skaita, platības un saimniecības dienvidu un ziemeļu kaimiņvalstīm – Lietuvu un Igauniju. Sevišķi attiecības ar Lietuvu sekmēja abu baltu valodu radniecība, kas veidoja baltu tautu apziņu, apziņu, ka no baltiem

⁴⁹⁶ LVVA, 2574. f., 3. apr., 2444. l., 35. lp. (Latvijas konsula Šauļos R. Puiķa atbilde IM KF nodaļai par grāmatu saņemšanu un nosūtīšanu tālāk 1938. gada 27. oktobrī)

⁴⁹⁷ LVVA, 2574. f., 3. apr., 2444. l., 37. lp. (Latvijas konsula Šauļos R. Puiķa raksts ĀM Preses nodaļai 1938. gada 12. decembrī)

⁴⁹⁸ Andersons E. Latvijas vēsture 1920–1940. Ārpolitika II. – 31. lpp.

vienīgi latvieši un lietuvieši ir izdzīvojuši, kamēr, piemēram, prūši ir gājuši bojā. Latvieši meklēja kopīgo arī vēsturē, sevišķi XIII gadsimta cīņās pret krustnešiem, un ar apbrīnu un cieņu izturējās pret lietuviešu sekmēm un viduslaiku Lietuvas valsti, kamēr paši ir bijuši spiesti pakļauties iebrucējiem.

Viens no apgabaliem, kur latvieši sevišķi sajuta ciešo saikni ar lietuviešiem, bija Kuršu kāpas – būtībā latviešu valodas vidusdialekta kursiskajās izloksnēs runājošo kursenieku apdzīvotā teritorija, kuŗa tagad bija nonākusi Lietuvas valsts sastāvā.

Latvijas sabiedrības interesi par kurseniekiem var iedalīt vairākos veidos, pēc tā, kā tā izpaudās. Tā izpaudās galvenokārt divējādi: ekskursijās un rakstos presē. Minēto interesi pauda arī vairāki citi notikumi, kuŗi aplūkoti šajā darbā. Presē atrodamas ziņas, ka par kursenieku atbalstīšanu domājušas vai kaut ko praktisku tā labā darījušas vairākas Latvijas biedrības. Šo biedrību un to darbinieku arhīvu atrašana un izpēte varētu dot daudzpusīgāku skatienu uz latviešu un kursenieku sakariem.

Latvijas ceļotāju ekskursijas uz Kuršu kāpām. Pirmā intereses izpausme bija kopīgas ekskursijas uz Kuršu kāpām jau tūlīt pēc Kuršu kāpu ziemeļdaļas pievienošanas Lietuvai. Tādus braucienus no Rīgas vai Liepājas mēdza rīkot biedrības, piemēram, „Latvju–lietuvju vienība“. Pirmā zināmā Latvijas pārstāvju ekskursija uz Lietuvu, lai uzsvērtu abu valstu solidaritāti, apmeklējot arī Klaipēdu un Kuršu kāpas, notika jau dažus mēnešus pēc Klaipēdas apgabala pievienošanas Lietuvai – 1923. gada jūnijā un jūlijā.⁴⁹⁹ Ekskursijas nereti apciemoja arī Lietuvas valsts iestādes un biedrības Klaipēdā un pauda atbalstu Klaipēdas apgabala iekļaušanai Lietuvas valsts sastāvā. Tā, piemēram, Žanis Unams⁵⁰⁰ 1924. gada Jāņos uz Kuršu kāpām ceļoja Klaipēdas gubernatora latviešu ekskursijai piešķirtā kuģī⁵⁰¹ Tādējādi tās kalpoja draudzīgu sakaru nostiprināšanai ne tikai ar kurseniekiem, bet arī ar lietuviešiem. Vismaz pirmajos gados pēc Klaipēdas apgabala pievienošanas Lietuvai nevarēja būt ne runas, ka latvieši uztvertu lietuviešus par kursenieku pārtautotājiem, lietuviskotājiem. Minētajā biedrības „Latvju–lietuvju vienība“ rīkotajā

⁴⁹⁹ V. Latvių-Lietuvių Vienybės Draugijos apsilankymas // Lietuva. – 1923. – Nr. 143. – Birž. 29; „Latvių-Lietuvių Vienybės“ ekskursija // Lietuva. – 1923. – Nr. 147. – Liepos 5

⁵⁰⁰ Žanis Unams (1902–1989) – žurnālists un publicists, laikraksta „Jaunais Zemgālietis“ redakcijas loceklis (1923–1926), faktiskais redaktors, vēlāk laikraksta „Latvis“ faktiskais redaktors. Okupācijas laikā devies trimdā.

⁵⁰¹ Unams Ž. Kuršu kāpas // Jaunais Zemgālietis. – 1924. – Nr. 160. – 19. jūl. (Turpmāk – Unams Ž. Kuršu kāpas (II).)

plašajā latviešu un lietuviešu tuvināšanās ekskursijā, kuŗa sākās 1924. gada 20. jūnijā–uz Kauņu, ar kuģīti pa Nemunu uz leju un tālāk līdz Klaipēdai un tālāk uz Kuršu kāpām– piedalījās vairāki sabiedriski darbinieki, laikrakstu redaktori, mākslinieki, piemēram, inženieris un bijušais ministrs Spricis Paegle, advokāts Aleksandrs Miķelis Everss, skatuves mākslas pedagogs Zeltmatis, kā arī jaunais dzejnieks Rihards Rudzītis.⁵⁰² Pēdējais savus iespaidus aprakstīja laikrakstā „Latvijas Vēstnesis“.⁵⁰³ 22. (23?) jūnijā ekskursija no Klaipēdas pārbrauca pāri jomai uz Kuršu kāpām. Ekskursijas dalībniekus, pēc R. Rudziša un Ž. Unama rakstītā spriežot, arī Šatenurtā, pieņēma Klaipēdas apgabala gubernators Jons Budris, latvieši un lietuvieši kopīgi nosvinējuši Jāņus, latviešiem ar ozolu vainagu kronējot pašu gubernatoru. Pēdējais savukārt atcerējies, ka Latvijas Valsts prezidentam (Čakstem) Jānis vārdā un licis viņu sveicināt vārda dienā. Tādējādi Kuršu kāpās latvieši un lietuvieši jutušies vienoti savās interesēs.

E. Andersons apgalvo, ka 1926. gada vasarā, nodibinoties M. Šleževičus sociāldemokrātiskajai valdībai, Lietuvas iestādes esot aizliegušas latviešu tūristiem apmeklēt Kuršu kāpas un satikties ar kurseniekiem, bet pēdējos tagad statistikas izdevumos uzskatījuši par lietuviešiem.⁵⁰⁴ Jāsaka gan, ka arhīva materiālos nav atrodami pierādījumi apgalvojumam par šādām latviešu tūristu grūtībām. M. Šleževičus valdību gāza valsts apvērsumā tā paša gada 17. decembrī.

Arī 1930. gada jūnijā notika tradicionālā biedrības „Latvju–lietuvju vienība“ rīkotā ekskursija uz Lietuvas galvaspilsētu Kauņu, Kuršu kāpām un Klaipēdu. Tajā piedalījušies vairāki Latvijas Universitātes studenti, viņu vidū tieslietu students R. Turks. Ekskursiju pavadījis Lietuvas evaņģēliski luterisko draudžu bīskaps V. Gaigalaitis. Ekskursija devās lejup pa Nemunu un vēlu vakarā piestāja Nidā. No Nidas ekskursija, acīmredzot ar kuģi, devusies uz Klaipēdu. Tur krastmalā ekskursantus sagaidījis Latvijas konsuls Klaipēdā J. Riekstiņš. Ekskursija noslēgusies ar latviešu un lietuviešu satikšanos Smilškroga (*Sandkrug, Smiltynė*) kūrmaļā.⁵⁰⁵

⁵⁰² Rihards Rudzītis (1898–1960) – esejists un dzejnieks, Rēriha biedrības vadītājs. Okupācijas laikā izsūtīts uz PSRS.

⁵⁰³ Rudzītis R. Iespaidi Lietuvā // Latvijas Vēstnesis. – 1924. – Nr. 140. – 26. jūn.; Rudzītis R. Kuršu kāpās // Latvijas Vēstnesis. – 1924. – Nr. 141. – 27. jūn.

⁵⁰⁴ Andersons E. Latvijas vēsture 1920-1940. Ārpolitika. – I sējums. – 143. lpp.

⁵⁰⁵ Turks R. Redzējumi Kuršu jomas apmeklējuma // Universitas. – 1930. – Nr. 1 (10). – 7.-8. lpp.

1930. gadā, ceļojot no Karalaučiem, Kuršu kāpas apmeklēja arī ventspilniece A. Sūniņa. Viņas raksts avīzē „Jaunais Ventspils Apskats“ ir, iespējams, pirmais sievietes vēstījums par kurseniekiem aplūkojamā laika periodā.⁵⁰⁶

Kuršu kāpas pieminējis arī „Jaunāko Ziņu“ žurnālists Jānis Kārkliņš⁵⁰⁷ savās 1962. gadā trimdā izdotajās atmiņās „Latvijas preses karalis“ par minēto laikrakstu, rakstot par žurnālistu ceļojumiem uz tuvējām kaimiņzemēm, proti, Lietuvu: „*Ar brāļu tautu gar Nemunas krastiem mums nekādas bāršanās vai nopietnākas rīvēšanās nav. [...] Melngailis savos tautas melodiju vākšanas braucienos, tāpat daži citi ir gan atraduši, ka Kuršu kāpās vēl dzīvo latvieši, kas runā mūsu valodu, gaida no mums morālu un kulturālu atbalstu. Lietuviešiem tas lāgā nepatīk. Uzvārdu Kalns viņi jau pārkristījuši par Kalnas, vārdu Jānis par Jonas, negrib pieļaut mūsu grāmatu un laikrakstu ievēšanu nabadzīgajā kāpā. Tur mīt tikai zvejnieki un kovārņu ķērāji. Arī žurnālistus uz turieni neved – kas gan tur ko redzēt? Tas, protams, ir sākums brīvu brāļu tautu attieksmēs. Mēs to nemaz neņemam ļaunā, negribam dibināt Latvijas kolonijas Lietuvā.*“⁵⁰⁸ Acīmredzot minētais J. Kārkliņa u. c. žurnālistu brauciens noticis 20. gadu beigās vai 30. gadu sākumā, iespējams, 1930. vai 1931. gadā.⁵⁰⁹ Žurnālistu delegācija viesojās Kauņā, kuģoja pa Nemunu, bet uz Kuršu kāpām viņus toreiz neveda.

1932. gada jūnijā, atkal Jāņos, uz Lietuvu vispār un arī Kuršu kāpām devās ekskursija, kuŗu atbalstīja Zemgales Kultūras veicināšanas biedrība un ko samērā sīki aprakstījis tās dalībnieks Ansis Dickālis (braucienā piedalījies arī etnogrāfs Mārtiņš Sams). A. Dickālis atceļā apmeklēja arī Bomelsvītes kurseniekus.⁵¹⁰ Togad Jāņu vakarā latviešu tūristi ar savu apciemojumu aizrāvuši kurseniekus Nidas ciemā, visi

⁵⁰⁶ Sūniņa A. Kuršu kāpās // Jaunais Ventspils Apskats. – 1930. – Nr. 26. – 3. jūl., Nr. 27. – 10. jūl.

⁵⁰⁷ Jānis Kārkliņš (1891–1975) – rakstnieks un žurnālists, 1919.–1937. g. strādāja „Jaunākajās Ziņās“, bija arī atbildīgais redaktors (1921–1928). Okupācijas laikā devies trimdā.

⁵⁰⁸ Kārkliņš J. Latvijas preses karalis. Atmiņas par „Jaunāko Ziņu“ laikiem. – R.: Karogs, 1990. – 52 lpp.

⁵⁰⁹ Skat.: Latvijas Republikas prese 1918–1940. – 95. lpp.

⁵¹⁰ Dickālis A. Ciemā pie kuršiem // Jaunais Zemgalietis. – 1932. – Nr. 160. – 21. jūl. (Turpmāk – Dickālis A. Ciemā pie kuršiem (IV).)

sapulcējušies ostmalā, dedzinājuši mucu un ugunsgrūdu, latvieši dziedājuši Jāņu dziesmas, savukārt kursenieki – savējās, apkārtējie vācieši pat sākuši uztraukties.⁵¹¹

Vispār, šķiet, 1932. gada vasarā bijis sevišķi daudz ekskursiju no Latvijas. Šāda ekskursiju intensitāte turpinājusies arī 1933. gada vasarā. Kuršu kāpas, šķiet, jau 1923. gadā, pēc to faktiskās pievienošanas Lietuvai, apmeklējis arī žurnālists un etnogrāfs un laikraksta „Latvijas Vēstnesis” redakcijas loceklis Mārtiņš Sams. Kurseniekus apciemojis arī rakstnieks Ernests Birznieks-Upīšis.⁵¹²

1933. gada maijā Kuršu kāpas apmeklēja „Brīvās Zemes” žurnālistu ekskursija (A. Francis raksta, ka tā bija Latvijas Preses biedrības biedru ekskursija,⁵¹³ faktiski to rīkoja un piedalījās 6 minētā laikraksta redakcijas darbinieki, viņu vidū redaktors J. Druva, žurnālists un rakstnieks A. Grīns, F. Strazdiņš, kuŗš ekskursijas laikā fotografēja, H. Zariņš). J. Druva raksta, ka pēc A. Karašas romāna „Karogs aicina” publicēšanas 1933. gada pirmajos mēnešos, lasītāju atsauksmju sacensības par labāko romāna novērtējumu redakcijas darbiniekiem pašiem radusies interese nokļūt kursenieku zemē. Viens no iemesliem bijis tas, ka līdz tam „diezgan trūcīgā literatūra par kuršiem un viņu zemi ir visai pretrunīga”. Līdz šim ceļotāji no Latvijas Kuršu kāpas bija apceļojuši pa ūdensceļu, kamēr žurnālisti vēlējās „redzēt zemes iekšieni, turklāt ļoti īsā laikā, jo lielāks redakcijas darbinieku skaits vienā reizē nevarēja atrauties uz ilgāku laiku no parastā darba”. Tādēļ ar Latvijas konsula Klaipēdā P. Kalcenava palīdzību izdevās saņemt no Lietuvas iestādēm atļauju, lai ekskursija varētu apciemot Klaipēdas apgabala Kuršu kāpu ciemus automašīnā.⁵¹⁴ Tas bija kaut kas nedzirdēts, jo Kuršu kāpās braukt ar auto bija aizliegts, jo uzskatīja, ka tādējādi var sakustināt ceļojošās kāpas, un braukt ar auto drīkstēja tikai ar speciālu atļauju. Lietuviešu iestāžu (ostas priekšnieka un krasta apsardzības komandanta) atļauja latviešu ekskursantiem to darīt liecina par ārkārtīgu pretimnākšanu tolaik. Tādēļ „Brīvās Zemes” ekskursanti iegriezās visos Kuršu kāpu ciemos – Šatenurtā, Pērvelkā,

⁵¹¹ Dickalis A. Ciemā pie kuršiem // Jaunais Zemgalietis. – 1932. – Nr. 159. – 20. jūl. (Turpmāk – Dickalis A. Ciemā pie kuršiem (III).); Etnogrāfs. Dziesmotais Jāņu vakars Kuršu Nidas ciemā // Brīvā Zeme. – 1932. – Nr. 144. – 22. jūl.

⁵¹² Dziļleja K. Kurši // Jaunais Cīrulītis. – 1933. – Nr. 1

⁵¹³ Francis A. Pie aizmirstiem tautiešiem // Latvija. – 1933. – Nr. 25. – 22. jūn. Alfons Francis (1905–1948) – dzejnieks, rakstnieks un publicists, daudzu preses izdevumu līdzstrādnieks. 1940. g. okupantu apcietināts, miris ieslodzījumā PSRS.

⁵¹⁴ Druva J. Kuršu zeme un ļaudis. – Brīvā Zeme. – Nr. 142. – 1. jūl.

Preiļos un Nidā, mājupceļā vēlreiz piestājot Šatenurtā. Pirmos kurseniekus ekskursanti nejauši satika jau Klaipēdas tirgū, kad divas kurseniece – māte un meita, dzirdēdamas latviešu valodu, uzrunājušas ekskursantus un aicinājušas iegriezties viņu – Makša Pīča – mājās Šatenurtā. Pārcēlušies uz Smilškrogu, viņus jau gaidīja auto, kas jau agri torīt bija ticis pārcelts uz kāpām. Sasnieguši Šatenurtu, ekskursanti uzmeklēja jauno pažiņu Pīču māju pie baznīcas, bet, tā kā Pīču vēl nebija mājās, iepazīnās ar viņu kaimiņiem Peleļiem, kuŗi izrādījās esam A. Karašas romāna „Karogs aicina“ varoņu prototipi. Savukārt Pērvelkā ekskursanti mares malā sarunājās ar zvejniekiem par dzīvi. Viņi satikuši arī ciema skolotāju, kuŗš kurseniski „neprot ne vārda“ un stāstījis, ka skolā visu bērniem mācot tikai vācu valodā, pat otru oficiālo – lietuviešu valodu – mācoties 6 stundas nedēļā kā svešvalodu. Ekskursijas dalībnieka H. Zariņa secinājums ir bēdīgs: „Tāpēc arī **jaunā paaudze, uzrunāta latviski, [izcēlums oriģināltekstā – K.K]** gan saprot mūs, bet neatbild, jo arī viņu tēvi un mātes, diemžēl, ar tiem runā vāciski, un tikai paši savā starpā, darbā, runā savu valodu.“⁵¹⁵ Tālāk ceļš veda gar mares malu uz Preiļiem. Te ekskursanti iegriezās kādā mājvietā (iespējams, pie Annas Deckaites), kur bijis patafons ar vairākām latviešu platēm – „kāda tautiska polka un mazs tautas dziesmu popūrijs“. Tad ieradies kāds kursenieks ar pasta somu plecos, kur bijušas arī pāris latviešu avīzes, kuŗas atsūtītas „vietējai zvejnieku un sporta biedrībai“. Viņš stāstījis, ka pirms dažiem gadiem šeit, pie viņa, trīs dienas nodzīvojis profesors J. Endzelīns no Rīgas, savācis daudz pasaku un dziesmu un atsūtījis viņam par piemiņu grāmatu – iespējams, no ekspedīcijas materiāliem izveidoto Latviešu folkloras krātuves izdoto krājumu „Kuršu kāpu folklorā“ (kuŗa gan, starp citu, iespiesta jaunajā – latīņu – rakstā). Minētie fakti liecina, ka tolaik kurseniece saikne ar latviešiem bijusi visai cieša. Pašā vakarā braucēji nonāca Nidā. Ostmalā viņi sākuši sarunu ar trim zvejniekiem, kad pienācis lietuviešu policists un pajautājis, no kurienes braucēji ieradušies. Saņēmis atbildi, ka no Rīgas, viņš ar smaidu noteicis: „Aha, pie brāļiem atbraukuši!..“ Nākamajā rītā ekskursanti šo policistu satikuši pie Nidas pasta kantoņa, viņš steigšus sasitis piešus un militāri sveicinājis, „jo pa tam no Klaipēdas viņam telefonēts, kas par ciemiņiem Nidā gaidāmi“. „Brīvās Zemes“ žurnālisti apmetās lieliskajā Hermaņa Blodes (Bļodas)

⁵¹⁵ Zariņš H. Kuršu zemē // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 124. – 7. jūn.

viesnīcā. Pats sirmais Blode pārdzīvotās triekas dēļ gan juties vārgs, toties vakariņu laikā viesi sarunājās ar viņa meitu, saimnieci Hedvīgu Molenhaueri, kuŗa arī „puslīdz labi“ runājusi kurseniski un kopā ar vīru E. Molenhaueru pārzinājusi arī Kuršu muzeju. Nākamajā rītā žurnālisti aizbrauca līdz kailajām kāpām pie Vācijas robežas, bet pēc tam apmeklēja Vasarsvētku dievkalpojumu Nidas baznīcā, kur vēroja kursenieku tipus. Pēc dievkalpojuma viņi iegriezās topošajā Kuršu muzejā, kuŗu gan sākšot iekārtot tikai jūnijā. Drīz pēc pusdienas ekskursanti ar auto izbrauca uz Smilškrogu.⁵¹⁶ Mājupceļā viņi vēl piestāja Šatenurtā, kur vēlreiz tikās ar Peleīku un Pīču ģimenēm.⁵¹⁷ Peleīku ģimene viņus īpaši interesēja tālab, ka rakstnieks A. Karaša viņus bija izvēlējis par galveno varoņu prototipiem savā romānā „Karogs aicina“. Savukārt Pīči lika nodot sveicienus E. Melngailim, kas pie viņiem bija uzturējies 1927. gadā.

Par ekskursantu pieredzēto 1. jūnijā Latviešu Zemnieku savienības Rīgas nodaļa sarīkoja priekšlasījumu „par tagadējiem kuršiem“, priekšlasījumā un tam sekojošā diskusijā savas domas izteica toreizējais Saeimas deputāts Kārlis Ulmanis, agronoms Līvens, skolotājs Indriķis Sleinis (abi pēdējie bijuši Kuršu kāpās), kā arī profesors Arnolds Speke.⁵¹⁸ Par šo braucienu un tā iespaidiem parādījās ne tikai detalizēti apraksti „Brīvajā Zemē“, bet dalībnieku un interesentu publikācijas arī citos laikrakstos,⁵¹⁹ savukārt daļu preses rakstu sakopojot, vēlāk tapa atsevišķs krājums ar fotoilustrācijām.⁵²⁰ Ekskursijas dalībnieks A. Grīns kritizēja citus tūristus par laikrakstos sniegtām neprecīzām un pārspīlētām ziņām par Kuršu kāpām. Turklāt „Brīvās Zemes“ redakcija, acīmredzot tieši pēc šā brauciena, vairākiem kurseniekiem par brīvu piešķīrusi laikraksta abonementu.

⁵¹⁶ Zariņš H. Nīda – ziemeļu Rivjēra kuršu kāpās // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 127. – 10. jūn.

⁵¹⁷ Zariņš H. Pie „Karogs aicina“ varoņiem: Peleīku Mariķes un Dova // Brīvā Zeme. – Nr. 129. – 13. jūn.

⁵¹⁸ A. R. Pa kuršu zemi... // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 122. – 2. jūn.; Francis A. Pie aizmirstiem tautiešiem.

⁵¹⁹ Zariņš H. Uz kuršu zemi. Ceļa iespaidi un novērojumi Lietuvā // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 120. – 31. maijs, Bohēma. – 1933. – Nr. 5; Kuršu zemē // Turpat. – Nr. 124. – 7. jūn.; Nīda – ziemeļu Rivjēra kuršu kāpās // Turpat. – Nr. 127. – 10. jūn.; Pie „Karogs aicina“ varoņiem: Peleīku Mariķes un Dova // Turpat. – Nr. 129. – 13. jūn.; Mājās no kuršu zemes // Turpat. – Nr. 132. – 16. jūn.; Grīns A. Kuršu kāpās // Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 135. – 20. jūn., Nr. 136. – 21. jūn.; Francis A. Pie aizmirstiem tautiešiem.

⁵²⁰ Kuršu zemē un ļaudīs (Vērojumumu un atmiņu grāmata). – Rīga: Brīvā Zeme, 1933. – 58 lpp.

Tiesa, uz plašajiem un detalizētajiem aprakstiem, kuŗos bija atspoguļotas arī ekskursijas dalībnieku pārdomas par kurseniekiem un Lietuvu, pārmetoši reaģēja Kauņā iznākošais lielākais Lietuvas dienas laikraksts „*Lietuvos Aidas*“. Tas pazobojās par latviešu žurnālistu atstāstīto sarunu ar kursenieci, kas, pēc „*Lietuvos Aidas*“ domām, pierādot kursenieku un lietuviešu valodas līdzību. Laikraksts gan atzinīgi novērtēja H. Zariņa sajūsmas pilnos slavas vārdus Nidas kūrortam, kuŗu viņš nosaucis par „ziemeļu Rivjēru“, tomēr nosodīja izteicienus, ka Klaipēda un Palanga neesot „lietuviešu dzimtās zemes“ un vaicā: vai kaimiņi tā dara?⁵²¹

1934. gada jūlija beigās uz Kuršu kāpām devās Centrālās tūristu biedrības ekskursija M. Sama vadībā (ap 20 dalībnieku; viņu vidū bija antropologs, LU profesors J. Prīmanis, Dr. Jērums ar kundzēm, viens dalībnieks bija mērojis ceļu pat no Alūksnes, kas pierāda intereses lielumu par kurseniekiem Latvijā) un studentu dubultkvartets „Tēvuzeme“ „ar bagātīgu latviešu tautas dziesmu krājumu – ciema kukuli tālajiem kuršiem“ un nolūku „tālam latvieša zaram, kuŗu liktenis atšķīris no saviem tautas brāļiem, nest latviešu vārdu, latviešu dziesmu“. Ekskursija caur Liepāju bez kavēkļiem 28. jūlija vakarā sasniedza Klaipēdu, kur stacijā ceļotājus sagaidīja Latvijas konsuls P. Kalcenavs, kuŗš bija ievērojami palīdzējis arī šās ekskursijas organizēšanā un, galvenais, sakarā ar viņa labajām attiecībām ar Lietuvas pārvaldes iestādēm, bija saņēmta atļauja dubultkvarteta dalībai ar dziesmām dievkalpojumā Nidas baznīcā.⁵²² Tas bija laiks, kad pēc Hitlera nākšanas pie varas Vācijā un Vācijas vienošanās ar Poliju beidzot notika Lietuvas un Latvijas tuvināšanās. Klaipēdas gubernators tolaik bija Jons Navaks, kas ar radikālām metodēm mēģināja lietuviskot Klaipēdas apgabalu. Tā kā sarunātajai motorlaivai lielā vēja un viļņu dēļ ceļš uz Nidu pārlietu ieilgtu, lai nenokavētu dievkalpojuma sākumu pusdesmitos no rīta, ekskursantiem bija jāgaida tvaikonis. Tvaikoņa stūrmanis bija „īsts kursis“ – „pirmais, kuŗš gan ar nelielu akcentu – runāja latviski“ un ekskursantiem „latviešu valodā“ paskaidroja ceļā redzamo. – „Lieki te būtu teikt, ka šo izdevību, parunāt kursi latviski, izmantoja katrs, cik spēja.“ Ar kuģīti braucēji svētdienas, 29. jūlija, rīta pusē

⁵²¹ Kaip latvių laikraštīninkai kalbėjosi su kuršiais // *Lietuvos Aidas*. – 1933. – Nr. 135 (1807). – Birž 19; Ar taip kaimyniška? Nepateisinami Briva Zeme išvadžiojimai apie Klaipėdą ir Palangą // Ten pat. – Nr. 136 (1808). – Birž. 20; Kad piemin kuršus, „*Lietuvos Aidas*“ nervozė // *Brīvā Zeme*. – 1933. – Nr. 138. – 27. jūn.

⁵²² V. Rets dievkalpojums Nidas baznīcā dziļi saviļņo kuršus. Ar latviešu dziesmu pie kuršiem. – *Brīvā Zeme*. – 1934. – Nr. 173. – 2. aug.

nonāca Nidā, kur pēc īsas pastaigas pa ciemu, pulksten 9.30 devās uz dievkalpojumu, kuŗu vadīja vietējais mācītājs J. Kīpke. Dievkalpojums, protams, bija vācu valodā, arī korāļus dziedāja vāciski. Pēc ievadkorāļa vācu valodā latviešu studenti dziedājuši L. van Bēthovena korāli latviešu valodā, un kursenieki, dzirdot savā baznīcā dziedāšanu dzimtajā valodā, esot bijuši līdz sirds dziļumiem aizkustināti un pateicīgi:

„Un kad ļaujam plūst pār baznīcu latviešu dziesmas skaņām, tad neiztur šie rūpju un cīņu nomāktie vīri. Viena otra asara paklusām norit pār sejām, bet kāds prieks un dziļš aizkustinājums staro viņu acīs. Pēc ilgiem, ilgiem gadiem, varbūt, pirmo reizi tie dzird savā baznīcā dziesmas latviešu valodā. [...] Un pēc dievkalpojuma daudzas cietas, darbā sarepējušas rokas sniedzas mums pretim un vienkārši un sirsnīgi ir viņu pateicības vārdi.“⁵²³

Pēc mācītāja sprediķa un lūgšanas vācu valodā dubultkvartets dziedāja Rādes korāli „Aleluja, teiciet to stipro Dievu“ latviešu valodā. Nākamais – mirušo piemiņas korālis „Augšā aiz zvaigznēm“ – bijis pazīstams arī kurseniekiem, protams, vācu valodā, un „asaras vairs novaldīt nevar neviens“. Dievkalpojums noslēdzās ar Tēvreizi, kuŗu kursenieki, acīmredzot, skaitījuši savā valodā – to liecinieks neprecizē. Pēc dievkalpojuma kursenieki neskopojās ar uzslavām un sajūsmu par latviešu studentu dziedāšanu. Īpaši izteikt atzinību studentiem atnāca Berlīnes operas varoņtenors Maksis Mansfelds, kuŗš Nidā pavadīja vasaras atvaļinājumu. Ekskursantiem piedroģās un studentu dziedājumu augsti novērtēja Dailes teātra dramaturģe Elīna Zālīte.⁵²⁴ Pēc dievkalpojuma latviešu studenti devās pastaigā pa Nīdu, satikās un runājās ar kurseniekiem, sevišķi sirsnīgi – ar Frici Kūru, kas bijis uz futbola sacīksti Rīģā. Uz studentu jautājumu, vai jaunieši arī mājās runājot „kursiski“, jaunieši atbildējuši: „**Jā, tikai kursiski un arī bērni runā tikai kursiski.** Mūsu valoda ir tikai sajukusi ar daudziem vācu vārdiem. **Mums jau nav ne kuršu skolu, ne kuršu mācītāja. Viss mums notiek vācu valodā. Bet mājās mēs no pašām bērnu dienām runājam tikai kursiski. Tāpat satiekoties ar citiem cilvēkiem vāciski runājam tikai tik daudz, cik tas ir nepieciešami, paši savā starpā tūlīt**

⁵²³ A. Str. Ciemos pie brāģiem, kas atrauti savai tautai // Latvis. – Nr. 3829. – 1934. – 2. aug.

⁵²⁴ V. Rets dievkalpojums Nīdas baznīcā dziģi saviļģo kurģus. Ar latvieģu dziesmu pie kurģiem. – Brģvģ Zeme. – 1934. – Nr. 173. – 2. aug.

kursiski.⁵²⁵ [izcēlumi oriģinālā – K.K.] Uz jautājumu par lasītprasmi jaunekļi atbild, ka „maz tādu, kas prot [lasīt latviešu valodā]“, jo neviens nemācot, turklāt mācīties esot grūti, jo „no abām pusēm [domāts – vācu un lietuviešu?] spiež“. Jāpiebilst, ka vienīgā iespēja mācīties lasīt latviešu valodā kurseniekiem bija pašmācības ceļā – cenšoties izlasīt latviešu atsūtītos laikrakstus un grāmatas. Autors nosauc satikto kursenieku jaunekļu vārdus: „Vilis Purviņš, Mārtiņš Vizulis, Hermanis Puriņš, Maksis Sējs, Peleikis un daudzi citi“. Fricis Kūrs no M. Sama saņēma fotouzņēmumus no ciemošanās Rīgā 1932. gada rudenī. Kūrs un viņa biedrs labprāt gribētu mācīties kursenieku valodu un kursenieku valodā, dzirdēt dievvārdus kurseniski. Ekskursanti iegriezušies 75 gadu vecā kursenieka Sakuša mājā, apmeklējuši arī Kuršu muzeju un nesen mirušā F. H. Blodes gleznu galeriju.

Kopā ar ar kursenieku Peleiki daļa ekskursijas dalībnieku devušies izbraucienā pa mari viņa laivā. 30. jūlijā agri no rīta visi lielvejas laivā braukuši gar krastu uz Preiļiem un Šatenurtu. „Šie ciemi ir visvairāk uzglabājuši kuršu valodu un ierašas“ – te acīmredzot domāti abi vismazāk pārmaiņu skartie kursenieku ciemi – Preiļi un Pērvelka.

Piestājuši malā Preiļos, ekskursanti devās uz Annas Deckaites viesnīcu (acīmredzot – „*Zum Preiler Elch*“ – „Pie Preiļu aļņa“), kur bija paredzēts tās dienas pirmais studentu koncerts. Viesnīcā uz galda viņi pamanīja pusotras nedēļas vecu laikraksta „Brīvā Zeme“ numuru un uzzināja, ka „Brīvo Zemi“ pēc pagājušā gada viesošanās redakcija par brīvu piesūta vairākās Preiļu kursenieku mājās. Uz jautājumu par lasīšanu Anna Deckaite atbildēja: „Jā, daudz lasām, sevišķi pēc pagājušās vasaras tagad arī jaunie sāk dūšīgi runāt kursiski, agrāk tā kā lāga to negribēja.“ Autors uzsver, ka, salīdzinot ar pagājušo gadu, kad arī, acīmredzot, bijis Kuršu kāpās, arī jaunie kursenieki cenšoties runāt savā valodā. Viņš secina, ka pagājušā gada braucējiem izdevies kuršus mudināt cienīt „mūsu kopējo valodu“ un cer, ka šāgada brauciens „šo tieksmi“ vēl vairāk nostiprinās. Latviešu studentu koncertu Preiļos klausījušies kādi 10 kursenieku vīri un tikpat daudz sievu. Dziedājuši tikai tautas dziesmas, klausītājiem sevišķi patikušas „Kas tie tādi“ un „Rikšiem bērīti es palaidu“, kā arī „Teci rikšus, kumeliņi“. Preiļos nevarēja ilgi uzkavēties, bet studentiem bija

⁵²⁵ V. Ar latviešu dziesmu pa kuršu kāpām. Kurši jau no bērnu dienām runā kursiski. – *Brīvā Zeme*. – 1934. – Nr. 175. – 4. aug.

jādzied vēl uz atvadām, un no E. Melngaiļa dziesmas „Meža gali tā nolokas“ „no apkārtējām mājām klausītāji birtin birst“⁵²⁶ Tuvojoties Pērvelkai, ekskursijas vadītājs M. Sams izteicās, ka būšot gan jābrauc gaŗām, jo laika esot maz, un lai uzdziedot kaut ko gaŗāmbraucot. Studenti jau noskumuši, bet izrādījies, ka tā bijusi vadītāja viltība – drīz pie braucējiem īrās kursenieku laivas, viņu vidū arī M. Sama paziņa Bastiķis, kuŗš Samu tūliņ pazinis. Pērvelkā viņus apstājis bērnu pulks, meitenes dziedājušas atbraucējiem kādu dziesmu, gan ne kursenieku, bet lietuviešu valodā. Lai gan studentus iepriecinājis arī tas, viņu „kapelmeistars“ pasauca zēnu baru sāņus un mudinājis nepakļauties meitenēm un līdz nākamam gadam iemācīties „īstu kuršu dziesmu“. Tomēr zēni vilcinājās, un vadītājam izdevās saņemt piekrītošu atbildi tikai pēc tam, kad katram bija iedevis 20 centu konfektēm. Koncerts noticis krastmalā un tam bijis daudz vairāk klausītāju nekā Preiļos (no tā autors maldīgi spriedis, ka Pērvelka ir lielāks ciems par Preiļiem), sevišķi daudz ir sieviešu, jo vīri „aizbēguši jūrā“. Sajūsma arī šeit ir liela, un par dziesmu „Kas tie tādi“ kāda veca māmiņa, slaukot asaras, sacījusi: „Šito dziesmiņu es dzirdēju, kad Jūs pagājušā nedēļā dziedājāt radiofonā.“ Izrādās, ka viņa bijusi aizgājusi pie vietējās skolotājas un tā viņai „uzskrūvējusi Rīgu“. Acīmredzot Pērvelkas skolotāja, kuŗa bijusi lietuviskuma audzinātāja Pērvelkas skolā, bijusi saprotoša arī pret kursenieku valodu un tās runātājiem. No sarunām Preiļos un Pērvelkā noskaidrojies, ka uz dievkalpojumu ar latviešu dziesmām Nidā bijuši ieradušies daudzi Preiļu iedzīvotāji, kamēr no tālākās Pērvelkas – tikai „daži“. Tiesa, autors A. Str. stāsta, ka kāda veca kursenieku māmiņa teikusies dzirdējusi šo pašu dziesmu mācītāja radiouztvērējā, kad tur dziedājis tas pats dubultkvartets „Tēvuzeme“. Tādā gadījumā šis mācītājs varēja būt jau minētais 1930.–1935. gadā Nidā kalpojušais un tur apglabātais Baltijas (Latvijas?) vācietis J. Kīpke. Pēc koncerta turpinājušās sarunas, bet kāda meitene, 2. klases skolniece Marija Jakaite, demonstrēja teicamas latviešu grāmatas lasīšanas iemaņas – turklāt arī sapratusi lasīto. Autors A. Str. par kursenieku lasītprasmi latviešu valodā izsakās šādi: „arī lasīt latviešu valodā grāmatas tie [kursenieki] māc, to tiem mācījuši mājās tēvi un mātes“⁵²⁷ – tas ir grūti saprotams – lai gan no šeit aprakstītā ir redzams, ka atsevišķi

⁵²⁶ V. Ar latviešu dziesmu pa kuršu kāpām. Sirsnīgā sagaidīšana Preiļos un Pērvelkos. – Brīvā Zeme. – 1934. – Nr. 180. – 10. aug.

⁵²⁷ A. Str. Ciemos pie brāļiem, kas atrauti savai tautai // Latvis. – Nr. 3829. – 1934. – 2. aug.

kursenieki gan centušies lasīt latviešu piegādāto literatūru, tomēr trūkst ziņu, ka viņi būtu nonākuši līdz bērnu mācīšanai lasīt latviski („kursiski“), vispirms jau tādēļ, ka lasīšana neierastajā latviešu literārajā valodā viņiem pašiem lielākoties sagādāja grūtības.

Uz latviešu jautājumu par kurseniekiem Vācijas pusē Pērvelkas kursenieki stāstījuši, ka nedaudzi esot – tikai tie, kuŗi ieprecējušies, bet „kuršu valodu tur gan ātri aizmirstot“. Šatenurtā dubultkvarteta koncerts notika Šatenurtas zvejnieku biedrības namā, kur bija sapulcējušies ap 70–80 kursenieku (pēc citām ziņām, ap 40 zvejnieku). Viesi tikās ar biedrības priekšnieku Dāvidu Engelinu un viņa enerģisko palīgu Šmitu, kuŗš atvadoties vēl atgādinājis: „Nepiemirstiet tikai atsūtīt notis un **pasveicināt Latvijū!**“⁵²⁸ Šatenurtā Latvijas ekskursanti kāpa tvaikonī uz Klaipēdu pārliecībā, ka viņu koncertbrauciens palīdzējis attīstīt kurseņiekos tautisko apziņu.

1936. gada 4. oktobrī Šatenurtas zvejnieku ciemu Kuršu kāpās apmeklēja pazīstamā Latvijas Universitātes studentu jauktā koŗa „Dziesmuvara“ dalībnieki. Koris dienu iepriekš bija koncertējis Klaipēdā.⁵²⁹ Tomēr Kuršu kāpās tas nav uzstājies. Toties koŗa dalībnieki, viņu vidū jaunais vēsturnieks Roberts Malvess, satikās ar kursenieku zvejniekiem.⁵³⁰

Kā jau minēts, lietuviešu attieksme pret latviešu sakariem ar kurseniekiem bijusi divējāda. Bieži vien tā bijusi vēlīga, taču presē lasāmi arī šādi vārdi: „Pēdējā laikā visas latviešu sabiedrības interesi lielā mērā saistījis kursenieku jautājums. Latviešu tūristi vasaru daudzās ekskursijās apmeklēja kuršu kāpas, aizvedot turp galvenokārt latviešu grāmatas. Bet te nu bija jāpiedzīvo dīvaina netaktība no leišu puses: viņu iestādes visādi kavē un traucē latviešu intereses izpaudumus par saviem tautas brāļiem– kuršiem. Leiši ir drīzāk ar mieru, ka kurši pārvācojas, nevis ka tie turpina palikt par latviešiem.“⁵³¹ Jāsaka gan, ka šis viedoklis par lietuviešu nostāju nav līdz

⁵²⁸ A. Str. Ciemos pie brāļiem, kas atrauti savai tautai // *Latvis*. – Nr. 3829. – 1934. – 2. aug.; V. Ar latviešu dziesmu pa kuršu kāpām. 80 zvejnieki ar savām ģimenēm noklausās „Tēvuzemes“ koncertu Švarcortē. – *Brīvā Zeme*. – Nr. 184. – 15. aug.

⁵²⁹ Ro. [R. Malvess] Dziesmuvaras koŗa sirsnīgā uzņemšana Klaipēdā // *Jaunākās Ziņas*. – 1936. – Nr. 226. – 5. okt.

⁵³⁰ Malvess R. LU studentu jauktā koŗa „Dziesmuvara“ hronika (1925–1940) // *LNB RGRN, A 105, N207*. – 156.–157. lpp.

⁵³¹ Kurši // *Jaunais Zemgalietis*. – 1933. – Nr. 23. – 29. janv.

galam pamatots un acīmredzot cēlies no presē plaši aprakstītajām Nidas futbolistu grūtībām, pārvedot mājās latviešu dāvinātās grāmatas.

Kuršu kāpu atspoguļojums Latvijas presē. Otrs Latvijas sabiedrības intereses izpausmes veids bija raksti presē par Kuršu kāpām, par latviešu ceļojumiem (arī iepriekšminētajām ekskursijām) uz tām. Raksti palaikam aizņem arī valsts mēroga laikrakstu pirmās lappuses. Šādu rakstu 1923.–1939. gadā bija desmitiem, to skaitu precīzi gan nav iespējams noteikt. Atrasto rakstu kopumu turpmāk esmu analizējis sīkāk. Rakstus publicēja gan valsts mēroga preses izdevumi, gan apriņķu prese, pēdējā – tieši Kurzemē un Zemgalē (Liepājas, Jelgavas, Ventspils u.c. pilsētu un apriņķu laikraksti) – novados, kuŗu inteliģence acīmredzot īpaši uzsvēra savas tautas radniecību ar kurseniekiem.

4. tabula. Rakstu skaits par kurseniekiem Latvijas periodikā 1919.–1938. gadā.

Gads	Rakstu skaits
1919	2
1920	1
1921	1
1922	...
1923	5
1924	2
1925	...
1926	...
1927	1
1928	1
1929	...
1930	3
1931	1
1932	21
1933	27
1934	7
1935	...
1936	3
1937	5
1938	1

Par Kuršu kāpām presē rakstīja dažādas izglītības un profesiju ļaudis – sākot ar studentiem un beidzot ar profesoriem, gan entuziasti, gan profesionāļi, protams, daudzi žurnālisti, kuŗi veica savu tiešo uzdevumu. Visapjomīgākā preses raksta (4 daļās) autors ir Ansis Dickalis. Šajā apakšpunktā aplūkoti galvenokārt preses raksti ar plašsaziņas nozīmi, bet zinātniski raksti aplūkoti apakšpunktā par Latvijas zinātnieku ieguldījumu. Sprotams, dažkārt robeža starp zinātniskiem un sabiedriskiem rakstiem ir grūti nosakāma.

Rakstos izcelti vairāki kursenieku dzīves aspekti. Pirmkārt, autori aplūkojuši iespaidīgo, pat Eiropas mērogā vienreizējo Kuršu kāpu dabu, atzīstot dabas apstākļus par kursenieku dzīves un tautiskās savdabības noteicējiem. Otrkārt, autori vērtējuši kursenieku skaitu un nosaukuši viņu izvietojumu zvejniekciemās. Rakstītāji ir pieminējuši Kuršu kāpu vietvārdus, turklāt minot tos dažādos variantos – vāciskā, lietuviskā, kurseniskā vai latviskā atveidojumā. Treškārt, autori aprakstījuši valodas situāciju Kuršu kāpās, kursenieku valodas lietojumu, pārvācošanās pakāpi. Visizplatītākā ir atziņa par latviešu un kursenieku valodas identitāti (lielāka nekā latviešu valodas vidus dialektam ar latviešu valodas augšzemnieku dialektu), turklāt latvieši aptvēruši, ka kursenieki ir latvieši, bet kursenieki – ka ciemiņi no Latvijas runā „kursisku“. Autori vēstīja arī par skolām Kuršu kāpās. Ceturtkārt, autori vēstī par Kuršu kāpu iedzīvotāju saimniecību, sadzīvi un etnogrāfiju. Viņi aprakstīja, piemēram, kursenieku ēkas un laivas. Rakstītāji vērtēja kūrvietas apstākļu ietekmi uz kursenieku dzīvi. Piektkārt, autori izteica savu viedokli par kursenieku izcelsmi un radniecību ar latviešiem. Lielākoties rakstos Kuršu kāpu iedzīvotāju apzīmēšanai lieto jēdzienu „kurši“, 20. gados arī vēl joprojām „kūri“. Apzīmējums (kursenieku pašnosaukums) „kursenieki“ latviešu publicistikā vēl nebija ieviesies. Sestkārt, izskanēja dažādi ierosinājumi, kā atbalstīt kurseniekus, veicināt viņu izglītību un kultūras attīstību, viņu tautiskās savpatības (etniskās identitātes) saglabāšanu.

Kuršu kāpu dabas atspoguļojums. Kuršu kāpas ikvienu ceļotāju apbūrušas ar savu iespaidīgo dabas ainavu – varenajām, nelielām priedītēm apaugušajām smilšu kāpām, smilšu klajumiem, Kuršu jomu un atklāto jūru. Kuršu jomu lielākoties sauc

par māri jeb mari, kas esot pašu kursenieku vārds.⁵³² Daudzi ceļotāji apraksta Kuršu kāpu rotu – aļņus, kuŗus aizliegts medīt, tādēļ tie nebaidās no cilvēka un tos var aplūkot mazā attālumā.⁵³³

Kursenieku apdzīvotās vietas, to nosaukumi. Kursenieku skaits. Rakstos minēti dažādi Kuršu kāpu vietvārdi, turklāt dažādās rakstības formās: Nida – arī Nidasciems; Preiļi; Povelka – arī Povelķi; Šatenurte (Šatenurta) – arī Švarcorta, Melnkraste, Melnkrasts, Melnkrante, Juodkrante; Smilškrogs – arī Zandkruga. Zemgales Kultūras veicināšanas biedrības atbalstītās ekskursijas dalībnieks A. Dickalis minēja Kuršu kāpu vietvārdus Nidas apkārtnē: „*Urbo Kalns*“, „*Angin kalns*“, „*Delcegrigs Berg*“, „*Purwinscher Berg*“, „*Wingkap*“ (ar piebildi „vikingu kapi? ref.“), „*Libis Berg*“, „*Skruschin*“, „*Purwin*“ – un jautāja: vai kalnu un ciemu nosaukumi neesot labākie argumenti, ka kurši pieder pie latviešiem?⁵³⁴ Daudzi rakstītāji pieminējuši zvejniekciemu Jodkranti jeb vācu nosaukumā „Švarcorti, ko kurši paši sauc par Šatenurti“.⁵³⁵ Minēti vēl citi, pēc autoru domām, latviski skanoši vietvārdi: „Valguma kalns, Pārvelkas kalns, Plikais kalns“, „Bērzu plīķis“ (kaila kāpa, kur kādreiz auguši bērzi).⁵³⁶ Vietvārdi latviešu autoriem bija arguments, lai pierādītu kursenieku piederību vai vismaz tuvu radniecību ar latviešiem.

Rakstu autori minēja kursenieku skaitu, tiesa, visai atšķirīgu – no dažiem simtiem līdz vairākiem tūkstošiem. Autors „-mp-“ 1923. gadā minēja skaitli 1500.⁵³⁷ Ž. Unams rakstīja, ka „viņu ir palicis daži simti vēl“.⁵³⁸ Tas, šķiet, ir pārspīlēti mazs skaitlis. Tieslietu students R. Turks minēja, ka Nidā dzīvojot vairāk par 500 kuršu.⁵³⁹ A. Dickalis rakstīja, ka Latvijas diplomāts M. Valters esot minējis kursenieku skaitu – 6000.⁵⁴⁰ Acīmredzot šis skaitlis ietver arī pārvācotos Kuršu kāpu iedzīvotājus nērijas dienviddaļā un kurseniekus cietzemē, iespējams, arī kursenieku valodas lietotājus vispār, un pat tad tas šķiet pārspīlēts. Lauksaimniecības students F. Dukss rakstīja, ka

⁵³² Dukss F. Varonīgākā senlatvju cilts atvase Kuršu kāpās. Tas atbilst patiesībai: sk. Kwauka P., Pietsch R. Kurisches Wörterbuch. – S. 49; Pietsch R. Deutsch-kurisches Wörterbuch. – S. 150

⁵³³ Dziļleja K. Kuršu kāpās // Sociāldemokrāts. – 1933. – Nr. 153. – 12. jūl., Nr. 154. – 13. jūl.

⁵³⁴ Dickalis A. Ciemā pie kuršiem (III).

⁵³⁵ Dziļleja K. Kuršu kāpās.

⁵³⁶ Kurši // Jaunais Zemgālietis. – 1933. – Nr. 23. – 29. janv.

⁵³⁷ -mp-. Kuršu kāpas // Jaunā Balss. – 1923. – Nr. 5. – 6. okt.

⁵³⁸ Unams Ž. Kuršu kāpas (II).

⁵³⁹ Turks R. Redzējumi Kuršu jomas apmeklējuma.

⁵⁴⁰ Dickalis A. Ciemā pie kuršiem (III).

Nidā dzīvojot 900 „kuršu“, bet pavisam kurseniski runājošu kursenieku esot ap 2000.⁵⁴¹ Kāds cits autors minēja, ka visu Kuršu kāpu iemītnieku Lietuvā un Vācijā skaitoties ap 3000 cilvēku, bet, „cik no tiem vēl būtu uzskatāmi par kuršiem, grūti pasacīt“.⁵⁴² Profesors J. Plāķis vērtēja, ka kopējais kursenieku skaits, ieskaitot cietzemes kurseniekus Klaipēdā un tās apkārtnē, varētu būt ap 3000 cilvēku.⁵⁴³ A. Grīns minēja, ka Nidā esot ap 700 iedzīvotāju.⁵⁴⁴ A. Francis pēc augstāk minētā Latvijas Preses biedrības priekšlasījuma rakstīja, ka kuršu esot 2000–3000, no kuŗiem apmēram puse dzīvojot Vācijas un otra puse Lietuvas daļā. Lietuvas daļā esot seši ciemi, no kuŗiem lielākais – Nida ar apm. 700 iedzīvotājiem.⁵⁴⁵ Var secināt, ka preses rakstu autori bija kursenieku skaitu palielinājuši, turklāt mēdzot iekļaut tajā visus kursenieku ciemu iedzīvotājus, lai arī ne visi no tiem bija kursenieki, kā arī vācu valodā runājošos Kuršu kāpu zvejniekus Vācijas daļā.

Valodas stāvokļa vērojumi. Presē plaši aprakstīti novērojumi par kursenieku valodu. Dzejnieks R. Rudzītis 1924. gadā „Latvijas Vēstnesī“ rakstīja: „Kurši runā vienādīgi trīs vietējās valodās – kursiski-latviski ar lietavisku izrunu, lietaviski un vāciski. Mājās viņi runājot pa reizei latviski, pa reizēm lietaviski, baznīcās vāciski, kaut gan svētie raksti viņiem arī lietaviešu valodā, skolā bērnus māca tikai vāciski [...] no bērniem ir daudzi, kuŗi nemaz vairs neprot kursiski.“⁵⁴⁶ Šķiet, ka R. Rudzīša piezīmes par kursenieku valodas stāvokli attiecas vairāk uz Šatenurtu. Ž. Unams piezīmēja, ka kursenieki sapratuši visu, ko latviešu ekskursanti ar viņiem runājuši. Interesi izraisa Ž. Unama piezīme, ka Šatenurtā Dievu lūdzot latviski.⁵⁴⁷ V. Ūd. „Jaunajā Zemgaleī“ atzina: „Mēs pēc viņu domām runājam kuršu valodā“.⁵⁴⁸

„Jaunā Zemgalieša“ autors slejā „Kurši“ raksta, ka 1819. gadā, kad kāpas apmeklējis Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības biedrs un pirmās latviešu avīzes izdevējs, Lestenes un Struteles mācītājs Kārlis Vatsons, gandrīz visi Kuršu kāpu iedzīvotāji, krodziniekus un ierēdņus ieskaitot, bijuši kursenieki. Toties tagad

⁵⁴¹ Dukss Fr. Varonīgākā senlatvju cilts atvase Kuršu kāpās.

⁵⁴² Kurši // Jaunais Zemgaleitis. – 1933. – Nr. 23. – 29. janv.

⁵⁴³ Plāķis J. Kursenieki jeb Kuršu kāpu iedzīvotāji // Universitas. – 1933. – Nr. 2 (51). – 1. febr.

⁵⁴⁴ Grīns A. Kuršu kāpās // Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 136. – 21. jūn.

⁵⁴⁵ Francis A. Pie aizmirstiem tautiešiem. (Kurši.)

⁵⁴⁶ Rudzītis R. Kuršu kāpās.

⁵⁴⁷ Unams Ž. Kuršu kāpas (II).

⁵⁴⁸ V. Ūd. Aizmirstā kuru cilts // Jaunais Zemgaleitis. – 1928. – Nr. 122. – 3. jūn.

„jaunā paaudze vairs nepazīst savu senču mēli“, autors rakstīja par Kuršu kāpu Vācijas daļu. „Latvju tūrists, sākot sarunāties ar vietējiem, jūtas apmēram tā, kā starp Janševska romāna varoņiem: viņu valoda gan bagāta īpatniem vārdiem, bet tā ir skaista un skaidri latviska valoda.“⁵⁴⁹

Par kuriozu jāuzskata autora „-mp-“ laikrakstā „Jaunā Balss“ minētais apgalvojums, ka ieceļošanas laikā Kuršu kāpās kursenieki pratuši skaitīt tikai līdz desmit, jo nākamo skaitļu apzīmējumi (*vienālik, dvīlik* utt.) jau pārņemti no lietuviešu valodas⁵⁵⁰ – patiesībā vēl XIX gadsimta otrajā pusē vācu valodnieks A. Becenbergers kursenieku valodā bija konstatējis skaitļa vārdu *vienpadsmīt, divpadsmīt* utt. latvisku apzīmējumu atliekas.⁵⁵¹

No plašajām A. Dickaļa piezīmēm par ceļojumu uz Lietuvu ievēribu pelnī viņa satikšanās pieminējums ar kurseniekiem Klaipēdas tirgū, kur „tie lielā skaitā sabraukuši [...] pārdot savus lauku ražojumus“ (nav saprotams, par kādiem kurseniekiem ir runa, jo Kuršu kāpās nenodarbojās ar zemkopību pārdošanai), tāpat tirgū ieradušies arī „kāpu kurši“ (tātad iepriekšminētie, iespējams, bija cietzemes kursenieki!). Uzrunājot vienu otru latviski vai „kursiski“ (varbūt – latviešu valodas kursiskā izloksnē?), ceļotājs saņēmis atbildi „latviski“. Pārsteidzošs ir autora sadzirdējums: „Vēroju, vai nav kādas dialekta pieskaņas. Nē – tā pate mūsu rakstu, resp. zemgaliešu valoda [domātas vidusdialekta zemgaliskās izloksnes, kādas runā ap Nīcu, Bārtu, Kalētiem].“ Iespējams, autors saticis Šatenurtas kurseniekus, kuriem bija raksturīga tieši šāda izloksne.

Students F. Dukss savā rakstā „Atpūtā“ minējis dažādus kursenieku valodas vārdus un izteicienus. Mājās viņi runājis kurseniski, bet, sākot ar skolas gadiem, kad skolā jāmacās vāciski, kursenieku valodu daļēji aizmirstot, taču pēc skolas zēni, sākot zvejas gaitas kopā ar vecākiem vīriem, savā starpā runājis atkal kurseniski. „Stāsta, ka tagadējā virsskolotāja [acīmredzot H. Fuksa, kurš Nīdā strādāja no 1925. gada] priekštecis bērniem pilnīgi noliedzis savā starpā runāt kursiski.“ Tiesa, autors novērojis arī ainu, kad vecmāmiņa sarunājusies ar saviem mazbērniem vāciski.⁵⁵²

⁵⁴⁹ Kurši // Jaunais Zemgalietis. – 1933. – Nr. 23. – 29. janv.

⁵⁵⁰ -mp-. Kuršu kāpas.

⁵⁵¹ Vanags P. Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās // Baltu filoloģija. – VIII sēj. [=Latvijas Universitātes Zinātniskie Raksti, 619. sēj.] – 125. lpp.

⁵⁵² Dukss Fr. Varonīgākā senlatvju cilts atvase Kuršu kāpās.

Autori minēja īpašu paražu, kuŗa arī veicinājusī kursenieku valodas saglabāšanos: zvejojot jārūnā kursenieku valodā, nedrīkstot runāt vācu valodā. To ievērojis „Brīvās Zemes“ autors: „Pirms dodas zvejā, nedrīkst runāt vāciski, tad nebūs laimes.“⁵⁵³ Viņš izteica apbrīnu, kā kursenieki spējuši saglabāt senču valodu bez skolām un grāmatām.

1933. gada 22. janvārī laikrakstos „Latvis“ un „Latvijas Kareivis“ valodnieks profesors Jānis Endzelīns lasītājiem skaidroja bieži jaukto „kuršu“ un „kursenieku“ jēdzienu atšķirību, kas sīkāk analizēts tālāk, aplūkojot Latvijas sabiedrības izrādīto atbalstu kurseniekiem.⁵⁵⁴

Arī A. Francis, atreferējot Latviešu preses biedrības ekskursantu priekšlasījumu, uzsver, ka kursenieku „vecā paaudze runājot labi saprotamā latviešu valodā ar dažām izloksnes savādībām, tāpat arī daudziem mūsu ausij neparastiem apvidus vārdiem, kādus bagātīgi varot dzirdēt Jēkaba Janševska Lejaskurzemes romānos. Turpretim jaunā paaudze latviešu valodu saprast saprotot, bet atbildēt vairs nespējot, jo visa viņu sarunas valoda skolā, baznīcā un Klaipēdas tirgos [esot] vācu“.⁵⁵⁵

Presē minētas arī ziņas par epizodiskiem kursenieku sakariem ar latviešiem bez Latvijas tūristu ekskursijām. Jau vēlākajam literatūrvēsturniekam, pedagogam un folkloristam Ludim Bērziņam 1898. gadā Nidas kursenieki stāstījuši, ka Klaipēdas tirgū viņiem gadoties satīkties ar zvejniekiem no Liepājas puses, no kuriem viņi iemācās arī šo to no turienes latviešu mēles. Tāpat vētrās šad tad uz Kuršu kāpām atdzenot zvejniekus no Nīcas vai Pērkones, citreiz latviešus satiekot Klaipēdā.⁵⁵⁶

Vispār Latvijas ciemiņi secināja, ka „jaunie kurši – bērni ne labprāt runā latviski, jo cik zināms, tad tur savu „kultūras darbu“ darot vācu skolotāji un mācītājs. Vecākie kurši turpretim ar labpatiku klausās nostāstus par latvju tautu un mūsu valsti.“⁵⁵⁷

Piezīmes par Kuršu kāpu iedzīvotāju saimniecību, sadzīvi un etnogrāfiju. Presē minēti novērojumi par kursenieku saimniecību, sadzīvi un etnogrāfiju. Publicists un pazīstamais rakstnieks Aleksandrs Grīns rakstīja, ka latviešu tūrists, runājoties ar

⁵⁵³ Etnogrāfs. Dzies motais Jāņu vakars Kuršu Nidas ciemā.

⁵⁵⁴ Endzelīns J. Kurši un kursenieki.

⁵⁵⁵ Francis A. Pie aizmirstiem tautiešiem.

⁵⁵⁶ Bērziņš L. A izmirsti tautas brāļi dzintara krastos // Burtnieks. – 1933. – Nr. 2. – 132. lpp., Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 32. – 9. febr.

⁵⁵⁷ Turks R. Redzējumi Kuršu jomas apmeklējuma.

vietējiem, jūtoties apmēram tā, kā starp Jēkaba Janševska romāna varoņiem⁵⁵⁸ Gandrīz visi autori piemin īpatnējās kursenieku laivas ar augstiem, izliektiem galiem.⁵⁵⁹ „Uz zveju kurši izbraucot ārkārtīgi īpatnējās laivās ar platiem lēzeniem dibeniem, augsti uzliektiem snuķiem un mastiem ar lielām vēlavām (vēja rādītājiem) galos, kas katram ciemam izrotātas savādāk un atgādina ciema vapeni.“ A. Francis rakstīja, ka laivas atgādinot vikingu kuģus un kursenieki zvejojot mārē, bet atklātā jūrā izbraucot tikai retumis.⁵⁶⁰ Arī R. Malvess precizēja, ka mierīgā laikā zvejojot t.s. dižmārē, vētrainā laikā – marē.⁵⁶¹ Kurseniekiem esot laivas gan lielajā jūrā, gan marē, bet motorlaivu neesot, tās esot par dārgām. (R. Malvess norāda, ka tā neesot taisnība – kurseniekiem esot arī motorlaivas.) Kurseniekiem esot arī „daudz zirgu“, kuŗi ir viņu palīgi gan zvejnieka darbā, gan vasarnieku vizināšanā.⁵⁶² R. Malvess arī gandrīz vienīgais pieminējis un arī sīkāk aprakstījis vārnu ķeršanu oktobrī un novembrī – tieši šajā gadalaikā viņš tur ieradies.⁵⁶³ Autori minēja dzintara ieguvi Kuršu kāpu piekrastē.⁵⁶⁴

Runājot par tautas arhitektūru, autori novēro, ka daudziem kurseniekiem vēl ir bijušas „vecā stila mājas ar caurumu griestos dūmu noejai. Jumti ir salmu, galu stūri izrotāti izgrieztiem kokiem.“ Kur dzīvo tikai kuršu zvejnieki – Nidas ciems – viss vienā stilā.⁵⁶⁵ A. Dickalis kursenieku mājas sauc par butakām jeb budulenēm.⁵⁶⁶

Vērtējot kursenieku iztiku, laikraksts „Jaunais Zemgālietis“ raksta: „Jūrā dod tikai zivis. Mazie lauciņi, ja tie vispār ir, – kartupeļus. Milti un gaļa, drēbes, siens mājlopiem – viss jāpērk, bet Baltijas jūrā ir nabaga zivīm un arī jomā retumis gadās bagāts loms.“⁵⁶⁷ Latvijas presē parādījās viedokļi par kursenieku dzīves apstākļiem

⁵⁵⁸ Grīns A. Aizlūzis latvju tautas zars // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 14. – 18. janv. – 7. lpp.; Grīns A. Kuršu kāpās // Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 135. – 20. jūn.

⁵⁵⁹ L. Vēsturiskas ciltis kuršu zemē // Dienas Lapa. – 1923. – Nr. 61. – 11. nov.; Unams Ž. Kuršu kāpas // Jaunais Zemgālietis. – 1924. – Nr. 159. – 18. jūl. (turpmāk – Unams Ž. Kuršu kāpas (I)); Unams Ž. Kuršu kāpas (II); Melngailis E. Kuršu kāpās // Jaunākās Ziņas. – 1927. – Nr. 137. – 25. jūn., Nr. 142. – 1. jūl., Nr. 145. – 5. jūl.; Dickalis A. Ciemā pie kuršiem (III) u.c.

⁵⁶⁰ Francis A. Pie aizmirstiem tautiešiem.

⁵⁶¹ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 56. lpp.

⁵⁶² Dukss F. Varonīgākā senlatvju cilts atvase Kuršu kāpās.

⁵⁶³ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 57. lpp. [7.–8. lpp.]

⁵⁶⁴ Dickalis A. Ciemā pie kuršiem (III); Malvess R. Rudenīgs ceļojums Kuršu kāpās.

⁵⁶⁵ Unams Ž. Kuršu kāpas (I).

⁵⁶⁶ Dickalis A. Ciemā pie kuršiem (III).

⁵⁶⁷ Kurši // Jaunais Zemgālietis. – 1933. – Nr. 23. – 29. janv.

ļoti drūmās krāsās. Piemēram, Ž. Unams kursenieku dzīvi salīdzina ar čigāniem – „[...] kā aizmirstā salā izmesti vientuļi jūrnieki dzīvo kūri [...] Kā apkārt kļīstoši čigāni, kam nav ne tēvijas, ne dzimtenes, ne apzinošas nacionālas sajūtas un pašlepnuma, no visiem izmantoti, nievāti un smieti.“⁵⁶⁸ Arī cits autors „Jaunajā Zemgalietī“ kursenieku dzīvi tēlo bēdīgā noskaņā: „... vientuļi un aizmirsti dzīvo senie latvji, kas saucas par kuršiem jeb kūriem.“⁵⁶⁹ A. Dickalis runāja par „kuršu“ izkalpināšanu.⁵⁷⁰ Šādi apgalvojumi tomēr bija pārspīlēti, jo, kā zināms, kursenieku labklājības līmenis pārsniedza Latvijas zvejnieku labklājības līmeni. Pēc autoru novērojumiem, trūcīgos apstākļus atsvērusi „ārkārtīgā kārtība un tīrība“. A. Francis rakstīja par kursenieku dzimtenes mīlestību un stingrajām rakstura īpašībām – drošumu, neatlaidību.

Tomēr ceļotājus pārsteigusi tautas mūzikas folkloras nabadzība: „Kuršu kāpās izdevies sameklēt tikai kādas trīs tautas dziesmas“.⁵⁷¹ R. Malvess pieminēja, ka Šatenurtas kursenieku zvejnieku kapi esot ar sētu atdalīti no „vācu kapiem“.⁵⁷² Pieminēts arī Nidas muzejs, ko veidojot „vācu etnogrāfiskā biedrība“ E. Molenhauera vadībā.⁵⁷³ Minēts Nidas bākas sargs Johans Peleķis.⁵⁷⁴

Presē minētas citas personas, raksturīgi kursenieku tipi, kurus latviešu ekskursanti sastapuši Kuršu kāpās. Latvijas prese pieminēja tvaikoņa „*Capella*“ kapteini Peleķi no Šatenurtas, kurš esot A. Karašas romāna „Karogs aicina“ galvenā varoņa prototips, kā arī citus Latvijā lasītā romāna varoņu prototipus.⁵⁷⁵ Autors piemin arī citus romāna varoņu prototipus un viņu gaitas īstajās Kuršu kāpās.

Viedoklis par kursenieku izcelsmi. Pēc A. Dickaļa domām, kas „Jaunajā Zemgalietī“ sniedzis plašu XIII gadsimta kuršu vēstures apskatu, „pēc gadu simtiem no plašās baltu tautu dzimtenes palicis pāri tikai daudzi latviski vietu nosaukumi tagadējā Prūsijā un Lietuvā un neliela saujiņa ciemu kāpās un gar māres malu, kuri vēl tagad saglabājuši savu valodu un tautību – kurši“. Tādējādi viņš, kā arī virkne citu, identificē XIII gadsimta kuršus ar mūsdienu Kuršu kāpu iedzīvotājiem un dara to

⁵⁶⁸ Unams Ž. Kuršu kāpas (II).

⁵⁶⁹ V. Ūd. Aizmirstā kūru cilts.

⁵⁷⁰ Dickalis A. Ciemā pie kuršiem (III).

⁵⁷¹ Kurši // Jaunais Zemgalietis. – 1933. – Nr. 23. – 29. janv.

⁵⁷² Malvess R. Rudenīgs ceļojums Kuršu kāpās.

⁵⁷³ Dickalis A. Ciemā pie kuršiem (III); Dziļleja K. Kuršu kāpās.

⁵⁷⁴ Dickalis A. Cimos pie kuršiem (II); Etnogrāfs. Dziesmotais Jāņu vakars Kuršu Nidas ciemā.

⁵⁷⁵ Malvess R. Rudenīgs ceļojums Kuršu kāpās.

toponīmiskas sakritības dēļ, līdzīgi kā latgaļiešus atsevišķi autori mēdz vienādot ar XIII gadsimta latgaļiem. A. Dickalis izteic domu, ka nesekmīgas cīņas gadījumā ar klejojošajām kāpām kursenieki būtu bijuši spiesti pārcelties vai nu uz dzīvi starp latviešiem, vai vāciešiem, un tādējādi pārtautoties.⁵⁷⁶ Arī A. Francis, padzirdējis par vikingu kuģiem līdzīgajām kursenieku laivām, uzskata kurseniekus par tiešiem seno kuršu pēctečiem, kas, viņu slavas un varenības laikmetam paejot, „tīrākā veidā uzglabājušies aiz savas Māres silu un kāpu ielejās“.⁵⁷⁷ Latviešu preses autori uzskatīja kurseniekus par kādreiz lielās un varenās kuršu tautas – latviešu priekšteču – palikušajiem pārstāvjiem.

Palīdzības ierosinājumi kurseniekiem. Latviešu sabiedrības pārstāvji izteica daudz dažādu ierosinājumu, kā palīdzēt kurseniekiem izglītoties un attīstīt savu kultūru nepārvācojoties. Kursenieku apdzīvotās zemes pievienošanu Lietuvai viņi novērtē atzinīgi.⁵⁷⁸ Rakstītājs ar iniciāli L. Liepājā iznākošajā „Dienas Lapā“ 1923. gada 11. novembrī atreferējis Latvju (Latviešu) senatnes pētītāju biedrības sapulci, kurā žurnālists un etnogrāfs M. Sams nolasījis „plašu teorētisku pārskatu par vēsturiskām ciltīm kuršu zemē“, papildinot to ar diapozitīviem („gaismas ainu kolekciju“) un pastāstot savus tā paša gada vasarā ceļojumā uz Kuršu kāpām un Sembas pussalu (kurai dienvidos piekļaujas Kuršu kāpas) gūtos iespaidus. Savu pārskatu referents nobeidza ar šādiem ierosinājumiem:

„Lai latvju valodas skaņas nenogrimtu dzelmē, ir vajadzīgs: a) Kuršu kāpas kuršiem Bommels-Vittē (Klaipēdas priekšpilsētā) jāievie skolās latvju valoda par mācības priekšmetu ar skolotājiem-latvjiem; b) nopietna vērība jāpiegriež Klaipēdas apgabala statūtu jautājumam, kas jādara ārlietu ministrijai arī bez īpaša memoranduma iesniegšanas [? – K. K.]; c) ar Kuršu kāpu latvjiem jāuztur dzīvākie sakari, nosūtot viņiem latvju literatūru un arodnieciskos izdevumus, kā arī sarīkojot zinātniskas ekskursijas; d) Latvijas konsulātos ārzemēs jāatrod priekšstāvji, kam pazīstami latvju koloniju dzīves apstākļi; e) latvju pārvācošanas novēršanai un apturēšanai Kuršu kāpās jānodibina ar lietuvjiem un citām mums radniecīgām ciltīm kopdarbība, un tad nav jāšaubās, ka šoreiz uz visiem laikiem tiks sagrāuts visvācietības cietoksnis

⁵⁷⁶ Dickalis A. Cimos pie kuršiem // Jaunais Zemgaliētis. – 1932. – Nr. 156. – 16. jūl.

⁵⁷⁷ Francis A. Pie aizmirstiem tautiešiem. (Kurši.)

⁵⁷⁸ -mp-. Kuršu kāpas // Jaunā Balss. – 1923. – Nr. 5. – 6. okt. u.c.

Viduseiropas austrumos pie Baltijas jūras. Lai tādēļ uzveļam pēdējo kapa akmeni uz nekad neatmošanos bijušā varenā vācu ordeņa valstij un visvācietībai. To darīt ir mūsu sociāls un kulturēls pienākums.⁵⁷⁹

Arī dzejnieks R. Rudzītis uzskatīja, ka latvieši var daudz kurseniekiem palīdzēt. Viņš minēja, ka kurseniekiem esot sava zvejnieku biedrība, kuŗas priekšnieks izteicis vēlēšanos uzņemt sakarus ar Latvijas zvejnieku biedrībām. Viņš ieteica arī izplatīt grāmatas par kurseniekus interesējošiem jautājumiem, piemēram, zvejniecību, reliģiska satura grāmatas.⁵⁸⁰ R. Rudzītis novērtēja kursenieku pastāvēšanas nepārvērtējamo nozīmi zinātnei: „Ne tādēļ vien no svara uzglabāt kuršu valodu, ka ar to pavairotos latviešu skaits, bet galvenais, lai nezustu neatmaksājamās etnogrāfiskās vērtības, kuŗas vēl nav izpētītas, kuršu dzīvē un valodā.“ Autors iesaka latviešu vēsturniekiem un valodniekiem sarīkot ekspedīciju uz Kuršu kāpām, kas arī, kā zināms, pēc vairākiem gadiem notika.

A. Dickalis pierakstījis arī to kursenieku adreses, kuŗi izteikuši viņam vēlēšanos sūtīt savus bērnus latviešu skolās.⁵⁸¹ Viņš uztraucas par to, ka Klaipēdas apgabala direktoriya uzdāvinājusi zemes gabalu Nidā Nobela prēmijas laureātam, vācu rakstniekam Tomasam Mannam, ap kuŗa māju varētu rasties jauns vācisks centrs.⁵⁸² Un aicina latviešus pielikt vairāk līdzekļu, lai kurseniekus „nedomāktu“. Ja Lietuva uzvarēs Klaipēdas apgabalā, tad kurseniekiem briesmas tikt pārvācotiem nedraud, uzskatīja A. Dickalis. Viņš aicināja gādāt arī par Vācijas kurseniekiem.⁵⁸³ Autori saprot, ka kursenieki drīzāk pārvācosies nekā pārlietuviskosies.⁵⁸⁴

Publicists Kārlis Dziļleja⁵⁸⁵ vērtēja, ka ir arī vācieši, kuŗi ir draudzīgi kurseniekiem, piemēram, rakstnieks Tomass Manns, tāpat, pretēji A. Dickalim, novērtējot viņu pozitīvi. Viņš minēja arī Austrumprūsijas dzejnieku Frici Kudnigu, „kas sevi apliecinājis par kuršu piekrastes zemnieku dēlu [? – patiesībā F. Kudnigs dzimis Karalaučos un vasaras bērnbā pavadījis pie vecvecākiem Prūšu Eilavas

⁵⁷⁹ L. Vēsturiskas ciltis kuršu zemē.

⁵⁸⁰ Rudzītis R. Kuršu kāpās.

⁵⁸¹ Dickalis A. Ciemā pie kuršiem (III).

⁵⁸² Dickalis A. Ciemā pie kuršiem (IV).

⁵⁸³ Dickalis A. Kuršu zeme // Zemgaliešu Domaš. – 1932. – Nr. 10. – 6. martā.

⁵⁸⁴ Etnogrāfs. Dzies motais Jāņu vakars Kuršu Nidas ciemā.

⁵⁸⁵ Kārlis Dziļleja (1891–1963) – rakstnieks, literatūrkritiķis, pedagogs, LSDSP politisks darbinieks, jaunatnes žurnāla “Jaunais Cīrulītis” redaktors (1927–1934). Okupācijas laikā devies trimdā.

apriņķī – K. K.]“ un kas arī esot „īsts kuršu draugs“. K. Dziļleja augstu vērtēja pēdējā grāmatās „*Das Lied der Kurischen Nehrung*“ un „*Das Wunder am Meer*“ (1928) ietvertu liriku par kāpu dabu un ļaudīm, citēja viņa dzejoli.⁵⁸⁶

A. Francis aicināja neatdot „mūsu vēsturiskiem rietumu ienaidniekiem“ (domāti vācieši) dzīvo spēku: „Ja neatkarības cīņu laikā neesam bijuši tik rosīgi un tālredzīgi, lai atgūtu viņu [kursenieku] politisko neatkarību, tad tas izlabojams tādi, ka mēs palīdzam atgūt viņu garīgo neatkarību“. Viņš aicina kurseniekiem sūtīt iespiesto vārdu – grāmatas, laikrakstus – ko kursenieki (ja tie iespiesti gotu burtiem) varot lasīt un saprast. Kultūras fonda un sabiedrisko organizāciju uzdevums būtu – ļaut latviešu skolās no katra ciema izglītoties pa jauneklim, kas pēc tam varētu skolā mācīt un baznīcā sprediķot kurseniski.⁵⁸⁷ „Jaunā Zemgalieša“ autors ierosināja dibināt speciālas stipendijas kursenieku studentiem. Kādā lielākā kāpu ciemā jānodibina pamatskola, kur bērni mācītos latviešu valodā.⁵⁸⁸

L. Bērziņš piemin Karalaučos iznākošo „latviešiem naidīgo“ avīzi „*Königsberger Allgemeine Zeitung*“, kas pēc Meijera enciklopēdijas ziņām nosaukusi kursenieku skaitu 417, kas ir stipri samazināts skaitlis (Nidā vien kursenieku esot krietni vairāk), turklāt padarījusi viņus par somugru cilti, darot to pārliecībā, ka „vācu jaunatnei [klūda – domāts: zinātnei – K.K.] nāksoties viegli („*es wird ein leichtes sein*“) pierādīt, ka kursinieku vešana sakaros ar latviešu tautību esot vienkārši groteska“. – L. Bērziņš uzsver, ka vācu zinātne neveikšot šo uzdevumu, jo, ja minētais laikraksts būtu lietu pārzinājis, tad tas varētu zināt, ka taisni Karalaučos dzīvojis izcils vācu zinātnieks A. Becenbergers, kas veicis fundamentālus pētījumus kursenieku valodā, „šo valodu apzīmēdams, kā tas citādi nemaz nevar būt, par latviešu valodu“. ⁵⁸⁹

Sabiedrības izrādītais atbalsts kurseniekiem. 1932. gadā zināms pat viens konkrēts latviešu un kursenieku sadarbības gadījums, kad kursenieki ciemojušies Latvijā. Tavasār uz Kuršu kāpām bija devies arī pazīstamais Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas darbinieks, Saeimas deputāts un biedrības

⁵⁸⁶ Dziļleja K. Kuršu kāpās // Sociāldemokrāts. – 1933. – Nr. 153. – 12. jūl.

⁵⁸⁷ Francis A. Pie aizmirstiem tautiešiem. (Kurši.)

⁵⁸⁸ Kurši // Jaunais Zemgalietis. – 1933. – Nr. 23. – 29. janv.

⁵⁸⁹ Bērziņš L. Aizmirsti tautas brāļi dzintara krastos // Burtnieks. – 1933. – Nr. 2, Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 32. – 9. febr.

„Strādnieks, sports un sargs“ („SSS“) vadītājs Bruno Kalniņš.⁵⁹⁰ Saskaņā ar viņa paša vēlāk presē rakstīto, tieši tad viņš uzņēmis sakarus ar Kuršu kāpu zvejniekiem, vienkāršajiem iedzīvotājiem, kurus ielūdzis apmeklēt Latviju. Organizācija, kas atsaucās B. Kalniņa ielūgumam, bija Nidas Sporta biedrība. 1932. gadā „SSS“ uzņēma kursenieku jauniešu futbola komandu, kas piedalījās organizācijas propagandas nedēļas atklāšanā. Notika divas futbola spēles – Rīgā un Liepājā. Kurseniekus iepazīstināja ar Rīgu, Rīgas Jūrmalu un Liepāju.⁵⁹¹ Vienīgie nepatīkamie starpgadījumi bija, kad Lietuvas robežsargi kurseniekiem nebija neļāvuši bez kavējumiem iebraukt Latvijā, jo neesot bijuši kārtībā dokumenti, savukārt mājupceļā lietuvieši konfiscēja kurseniekiem Kultūras fonda uzdāvinātās grāmatas (Raiņa, Poruka u.c. darbus), nodēvējot tās par „komunistiskām“. Tomēr visumā kursenieki bijuši sajūsmā par šo ciemošanos. Faktiski tā bija pirmā kursenieku viesošanās Latvijā, kuŗas laikā viņus uztvēra par radnieciskas etniskas kopienas – kursenieku – pārstāvjiem. Turklāt tā bija notikusi pie Latvijas lielākās un ietekmīgākās kreisā spārna politiskās partijas, kuŗas presē tika uzsvērts, ka viņi ir ne tikai kursenieki („kurši“), bet arī viņu zemes (Kuršu kāpu) „darba tautas“ pārstāvji. Pretēji P. Vanaga paustajam, ka pilsoniskā prese šo apciemojumu praktiski nav atspoguļojusi,⁵⁹² kursenieku ierašanos Rīgā, Rīgas Jūrmalā un Liepājā aprakstīja arī labējais laikraksts „Latvis“, izmantojot izdevību kritizēt LSDSP un norādot, ka kurseniekiem „politika“ pilnīgi neinteresējot.⁵⁹³

B. Kalniņš rakstīja, ka nākamajā vasarā plānota „SSS“ viesošanās pie Nidas Sporta biedrības. Tā notika 1933. gadā Jāņos. Notika divas spēles starp Rīgas un Nidas futbolistiem. Sākumā zvejnieki solījuši ciemiņiem „bēgt ar valti“ (t. i., braukt laivās), taču norimis vējš un no tā nekas nav iznācis. Tad kursenieki sajūguši četrās orēs katrā pa „duj zirgu“ un latviešu sportisti „jājuši“ (t. i., braukuši) pa zemes ceļu

⁵⁹⁰ Bruno Kalniņš (1899–1990) – LSDSP darbinieks, Saeimas deputāts, sociāldemokrātu jaunatnes organizācijas „Strādnieks, sports un sargs” vadītājs. Okupācijas laikā devies trimdā.

⁵⁹¹ A. S. Vakar Liepāju apciemoja “penkalik” braši zvejniekdēli // Strādnieku Avīze. – 1932. – Nr. 219. – 28. sept.; Āzis. Kurši aizturēti Lietuvā // Sociāldemokrāts. – 1932. – Nr. 217. – 25. sept.; Āzis. Kurši Rīgā // Sociāldemokrāts. – 1932. – Nr. 218. – 27. sept.; Āzis. Sena cilts – jauni biedri // Sociāldemokrāts. – 1932. – Nr. 219. – 27. sept.; Cik “plašas” ir Lietuvas ierēdņu zināšanas par latvju literatūru // Sociāldemokrāts. – 1932. – Nr. 228. – 8. okt.

⁵⁹² Vanags P. Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās // Baltu filoloģija. – VIII sēj. [=Latvijas Universitātes Zinātniskie Raksti, 619. sēj.] – Rīga, 1999. – 127. lpp.

⁵⁹³ A. Ko stāsta Rīgā iebraukušie kurši? // Latvis. – 1932. – Nr. 3268.

četros vezumos uz Šatenurtu. Izrādījās, ka Šatenurtā „no augšas“ dots mājiens, lai šatenurtnieki ar latviešiem nespēlē. Jodkrante ir stipri vāciskāka par viesmīlīgo Nīdu, K. Dziļleja redzējis zēnus, kuŗi „nosiksnojušies pēc īsta kāškrustnieku parauga“. Viņš secināja: „Latviešu apciemojumi Kuršu kāpās labprāt nepatīk ne leišiem, ne vāciešiem – faktiskajiem Klaipēdas apgabala saimniekiem. Ne vienus, ne otru neinteresējot kuršu kultūras dzīves pacelšana, ko Latvijā jau plašākas sabiedrības aprindas uzskata par savu pienākumu.“⁵⁹⁴

Par grāmatu piešķiršanu kurseniekiem nodaļā par atbalstu latviešiem ārzemēs raksta Ādolfs Šilde: „... Tāpat arī kursenieki, kas dzīvoja Kuršu jomē, vēlējās iegūt grāmatu krātuves ar latviešu grāmatām, bet, kad tās viņiem sagādāja Rīgas Latviešu Biedrība, pēdējā uzdūrās uz lietuviešu iestāžu nelabvēlību.“⁵⁹⁵ Toreizējais Latvijas Universitātes tieslietu students Ā. Šilde bija viens no Rīgas Latviešu biedrības biedriem, kuŗi darbojās RLB Nacionālpolitikas komisijā un 1932. gadā arī sprieda arī par palīdzību kurseniekiem. Šajā komisijā piedalījās pedagogs Aleksandrs Dauge, students Edmunds Puksis. Komisija nolēma nosūtīt uz kursenieku studentiem savus pārstāvjus ar grāmatu sūtījumiem. Uz to asi reaģēja Karalauču laikraksts „*Königsberger Allgemeine Zeitung*“, kuŗu atrefērēja liberālais Rīgas vācu laikraksts „*Rigasche Rundschau*“.⁵⁹⁶

Sanāksmju rezultātā 1932. gada novembra pirmajās dienās (starp 2. un 7. novembri) uz Kuršu kāpām ar RLB sarūpētu grāmatu dāvinājumu devās R. Malvess un E. Puksis. Pirms ceļojuma viņi rakstījuši vēstuli Latvijas konsulam Klaipēdā J. Riekstiņam ar lūgumu sniegt informāciju, kas palīdzētu veiksmīgāk sameklēt dāvinājuma adresātus – kurseniekus, tomēr atbildi nav saņēmuši. Ieradušies Klaipēdā, abi studenti sazvanīja Latvijas konsulātu (konsulu J. Riekstiņu) un sarunāja tikšanos, jo cerēja uz konsulāta iesaistīšanos grāmatu adresātu atrašanā. Grāmatas, ko veda R. Malvess un E. Puksis, bija Bībele, dziesmu grāmata, R. Blaumaņa, J. Purapuķes un A. Brigaderes raksti, kā arī populārzinātniska satura grāmatas un nedaudz eksemplāros pat konversācijas vārdnīca (domājams, ka tolaik A. Švābes virsredakcijā izdotā, bet

⁵⁹⁴ Dziļleja K. Kuršu kāpās // Sociāldemokrāts. – 1933. – Nr. 154. – 15. jūl.

⁵⁹⁵ Šilde Ā. Latvijas vēsture 1914–1940. – [Stokholma]: Daugava, 1976. – 482. lpp.

⁵⁹⁶ Lettland entdeckt die Kurische Nehrung. Eine Eroberungsexpansion mit Büchern und Schriften // Königsberger Allgemeine Zeitung. – 1932. – 27. Okt.; Unverständliche Erregung // Rigascher Rundschau. – 1932. – 28. Okt.

varbūt iepriekšējā, RLB Derīgu grāmatu nodaļas izdotā un gotiskajā rakstā iespiestā?). Kā norāda J. Riekstiņš vēstulē Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītājam J. Filholdam, studenti lūguši konsulam norādījumus: 1) cik vispār kursenieku dzīvo Klaipēdas apgabalā, 2) kādās apdzīvotās vietās tieši tie atrodami, 3) kāda ir to lasītprasme un kā tie prot latviešu valodu, 4) kādi satiksmes līdzekļi „kuršu apdzīvotā apvidū“, 5) kāda un kur būtu atrodama speciāla literatūra par kursenieku apdzīvoto apvidu ģeogrāfiju un etnogrāfiju. J. Riekstiņš par šiem jautājumiem sniedzis informāciju un aizrādījis, ka viņu ierašanās tagad klusajos zvejniekciemos „ļoti kaitēšot“ Rīgas Latviešu biedrības labajam nodomam un sagādāšot „nevēlamu uztraukumu un konfliktus“. Viņš aizrādījis, ka, ja viņi un viņu domubiedri vēloties iepazīties ar „kuršu jautājumu“ un šai lietā kaut ko darīt, tad lai ierodoties vasaras sezonā, kad Nida un Šatenurta ir pārpildīta ar peldu viesiem – ārzemniekiem – un satikšanās ar „kuršiem – zvejniekiem“ nevienam nebūšot uzkrītoša.⁵⁹⁷ Atzīme „28. XI“ liecina, ka J. Filholds par konsula J. Riekstiņa vēstulē pausto viedokli informējis ārlietu ministru K. Zariņu.

6. decembrī J. Filholds rakstīja par RLB pārstāvju vizīti Kuršu kāpās sūtnim Lietuvā R. Liepiņam: „Latv.[iešu] b-[iedrī]bā uzzinājām, ka pirms ceļojuma konsulam rakstīta vēstule ar lūgumu sniegt informāciju. Konsuls nav uzskatījis par vajadzīgu uz šo vēstuli pat atbildēt, bet biedrības pārstāvjiem Pukšim [kļūdaini – pareizi: Puksim] un Malvesim [Malvesam], ierodoties Klaipēdā, nav sniedzis nekādu atbalstu un tikai pašā pirmā dienā pēc ilgākas izrunāšanās pa telefonu no stacijas, Pukšs un Malvešs tikuši pie konsula uz īsu sarunu. [...] Beidzot studenti Pukšs un Malvešs [pareizi: Malvess] caur vietējiem pazīstamiem leišiem dabūja visu vajadzīgo un sekmīgi veica savu uzdevumu, pie kam leišu iestāžu un atsevišķo personu izturēšanās esot bijusi ļoti pretīmnākoša.“ J. Filholds vēstulei R. Liepiņam pievienojis konsula J. Riekstiņa 15. novembra paskaidrojumu un ar piebildi: „pazīstot Jūsu plašo informāciju kuršu jautājumā“, lūdzis darīt zināmas viņa domas par J. Riekstiņa „savādo izturēšanos šai svarīgā lietā“.⁵⁹⁸

⁵⁹⁷ LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l., 26.–27. lp. (Latvijas konsula Klaipēdā J. Riekstiņa raksts Latvijas ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājam J. Filholdam 1932. gada 15. novembrī)

⁵⁹⁸ LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l., 26. lp. (Latvijas ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītāja J. Filholda raksts Latvijas sūtnim Kauņā R. Liepiņam 1932. gada 6. decembrī)

10. decembrī R. Liepiņš „pilnīgi slepeni un personīgi“ J. Filholdam sniedza savu viedokli par līdzšinējām Latvijas sabiedrisko organizāciju darbībām kursenieku atbalstam: „*Jau no agrākiem ziņojumiem Jums ir zināms mans uzskats, ka pie kuršiem, ja mēs tiem patiesi gribam līdzēt un tos paglābt no tālākas pārtautošanas, ir vajadzīgs sistematisks, gadiem uz priekšu aprēķināts kultūras darbs. Ar pāris grāmatu saiņu piesūtīšanu ad hoc lietai daudz nebūs līdzēts. Bez tam nav jāaizmirst, ka kuršu lietojamā sarunas valoda ievērojami atšķiras no latviešu valodas. Arī mūsu jaunā ortogrāfija tiem pilnīgi sveša. Tādēļ no jau piesūtītām un vēl piesūtāmām grāmatām es lielu labumu neredzu. Tās gulēs zvejnieku mājiņu plauktos klātas ar biezu putekļu kārtu. Šī iemesla dēļ arī runā esošo studentu [domāti minētie RLB biedri – K.K.] braucienam daudz paliekošas nozīmes nevar būt un arī nebūs.*

Bez tam man jau bijusi izdevība norādīt uz vietējo varu (vācu un leišu) ieņemto stāvokli iepretīm jaunu nacionālo minoritātu celšanai gaismā un tādēļ ir dabīgi, ka tās katru mēģinājumu kuršiem tuvināties uzņems ar zināmu neuzticību un nelabpatiku, ja arī ārēji nekatrreiz to izrādīs. Konsuls Riekstiņa kungs, pazīstot vietējo mentalitāti, acīmredzot ir baidījies, ka konsulāta līdzdarbība varētu nākt zināma Lietuvas iestādēm un konsulātam varētu tikt taisīti pārmetumi par iejaukšanos Lietuvas iekšējās lietās. Iespējams, ka viņa rīcība konkrētā gadījumā ir bijusi pārāk bailīga un atturīgāka, nekā tas varbūt varēja būt, bet principā pret viņa rezervāciju grūti būtu ko iebilst. Nevis nevēlēšanās studentu braucienu sekmēt, bet gan bailes no konflikta būs bijušas tās, kas Riekstiņa kungu spiedušas rezervēties.“ Vēstules nobeigumā sūtnis pauž interesi: „Būtu interesanti dzirdēt, kā kuršu jautājums pie mums pašlaik stāv un kas tai paredzēts darīt.“⁵⁹⁹

1932. gada 12. decembrī kursenieku jautājumu pārrunāja Kultūras fonda (KF) Lielās domes sēdē. Sēdē aplūkoja jautājumu par 1000 latu piešķiršanu grāmatu iegādei kursenieku organizācijām. KF Lielās domes priekšsēdētājs un Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš piezīmēja, ka rudenī kursenieku sportistiem uzdāvinātās latviešu bibliotēka joprojām atrodas Klaipēdas muižā, jo lietuvieši to neizdodot bez muitas nodokļa samaksas. Sarakste par bibliotēkas izdošanu līdz tam bijusi bez panākumiem, lietā jāiesaistoties Ārlietu ministrijai. Izglītības ministrijai P. Kalniņš

⁵⁹⁹ LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l., 24.–25. lp. (Latvijas sūtnis Kauņā R. Liepiņa raksts Latvijas ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājam J. Filholdam 1932. gada 10. decembrī)

ierosināja rūpēties, lai Latvijas skolotāju institūtos varētu studēt daži kursenieku jaunieši, kā arī piešķirt pabalstus viņu skolām, līdzīgi kā Latvijas valsts atbalsta lietuviešu skolas Latvijā. Izglītības ministrs Atis Ķeniņš pievienojies P. Kalniņam un paskaidrojis, ka jautājums par grāmatu aizturēšanu pārrunāts arī Margēra Skujenieka vadītajā Ministru kabinetā. Ja lietuvieši nepieņemtos, tad pret viņiem A. Ķeniņš ieteicis lietot līdzīgus „agresīvus soļus“. Uz P. Kalniņa aizrādījumu, ka Latvijas evaņģēlisko luteriešu mācītāji neapmeklējot kurseniekus, izglītības ministrs paskaidrojis, ka mācītāji to labprāt darītu, bet nepārvaramus šķēršļus liekot Klaipēdas apgabala „vāciskā konsistorija“. KF Lielā dome atvēlēja 1000 latu grāmatu iepirkšanai kurseniekiem. Lielā dome uzdeva KF Mazajai domei uzaicināt uz sēdi latviešu zinātniekus un sabiedriskus darbiniekus, kuŗi apmeklējuši kurseniekus. Kopā ar viņiem bija jāizstrādā projekts par kultūras palīdzības sniegšanu kurseniekiem plašākos apjomos.⁶⁰⁰ P. Vanags, balstoties uz kādu rakstu „Venstpils Avīzē“ 1933. gada 15. decembrī, raksta, ka Kultūras fonda Lielā dome 1933. gada nogalē atkārtoti piešķīrusi zināmu naudas summu grāmatu iegādei kurseniekiem,⁶⁰¹ tomēr tas būtu jāapšaubā, jo diez vai tiktu izdarīts jauns finanšu piešķīrums, ja nebija līdz galam nokārtota par pirmo piešķīrumu nopirkto grāmatu nogādāšana Kuršu kāpās.

Acīmredzot sūtniecība bija telefoniski prasījusi konsulātam noskaidrot Nidas sportistiem dāvināto grāmatu jautājumu, kuŗas aizturētas uz robežas. Atbildot uz to, J. Riekstiņš 14. decembrī rakstīja R. Liepiņam: „Atsaucoties uz sūtniecības pieprasījumu Nidas sporta biedrības grāmatu lietā, konsulāts pagodinas ziņot sekošu: Izpildot sūtniecības iepriekšējo telefon[isko]. pieprasījumu, konsulāts noskaidroja, ka muiņā atrodas 10 kg latviešu grāmatas, kuŗas vairākus mēnešus neviens nebija pieprasījis izņemt un kuŗas varēja saņemt bez muitas, uzrādot preču izcelšanās apliecību. Pirms dienām 10 konsulatā ieradās Nidas sporta biedrības pārstāvis, kuŗam konsulāts izdeva apliecību, ka grāmatas ir ievestas no Latvijas. Šodien, uz konsulāta pieprasījumu, muiņa ziņo, ka grāmatas ir izlaistas bez muitas.“⁶⁰² R. Liepiņš, reaģējot uz preses atreferētajām debatēm par kursenieku jautājumu, J. Riekstiņa ziņojuma norakstu

⁶⁰⁰ Kultūras fonds organizē tuvināšanos ar kuršiem // Jaunākās Ziņas. – 1932. – Nr. 282. – 13. dec.

⁶⁰¹ Vanags P. Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās. – 126. lpp.

⁶⁰² LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l., 20. lp. (Latvijas konsula Klaipēdā J. Riekstiņa raksts Latvijas sūtniecībai Kauņā 1932. gada 14. decembrī. Noraksts)

nosūtīja J. Filholdam ar piebildi: „Kā no tā redzams, grāmatas no muitas izsniegtas Nidas sporta biedrībai un jautājums līdz ar to būtu uzskatāms par nokārtotu.“⁶⁰³

Uzzinājis no preses par Kultūras fonda Lielajā domē pārrunāto par kursenieku sportistu nedienām uz robežas ar latviešu grāmatām un visai skarbos augsti stāvošu domes sanāksmes dalībnieku izteikumus par to, arī pats konsuls Klaipēdā J. Riekstiņš 15. decembrī rakstīja tieši Baltijas valstu nodaļas vadītājam J. Filholdam: „Š. g. 13. decembra „Jaunāko Ziņu“ atreferējumā par kultūras fonda lielās domes sēdi, starp citu, ir lasams: „Kuršu sportistiem viesojoties Rīgā viņiem uzdāvināja biblioteku, kas vēl tagad guļ Memeles muitā, jo lietuvji to neizdod bez muitas nodokļa samaksas. Te nopietnāki soļi jasper ārlietu ministrijai. Izglītības ministris A.Ķēniņš paskaidroja, ka jautājums par grāmatu aizturēšanu pārrunāts arī kabinetā. Ja lietuvji nepiekāptos, tad pret viņiem lietojami līdzīgi agresīvi soļi.“ – Atrodu par vajadzīgu informēt Jūs par šīs lietas patiesiem apstākļiem, cikdaudz tie man zināmi. Uz sūtniecības Kauņā pieprasījumu, konsulats uzzināja, ka uz robežas atņemtās grāmatas atrodas Klaipedas dzelzceļa muitā un ka tās var izņemt, uzrādot uz robežas izdoto kvīti. Grāmatas ievdot ir jāuzrāda preču izcelšanās apliecība, vaj jamaksā muita Lit.2440.- par kg. Grāmatu pārvedēji apliecību nebija varējuši uzrādīt un muitu nomaksāt bija atteikušies, Kad muitas priekšniekam aizrādīju, ka preču izcelšanās apliecību šīnī gadījumā būs neiespējami uzrādīt, tad viņš apsoliya izlaist grāmatas bez muitas, ja konsulats izdotu apliecību par grāmatu izcelšanās vietu. Vairākus mēnešus neviens muitā nebija ieradies grāmatas izņemt. Pirms dienām 10 konsulatā ieradās Nidas sporta biedrības pārstāvis, kuram konsulats izdeva apliecību un ta ir saņēmis grāmatas bez muitas.“⁶⁰⁴ Tādējādi var secināt, ka jautājums patiešām bija nokārtots un visas puses informētas, tiesa, nav zināms, vai šī pozitīvā ziņa parādījās arī presē, kas būtu mazinājis valdošo uztraukumu par kursenieku „apspiešanu“.

1932. gada 19. decembrī Latvju rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības (LRŽA) valde nodibināja Kuršu draugu komiteju. 22. decembrī rakstnieku un žurnālistu klubā sanāca Rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības valdes ievēlētā “kuršu draugu sekcija”. Par sekcijas priekšsēdētāju ievēlēja docentu Longīnu Ausēju, par viņa biedru – Kārli

⁶⁰³ LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l., 17. lp. (Latvijas sūtņa Kauņā R. Liepiņa raksts ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājam J. Filholdam 1932. gada 16. decembrī)

⁶⁰⁴ LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l., 21. lp. (Latvijas konsula Klaipēdā J. Riekstiņa raksts ĀM Baltijas valstu nodaļas vadītājam J. Filholdam 1932. gada 15. decembrī)

Dziļleju, par ārlietu sakaru vadītāju un mantzini – Rihardu Bērziņu (pazīstamo rakstnieku Rihardu Valdesu), par sekretāru – Mārtiņu Samu un par kasieri – Ernestu Birznieku-Upīti. Sekcijas sēdē nolēma vispirms ievākt ziņas no organizācijām un privātpersonām par to, kas kursenieku labā ir darīts līdz šim. Debatēs piedalījušies arī ārsts un etnogrāfs Dr. Ādams Butulis, Dr. Rūdolfs Drillis, Saeimas deputāts Bruno Kalniņš, inženieris Spricis Paegle, LU profesors Juris Plāķis un citi.⁶⁰⁵ Nākamā sēde bija paredzēta 9. janvārī kluba telpās Vaļņu ielā 41.

Tomēr sēde, kuŗa bija izsludināta 1933. gada 9. janvārī, pēc „Latvijas Kareivja” sniegtās informācijas, notikusi 10. janvārī,⁶⁰⁶ bet saskaņā ar „Jaunākajām Ziņām” – 11. janvārī.⁶⁰⁷ Par sēdē pārrunāto „Jaunākās Ziņas” rakstīja: *„Vakar rakstnieku un žurnālistu klubā notika Kuršu draugu komitejas sēde [docenta L. Ausēja vadībā]. Piedalījās profesors E. Blese, profesors J. Plāķis, profesors Jēkabs Prīmanis, J. Rasens, dr. Ā. Butulis, Saeimas deputāts B. Kalniņš, vicedirektors V. Ludiņš un citi.”*⁶⁰⁸ *Komiteja pārrunāja kulturālās palīdzības darba veidus kuršu ciemos. Nolēma lūgt laikrakstu redakcijās piesūtīt kuršu organizācijām latviešu periodiskus izdevumus. Komiteja savāks grāmatas par Latviju, tās ģeogrāfiju un vēsturi, latviešu valodas mācību grāmatas un vācu-latviešu vārdugrāmas, ko pieprasa kurši. No Lietuvas panākama skolu konvencijas attiecināšana arī uz kuršu skolām, kur ievadama kuršu (latviešu) valoda kā mācību valoda. Kuršu jaunekļiem Latvijas mācību iestādēs nodibināmas stipendijas. Izveidojami ciešāki sakari starp kuršu un latvju zvejniecības organizācijām. Noorganizējamas kuršu zvejnieku ekskursijas uz Liepāju, Ventspili un Rīgu. Atbalstāmi kuršu sportistu kārtēji braucieni uz sacīkstēm Latvijā. Vispār pastiprināma ekskursiju rīkošana uz kursenieku ciemiem. 24. jūnijā Nidā noorganizējams plašāks kulturāls sarīkojums ar latviešu mākslinieku priekšnesumiem. Kuršu muzejam Nidā nosūtāmi latviešu folkloras un etnogrāfijas materiāli, ja iespējams, apmaiņas kārtā pret kursenieku senlietām, kā arī vēsturiska un cita zinātniska literatūra. Par Kuršu kāpām un valodu izdodama monogrāfija. Rīgas radiofonā noturami sistemātiski priekšlasījumi par kurseniekiem, svētdienu priekšpusdienās ievadama kārtēja kuršu stunda kuršu kāpu dzīves jautājumiem un*

⁶⁰⁵ Kuršu draugi // Jaunākās Ziņas. – 1932. – Nr. 291. – 23. dec.

⁶⁰⁶ Ko do mā darīt kuršu labā // Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 9 (3785). – 12. janv.

⁶⁰⁷ Kuršu draugu skaits Latvijā pieaug // Jaunākās Ziņas. – 1933. – Nr. 9. – 12. janv.

⁶⁰⁸ Ko do mā darīt kuršu labā. – Latvijas Kareivis. 1933. – Nr. 9 (3785). – 12. janv.

latvju valodas izkopšanai. (Pasvītrojums. – K.K.) Ierosināms, lai Latvijas Universitātes Tieslietu fakultāte izvestu Kuršu kāpās pētījumus par kuršu dabiskām tiesībām un viņu sociālās iekārtas (lielģimenes) studijas. Par referentu kuršu lietās Saeimas izglītības komisijā komiteja ievēlēja prof. J. Plāķi. Kārtot kursenieku jautājumu Latvijas iestādēs ievēlēja docentu L. Ausēju un deputātu B. Kalniņu. Prasāms, lai konversācijas vārdnīcā ievietotu plašus un vispusīgus datus par kuršiem, Kuršu kāpām un kursenieku valodu (Pasvītrojumi. – K.K.), kā arī par katru kuršu ciemu atsevišķi. Nolēma uzaicināt visus latviešus, kuŗi apmeklēs Kuršu kāpas, iepriekš reģistrēties Kuršu draugu komitejā Rīgā, Vaļņu ielā 41, rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības klubā, kur paskaidrojums un vajadzīgo informāciju bija gatavs sniegt komitejas sekretārs M. Sams (pa tālr. 34685, no plkst. 8 līdz 10). Sēdi noslēdzot, rakstnieks K. Dziļleja sniedza interesantu apcerējumu par kuršu dzejnieku un teologu L. Rēzu, kas dzīvojis un darbojies XIX gs. sākumā. Dažos rakstos šis kuršu dzejnieks, kas dzimis tagad iznīkušā (smilšu apbērtā) Karviķu ciemā, nepareizi dēvēts par „leiti“. Sevišķi interesantas Rēzas dzejā tās vietas, kur tas apdzied savu dzimteni, tēlo Karviķu ciema bojāeju, Nidas ciema dzīvi. Viņš raksta bīderiskā sentimentālā garā, bet nekaunas no nabadzīgo zvejnieku dzīves un savā darbībā sasniedz arī atzīstamus kalngalus – Karalauču universitātes profesora katedru. Debatēs izskanēja vēlēšanās savākt vienkopus visus kuršu literāros materiālus un folkloru.“⁶⁰⁹

Reaģējot uz „Jaunāko Ziņu“ informāciju, Lietuvas laikraksts „Lietuvos Aidas“ rakstīja par latviešu centieniem kuršus „pārlatviskot“ (apakšvirsraksts: „Paredzēta plaša kuršu latviskošanas programma“). – „Jaunākās Ziņas“ rakstot, ka Rīgā notikusi „kuršu draugu komitejas“ sēde. Sēdē nolemts vākt laikrakstus un grāmatas, lai tos sūtītu kuršiem. Bez tam izteikta vēlēšanās, lai kuršu skolās par mācību valodu ieviestu kuršu, t.i., pēc komitejas domām, latviešu valodu. Kuršu jauniešiem esot jāatvieglo ceļš uz Latvijas skolām, piešķirot tiem pabalstus. Jāizveido ciešāki sakari starp kuršu un latviešu zvejnieku organizācijām. Jāatbalsta kuršu sportistu ceļojumi uz Latviju. 24. jūnijā tikšot sarīkoti lieli kuršu svētki Nidā, piedaloties latviešu māksliniekiem. Rīgas radiofonā jānoorganizē lasījumi par kuršiem. Kuršu jautājuma sakārtošanai Latvijas iestādēs ievēlēti docents Ausējs un saeimas deputāts Kalniņš. Sakarā ar sēdi

⁶⁰⁹

Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 9 (3785). – 12. janv. – 2.–3. lpp.

„Jaunākās Ziņas“ ievērojot, ka, acīmredzami, interese par kuršiem Latvijā un viņu draugu skaits ātri aug. No „kuršu draugu komitejas“ sēdes lēmumiem esot redzama skaidra cenšanās kuršus Lietuvā padarīt par latviešu mazākumtautību. Tam neesot nekāda pamata, jo kuršu valoda un tās iezīmes lietuviešiem neesot mazāk tuvas, kā latviešiem. To atzīstot pat ievērojams latviešu valodnieks, profesors Endzelīns, kurš ir apmeklējis kuršus un pētījis viņu valodu. Viņš savos zinātniskajos darbos paziņojot, ka kuršu valoda ir pārejas dialekts starp lietuviešu un latviešu valodu. Vairāki latviešu laikraksti sakarā ar kuršu apciemojumu Rīgā pērn savās slejās ievietojuši daudz viņu valodas piemēru un tiem esot bijis jāatzīst veselus teikumus par nesaprotamiem, jo tie bija veidoti gandrīz vienīgi no „žemaišu dialekta“ vārdiem. Tādēļ komitejas viedoklis, ka kuršu valoda ir latviešu valoda, un prasības, lai kuršus izglītotu latviešu valodā, neko citu kā izbrīnu Lietuvas sabiedrībā izraisīt nevarot.⁶¹⁰ Šo Lietuvas centrālā laikraksta viedokli pārpublicēja Klaipēdas laikraksts „*Memeler Dampfboot*“,⁶¹¹ ar redakcijas piebildi (redaktors tolaik bija kursenieks Martīns Kaķis), ka kursenieku valoda un latviešu valoda, pretēji „*Lietuvos Aidas*“ apgalvojumam, gan esot savstarpēji saprotamas un daudz tuvākas nekā kursenieku un lietuviešu.

Uz „*Lietuvos Aidas*“ rakstu nākamajā dienā, otrdien, reaģēja laikraksts „Brīvā Zeme“ ar ziņojumu „Sākušies lietaviešu laikrakstu uzbrukumi latviešiem kuršu dēļ“. Laikraksts atreferēja Lietuvas avīzes iepriekšējās dienas rakstu. „Lietaviešu preseī nepatīk, ka latvieši sākuši interesēties par mums radniecīgo kuršu kulturelo stāvokli.“ Te ir atsauce arī uz Lietuvas kristīgo demokrātu laikrakstu „*Rytas*“, kas „ar lielu gandarījuma sajūtu atkārtoti ziņo, kuŗa esot parādījusies Vācijas presē.“⁶¹² „Brīvā Zeme“ noraida pārmetumus par cenšanos kurseniekus „pārlatviskot“ un, par pierādījumu minot vācu preses („*Königsberger Allgemeine Zeitung*“) rakstīto, piezīmē – pēdējais lai ir vislabākā atbilde lietaviešiem, jo mums zināms, ka arī Lietavas daļā vēl tagad notiek kuršu pārvācošana, kāda parādība vispār vērojama Klaipēdas apgabalā. Laikraksts domā, ka lietuvieši taču negribēšot turēties pie nenovīdīgu cilvēku domu gājiena: „Ja nav man, tad lai nav arī tev!“ „Velti uzsvērt, ka latviešu sabiedrības

⁶¹⁰ Latviai nori kuršius latvinti // *Lietuvos Aidas*. – 1933. – Nr. 12 (1684). – Sausio 16

⁶¹¹ Die Kurenpropaganda in Lettland // *Memeler Dampfboot*. – 1933. – Nr. 15. – 18. Jan.

⁶¹² Vokiečiai pyksta ir ant latvių // *Rytas*. – 1933. – Nr. 12 (2568). – Sausio 16

nodomā nav kuršu pārtautošana, bet gan kuršu valoda un kultūras saglabāšana, par ko lietavieši, diemžēl, maz domājuši.“⁶¹³

Nedaudz vēlāk uz „*Lietuvas Aidas*“ 16. janvāra publikāciju reaģēja arī tanī pieminētais pats profesors J. Endzelīns. 1933. gada 22. janvārī laikrakstā „Latvis“ un 25. janvārī „Latvijas Kareivis“ un valodnieks profesors Jānis Endzelīns lasītājiem skaidroja bieži jaukto „kuršu“ un „kursenieku“ jēdzienu atšķirību. Kauņas laikraksts „*Lietuvos aidas*“ esot rakstījis, ka viņš, J. Endzelīns, apceļojis Kuršu kāpas un atzinis, ka „kurši“ valodas ziņā esot pa vidu starp lietuviešiem un latviešiem, un tādēļ Lietuvas avīze secinājusi, ka latvieši nedrīkstot Kuršu kāpu iedzīvotājus pieskaitīt sev. Valodnieks laboja, ka viņš ir runājis par seno kuršu valodu, kuŗa izzudusi jau ap 1600. gadu, un tagadējie kursenieki nemaz nerunājot seno kuršu valodu, kas ir pavisam cita. J. Endzelīns atsaucās uz savu rakstu žurnālā „Burtnieks“ (1931. gada 12. numurā), kur viņš minējis, ka kursenieku senči ir izceļojuši no tagadējās Kurzemes rietumu piekrastes, lielākoties laikam no Nīcas un Bārtas, kur savukārt bijuši apmetušies zemgaļu emigranti. J. Endzelīns nožēloja lietuviešu ierēdņu un atsevišķu preses izdevumu tuvredzību, kuŗi ar aizdomām skatoties uz latviešu sakariem ar kurseniekiem, un aicināja arī latviešus nejaukt senos kuršus ar mūsdienu kurseniekiem.⁶¹⁴

Trešdien, 18. janvārī, „Brīvā Zeme“ ievietoja plašu Aleksandra Grīna aprakstu par kurseniekiem un sāka publicēt A. Karašas romānu „Karogs aicina“, turklāt izsludināja lasītāju atsauksmju sacensību ar naudas balvām, aicinot iedziļināties kursenieku problemātikā.⁶¹⁵

„*Lietuvos Aidas*“ nepalika parādā un ceturtdien, 19. janvārī, rakstīja, plašāk apcerot latviešu aktivitātes: „Latvieši kuršu lietā nerimstas“ ar apakšvirsrakstu „Preses kampaņa. Prasīs kuršiem piemērot Lietuvas-Latvijas skolu konvenciju“ – „Uz mūsu piezīmēm par veltīgo latviešu norūpēšanos par Klaipēdas kuršiem ar lielu nepmierinātību atsaukusies „Brīvā Zeme“.“ „*Lietuvos Aidas*“ atreferēja „Brīvās Zemes“ otrdienas numura atbildes rakstu, kā arī kādu citu, līdz šim neidentificētu,

⁶¹³ Sākušies lietaviešu laikrakstu uzbrukumi latviešiem kuršu dēļ // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 13. – 17. janv.

⁶¹⁴ Endzelīns J. Kurši un kursenieki. – Latvis. – 1933. – 22. janv.; Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 20 (3796). – 25. janv.

⁶¹⁵ Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 14. – 18. janv.

rakstu par Kuršu draugu komitejas darbību. „*Lietuvos Aidas*“ uzsvēra, ka plašu komitejas sēdes aprakstu izplatījusi Latvijas Telegrāfa aģentūra „Leta“ (tās direktors R. Bērziņš bija komitejas ārlietu sakaru vadītājs un mantzinis). Pašas „Brīvās Zemes“ paskaidrojums, ka komitejas darbība aprobežojoties tikai ar kuršu valodas un kultūras glābšanas mērķiem, nevarot uztvert nopietni. Lietuvas un Latvijas skolu konvencija esot domāta, lai kārtotu latviešu un lietuviešu izglītību otrā valstī, bet tajā ne ar vārdu nav pieminēti kurši; ja tagad latvieši to gribētu piemērot arī kuršiem, tas tikai apstiprinātu laikraksta pirms dažām dienām izteikto minējumu, ka kuršus patiesi vēlas padarīt par latviešu mazākumtautību. „*Lietuvos Aidas*“ noliedza „Brīvās Zemes“ iebildumus, ka lietuvieši paši par kuršiem nerūpējoties un negribot ļaut rūpēties citiem – tie esot vismaz pārdroši (*drąsūs*). Kurši esot Klaipēdas apgabala iedzīvotāju daļa un Lietuvai neesot vajadzības kādu aicināt talkā par viņiem rūpēties, jo viņi neesot izdalīti no kopējām rūpēm. Visi kurši lieliski protot lietuviešu valodu un ar neko neesot attaisnojamas atsevišķu latviešu aprindu centieni „uzspiest“ viņiem par mācību valodu latviešu valodu. Komitejas nodomus varot redzēt arī no tā, ka Rēzu tā negribētu uzskatīt par lietuvieti. Ņemot to visu vērā, būtu lietderīgi aizdomāties, vai tik strauji Latvijā uzsākta kampaņa par kuršiem varot nākt par labu abu tautu labām kaimiņattiecībām. Jo ko gan latvieši sacītu, ja lietuvieši, piemēram, sāktu līdzīgi rūpēties par latgaliešiem, kuņu dialekts viņiem tāpat esot ļoti tuvs.⁶¹⁶

1933. gada 1. februārī Saeimas izglītības komisija pārrunāja **kuršu stāvokli Lietuvā** (izcēlumi treknrakstā – „Jaunākās Ziņas“). Kuršu jomā dzīvojot ap 2000 kuršu. Galvenie centri esot „Nīdas ciems“ ar apmēram 1000 un Perveļķi ar 300 iedzīvotājiem (šie skaitļi gan ir kļūdaini – par 100–200 pārspīlēti. – *K.K.*). Profesors E. Plāķis aizrādījis, ka zinātniskie pētījumi nepārprotami pierādot, ka „**kurši ir tīri latvieši**“. Lietuviešu sabiedrība tomēr cenšoties uztiept, ka viņi esot lietuvieši. Visu laiku kurši bijuši „padoti stipram vācu iespaidam“. Tautiskā apziņa kuršos pēdējā laikā sākusi stiprināties. **Kuršiem būtu vajadzīga sava skola un baznīca**. Kuršu piederību pie latviešiem apstiprināja arī profesors E. Blese. Deputāts B. Kalniņš atstāstījis iespaidus, ko guvis pagājušā vasarā, apmeklējot Kuršu jomu. Vietu nosaukumi, uzvārdi un valodas līdzība nepārprotami liecinot par kuršu piederību

⁶¹⁶ Latviai dėl kuršių nerimst[a] / *Lietuvos Aidas*. – 1933. – Nr. 15. – Sausio 19.

latviešiem. Lietuviešu ierēdņi ar kurseniekiem sarunājoties nevis lietuviski, bet vāciski, jo lietuviešu valodu kursenieki nesaprotot. „Mēs ievērojam ar Lietuvu noslēgto skolu konvenciju un mums iemesls prasīt, lai šo konvenciju respektētu arī lietuvieši. Te valdībai jādara viss iespējamais. Tagad notikuši pat tādi kuriozi, ka lietuvieši izsludinājuši par komunistiskām un aizlieguši baznīcas dziesmu grāmatu un M. Skujenieka „Latvija“, kas sūtītas kurseniekiem. Ja lietuvieši likšot šķēršļus kuršu kulturālai atbalstīšanai, kursenieki nevis pārlietuvosies, bet pārvācosies.“ Tika izteikts ierosinājums nodot izglītības un ārlietu ministrijām rūpēties par skolu konvencijas īstenošanu Lietuvā attiecībā uz latviešu skolām (acīmredzot te ietverot arī kursenieku skolas). Deputāts K. Dēķens ierosinājis pieņemt šādus atzinumus: Pēc zinātnieku atzinuma kurši ir latvieši, kuriem draud pārvācošana. Tāpēc izglītības komisija uzaicina valdību spert visus soļus, lai tiktu pildīta starp Lietuvu un Latviju noslēgtā skolu konvencija un Lietuvā kuršiem ierīkotas latviešu skolas. Kamēr tas nav izdarīts, ievest tagadējā vāciskās kuršu skolās latviešu valodu kā obligatorisku. Valdībai jā rūpējas, lai daži kursenieku jaunekļi dabūtu izglītību mūsu mācību iestādēs, sevišķi skolotāju institūtos, un mūsu konsulam rūpēties, lai tiktu atviegloti sakari starp kuršiem un latviešiem. Deputāts un dzejnieks K. Skalbe ieteicis sūtīt pie kurseniekiem kādu zinātnieku, kas savāktu viņu garamantas, aicināt kuršu jaunatni viesos.⁶¹⁷

1933. gada februārī laikrakstā „Pēdējā Brīdī“ izteikta neapmierinātība ar to, ka nekas vairāk palīdzības organizēšanai kurseniekiem nav darīts.⁶¹⁸ Autors kritizē LRŽA priekšsēdētāju Rūdolfu Egli, reizē Kultūras fonda inspektoru, ka nav izpildīts KF Lielās domes lēmums un plašas centrālas organizācijas vietā nodibināta atsevišķas organizācijas sekcija. Kursas dēls par to esot rakstījis jau pirms vairākiem gadiem, norādot, ka meklējama Kultūras fonda palīdzība.

Nav skaidrs, ko nozīmē „Jaunajā Zemgalietī“ publicētais, ka „kuršu glābšanas organizācijā piedalās starp citām arī Zemgales kultūras veicināšanas biedrība“.⁶¹⁹

1933. gada februārī docents Ludis Bērziņš „Latvijas Kareivī“ un „Burtniekā“ publicēja savus 1898. gada ceļojuma iespaidus Kuršu kāpās.⁶²⁰ Ceļojumu iespaidus

⁶¹⁷ Saeimā runā par kuršiem // Jaunākās Ziņas. – 1933. – Nr. 25. – 1. febr.

⁶¹⁸ Kursas dēls. Sadrumstalota rīcība kuršu jautājumā // Pēdējā Brīdī. – 1933. – Nr. 31. – 8. febr.; Kursas dēls. Kuršu draugu komitejas lietā // Pēdējā Brīdī. – 1933. – Nr. 42. – 21. febr.

⁶¹⁹ Kurši // Jaunais Zemgalietis. – 1933. – Nr. 23. – 29. janv.

⁶²⁰ Bērziņš L. A izmirsti tautas brāļi dzintara krastos.

sakopojot, tapa arī vismaz viena neliela publicistiska grāmata – rakstu krājums „Kuršu zemē un ļaudīs“, ko 1933. gada rudenī izdeva laikraksts „Brīvā Zeme“.⁶²¹ Grāmatas redaktors ir pazīstamais publicists un LZS darbinieks Jūlijs Druva.

Interesi par kurseniekiem apliecina arī daiļliteratūras parādīšanās par Kuršu kāpām latviešu valodā. Latviešu lasītāji varēja iepazīties ar Austrumprūsijas rakstnieka Alfreda Karašas romānu „Vēlaviņa jeb Karogs aicina“⁶²² (oriģinālā: 1932), ko no vācu valodas tulkojusi Anna Kalniņa. Par zināmu izpausmi Latvijā radušamies interesei par kāpu ļaudīm trīsdesmito gadu sākumā kalpo apstākļi, ka romānu „Karogs aicina“ 1933. gada 2. janvārī turpinājumos sāk iespiest laikraksts „Brīvā Zeme“.⁶²³ Pēc „Lietuvos Aidas“ uzbrūkošā raksta, uz kuŗu „Brīvā Zeme“ redakcija atbildēja ar rakstu 17. janvārī, nākamā dienā tā līdztekus kārtējam romāna turpinājumam iespieda labi pamanāmu pirmajā lappusē ievietotu sarkanas krāsas reklāmu, kā arī izsludināja konkursu – „plašu sacensību“ laikraksta lasītājiem, aicinot lasītājus pēc romāna publicēšanas beigām rakstīt un redakcijai sūtīt savas atsauksmes un novērtējumus (2 nedēļas pēc romāna publicēšanas noslēguma). Konkursā bija paredzētas naudas balvas.⁶²⁴

Kad romāns līdz 9. martam bija publicēts avīzē, apgāds „Zemnieka domas“ to laida klajā grāmatā ar A. Grīna priekšvārdu „Kurši“, kas arī ir pārpublicējums no „Brīvās Zemes“.⁶²⁵ Cits apgāds – „Tautas bibliotēka“ jau 1934. gadā atradis par vajadzīgu šo grāmatu izdot otrreiz par pirmo sērijā „Lētie tautas romāni“.⁶²⁶ Misiņa bibliotēkā atrodamā eksemplāra pēdējā lappusē ierakstīts datums „17.11.34.“⁶²⁷ Romāna sižets norisinās pa lielākai daļai divdesmitā gadsimta sākumā Kuršu kāpās un Ziemeļamerikā, tajā tēlota Kuršu kāpu zvejnieku ciema dzīve pirms Pirmā pasaules kara, galvenā varoņa aizklīšana pasaulē un atgriešanās dzimtajās kāpās, kur aug viņa dēls. Lai arī romāna vācu oriģinālā acīmredzot nav nekādu kursenieku valodas

⁶²¹ Kuršu zemē un ļaudīs (Vēroju un atmiņu grāmata). – R.: Brīvā Zeme, 1933. – 58 lpp.

⁶²² Oriģinālā: Karrasch A. Winke, bunter Wimpel..! Eine Fischergeschichte von der Kurischen Nehrung. – Stuttgart & Berlin: Cotta, 1932. – 262 S.

⁶²³ Karogs aicina. Alfreda Karašas zvejnieku stāsts // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 1. – 2. janv...Nr. 55. – 9. marts.

⁶²⁴ Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 14. – 18. janv. – 1., 7. lpp.

⁶²⁵ Karaša A. Karogs aicina / Tulk. Anna Kalniņa. – R.: Zemnieka Domas, 1933. – 245 lpp. Ar A. Grīna priekšvārdu „Kurši“.

⁶²⁶ Karaša A. Vēlaviņa (Karogs aicina) / Tulk. A. Kalniņa. Otrs izdevums. – Rīga: Tautas bibliotēka, 1934. – 160 lpp.

⁶²⁷ Karaša A. Vēlavīņa. (Karogs aicina) – LAB Misiņa bibliotēkas Inv. Nr. M-194.359. – 160. lpp.

īpatnību, arī latvisks tulkojums ir bez jebkādas kurseniskas pieskaņas, izņemot atsevišķus vārdus (piemēram, vēlava – kokā griezta laivas pazīšanas zīme, ko piestiprina masta galā), darbs sniedz izjustru zvejnieku dzīves attēlojumu, nav brīnums, ka tas Latvijā kļuva populārs un rosināja pašu lasītāju doties uz Kuršu kāpām uzmeklēt varoņu prototipus.

Tas vēl nav viss – 1934. gadā iznāca Elīnas Zālītes luga „Karogs aicina“ – minētā A. Karašas romāna dramatisējums 3 cēlienos, 8 ainās.⁶²⁸ Dailes teātra dramaturģe E. Zālīte 1934. gada jūlijā un augustā vairākas dienas uzturējās Kuršu kāpās, lai gūtu vajadzīgos iespaidus romāna dramatisējumam.⁶²⁹ Zināms, ka šo lugu izrādījis Zemnieku drāmas teātris, jo ir saglabāties Igaunijas Valkas Latviešu ģimnāzijas biedrības lūgums Latvijas Izglītības ministrijai finansiāli atbalstīt Zemnieku drāmas teātra uzstāšanos ar šās lugas izrādi Igaunijas Valkā 1934. gada martā. Šo lugu trīsdesmito gadu vidū iestudējis arī Latgales teātris Rēzeknē.⁶³⁰

1936. gada beigās Latvijas Preses biedrība izdeva vācu valodā rakstošās kursenieku dzejnieces Mihaēlas Kaires dzejoļu krājumu „Dzimtene“, ko bija atdzejojis jau minētais A. Francis.⁶³¹ Kvalitatīvo iespaidumu papildina K. Gaušes ilustrācijas, priekšvārds bez paraksta un Ausmas Rogas ievadeseja „Kuršu zvejnieku dzīve“. Tulkoto krājumu kursenieku atbalstīšanas aktīvisti noģādājuši arī Kuršu kāpu ciemos.⁶³²

Arī populārzinātniskos aprakstos par Lietuvu starpkaŗu periodā neaizmirst pieminēt kurseniekus. 1930. gadā iznākušajā Ādolfā Ersa grāmatā par Lietuvu Kuršu kāpām veltītas pāris lappušu un kursenieki pieminēti pāris teikumos, piezīmējot, ka Kuršu kāpu pastāvīgie iedzīvotāji „kurši, žemaiši un vācieši“ zvejojot „Kuršu jūrā“. Kursenieki „vecs latviešu ciltszars“, te dzīvojot „no seniem laikiem“. Autors piezīmē, ka kursenieki, neraugoties uz izglītību un baznīcu vācu valodā, nav zaudējuši savu

⁶²⁸ Zālīte E. Karogs aicina. Skatu luga 3 cēlienos 8 ainās pēc A. Karašas romāna. – Rīga: A. Gulbis, 1934.– 46 lpp.

⁶²⁹ V. Retais dievkalpojums Nidas baznīcā. Ar latviešu dziesmu pie kuršiem // Brīvā Zeme. – 1934. – Nr. 173. – 2. aug.; Zālīte E. Latvju tautas atlūzis zars (Iespaidi Kuršu kāpās) // Jaunākās Ziņas. – 1934. – Nr. 178. – 11. aug., Nr. 182. – 16. aug.

⁶³⁰ http://rezekne.risc.lv/vip/more.php3?number=03&dir=antons_varslavans&count=8. Skatīts 2006. gadā.

⁶³¹ Kairis M. Dzimtene.

⁶³² V. V. Dzejniece Kuršu kāpās // Kurzemes Vārds. – 1937. – Nr. 58. – 12. marts

„latvisko valodu“.⁶³³ Tās pašas, jāteic, savam laikam visai skopās ziņas, atkārtotas grāmatas otrajā izdevumā.⁶³⁴ Toties skolu jaunatnei paredzētajā darbā „Pa Lietuvas ceļiem“, kur attēlota vidusskolēna ciemošanās pie lietuviešu drauga un Lietuvas apceļošana, kuŗas neatņemama sastāvdaļa bija viesošānās pie kurseniekiem, kas atspoguļota veselās trijās no divdesmit grāmatas nodaļām.⁶³⁵

Pēc 1933. gada tomēr sabiedriskā rosība kursenieku atbalstīšanā tālāk nav attīstījies, lai arī par viņiem joprojām raksta Latvijas laikraksti. 1934. gada 15. maijā nodibinātā vadonības iekārta ierobežoja pilsoņu iniciatīvu, pārveidoja sabiedriskās organizācijas, pakļaujot tās stingrai valsts ierēdņu uzraudzībai. Kultūras sadarbību ar kurseniekiem pārņēma valsts – tās interese par kurseniekiem sīkāk aplūkota iepriekšējā nodaļā.

3.3.4. Latvijas zinātnieku ieguldījums kursenieku pētniecībā.

Sevišķi jāaplūko speciālistu – Latvijas zinātnieku interese par Kuršu kāpu iedzīvotājiem. Īpaši tāpēc, ka zinātnieku ievāktie materiāli un publikācijas ir ļoti nozīmīgas un tiks izmantotas tālākiem zinātniskiem pētījumiem nākotnē. Latvijas (galvenokārt latviešu) zinātnieki pētīja dažādas Kuršu kāpu iedzīvotāju dzīves nozares, gan vadoties pēc savām zinātniskajām interesēm, gan apmierinot sabiedrības pieprasījumu. Sabiedrībā pastāvīgi izskanēja atziņa, ka kursenieku izpētē vēl tikpat kā nekas nav paveikts, kas arī visnotaļ bija taisnība. Zinātnieki iespēju robežās centās apmierināt sabiedrības pieprasījumu. Viņi iesaistījās arī sabiedriskā darbībā, popularizējot kursenieku jautājumu, tomēr gan viņiem pašiem, gan citiem sabiedrības pārstāvjiem bija skaidrs, ka ar to ir par maz un zinātniekiem jāpievēršas padziļinātai dažādu kursenieku dzīves jomu izpētei. Galvenās latviešu zinātniekus interesējošās jomas bija kursenieku valoda, etnogrāfija, vēsture (īpaši kursenieku ieceļošanas jautājums un iespējamā pēctecība ar kuršiem). XX gadsimta 20. gados latviešu profesionālu pētījumu par kurseniekiem vēl tikpat kā nebija, 30. gados to skaits pieauga. Nav pētīts jautājums par Latvijas un Lietuvas zinātnieku sadarbību

⁶³³ Erss Ā. Lietuva: ceļojuma iespaidi un piezīmes. – Rīga: Latvju kultūra, 1930. – 191.–192. lpp.

⁶³⁴ Erss Ā. Lietuva: ceļojuma iespaidi un piezīmes. – Rīga: a/s „Valters un Rapa“, 1935. – 178.–179. lpp.

⁶³⁵ Erss Ā. Pa Lietuvas ceļiem [=Jaunības apcirkņi, Nr. 28]. – Rīga: Grāmatu apgādniecība „A. Gulbis“, 1939. – 39.–52. lpp.

kursenieku izpētē. Piemēram, starpkaņu posmā par kursenieku etnogrāfiju interese bija Lietuvā strādājošajam baltvācu izcelsmes latviešu etnogrāfam, valodniekam un arheologam, Vītauta Dižā Universitātes profesoram Eduardam Volteram.⁶³⁶

Zinātnieki savus pētījumus, protams, veica ierodoties kursenieku ciemos, vācot materiālu un pēc tam to apstrādājot. Viņi parasti apmetās mājās pie kurseniekiem, citreiz – viesnīcās (kas, protams, bieži vien arī piederēja kurseniekiem). Tādējādi viņi bija ciešā saskarē ar Kuršu kāpu iedzīvotājiem, šis apstāklis, kā arī latviešu, vācu, nereti arī lietuviešu valodas prasme, latviešu un kursenieku valodas kopība ļāva kvalitatīvi ievākt materiālu. Pētījumi starpkaņu periodā aptvēra visus Lietuvas Kuršu kāpu ciemus. Diemžēl tikpat kā netika fiksēta situācija Klaipēdas apkārtnē cietzemē, kur kursenieki bieži vien aplūkojamā periodā strauji asimilējās. Tāpat netika pievērsta uzmanība vēl palikušajiem kurseniekiem Kuršu kāpu Vācijas daļā, kas, iespējams, daļēji skaidrojams ar subjektīvajiem faktoriem, daļēji – ar Latvijas un Vācijas attiecību specifiku.

Pirmais no latviešu zinātniekiem neatkarīgās Latvijas laikā Kuršu kāpas apmeklējis valodnieks, Latvijas Universitātes profesors Jānis Endzelīns 1920. gada augustā. J. Endzelīns bijis Karalauču universitātē, kur ticis ar A. Becenbergeru un apmeklējis arī Kuršu kāpu iedzīvotājus toreiz jau atdalītajā Klaipēdas apgabalā.

Pirmais nopietnais latviešu zinātnieka pētījums tapa pēc 1926. gada, kad Kuršu kāpās uzturējās valodnieks J. Plāķis. Sākotnēji J. Plāķis pie kurseniekiem devies tikai noskaidrot dažus kursenieku valodas fonētikas jautājumus, sevišķi – valodas intonācijas un salīdzināt tās ar citu latviešu un lietuviešu valodas izlokšņu intonācijām, tādējādi turpinot A. Becenbergera iesākto pētniecību, jo intonācijas dažos vārdos viņa ievērojams priekštecis valodniecības laukā nav varējis izšķirt. Atbraucis Nidā un sācis darbu, J. Plāķis pārliecinājās, ka nepieciešams iepazīties ar valodas faktiem daudz plašākos apjomos, un sakarā ar intonāciju jautājumu sāka vākt plašākus fonētikas un morfoloģijas materiālus. Darba gaitā valodniekam sakrājies daudz vielas sistemātiskam kursenieku valodas gramatikas apstrādājumam un sakārtojumam. Viņam izdevās ievērojami papildināt A. Becenbergera pētījumus. Bez valodas gramatikas noskaidrošanas J. Plāķis savāca arī kursenieku valodas leksikas

⁶³⁶ Martyno Mažvydo Lietuvos nacionalinės bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 17 (Eduardo Volterio fondas), saug. vnt. 288, l. 18–19op (rankraštis apie kuršius)

materiālu, tādējādi noskaidrojot kāpenieku valodas attīstību, kā viņš uzskatīja, izolācijas apstākļos, tās spēju attīstīties iekšēji, kā arī kaimiņu valodu ietekmes pakāpi, pārtautošanas un panīkšanas izredzes. Līdz ar to varēja zināmā mērā spriest par kursenieku garīgās kultūras īpatnējo baltu tradīciju stāvokli citu tautu un valstu apstākļos. J. Plāķis visu tiešās pētniecības laiku – gandrīz mēnesi – nodzīvojis vislielākajā Kuršu kāpu zvejnieku ciemā Nidā, uzturēdamies un mitinādamies zvejsaimnieka⁶³⁷ Miķa Pleiķa (cita forma: Peleiķis) mājā, viņa dzimtā. Tolaik gandrīz 70 gadu veco M. Pleiķa tēvu J. Plāķis (jādomā, ka latvietis un kursenieks pamanījuši arī viņu uzvārdu līdzību) raksturo par joprojām visai spirtu, ļoti dievbijīgu un darbīgu sirmgalvi – „īstu kursenieku“. Zvejot viņš vairs neesot gājis, bet zivis uzpircis, tās žāvējis („kvēpinājis“) un vedis uz pilsētu – Klaipēdu („Miestu“)– pārdot. J. Plāķis raksta, ka Miķis Pleiķis labi pazinis kāpu ciemus, to iedzīvotājus un arī Klaipēdu un tās apkārtni. M. Pleiķa tēvs ar savu saimnieci Mariķi Pleiķieni un bērniem daudz palīdzējis J. Plāķim kursenieku valodas materiāla vākšanā, kā arī sameklējis citus vecākus Nidas iedzīvotājus, labus valodas faktu paskaidrotājus un galvenokārt tādus, kas zinātniekam varējuši veltīt vairāk laika un kas zinājuši pastāstīt („parākot“) arī dažas vietējās teikas un nostāstus. J. Plāķis piemin zvejnieku Friči Kūru, viņa saimnieci Mariķi Kūrieni (abi ap 50 g. veci) un viņu meitu, ko nesauc vārdā, zvejniekus Miķi Sakūti (69 g. v.), Hani Sakūti (75 g. v.) un Mārtiņu Beitu. Ar Preiļu un Pērvelkas zvejniekiem J. Plāķis saticies un sarunājies, braucot kopā ar kuģi uz Klaipēdu.⁶³⁸ Kursenieks Puģelis sarunā ar Austri Grasi XX gadsimta 70. gados VFR atcerējās J. Plāķa ierašanos Kuršu kāpās.⁶³⁹

1927. gads ir ievērojams ar to, ka valodnieks, Latvijas Universitātes profesors Juris Plāķis publicē pirmo nozīmīgo kursenieku valodai veltīto darbu.⁶⁴⁰ J. Plāķa kursenieku valodas gramatika sastāv no ievada,⁶⁴¹ nelielas tekstu daļas,⁶⁴² gramatikas iztīrījuma⁶⁴³ un pielikuma, kuŗā sakopotī, pirmkārt, vietvārdi, otrkārt, zvejnieku

⁶³⁷ *Zvejsaimnieks* – zvejnieks, kuŗam pašam piederēja māja, laiva un zvejas rīki un kuŗš uz sezonu salīga citus kopīgai zvejai.

⁶³⁸ Plāķis J. Kursenieku valoda. – 1.–2., 6. lpp.

⁶³⁹ Saruna ar Austri Grasi 2006. gada 3. martā.

⁶⁴⁰ Plāķis J. Kursenieku valoda. Juris Plāķis (1869–1942) – valodnieks, LU profesors, latviešu un lietuviešu sakaru veicinātājs. Okupācijas laikā gājis bojā ieslodzījumā PSRS.

⁶⁴¹ Plāķis J. Kursenieku valoda. – 3.–6. lpp.

⁶⁴² Turpat, 7.–12. lpp.

⁶⁴³ Turpat, 13.–42. lpp.

vārdi un uzvārdi Nidā, Preiļos, Pērvelkā (ar platu e) un Šatenurtā – galvenokārt ģimeņu galvu vārdi, bet ir arī saimnieču – sieviešu vārdi, zvejas rīku, dzīvnieku, braucamrīku un vēju nosaukumi.⁶⁴⁴ Pielikumam seko vispārīga vārdnīca ar aptuveni 2200 vārdiem.⁶⁴⁵ J. Plāķa uzrakstītā kursenieku valodas gramatika ir ievērojamākais pētījums līdz pat mūsdienām, gandrīz septiņdesmit gadu laikā nekas pilnīgāks tā arī nav vēl tapis. P. Vanags piezīmē, ka J. Plāķa darba nozīme nav pārvērtējama – tas otrais no tikai diviem kursenieku valodas aprakstiem, kas aplūko valodu tās dabīgās eksistences vietā, turklāt dod iespēju novērtēt valodas attīstību četrdesmit gadu laikā kopā plašā A. Becenbergera pētījuma, kā arī nozīmīgs tas ir arī ar to, ka sniedz latviešu pētnieka viedokli, kas subjektīvi var būt atšķirīgs no citu tautu pētnieku uztvertā.⁶⁴⁶

Savus atzinumus par kurseniekiem J. Plāķis izteicis arī rakstā krājumā „Latvieši“, kas iznāca 1930. gadā, bet otrajā izdevumā – 1936. gadā.⁶⁴⁷ Šeit autors izteica viedokli, ka kursenieki nav ieceļojuši vēlajos viduslaikos un jaunajos laikos, bet gan ir tieši kuršu pēcteči, kas saglabājušies dabas apstākļu norobežotības dēļ, kamēr dienvidu kurši cietzemē saplūduši ar lietuviešiem (žemaišiem).⁶⁴⁸ Šis rakstu krājums iznāca arī vācu valodā, dodot iespēju iepazīties ar latviešu zinātnieku pētījumiem un viedokli par kurseniekiem arī citu valstu zinātniekiem.⁶⁴⁹

1927. gadā Kuršu kāpās bijis komponists un folklorists Emilis Melngailis.⁶⁵⁰ Savu ceļojumu viņš aprakstījis „Jaunākajās Ziņās“.⁶⁵¹ Tad viņš pierakstījis arī kādus folkloras materiālus, no kuriem vienīgais publicējums tapis krietni vēlāk – 1951. gadā izdotajos „Latviešu mūzikas folkloras materiālos“.⁶⁵² Tur publicēts no teicēja Friča

⁶⁴⁴ Turpat, 42.–46. lpp.

⁶⁴⁵ Turpat, 47.–92. lpp.

⁶⁴⁶ Vanags P. Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās. – 128. lpp.

⁶⁴⁷ Plāķis J. Baltu tautas un ciltis // Latvieši. Rakstu krājums. – R.: Valters un Rapa, 1930. – 45.–49. lpp. (Turpmāk – Plāķis J. Baltu tautas un ciltis (1930).); Plāķis J. Baltu tautas un ciltis // Latvieši. Rakstu krājums. Otrs revidēts iespaidums. – R.: Valters un Rapa, 1936. – 45.–49. lpp. (Turpmāk – Plāķis J. Baltu tautas un ciltis (1936).)

⁶⁴⁸ Plāķis J. Baltu tautas un ciltis (1930). – 45.–49. lpp.; Plāķis J. Baltu tautas un ciltis (1936) – 45.–49. lpp.

⁶⁴⁹ Plāķis J. Die baltischen Völker und Stämme // Die Letten. Aufsätze über Geschichte, Sprache und Kultur der alten Letten. – Rīga: Walters & Rapa, 1930. – S. 49–55.

⁶⁵⁰ Emilis Melngailis (1874–1954) – komponists, mūzikas folklorists un kritiķis. Izveidojis folkloras krājumu „Latviešu tautas mūzikas materiāli“.

⁶⁵¹ Melngailis E. Kuršu kāpās.

⁶⁵² Melngailis E. Latviešu mūzikas folkloras materiāli, 1. Korsa [izrūna: kuorsa]. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. – 169. lpp.

Glina Preiļos pierakstītā dziesma ar notīm „Tēvis, tēvis, tais’ man laivu, aud, mamina, zeģelit’“. Pieraksta oriģināls un eventuālas citas dziesmas vismaz Latviešu folkloras krātuvē nav atrodamas.

E. Melngaiļa aprakstā minēti arī vairāki izteicieni, uzskaitīti zvejas rīki un zivju nosaukumi kursenieku valodā, par kuŗu valodniecisko kvalitāti, zināms, var šaubīties. No Šatenurtas ar kuģīti Melngailis devies uz Nidu, kur nonācis tieši Vasarsvētkos. No Nidas viņš braucis uz Pērvelku, no Pērvelkas caur Šatenurtu atgriezies Klaipēdā. „Jaunākajās Ziņās“ publicētajā ceļojuma aprakstā Melngailis uzturēšanos Preiļos nav pieminējis, kaut gan, spriežot pēc piezīmes „Latviešu tautas mūzikas materiālos“, tieši tur viņš pierakstījis vienīgo dziesmu „Tevis, tevis, tais man laivu“ (minējis „Jaunākās Ziņās“ ar nosaukumu „Tēvin, tēvin, tais man laivu“), kuŗu folklorists novērtē par ievestu no Kurzemes.

Trijās daļās publicētā raksta nobeigumā E. Melngailis izsaucas: „*Mēs esot sapņojuši par hercoga Jēkaba Tabago salu? Kas par niekiem! Kāpēc tad neviens negrib pabūt Kuršu Kāpās? Vai rassies kādreiz pētnieki, valodnieki, dzejnieki, gleznotāji, kam patīks te apsmacināties ar Kuršu Kāpu senatni un dabu? Vaj kāda nākotnes ministrija, veltīta latviskam kultam, atcerēsies šā aizvēsturainā stūrīša? Lai Dievs dod!*“⁶⁵³

1931. gada pavasarī E. Melngailis apceļoja Dienvidkurzemes un Sventājas latviešus un 26. maijā bija arī Kuršu kāpās, kur savāca folkloras materiālus, kuŗi glabājas Latviešu folkloras krātuvē (LFK, 1298. fonds, 1.–163. vienība).⁶⁵⁴ Mūsdienu valodnieks J. Kušķis norāda, ka valodas jautājumos E. Melngailis esot „fantasts“,⁶⁵⁵ tātad pret viņa vērtējumiem šai ziņā jāizturas ar zināmu piesardzību.

1931. gada vasarā Latviešu folkloras krātuve sarīkoja ekspedīciju uz Kuršu kāpām, kuŗā piedalījās Jānis Endzelīns, un Alma Medne, Marija Miezone un Austrā Šlesere, iespējams, arī Pēteris Šmits. Šī ekspedīcija, vairākas dienas uzturoties Kuršu kāpu Lietuvas daļā, proti, Nidā, Preiļos, Pērvelkā, Šatenurtā, kā arī Melnragā,⁶⁵⁶ savāca prāvu daudzumu dažāda folkloras resp. valodas materiāla, ko sakopoja un līdz ar dažiem citiem materiāliem izdeva krājumā „Kuršu kāpu folklorā“. Tiesa, LFK

⁶⁵³ Melngailis E. Kuršu kāpās. // Jaunākās Ziņas. – 1927. – Nr. 145. – 5. jūl.

⁶⁵⁴ Vanags P.

⁶⁵⁵ Saruna ar Jāni Kušķi 2006. gada 29. aprīlī.

⁶⁵⁶ Endzelīns J. Par kurseniekiem un viņu valodu. – Burtnieks. – 1931. – XII. – 1104. lpp.

darbinieču uzdevums bija vākt folkloras, nevis valodas faktus, tādēļ valodniecības vajadzībām teksti ir izmantojami kritiski, jo valoda bieži vien var būt pierakstīta neprecīzi, kā arī publicējot rediģēta. Šo materiālu manuskripti glabājas Latviešu folkloras krātuvē.⁶⁵⁷ Latvijas sūtnis Kauņā R. Liepiņš gan kritiski raksta, ka ekspedīcija sarīkota lielā steigā, un apgalvo, ka pats profesors J. Endzelīns nemaz neesot atbraucis uz Kuršu kāpām, bet visu folkloras vākšanu paveikuši studenti, kālab varot šaubīties par darba kvalitāti.⁶⁵⁸ Tomēr ir saglabājusies J. Endzelīna, A. Mednes, M. Miezones un A. Šleseres parakstīta, no Kuršu kāpām sūtīta atklātne.⁶⁵⁹ J. Endzelīns, izmantojot 1931. gada ekspedīcijas materiālus, kā arī dažādas publikācijas, ir sagatavojis savu vienīgo apcerējumu par kursenieku valodu, kas publicēts žurnālā „Burtnieks”.⁶⁶⁰ Rakstam gan ir vairāk populārzinātniska ievirze. J. Endzelīns atzīst, „ka šī kursenieku runa ir tikai kāds latviešu valodas dialekts”. Jāpiebilst, ka 1932. gada Jāņos Preiļu ciemu apmeklējusi kāda ekskursija, kurai kursenieki nodevuši sveicienus profesoram Endzelīnam un viņa līdzstrādniekiem, kuri tos bija apmeklējuši iepriekšējā vasarā.⁶⁶¹ Bez šī viena lielā raksta J. Endzelīns vairākkārt pievērsies atsevišķiem kursenieku valodas faktiem savās īsajās piezīmēs jeb „Sīkumos”.⁶⁶²

1931. gada LFK ekspedīcijas vākums, kā arī E. Melngaiļa tā paša gada 26. maijā pierakstītie materiāli publicēti valodnieka, etnogrāfa un folklorista profesora Pēterā Šmita redakcijā un ar viņa apcerējumu ievadā laisti klajā 1933. gadā „Latviešu folkloras krātuves materiālu” sērijā (B sērijas – folkloras materiāli ar apcerējumiem – 2. burtnīca).⁶⁶³ P. Šmits Kuršu kāpas apmeklējis divas reizes.⁶⁶⁴ Viņš, iespējams, ir izmantojis arī npublicētās R. Malvesa piezīmes un izteicis vairāk vispārinošus, apkopojošus spriedumus par Kuršu kāpu etnogrāfiju un salīdzinājis to ar novērojumiem Latvijā. Ievēribu pelnī viņa piezīmes par Kuršu kāpu etnogrāfiju un salīdzinājumi ar Latvijā novēroto:

⁶⁵⁷ Vanags P. Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās. – 117.–132. lpp.

⁶⁵⁸ Pārskats par Latvijas un Lietuvas sabiedriskiem sakariem un sūtniecības preses un propagandas darbību 1931. gadā. 1932. gada 10. aprīlis // LVVA, 2574. f., 3. apr., 859. l., 76. lp.

⁶⁵⁹ Glabājas Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā, A. Bērzkaines f. 5., 2. (Folkloristes Ritas Treijas sniegtā informācija).

⁶⁶⁰ Endzelīns J. Par kurseniekiem un viņu valodu.

⁶⁶¹ Etnogrāfs. Dzies motais Jāņu vakars Kuršu Nidas ciemā.

⁶⁶² Endzelīns J. Sīkumi. XCI, CXIV, CXV, CXX [1932-1933] // Darbu izlase. – III sēj., 2. daļa. – Rīga: A. Upīša Valodas un literatūras institūts, 1980. – 55., 67., 111. lpp.

⁶⁶³ Kuršu kāpu folkloras.

⁶⁶⁴ Turpat, 7. lpp.

„Līdz ar savu valodu kursenieki ir uzglabājuši arī dažas etnogrāfiskas savādības, kuŗas mūsu ceļotāji ir parasti atstājuši neievērotas. Vispirms mums jau duŗas acīs zvejnieku dzīvojamās ēkas, kas celtas vēl bez skursteņiem. Gandrīz visas ēkas ir jumtas ar niedrēm, tāpat kā pie Rīgas jūrmalas zvejniekiem. A. Bīlenšteins, kā zināms, šādus jumtus pavisam noliedz pie latviešiem. Jumta ģēveles galiem gandrīz nekad netrūkst tā saukto „stāga gaiļu“, t. i., izgriezumu ar zirga jeb zivs galvas izgriezumiem. Arī Latvijā šādi izgriezumi, jeb āži bija senāk plaši pazīstami, bet tagad tikai vairs reti kur sastopami. Kursenieku mājas stāv ar ģēveli uz ielas pusi un ar ieeju parasti no labās puses. Logi ir aiztaisāmi ar slēģiem, kas ir krāsoti iecienītā zilā krāsā. Māja ir iedalīta divās daļās, no kuŗām viena ir lielā istaba, bet otra pastāv no viena jeb vairāk kambariem. Pie šķērssienas lielajā istabā atrodas pavards. Pār to no vārceles jeb vērbalkas karājas pie ķēdes piestiprināts dzelzs kāsis, kuŗā iekāŗ vārāmo katlu. Pavardam blakus stāv maizes cepamā krāsns. Dūmi no pavarda un krāsns iet caur griestiem uz bēniņiem, kur tad tiek apkvēpināti tīkli, kas tādā ziņā topot izturīgāki. Šāda ēkas iekārta stipri vien atgādina arī latviešu agrāko māju.“⁶⁶⁵

Par kursenieku apģērbu P. Šmits raksta:

„Agrākie raibie kursenieku uzvalki jau ir izgājuši no modes, atstādami vietu jaunāko laiku apģērbiem. Meitas tomēr vēl nēsā kreklus ar izšūtām piedurknēm, bet sievas valkā baltus galvas lakatus. Pie vīriešiem gan vēl redz zilu jaku un baltas bikses, bet agrākās skaistās adītās jakas ar zilām un baltām svītrām jau sen ir atmestas.“⁶⁶⁶

Jau 1924. gadā Kuršu kāpu ciemus apmeklējis etnogrāfs Mārtiņš Sams (vēlāk rakstījis ar pseidonīmu Etnogrāfs), kuŗš uzrakstījis monogrāfiju par latviešu jūŗas zvejniecību, ietverot šajā jēdzienā nevien Latvijas piekrasti (aprakstot un izceļot arī Ziemeļkurzemes lībiešus), bet arī Lietuvas Kuršu kāpu un Klaipēdas apkārtnes kursenieku ciemus – gan nezināmu iemeslu dēļ izlaiŗot Sventājas un Būtiņģes latviešu ciemus. Svarīgi, ka latviešu etnogrāfs nenoliedz, bet tieši uzsver lībiešu eksistenci Ziemeļkurzemē un atzīst pēdējā laika igauņu un somu rūpes par viņiem, vērtējot, ka salīdzinoši latvieši par „kuršiem“ ir rūpējušies daudz mazāk: „Salīdzinot ar somu un

⁶⁶⁵ Turpat, 8. lpp.

⁶⁶⁶ Kuršu kāpu folklorā. – 8. lpp.

īgauņu rošību lībiešu jautājumā, latviešu sabiedrība kuršu labā nedara tikpat kā nekā.⁶⁶⁷

J. Plāķis trīsdesmitajos gados uzrakstījis vēl vairākus rakstus par Kuršu kāpu iedzīvotājiem. Latvijas korporāciju apvienības un Studentu Prezidiju Konventa laikrakstā „*Universitas*“ 1933. gada februārī parādījās J. Plāķa raksts „Kursenieki jeb Kuršu kāpu iedzīvotāji“. Tas ir populārs raksts, kur sniegtas dažas vispārīgas ziņas par Kuršu kāpu dabu, etnisko situāciju un valodu.⁶⁶⁸ Žurnāla „*Senatne un Māksla*“ 1937. gada 2. numurā iespiests plašāks J. Plāķa raksts „Kuršu kāpas un kursenieki“. Šajā rakstā J. Plāķis nepiekrīt (apstrīd) A. Becenbergera viedoklim, ka kursenieki ienākuši Kuršu kāpās tikai, sākot ar XIII gadsimtu, kas balstās uz Ž. de Lanuā 1413. gada liecību, ka kāpas nav apdzīvotas. J. Plāķa arguments ir tas, ka XVII gadsimta vidū kursenieki P. Einhornam vairs nav varējuši pateikt, no kurienes un kad ienākuši kāpās. J. Plāķis uzskatīja, ka kursenieki veido vienu sākotnēju veselumu ar Dienvidrietumkurzemes iedzīvotājiem.⁶⁶⁹

Diezgan izvērsts kursenieku valodas apraksts iekļauts ievērojamākajā starpkaŗu Latvijas enciklopēdijā – Latviešu konversācijas vārdnīcā (LKV). Šķirkļa autors ir valodnieks Ernests Blese, kuŗš arī pats bijis Kuršu kāpās.⁶⁷⁰ Lai gan tas nav patstāvīgs pētījums, tas sniedz priekšstatu par valodas izplatību, galvenām no latviešu valodas atšķirīgajām īpatnībām un iespējamo kursenieku ieceļošanas laiku Kuršu kāpās.⁶⁷¹ Līdzās šim rakstam LKV ir arī plašs šķirklis „Kuršu kāpas“ ar daudziem attēliem un karti.⁶⁷² Tajā raksturoti arī kāpu iedzīvotāji. Izvērstā informācija Latviešu konversācijas vārdnīcā ir sekas dzīvajai interesei sabiedrībā, kad tika izteikta nepieciešamība ievietot padziļinātas ziņas par kurseniekiem jaunajā latviešu enciklopēdijā.⁶⁷³

⁶⁶⁷ Sams M. Latviešu jūŗas zvejnieki. – Rīga: Valters un Rapa, 1932. – 52. lpp.

⁶⁶⁸ Plāķis J. Kursenieki jeb Kuršu kāpu iedzīvotāji.

⁶⁶⁹ Plāķis J. Kuršu kāpas un kursenieku valoda // *Senatne un Māksla*. – 1937. – Nr. 2. – 151.–159. lpp.

⁶⁷⁰ Dziļleja K. Kurši.

⁶⁷¹ Kursenieku valoda // Latviešu konversācijas vārdnīca. – 10. sēj. – Rīga: A. Gulbis, 1933.–1934. – 19039.–19042. sl.; Vanags P. – 130. lpp.

⁶⁷² Kuršu kāpas // Latviešu konversācijas vārdnīca. – 10. sēj. – Rīga: A. Gulbis, 1933.–1934. – 19051.–19066. sl.

⁶⁷³ Sk. darba III nodaļas 3. apakšnodaļas 3. apakšpunktu.

Kuršu kāpu iedzīvotājiem bija pievērsies arī jaunais vēsturnieks, tolaik vēl LU students, Roberts Malvess,⁶⁷⁴ kuŗš diemžēl vēlāk nepaspēja izvērst pētījumus šajā jomā, atstājot vien vienu publikāciju „Jaunākajās Ziņās“, bet viņa ceļojuma piezīmes publicētas tikai nesen, jau pēc viņa nāves.⁶⁷⁵

Vispār R. Malvess uz Kuršu kāpām devies vairākkārt. Par ceļojumu 1932. gada novembrī tapušā apraksta nosaukums ir „Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī“. Ieskaitot pielikumu, 24 lappuses biežais apraksts sākas ar nelielu, 6 vienību literatūras sarakstu, turpinās ar nodaļām „Kuršu izplatība Klaipēdas novadā“, „Statistiski dati“, „Kuršu nodarbošanās un turība“, „Kuršu stāvoklis ārpus Kuršu kāpām“, „Kuršu nacionālā apziņa“, „Kuršu inteliģence“ (domāts – kursenieku radošais gars), „Kuršu tautas gara mantas“, „Kuršu adreses“ un beidzas ar pielikumu, kuŗā ir divu autora 1932. gada 5. novembrī Nidā pierakstītu dziesmu notis un vārdi. Šķiet, ka šis ir pirmais latviešu vēsturnieka darbs, kur atspoguļojas centieni sakopot zināmo informāciju par kurseniekiem. R. Malvess apmeklēja Nidu un Šatenurtu un rakstā pauda nožēlu, ka nav bijis laika apmeklēt kursenieciskākos ciemus Preiļus un Pērvelku. Toties viņš bija un runāja ar kurseniekiem Klaipēdas priekšpilsētā Bomelsvitē un Melnraga ciemā. Viņš pieminējis arī, ka vēl tālāk uz ziemeļiem kursenieki joprojām esot sastopami arī Kārklē, Nemirsētā un Imersētā, bet pats tur nav bijis. Latvijas konsulātā Klaipēdā R. Malvess atradis Klaipēdas laikraksta „*Memeler Dampfboot*“ 1897. gada 29. aprīļa numuru ar vācu valodnieka F. Tecnera rakstu „Latviešu valodas apgabals Vācijā“ („*Das Lettische Sprachgebiet in Deutschland*“) un ietvēris savā rakstā izvilkumus no tā.⁶⁷⁶ Turpat, balstoties uz minēto F. Tecnera rakstu, viņš pievienojis datus par iedzīvotāju skaitu, latviešu resp. kursenieku skaitu un latviešu resp. kursenieku valodas zvejniecības terminoloģijas lietotāju skaitu 1897. gadā atsevišķos ciemos. (Minētie dati tabulā ietverti II nodaļas 1. apakšnodaļā, 1. apakšpunktā „Kursenieku skaita un apdzīvotības dinamika“) Tā kā nebija iespējams iepazīties ar minētā R. Malvesa izmantotā raksta oriģinālu, bet autora rīcībā bija citas tālaika F. Tecnera publikācijas par kurseniekiem: raksts žurnālā „*Globus*“, kā arī

⁶⁷⁴ Roberts Malvess (1905–1982) – vēsturnieks un paleogrāfs, Latvijas Vēstures institūta zinātniskais līdzstrādnieks, Latvijas kultūras pieminekļu būvvēstures pētnieks.

⁶⁷⁵ Malvess R. Rudenīgs ceļojums Kuršu kāpās; Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 55.–62. lpp.

⁶⁷⁶ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 55.–56. lpp. [3.–4. lpp.]

grāmata „*Die Slawen in Deutschland*“, tad salīdzinot tajā minētos datus ar R. Malvesa pārrakstītajiem, konstatējams, ka pēdējais dažos skaitļos kļūdījies. R. Malvess minējis, ka tagad, t.i., 30. gadu sākumā, esot 2500–3000 „kuršu“,⁶⁷⁷ kas tomēr ir palielināts skaitlis un labākajā gadījumā apzīmē kursenieku valodas runātājus un zvejniecības terminoloģijas lietotāju kopējo skaitu. R. Malvess aprakstīja kursenieku nodarbošanos – zvejniecību, klīdinot līdz tam Latvijas presē sastopamās kļūdainās ziņas, piemēram, apgalvojumu, ka kursenieku zvejniekiem piederētu vienkāršās aiņu laivas, bet vāciešiem – motorlaivas – tas attiecoties tikai uz Bomelsviti. Arī ziņas par zvejnieku trūcīgumu esot stipri pārspīlētas. Sarunās ar kurseniekiem viņš guvis informāciju par zivju pārdošanu, robežas problēmām (siena pļavas pieder Vācijas pusē, līdz ar to nodokļi jāmaksā divām valstīm). Viņš sīkāk apraksta arī kursenieku svarīgo peļņas avotu – tūristu vešanu uz purviem rādīt „brīžus“ resp. aļņus (arī pats autors braucis skatīties aļņus). Savos vērojumos R. Malvess visur fiksējis Vācijas un vācu kultūras ietekmi uz kursenieku dzīvesveidu, zivju tirdzniecību (Nidas zvejnieki lielāko daļu loma par augstāku maksu pārdodot Vācijai), arī vācu tūristu ietekmi, kuŗi „viskaislīgāk nododas“ vairāku stundu braucienam aplūkot aļņus, tā nonākdami „tiešos sakaros ar zvejniekiem un ilgā ceļā laikā 2–5 stundas var dzīt arī savu propagandu“.⁶⁷⁸ Kursenieki vācu valodā protot runāt „perfekti“ un vācu iespaids esot „milzīgs“.

R. Malvess uzsvēra, ka nedaudzi zvejnieki esot mainījuši nodarbošanos un uzbūvējuši greznas viesnīcas, piemēram, Nidas kurseniekam G. Blodem (ko autors latviskojis par „Bļoda“, acīmredzot pēc kursenieku vārda *blōda* 'bļoda') piederot viesnīca „*Königin Luise*“, kā arī konditoreja; arī citi kursenieki ieguvuši turību un iesākuši ienesīgākus rūpalus, taču „viņu nacionalitāte no tā cietusi. Piem., Bļoda bija jāpiespiež atzīties par kursī, kas arī izdevās“ [! – K. K.].⁶⁷⁹

Vērtīgas ir R. Malvesa piezīmes par kurseniekiem Klaipēdas priekšpilsētā Bomelsvitē un Melnraga ciemā – celtnēm, kapsētām u.c. Bomelsvitē tumšās krāsās krāsotās zvejnieku mājas novietotas pie vienas galvenās ielas, šeit bija arī senie

⁶⁷⁷ Turpat, 56. lpp. [5. lpp.]

⁶⁷⁸ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 57. lpp. [6.–7. lpp.]

⁶⁷⁹ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 57. lpp. [9. lpp.]

zvejnieku kapi, kur lasāmi daudz latviešu uzvārdu. Vecie zvejnieki, piemēram, Andrejs Jaudžems, labi runājot latviski, taču bērni ejot vācu skolā un latviski neprotot, mājas valoda bērnu dēļ esot vācu valoda, taču zvejojot visi runājot latviski resp. kursenieku valodā. Melnraga ciemā dzīvoja dažas kursenieku ģimenes, bet šeit, pretēji Bomelsvitei, esot liels lietuviešu iespaids. Tikai nedaudzi pratuši latviski, piemēram, Jānis Ķeršis, Jānis Ķušis (*Kiušis*). Zvejojot visi runājot latviski, bet mājās – lietuviski.⁶⁸⁰

R. Malvess analizē kursenieku etnisko apziņu, politiskās simpātijas, vērtē vācu un lietuviešu ietekmi. R. Malvesa ievācis ziņas par skolām, saticies ar Nidas virsskolotāju H. Fuksu.

R. Malvess nav vienīgais, kurš ievērojis tautas mutvārdu daiļrades nabadzību Kuršu kāpās, ko viņš izskaidro ar tautas radošā gara apstikumu. Sevišķi pētniekus pārsteigusi tautas dziesmu, melodiju un deju neesamība. Arī par Jāņu svinēšanu, Jāņu dziesmām kursenieki nekā nav zinājuši (par Jāņu svinēšanu – tas gan ir pārspilējums – *K.K.*), tikai pēdējā laikā Latvijas Centrālās tūristu biedrības ekskursanti viņus ar tām iepazīstinājuši. R. Malvess Nidā tomēr pierakstījis dažas kursenieku tautas dziesmas, kā arī vairākus īpatnējus kursenieku valodas vārdus. Nobeigumā viņš rakstā ietvēris arī kursenieku personu un adrešu sarakstu, ar kuriem acīmredzot sastapies. Tie ir: Fridrihs Šmits I, Mariķe Zakūča (*Sakuth*), Mihels P[e]leķis (tā tekstā! – *K. K.*), Johans Engelīns (*Engellin*), Dora Kalnišķe Nidā, Hanis Pīčs (*Pietsch*), Anna Pīča (autora piezīme: „ļoti daudz Pīču!“), Hanss Ress (*Resas* – tā tad Rēza – *K.K.*), Mariķe Peleķe Juodkrantē, Jānis Ķeršis, Jakobs Urbans, Miķelis Gailis, Jānis Taleķis, Jānis Jaudžums, Mārtiņš Juraška, Jānis Ķušis (*Kiušis*) Melnragā, Andrejs Jaudžems Bomelsvitē Nr. 196, Jurgīšs Ķušis (*Kiušis*), Andrejs Čīpa. Pētnieks pieminēja, ka īpašu palīdzību viņam snieguši citu vidū arī Klaipēdas ostas leitnants Ļudviks Stulpins (*Stulpinas*; ar viņu Malvesu ģimene bija personīgi pazīstama kopš Pirmā pasaules kara laika)⁶⁸¹ un policijas priekšnieks Enriks Jagolds (*Jagoldas*) Nidā (tā tad arī lietuviešu ierēdnis). Vēl palīgu vidū minēts Mažeikū ģimnāzijas bioloģijas skolotājs un novadpētnieks Juļus Šleķis (*Šlekys*) un Kauņas Vītauta Diža Universitātes

⁶⁸⁰ Turpat, 58. lpp. [10. lpp.]

⁶⁸¹ LNB RGRN, A105, N95 (Malvess R. Dažādi apcerējumi un memuāri: VII Ludvigs Stulpins – pirmais lietuviešu tālbraucēju kapteinis. Emmas Malvesas atmiņu stāstījuma pieraksts)

medicīnas students, novadpētnieks Vlads Punis (Pūnis; *Punis*) Mažeikos, kuŗus pētnieks acīmredzot arī apmeklējis sava ceļojuma laikā, bet kuŗu loma un iespējamā saistība ar kurseniekiem nav skaidra.

Jāpiemin pirmā bibliogrāfija par kurseniekiem, kuŗu sastādījis bibliogrāfs Kārlis Egle.⁶⁸² Te gan skaidri izpaudās uzskats par seno kuŗu un kursenieku identitāti, jo tajā bija iekļauti preses raksti gan par kuŗšiem, gan par kurseniekiem.

3.4. Kursenieku etniskā apziņa Lietuvas un Vācijas nacionālo centienu kontekstā.

Galvenās nacionālās grupas, kuŗas reprezentējās Klaipēdas apgabalā, bija vācieši, lietuvieši un mēmellandieši. Divi konkurējošie politiskie un kultūras strāvojumi, kuŗu ietekmē dzīvoja un arī iekļāvās kursenieki, bija vācu-[Klaipēdas apgabala] lietuviešu-mēmellandiešu⁶⁸³ un [Lietuvas] lietuviešu.⁶⁸⁴ Katrs no šiem strāvojumiem centās panākt kursenieku piederību tam un jāsecina, ka labāk tas izdevās pirmajam, vācu-lietuviešu-mēmellandiešu.

Aplūkotajā laika periodā kursenieku etniskā kopiena joprojām turpināja pastāvēt galvenokārt tās specifiskās sociāli profesionālās nišas dēļ (nodarbošanās ar zvejniecību). Īpatnējā paraža, kuŗa veicināja kursenieku valodas saglabāšanos, bija tā, ka zvejojot nedrīkstot runāt vāciski. M. Sams par to raksta: „Pirms dodas zvejā [tātad – ne tikai zvejojot, bet arī – gatavojoties doties zvejā; iespējams, ar zvejniecību saistītajos darbos vispār – K.K.], nedrīkst runāt vāciski, tad nebūs laimes.”⁶⁸⁵ Kursenieku valodu var uzskatīt par vienu no galvenām kursenieku etniskās kopienas pazīmēm, kaut gan to zvejojot lietoja ne tikai kursenieki, bet arī lietuvieši. Kursenieku valoda lielākajā daļā ģimeņu bija arī mājas valoda un, iespējams, arī reliģijas valoda, par ko liecina Tēvreize kursenieku valodā. Bez tam kursenieki runāja arī vācu –

⁶⁸² Egle K. Raksti par kuŗšiem un Kursu. Bibliogrāfiski materiāli // Latvijas Preses Biedrības Gada Grāmata. 1937. Otrais gads. – Rīga, 1936. – 91.–98. lpp.

⁶⁸³ Mēmellandieši jeb mēmelnieki (vācu val. *Memelländer*, (Lielās Lietuvas) lietuviešu val. *klaipėdiškiai*) – identitāte, kuŗa pastāvēja Klaipēdas apgabalā XX gadsimta 20. un 30. gados pēc tā atdalīšanas no Vācijas un kuŗu raksturoja uzticība Klaipēdas apgabala vēsturiskajai attīstības tradīcijai un pretestība Lietuvas veiktajai apgabala „lietuviskošanai”.

⁶⁸⁴ Sīkāk skat.: Safronovas V. „Memellenderių daryba, arba ideologinis 1939 metų Klaipėdos krašto aneksijos parengimas // Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai [=Acta historica Universitatis Klaipedensis, XXI]. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2010. – P. 32–68

⁶⁸⁵ Etnogrāfs. Dzies motais Jāņu vakars Kuŗu Nidas ciemā.

turklāt gan skolā apgūtajā vācu literārajā valodā, gan austrumprūsiešu izloksnēs (*Ostpreußisch*, precīzāk, *Niederpreußisch*). Vācu valodā runāja ar ierēdņiem, tūristiem, dažkārt arī ģimenē. Trešā bija lietuviešu valoda – tās gan bija Klaipēdas apgabala lietuviešu izloksnes, ko kursenieki sauca par runāšanu „leitisk“. D. Kiseļūnaite raksta: šo valodu viņi bieži dzirdēja otrpus Kuršu jomas, vairākums to saprata, daudzi arī runāja, īpaši jauktās ģimenēs,⁶⁸⁶ kur bija ieprecēti lietuvieši. R. Malvesa apgalvojums, ka „lietuviešu valodu protot tikai daži kursenieki”, šķiet pārspīlēts. Toties dažkārt uz Kuršu kāpām pārcēlušies lietuvieši iemācījušies kursenieku valodu.⁶⁸⁷ Kursenieki gan droši vien vāji prata vai vispār neprata Liellietuvas lietuviešu valodu. Pret Liellietuvas lietuviešiem, kuņus viņi sauca par žemaišiem (*žamait*) jeb litaueriem (gan *žamait* (žemaiši), gan litaueri (lietuvieši) ir vācu valodas cilmes apzīmējums) kurseniekiem bieži vien bija visai negatīva attieksme, jo viņi iemiesoja nepopulāro Lietuvas politisko varu un neattīstītu saimniecību.⁶⁸⁸ Tādēļ, kā arī Klaipēdas apgabala autonomijas iestāžu pretestības dēļ lietuviešu valodas mācīšana skolās bija visai zemā līmenī. Latviešu dzejnieks R. Rudzītis, kas apmeklēja Lietuvas Kuršu kāpu ciemus 1924. gadā, rakstīja: „Kurši runā vienādīgi trīs vietējās valodās – kursiski-latviski ar lietavisku izrunu, lietaviski un vāciski.“⁶⁸⁹ Turklāt katrai valodai ir sava lietojuma joma: „Mājās viņi runājot pa reizei latviski, pa reizēm lietaviski, baznīcās vāciski, kaut gan svētie raksti viņiem arī lietaviešu valodā, skolā bērnus māca tikai vāciski.“⁶⁹⁰

Vairākās apdzīvotās vietās Klaipēdas apkārtnē sakarā ar atvērtību cietzemes iespaidiem kursenieku valoda vairs nebija pat mājas valoda. R. Malvess, kas 1932. gadā apmeklējis Bomelsvites kurseniekus, par turieniešiem raksta: „Vecie zvejnieki, piemēram, Andrejs Jaudžems, labi runājot latviski, taču bērni ejot vācu skolā un latviski neprotot, mājas valoda bērnu dēļ esot vācu valoda, taču zvejojot visi runājot

⁶⁸⁶ Kiseļūnaite D. Kuršu kāpu kursenieku etnonīmi: vēsturiskie, politiskie un sociālie aspekti // Letonika. Otrais kongress. Valodniecības raksti. – 1. sēj. – 26. lpp.

⁶⁸⁷ Malvess R. Ceļojuma iespāidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 58. lpp.

⁶⁸⁸ Kiseļūnaite D. Kuršu kāpu kursenieku etnonīmi: vēsturiskie, politiskie un sociālie aspekti // Letonika. Otrais kongress. Valodniecības raksti. – 1. sēj. – 27. lpp.

⁶⁸⁹ Rudzītis R. Kuršu kāpās.

⁶⁹⁰ Rudzītis R. Kuršu kāpās.

latviski resp. kursenieku valodā.⁶⁹¹ Arī Melnragā 30. gadu sākumā kursenieku valoda vairs ieņēmusi tikai profesionālās saziņas nišu: arī kurseniekiem mājas jeb ģimenes valoda bijusi lietuviešu valoda, bet „sapulcējoties uz zveju, visi runā atkal latviski“.⁶⁹²

Atšķirīga bija valodas prasme arī vecākajā un jaunākajā paaudzē. „[...] skolā bērnus māca tikai vāciski [...] no bērniem ir daudzi, kuŗi nemaz vairs neprot kursiski.“⁶⁹³ Tomēr F. Dukss raksta, ka bērni līdz skolas vecumam savā starpā un mājās parasti runājot kurseniski, sākot ar skolas gadiem, kad skolā jāmācās vācu valodā, kursenieku valodu daļēji aizmirstot, taču pēc skolas zēni, sākot zvejas gaitas kopā ar vecākiem vīriem, savā starpā runājot atkal kurseniski.⁶⁹⁴ To pašu novērojis arī R. Malvess.⁶⁹⁵

Tiesa, F. Dukss novērojis arī ainu, kad vecmāmiņa sarunājusies ar saviem mazbērniem vāciski.⁶⁹⁶ R. Turks secina, ka „jaunie kurši – bērni ne labprāt runā latviski, jo cik zināms, tad tur savu „kultūras darbu“ darot vācu skolotāji un mācītājs“, turpretim vecākie kursenieki „ar labpatiku klausās nostāstus par latvju tautu un mūsu valsti.“⁶⁹⁷

R. Malvess, runājot par kursenieku tautisko apziņu, raksta: „Tā pavisam vāja. Pie vecākās paaudzes to vēl varam vērot, bet jaunākā paaudze stipri pārvācota. Lietuvju iespaids nemaz nav vērojams. Vecākā paaudze vēl itin labi runā latviski – kuršu izloksni.“⁶⁹⁸ Interesanti ir R. Malvesa novērojumi Šatenurtā, kas rāda kursenieku attieksmi pret savu valodu un identitāti: „Kādam 2. klases skolēnam prasījām, vai viņš kursiski prot runāt; viņš vāciski atbildēja, ka ar kursisko valodu tālu netikšot, bet ar vācu valodu tikšot līdz Berlīnei un visai pasaulei. [...] Skolas jaunatne runā tikai vāciski. Arī mājās vecāki ar viņiem sarunājas tikai vāciski. Ja jautā skolēniem, kas

⁶⁹¹ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 58. lpp. [10. lpp.]

⁶⁹² Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 58. lpp. [10. lpp.]

⁶⁹³ Rudzītis R. Kuršu kāpās.

⁶⁹⁴ Dukss F. Varonīgākā senlatvju cilts atvase Kuršu kāpās.

⁶⁹⁵ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 60. lpp. [16. lpp.]

⁶⁹⁶ Dukss F. Varonīgākā senlatvju cilts atvase Kuršu kāpās.

⁶⁹⁷ Turks R. Redzējumi Kuršu jomas apmeklējuma.

⁶⁹⁸ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 58. lpp. [11. lpp.]

viņi ir, tad tie bieži atbild – vācieši –, bet tikai vēlāk atzīstas par zvejniekiem un beidzot kuršiem.⁶⁹⁹

R. Malvess 30. gadu sākumā novēroja, ka neviens no kāpu iedzīvotājiem neiedomājoties, ka kursenieku valodu varētu lietot, uzstājoties sabiedrībā: sapulcē, dievkalpojuma vai skolā, kursenieki arī nespējot iedomāties, ka viņu valodā varētu piespraust kādu paziņojumu pie reklāmas staba vai tml. (tas ir loģiski, jo nepastāvēja kursenieku rakstu valoda – *K.K.*) – tā esot mājas valoda un sarunāšanās valoda vācieša vai lietuvieša klātbūtnē, lai pēdējie nesaprastu.⁷⁰⁰

Neraugoties uz vairāku valodu lietojumu ikdienā un oficiālo ignoranci pret kursenieku valodu, kurseniekiem bija vērojami etniskās apziņas aizmetņi. Šatenurtas zvejnieks Fricis Rēza Latvijas vicekonsula pienākumu izpildītājam Klaipēdā P. Rušenam 1925. gada februārī izteica bažas par centieniem kurseniekus pārvācot.⁷⁰¹ R. Malvess raksta, ka vecākās paaudzes kursenieki skaidri pasakot, ka viņi arvien gribot palikt kurši, bet ne vācieši, vismazāk lietuvieši.⁷⁰²

Klaipēdas apgabala pievienošana Lietuvai un Lietuvas iestāžu centieni panākt lojalitāti jaunajai varai skāra arī kurseniekus, savukārt Klaipēdas apgabala virsslānis centās saglabāt viņu lojalitāti sev. Par kurseniekiem interesi pastiprināti sāka izrādīt Latvijas valsts un sabiedrība, sevišķi tas pastiprinājās 1932.–1933. gadā, kā rezultātā kursenieki ieguva nozīmīgu informāciju par netālu pastāvošu valsti ar radniecīgu valodu un kultūru. R. Malvess: Par latviešiem, kurus tie saucot par „kuršiem“ vai „brāļiem“ (pēdiņas manuskriptā. – *K.K.*), viņi zinot ļoti maz, bet tie nedaudzie, kuri bijuši Rīgā, esot „ļoti sajūsmināti“.⁷⁰³

Zināmā mērā par kursenieku etnisko apziņu liecina arī viņu attieksme pret atbraukušajiem latviešiem un pēdējo vēlmi atbalstīt kurseniekus kultūras jomā. Pirmais, ko kursenieki konstatējuši, satiekoties ar latviešu viesiem, bijusi abpusēja

⁶⁹⁹ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 59. lpp. [14. lpp.]

⁷⁰⁰ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 58. lpp. [11. lpp.]

⁷⁰¹ LVVA, 2574. f., 3. apr., 280. l., 16. lp. (Latvijas konsula Klaipēdā vietas izpildītāja P. Rušena atbilde ĀM Baltijas valstu nodaļai 1925. gada 14. februārī)

⁷⁰² Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 58. lpp. [11. lpp.]

⁷⁰³ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 58. lpp. [12. lpp.]

valodas saprotamība. Tiesa, par to, ka ziemeļos, Kurzemē, iedzīvotāji runā gandrīz viņu valodā, kursenieki gluži labi zināja arī agrāk, ko viņi arī atzina latviešu viesiem. Atšķirīgs no līdzšinējās prakses bija tas apstāklis, ka tagad kursenieki ekskursantu personā sastapa dažādu latviešu slāņu pārstāvjus, ne tikai zvejniekus un tamlīdzīgus vienkāršos ļaudis. Ž. Unams piezīmē, ka kursenieki sapratuši visu, ko latviešu ekskursanti ar viņiem runājuši.⁷⁰⁴ Tam sekoja kursenieku secinājums – kā atzina V. Ūd.: „Mēs [latvieši] pēc viņu [kursenieku] domām runājam kuršu valodā“.⁷⁰⁵ A. Dickalis apraksta sarunu ar kādu kursenieku māmiņu Nidā, kurai neko neesot izteikuši jēdzieni Latvija un latvieši, bet Rīga gan, kā arī valodas vienādību ar latviešiem kursenieki konstatējuši. – „[...] viņa saka, ka nav nevienas grāmatas kuru vaj latviešu valodās. Pa visu ciemu esot nedaudzas dziesmu grāmatas un kāda veca bībele, bet tās pašas vācu valodā.“⁷⁰⁶ Arī citi kursenieki, kuŗi, padzirdējuši latviešu valodu, labprāt sarunājušies ar A. Dickali un viņa ceļabiedriem, „piemin, ka kursiskas grāmatas trūkstot“. Kāds kursenieks viņus burtiski nosaucis par „mūsu ļaužu draugiem“. R. Malvess raksta, ka kursenieki latviešus saucot par „kuršiem“ vai „brāļiem“. Uzrunātie kursenieki esot atbalstījuši domu par skolu ar kursenieku skolotājiem un kursenieku mācību valodu un esot gatavi apmeklēt arī dievvārdus kursenieku valodā.⁷⁰⁷ A. Dickalis pat pierakstījis to kursenieku adreses, kuŗi viņam esot izteikuši viņam vēlēšanos sūtīt savus bērnus latviešu skolās.⁷⁰⁸ Kursenieki dažkārt bijuši Liepājā un izdarījuši secinājumus: „Jūs jau tur tādi paši kurši kā mēs,“ Latvijas ciemiņam teikusi kāda veca kurseniece.⁷⁰⁹ Kurseniekiem ļoti gājušas pie sirds arī tūristu dziedātās latviešu tautas dziesmas, tās viņi uztvēruši par „savējām“. R. Malvess raksta: „Kurši līdz asarām sajūsminās par latviešu resp. „kursiskām“ dziesmām. Viņi lūgšus lūdz atbraukt pie viņiem un dziedāt tās un viņiem iemācīt.“ Līdz tam viņi dziedājuši vācu ziņģes, „dažas ļoti neveikli tulkojuši kursiski, lai nebūtu jādzied vācu valodā“.⁷¹⁰

⁷⁰⁴ Unams Ž. Kuršu kāpas (II).

⁷⁰⁵ V. Ūd. Aizmirstā kuru ciltis // Jaunais Zemgaliētis. – 1928. – Nr. 122. – 3. jūn.

⁷⁰⁶ Dickalis A. Ciemā pie kuršiem // Jaunais Zemgaliētis. – 1932. – Nr. 158. – 19. jūl. (Turpmāk – Dickalis A. Ciemā pie kuršiem (II).)

⁷⁰⁷ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 59.–60. lpp. [16.–17. lpp.]

⁷⁰⁸ Dickalis A. Ciemā pie kuršiem (III).

⁷⁰⁹ A. Str. Ciemos pie brāļiem, kas atrauti savai tautai // Latvis. – Nr. 3829. – 1934. – 2. aug.

⁷¹⁰ Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī // Kursenieki mainīgajā pasaulē. – 59. lpp. [16. lpp.]

Lietuviešu valodniece D. Kiseļūnaite raksta, ka „20. gadsimtā kurseniekus Latvija saistīja vairāk ziņkārības nekā emocionālās etniskās vienības sajūtas dēļ”.⁷¹¹ Tomēr jāatzīst, ka latviešu pieredzētā atsauce, īpaši no atsevišķu kursenieku puses, tālu pārsniedza vienkāršas ziņkāres robežas un liecina par etniskas tuvības apzināšanos ar latviešiem. Kursenieki, lai arī „vācu šolēs gājuši“, tomēr bija salīdzinoši labi izglītoti, interesējās par norisēm sabiedrībā un maz ticams, ka etniskā apzināšanās viņiem bijusi neiespējama. Cits jautājums, ka vēsturisko apstākļu dēļ etniskā apzināšanās kursenieku vidū nebija izplatīta, bet tas nenozīmē, ka zināmos apstākļos tā nebūtu varējusi izpausties. Protams, var pieļaut, ka daļā gadījumu etnisko apzināšanos noteica nevis ziņkārība, bet tīri materiāla ieinteresētība, cerības grūtajos apstākļos pēc Pirmā pasaules kara saņemt materiālu atbalstu no Latvijas, vēlāk – saņemt dāvanas no „visām ieinteresētajām pusēm“ – vāciešiem, lietuviešiem un arī – latviešiem. Tomēr latviešu dāvanas kurseniekiem (grāmatas, laikraksti), salīdzinot ar vācu un lietuviešu lojalitātes veicināšanas akcijām kursenieku vidū, bija ar visai intelektuālu raksturu un, iespējams, skāra kursenieku apziņu citā veidā.

Iespējams, ka var runāt par atsevišķu kursenieku etniskās apziņas pieaugumu 1933.–1934. gadā latviešu darbības rezultātā. 1933. gada maijā Kuršu kāpu ciemus ar auto apmeklēja laikraksta „Brīvā Zeme“ žurnālistu grupa, kuŗa izveidoja sistemātiskus sakarus ar vairākiem kurseniekiem, pēc tam abonējot viņiem laikrakstu. Gadu vēlāk, 1934. gada jūlijā, kopā ar Latvijas Centrālās tūristu biedrības ekskursiju kurseniekus apciemoja studentu dubultkvartets „Tēvuzeme“, kuŗš uzstājās gan dievkalpojuma Nidas baznīcā, gan koncertēja Preiļos, Pērvelkā un Šatenurtā. Ciemiņi gan vēroja iepriekšējā žurnālistu brauciena, viņuprāt, teicamos panākumus kursenieku tautiskās apziņas modināšanā, gan paši izraisīja kurseniekos pacēlumu un domas par savu etnisko savdabību – pašu valodas vērtību, izglītības nepieciešamību kursenieku valodā un tamlīdzīgi.

Interesantas ir Latvijas ģenerālkonsula Klaipēdā J. Seska piezīmes par kurseniekiem 30. gadu vidū, kas atbilst agrāko gadu latviešu ceļotāju novērojumiem: „Pēdējos gados ar dažādu latviešu ekskursiju izbraucieniem uz Kuršu kāpām arī Latvijas sabiedrībā radusies dzīva interese par kurseniekiem, kuŗi pie izdevības arī

⁷¹¹ Kiseļūnaite D. Kuršu kāpu kursenieku etnonīmi: vēsturiskie, politiskie un sociālie aspekti // Letonika. Otrais kongress. Valodniecības raksti. – 1. sēj. –27.–28. lpp.

Lietuvas iestādēs uzdodoties par latviešiem.“ [Pasvītrojums – K.K.]⁷¹² J. Seskis min arī šādu, tiesa, paša nepārbaudītu faktu: „Kā man stāstīts, tad kuršos jau sākusies nacionāla atmoda; kurši esot pieprasījuši no valdības, lai tiem ieceltu mācītāju, kurš sprediķotu latvju valodā. Vai tas tiešām tā, to man nav izdevies noskaidrot.“⁷¹³ J. Seska rakstītais sakrīt ar 1934. gada jūlijā Latvijas dubultkvarteta „Tēvuzeme“ koncertceļojuma laikā Kuršu kāpās pieredzēto un ziņoto par kursenieku etniskās pašapziņas pieaugumu.⁷¹⁴ Jācer, ka turpmākās pētniecības gaitā izdosies noskaidrot kaut ko vairāk, kas precizētu šos izteikumus.

Šķiet, ka pēc 1933. gada tūrisma sezonas kaut kas vairāku kursenieku apziņā sāka mainīties. 1934. gada jūlijā Latvijas Centrālās tūristu biedrības ekskursantiem bijis interesants novērojums par kursenieku identitātes „sezonalitāti“: uz latviešu studentu jautājumu kursenieku jaunekļiem, vai pēdējie rīkojot arī balles, kursenieki atbildējuši: tagad vācieši (*tie vāces*) rīko balles (tādi bāli, slaidi, kamēr kursenieki – brūni), ziemā – tad mēs paši esam vācieši (vadošais sabiedrības slānis).⁷¹⁵ Par „vāciešiem“ saukts valdošais slānis.

No Lietuvas lietuviešiem kursenieki parasti stingri norobežojušies. Kāds bija Nidas kursenieku noskaņojums 1938. gada beigās, liecina kāds arhīva dokuments par incidentu minētā gada 17. decembrī. Nidas muitnīcas priekšnieks leitnants Petrs Dambrausks ziņoja Lietuvas Finanšu ministrijai, ka bijis liecinieks, kā nidenieki demolē Nidas muitas noliktavu. Viņu vidū bijis arī Nidas ciema vecākais un seimeļa deputāts Fricis Rešpilis. Kad leitnants P. Dambrausks aizrādījis, ka ciema vecākā un kulturāla cilvēka pienākums esot nepieļaut svešas mantas bojāšanu, Rešpilis vāciski atbildējis, zobodamies par lietuviešu kultūru un ieteicot lietuviešiem doties projām, ja jau viņam nepatīkot „vietējā kultūra“. Pēc tam zvejnieki kaut ko saukuši viņam kurseniski, ko lietuvietis nav sapratis un tāpēc aizgājis.⁷¹⁶

⁷¹² LVVA, 2574. f., 3. apr., 974. l., 5.–6. lp. (Latvijas ģenerālkonsula Klaipēdā J. Seska atbilde uz Latvijas sūtniecības Kauņā rakstu 1934. gada 24. janvārī)

⁷¹³ LVVA, 2574. f., 3. apr., 974. l., 6.–7. lp.

⁷¹⁴ V. Ar latviešu dziesmu pa Kuršu kāpām // Brīvā Zeme. – 1934. – Nr. 173. – 2. aug., Nr. 175. – 4. aug., Nr. 180. – 10. aug., Nr. 184. – 15. aug.

⁷¹⁵ V. Ar latviešu dziesmu pa kuršu kāpām. Kurši jau no bērnu dienām runā kursiski. – Brīvā Zeme. – 1934. – Nr. 175. – 4. aug.

⁷¹⁶ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2051, l. 2. (Lietuvas finanšu ministra J. Sutkus ziņojums ārlietu ministram J. Urbšim 1938. gada)

Spriežot pēc šīm liecībām, latviešiem bija visai reālas iespējas 30. gados izveidot kursenieku rakstu valodu un visādi veicināt viņu etnisko pašapziņu, bija pietiekami daudz kursenieku, kuŗi to uztvertu visai atsaucīgi. Latviešu apmeklējumu rezultātā vismaz atsevišķas personas, to vidū jaunāka gadagājuma kursenieki, sāka apzināties savu īpatnējo etnisko piederību un izrādīja vēlmi runāt kursenieku valodā, biedroties ar latviešiem u.tml. Turpmākie pētījumi varētu parādīt, kā tieši izpaudās minētā etniskā apzināšanās un kas ar to notika vēlāk, mainoties politiskajiem apstākļiem un pārtrūkstot samērā intensīvajiem Latvijas latviešu sakariem ar kurseniekiem (visticamāk, pēc Klaipēdas apgabala atkalpievienošanas Vācijai 1939. gadā un noteikti pēc „kuršu valsts“ Latvijas okupācijas 1940. gada jūnijā).

3.5. Kursenieki nacionālsociālistiskajā Vācijā (1939. gada marts–1945. gada janvāris)

1939. gada 22. martā Klaipēdas apgabalā iesoļoja Vācijas karaspēks un apgabals tika pievienots Vācijai.

Vācijas nacionālsociālistu politika paredzēja Vācijas valsts unifikāciju, atsakoties no federālas valsts tradīcijām, kuŗas bija saglabājušas dažādu apgabalu atšķirības gan kultūrā, gan pārvaldē. 1937. gadā tika faktiski likvidēts Vācijas administratīvi teritoriālais iedalījums zemēs (*Länder*), citu zemju vidū tika likvidēta arī lielākā Vācijas zeme – Prūsijas Brīvvalsts (*Freistaat Preußen*), kuŗā ietilpa Austrumprūsijas province (*Provinz Ostpreußen*). Nacionālsociālisti mēģināja vājināt Vācijas etnisko un etnogrāfisko daudzveidību. To viņi darīja ar „vāciskuma“ propagandu, lietoja arī senāk piekopto vāciski noskaņotu ierēdņu, skolotāju nosūtīšanu uz etniski daudzveidīgākiem apgabaliem. Tomēr minoritāšu deportācijas vai citas masu represijas pret slāvu un baltu minoritātēm Vācijas austrumos netika pielietotas, kas palīdzēja tām pārdzīvot Hitlera režīmu. Neraugoties uz nacistu modernizācijas pasākumiem, saglabājās tradicionālā sabiedrības struktūra, sevišķi perifērijā, kāda bija, piemēram, Austrumprūsija.

Arī Austrumprūsiju skāra Hitlera valdības nacionālā politika. Tika aizliegts runāt citā valodā, kas nebija vācu valoda – tas attiecās uz mazūru un lietuviešu valodu. Tika popularizēts sauklis: „Ikviens vācietis runā vācu valodā.“ (*„Jeder Deutsche spricht Deutsch.“*) Tomēr praksē ne vienmēr šie aizliegumi tika ievēroti. Faktiski

nacionālsociālisti vairāk panākumu guva ar saimniecības un kultūras pasākumiem un tādējādi veicināja vietējās etniskās apziņas vājināšanos (bet ne izzušanu), tās pāreju etnogrāfiskā jeb novada apziņā. Sākot ar 1933.–1934. gadu, nacisti pārdēvēja Austrumprūsijas vietvārdus, kuŗi, pēc viņu domām, nebija „pietiekami vāciski“ – īpaši „lietuviskos“ un „poliskos“ pilsētu un ciemu nosaukumus („prūsiskie“ drīkstēja palikt).⁷¹⁷ Jāpiezīmē gan, ka nepārdēvēti palika, piemēram, Kuršu kāpu Vācijas daļas ciemu nosaukumi.

Šādi apstākļi bija Austrumprūsijā, kad tai 1939. gadā martā atkal pievienoja Klaipēdas apgabalu. Pretēji Vācijas un Lietuvas 1939. gada 22. marta līgumam, Klaipēdas apgabala iedzīvotāji jeb pilsoņi tika atkal uzņemti (optēti) Vācijas pavalstniecībā, tomēr daļa iedzīvotāju, kuŗi to nevēlējās, vēlāk varēja izvēlēties Lietuvas pilsonību. Lielākā daļa klaipēdiešu, protams, palika pie Vācijas pilsonības.⁷¹⁸

Iedzīvotāju sastāvu Kuršu kāpās Klaipēdas apgabala atkalpievienošana Vācijai īpaši neskāra. Piemēram, kurseniece H. Š. atcerējās: „Mājās niviens vāc nirunajam.“⁷¹⁹ Pēc 1941. gada vasaras apsekojuma datiem, Šaternurtā joprojām no 330 iedzīvotājiem 200 (60,7%) piederēja deviņām dzimtām: Pīči, Peleiķi, Šilbahi, Rēzas, Bastiķi, Lauceningi, Sakuši, Engēlini, Kaiŗi.⁷²⁰

Otrā pasaules kara gaita Kuršu kāpas, tāpat kā visu Austrumprūsiju, ilgstoši tieši neskāra. Austrumprūsija, arī pēc Vācijas-PSRS kara sākuma 1941. gada 22. jūnijā, vispār tika uzskatīta par vienu no drošākajām vietām Vācijā, jo to nesniedza no 1942. gada pieaugošie Sabiedroto uzlidojumi.

Kara beigu posmā iesauca Vācijas armijā. Piemēram, Urzulu (vēlāk Šulce) un Rozemariju (vēlāk Petrus) Rēzas no Šatenurtas zvejnieka Johana Rēzas septiņu bērnu ģimenes iesauca Vācijas kara flotes palīgdienestā.⁷²¹

⁷¹⁷ Kossert A. Ostpreußen. Geschichte und Mythos. – 2007. – S. 281–283. Lietuvieši oficiālajā tālaika Vācijas vēstures zinātnē tika uzskatīti par agro jauno laiku sākuma imigrantiem, kamēr prūši – par autohtoniem. Tādēļ, ja pierādīja kāda nosaukuma prūsisko izcelsmi, tas varēja palikt.

⁷¹⁸ Arbušauskaitē A. Memelländische Litauenoptanten – Geiseln zweier totalitärer Regime // Annaberger Annalen. – Nr. 8. – 2000. – S. 40–51

⁷¹⁹ Kiseļūnaite D. Kuršu kāpu kursenieku etnonīmi: vēsturiskie, politiskie un sociālie aspekti // Letonika. Otrais kongress. Valodniecības raksti. – 1. sēj. – 24.–34. lpp.

⁷²⁰ Kīrrinnis H. 60 Prozent stammen aus neun Sippen. Zur Bevölkerungsstruktur des Nehrungsdorfes Schwarzort // Das Ostpreußenblatt. – Folge 10. – 1973. – 10. März

⁷²¹ Strakauskaitē N. Kuršių nerija – pasitraukimo kelias: atminties tiltas // Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės išvalgos [Acta historica universitatis Klaipedensis, XVIII]. –

Kursenieku bēgļu gaitas, repatriācija un izceļošana no Kuršu kāpām (1944–1960). Vēl 1944. gada vasara Austrumprūsijā iesākās samērā mierīgi. 1944. gada 7.–10. jūlijā tika nosvinēta Karalauču universitātes dibināšanas 400. gadskārta.⁷²² Arī Kuršu kāpās 1944. gada vasara iesākās kā parasti – piemēram, Šatenurta bija atpūtnieku pilna. Bet jau 10. jūlijā viņi steidzīgi izbraukuši, bet tvaikonis „*Memel*“ braucis, uz sāniem sasvēries, steidzīgu kūrviesu pārpildīts. Neraugoties uz lieliskajiem laikapstākļiem, neviens negribēja palikt, jo jūra izmeta krastā pirmos sabumboto kuģu upurus.⁷²³ Pašās jūnija beigās uzsākusies Sarkanās armijas operācija „*Bagrations*“ spieda Vācijas armiju atkāpties no Baltijas valstu teritorijas uz Vācijas robežas pusi. Jūlija beigās Sarkanās armijas ķīlis caur Lietuvu iebruka Zemgalē. 29. jūlijā sākās Klaipēdas evakuācija. Kurseniece Elizabete Klūve atceras: Šatenurtā bija saspringts noskaņojums, ciema vecākais nolēma sievietes un bērnus evakuēt uz Saksiju. Vairākas nakts, kad notika uzlidojumi Karalaučiem, Kuršu kāpās drebējusi zeme (1944. gada 26./27. un 29./30. augustā).

7. oktobrī sakarā ar grūtībām aizstāvēt fronti no Ventas līdz Nemunai nacionālsociālistu partija pēc armijas ieteikuma deva pavēli evakuēt Mēmelzemi. Tā kā iepriekšējā evakuācijas pavēle augusta sākumā neapšaubāmi bija pāragra, šoreiz iedzīvotāji pavēlei pakļāvās vilcinoties un nelabprāt.⁷²⁴ Lielākā daļa šatenurtnieku izbraukuši 10. oktobrī ar tvaikoni „*Trude*“ uz Krantu (Krancu), bet vēlāk – kā nu kuŗš varēja.⁷²⁵ Klaipēdu Hitlers bija pasludinājis par cietoksni un pavēlēja to aizstāvēt līdz pēdējai patronai. 10. oktobrī notika pirmais Sarkanās armijas uzbrukums Klaipēdai, kas nīknās cīņās tika atvairīts.

1944. gada oktobra vidū Sarkanā armija izlauzās pie Baltijas jūras ziemeļos no Klaipēdas, kā arī ieņēma Klaipēdas apgabala cietzemes daļu, Klaipēdas pilsētai kļūstot par cietoksni (priekštilta pozīcijām). Kuršu kāpām, kas atkal, kā pirms

Klaipēda: Klaipēdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas; Klaipēdos universiteto leidykla, 2009. – P. 154

⁷²² Kossert A. Ostpreußen. Geschichte und Mythos. – 2007. – S. 303

⁷²³ Strakauskaitė N. Kuršių nerija – pasitraukimo kelias: atminties tiltas // Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės išvalgos. – P. 155

⁷²⁴ Dieckert K., Großmann H. Der Kampf um Ostpreußen. – Beltheim-Schnellbach: Lindenbaum Verlag GmbH, 2010. – S. 55

⁷²⁵ Strakauskaitė N. Kuršių nerija – pasitraukimo kelias: atminties tiltas // Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės išvalgos. – P. 155

gadsimtiem, bija tilta un kaŗa ceļa loma satiksmē starp Klaipēdu un pārējo Austrumprūsiju. Tādējādi tās kļuva par tiešu frontes aizmuguri.

Daži no bēgļiem, viņu vidū Elizabetes Klūves māte oktobra beigās riskēja atgriezties Šatenurtā. Fronte bija tik tuvu, ka no Šatenurtas varēja redzēt otrā mares krastā degošos namus un Klaipēdu. Tādēļ 13. novembrī militārā pavēlniecība pavēlēja visiem civiliedzīvotājiem atstāt Kuršu kāpas. Šatenurtnieki devās uz Krantu un Sembas pussalu, kur satikuši pirmā bēgļu viļņa Saksijā nokļuvušos Šatenurtes iedzīvotājus, pēdējie jaunajā mītnes vietā jutušies sveši un vēlējās atgriezties Kuršu kāpās, tomēr atpakaļceļa vairs nebija. Pēc dažām dienām visiem bija jādodas bēgļu straumē uz rietumiem, lielākā daļa nonāca Saksijā, kur vietējie viņiem atkārtuši: mums ir daudz akmeņu, bet maz maizes. Tādēļ gandrīz visi devās tālāk uz rietumiem un, Eiropā beidzoties Otrajam pasaules kaŗam, nokļuva Lielbritānijas okupācijas zonā, Vācijas ziemeļrietumos.⁷²⁶

Daži kursenieki tomēr pat pēc piefrontes iestāžu aizlieguma mēģināja slepus atgriezties mājās. Šatenurtniece Urzula Šulce (dzimusi Rēza) atceras, ka viņu ģimenes bēgļu gaitās sākotnēji uzturējusies Krantas tuvumā, viņas māte Elze Rēza, neraugoties uz aizliegumu, kājām aizgāja uz Šatenurti un tur ieraudzītais viņu nomāca: viņu mājās saimniekoja kareivji, daudz trauku bija sadauzīti. Paņēmusi savu rokas šujmašīnu, viņa atkal atgriezās pie bērniem Sembā.⁷²⁷

Sevišķi strauja, faktiski paniska bēgļu kustība sākās pēc sekmīgā Sarkanās armijas uzbrukuma Austrumprūsijai 1945. gada 12. janvārī. Daudzi kursenieki centās sasniegt Karalaučus, no kurienes notika bēgļu evakuācija pa jūru, kā arī pa Aistmares nēriju gar Baltijas jūras krastu uz rietumiem.

23. janvārī Sarkanā armija izlauzās pie jūras Elbingas pievārtē, tādējādi bēgļiem sauszemes ceļš bija slēgts un turpmākā evakuācija notika tikai pa jūras ceļu. Piemēram, Vācijas kaŗa flotes palīdzes māsas Urzula un Rozemarija Rēzas 1945. gada 24. janvārī nonāca Gotenhāfēnas (Gdiņas) ostā un bija vienas no 370 flotes palīgu, kuŗi nokļuva uz kuģa „*Wilhelm Gustloff*“, ko 1945. gada 30. janvārī Baltijas jūrā nogremdēja krievu zemūdene. Māsas brīnumainā kārtā izglābās. Rēzu ģimene kaŗa

⁷²⁶ Turpat, 155.–156. lpp.

⁷²⁷ Turpat, 156. lpp.

beigas sagaidīja Lībekas apkārtnē.⁷²⁸ Daļu bēgļu no Kuršu kāpām, kuŗi bija devušies ceļā pa sauszemi, panāca Sarkanā armija – sievietēm un bērniem lika atgriezties mājās, bet vīriešus ieslodzīja filtrācijas nometnēs.

1947.–1948. gadā vairākas kursenieku ģimenes atgriezās Kuršu kāpās, kas tagad bija pievienotas PSRS un iekļautas Lietuvas Padomju Sociālistiskajā Republikā. Kurseniekus piespieda iestāties zvejnieku kolhozos. Pēc 1956. gada datiem, Kuršu kāpu Lietuvas PSR daļā dzīvoja 219 pirmskaŗa iedzīvotāju.⁷²⁹ 1950. gadā Kuršu kāpu ciemos PSRS okupācijas vara sāka noņemt lietuviešus no okupētās Lietuvas un PSRS iekšējiem apgabaliem. 1958.–1959. gadā saskaņā ar VFR un PSRS 1958. gada aprīlī panāktu vienošanos par iespēju pirmskaŗa Vācijas pavalstniekiem pārcelties uz VFR⁷³⁰ lielākā daļa no kurseniekiem izceļoja uz Vācijas Federatīvo Republiku. Pakāpeniska izceļošana turpinājās arī vēlāk, līdz pat XX gadsimta 70. gadiem, kad Kuršu kāpās palika vairs tikai dažas ģimenes un atsevišķi indivīdi ar jaunajiem ieceļotājiem (lietuviešu val. *naujakuriai*) izveidotajās ģimenēs. Kursenieku etniskā kopiena faktiski beidza pastāvēt.

1923. gadā kursenieku apdzīvotā teritorija – Klaipēdas apgabals – ar autonomijas tiesībām tika pievienots Lietuvas Republikai, kursenieki kļuva par Lietuvas pilsoņiem, kā arī autonomā Klaipēdas apgabala iedzīvotājiem. Tas nozīmēja, ka lielā mērā turpināja pastāvēt līdzšinējā, no Prūsijas un Vācijas mantotā saimniecības sistēma, baznīca, izglītības sistēma, kuŗu iespēju robežās centās mainīt jaunā Lietuvas vara. Kursenieku lielākā daļa pārmaiņas uzņēma ar bažām, bet izturējās lojāli, atsevišķi aktīvi iesaistījās Lietuvas pasākumos, bet citi, sevišķi 30. gados, bija noskaņoti pret Lietuvu. Latvija piedāvāja savu palīdzību kursenieku etniskās apziņas veicināšanā, izglītības izveidošanā kursenieku valodā, diemžēl Lietuva šos ierosinājumus nepieņēma. 1939. gada 22. martā Lietuva ārpolitisku un iekšpolitiski sarežģītos apstākļos bija spiesta Klaipēdas apgabalu atdot Vācijai. Sekojošā Otrā pasaules kaŗa

⁷²⁸ Strakauskaitė N. Kuršių nerija – pasitraukimo kelias: atminties tiltas // Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos. – P. 154, 156

⁷²⁹ Arbušauskaitė A. Einige Aspekte der nationalen Selbsteinschätzung bei der altansässigen Bevölkerung der Kurischen Nehrung nach 1945 // Annaberger Annalen. – Nr. 2. – 1994. – S. 69

⁷³⁰ Kurschat H. A. Das Buch vom Memelland. – S. 233

noslēguma fāzē kursenieki tika evakuēti uz Vācijas iekšējiem apgabaliem, viņu zemi ieņēma PSRS Sarkanā armija. Kursenieku etniskā kopiena faktiski beidza pastāvēt.

Kopš Kuršu kāpu ziemeļu daļas pievienošanas Lietuvai 1923. gadā līdz pat Lietuvas Klaipēdas apgabala zaudējumam 1939. gada 23. martā Latvijas Republika izrādīja zināmu interesi par latviešu valodas izloksnēs jeb kursenieku valodā runājošajiem Kuršu kāpu iedzīvotājiem. Šos sakarus centās īstenot Ārlietu ministrija, tās Politiski ekonomiskā (vēlāk Politiskā) departamenta Baltijas valstu nodaļa, Izglītības ministrija, kā arī Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu pārvalde. Tiešo darbību veica – ziņas par kurseniekiem ievāca un palīdzības pasākumus plānoja – Latvijas konsulāts (sākotnēji konsulārā aģentūra, vēlāk ģenerālkonsulāts) Klaipēdā. Daži kursenieki arī izrādīja interesi par Latvijas pārstāvjiem un iespējamo palīdzību. Izglītības ministrija kārtoja bibliotēku nogādāšanu Kuršu kāpu ciemos. Garīgo lietu pārvaldes interesēs bija latviešu mācītāja nosūtīšana pie kurseniekiem. Diemžēl šie centieni nevainojās panākumiem vai nu trūkstot pietiekami enerģiskai Latvijas puses nostājai, vai arī Klaipēdas apgabala vācu aprindu pretestības dēļ.

Jāsecina, ka 1923.–1939. gadā Latvijas sabiedrības interese par kurseniekiem izpaudās grupu ekskursijās un individuālos tūristu ceļojumos uz Kuršu kāpām, centienos satikties ar kurseniekiem, stāstot viņiem par Latviju, kā arī Latvijas presē aprakstot savu ceļojumu iespaidus. Kuršu kāpu apmeklētāji informēja Latvijas lasītājus par kaimiņvalstī Lietuvā mītošajiem latviešu valodā runājošiem iedzīvotājiem, kuŗi gandrīz neko nezina par Latviju, aplūkoja viņu apdzīvotās vietas, valodu, saimniecību, sadzīvi un etnogrāfiju. Aktuāls bija jautājums par palīdzību kurseniekiem viņu valodas, izglītības un kultūras atbalstīšanai. Latviešu sabiedriskie darbinieki sagādāja naudas līdzekļu piešķirumu latviešu grāmatu iegādāšanai Kuršu kāpu iedzīvotājiem, tās arī nopirka, bet nogādāšanu pie iespējamiem lasītājiem acīmredzot kavēja Lietuvas ierēdņu aizdomīgā attieksme. Tikmēr zināmu daudzumu grāmatu un preses izdevumu uz kāpu ciemiem privātā kārtā aizveda paši latviešu tūristi. Tomēr lielu sajūsmu kurseniekos izraisījusi latviešu dziedāšanas prasme. Nozīmīgākais sadarbības fakts starp latviešiem un kurseniekiem bija Nidas sportistu viesošanās 1932. gada septembrī Rīgā un Liepājā un Latvijas sociāldemokrātu janatnes organizācijas „Strādnieks, sports un sargs” sporta komandas spēles ar kursenieku komandu 1933. gada jūnijā Nidā.

Jāsecina, ka Latvijas zinātnieki 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados uzsāka kursenieku valodas pētniecību. Nozīmīgākais latviešu zinātnieku devums ir Juŗa Plāŗa pētījums "Kursenieku valoda" (1927). Latvieŗu zinātnieku vidū galvenie darbības virzieni bija sinhrona kursenieku valodas aprakstīŗana un jautājums par kursenieku ieceļoŗanas laiku Kurŗu kāpās. Latvijas zinātnieki arī uzsāka vākt etnogrāfisko materiālu par Kurŗu kāpām.

SECINĀJUMI

Baltijas jūras austrumu piekrastē, Kuršu kāpu pussalā (Kuršu kāpās) un tai kaimiņos esošajos novados laikā no XV līdz XVII gadsimtam izveidojās kursenieku etniskā kopiena, kuŗas pamatā bija no Kursas jeb Kurzemes (līdz 1561. gadam – Livonijas valstu sastāvā, pēc tam – Kurzemes hercogistē; tag. Latvijas teritorijas) izceļojušie iedzīvotāji laikā, kad tur notika latviešu etnosa veidošanās, kā arī tajos asimilētie ieceļotāji no dažādiem Prūsijas hercogistes (līdz 1525. gadam – Vācu ordeņa valsts) un Lietuvas lielkunigaitijas apgabaliem. Viens no nozīmīgākajiem faktoriem, kas veicināja iedzīvotāju migrāciju uz Kuršu jomas piekrasti, bija iespēja ar izdevīgiem noteikumiem nodarboties ar zvejniecību, lai gan zināms, ka Nemunas lejtecē ieceļojušie kursenieki nodarbojušies arī ar zemkopību. Jaunajos laikos kursenieku zemi piemeklēja ekoloģiska katastrofa – klejojošo kāpu pārvietošanās, ko līdz XIX gadsimtam nevarēja kontrolēt. Neraugoties uz to, etniskā kopiena saglabājās. Līdz XIX gadsimtam kurseniekiem daļēji bija raksturīgs jūras-piekrastes klejotāju dzīvesveids. No XIII gadsimta līdz 1833. gadam pa Kuršu kāpām gāja militārpolitiski un saimnieciski nozīmīgs satiksmes ceļš no Vācijas (Centrālās un Rietumeiropas) uz Baltiju un Krieviju (Ziemeļeiropu un Austrumeiropu), savukārt līdz 1853. gadam saglabājās Kuršu kāpu ceļa nozīme no Karalaučiem uz Klaipēdu. XIX gadsimtā kursenieku apdzīvotā teritorija īpatnējo dabas apstākļu dēļ pievērsa dabaszinātnieku uzmanību, tomēr Kuršu kāpas Prūsijas karalistes Austrumprūsijas provincē līdz XIX gadsimta otrajai pusei bija valsts nomale. Savukārt XIX gadsimta vidū šeit sāka attīstīties tūrisms, kas turpmāk nozīmīgi ietekmēja kursenieku etniskās kopienas dzīvi.

1871. gadā notikušās Vācijas apvienošanas rezultātā Vācijas impērijas sastāvā nonāca dažādas etniskās minoritātes, no kuŗām lielākā bija poļi. Vēsturiski etniski daudzveidīgas bija arī atsevišķas bijušās vācu valstis. Īpatnēju vietu to vidū ieņēma Prūsijas karaliste, kas vēsturiski bija veidojusies no divām daļām – no Vācu ordeņa baltu un slāvu zemēs izveidotās valsts pēcteces Prūsijas hercogistes un Vācijas karalistē un Svētajā Romas impērijā (līdz 1806. gadam) ietilpstošās Brandenburgas. Prūsija (*Alt-Preußen*), kuŗa pēc ievērojamas valsts paplašināšanās 1773. gadā ieguva nosaukumu Austrumprūsija, sevišķi tās ziemeļu, austrumu un dienvidaustrumu daļa, bija etniski jaukta teritorija, ko sekmēja tās perifērais stāvoklis Prūsijas karalistē,

salīdzinoši lēnāka modernizācija, tradicionāli tolerantā baznīcas un izglītības politika, kā arī ciešās saites ar kaimiņu zemēm. Austrumprūsijā dzīvoja poļi (mazūri) un lietuvieši (lietuvininki), bet galējos ziemeļos, jūras piekrastē, kursenieki, kuŗi XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā ieņēma savu vietu Vācijas impērijas etniski dažādajā iedzīvotāju struktūrā, šajā laikā ar latviešiem tuvās valodas un izcelsmes dēļ nereti saukti arī par Prūsijas latviešiem (*preußische Letten*), kaut paši sevi viņi par latviešiem neuzskatīja. Viņu skaits bija no 1000 līdz 2000, viņi runāja latviešu valodai līdzīgā valodā (faktiski latviešu valodas izloksnēs), bet viņu pašnosaukums bija kursenieki jeb kāpenieki. Galvenās viņu apdzīvotās vietas bija Klaipēdas apriņķī, Kuršu kāpu pussalā Nīda, Preiļi (Preila), Pērvelka (Pervalka), Šatenurta (Jodkrante), kur kurseniekiem bija ievērojams īpatsvars vai pat vairākums, kā arī Klaipēdas apriņķa cietzemē Klaipēdas priekšpilsēta Bomelsvite, Melnrags, Karkelbeka, Imersēta un Nemirsēta, kur kursenieki veidoja nelielu iedzīvotāju daļu.

Kursenieki piederēja evaņģēliski luteriskajai konfesijai. Kursenieku vidū bija izplatīta arī surinķiminieku kustība. Surinķiminieki jeb surinkimininki ir reliģiska kustība – kopš XVIII gadsimta otrā ceturkšņa pastāvošs piētisma atzars; tās galvenā īpatnība bija mājas dievkalpojumi un tiem sekojoša dievvārdu pārrunāšana, ko vadīja īpaši sacītāji (līdzīgi kā brāļu draudzēs). Iespējams, ka surinķiminieku pārrunās lietota ne tikai Prūsijas lietuviešu, bet arī kursenieku valoda.

1918. gadā Vācijas impērija cieta sakāvi Pirmajā pasaules karā un kaimiņvalstis vai arī jaundibinātas (atjaunotas) valstis, balstoties uz tautu pašnoteikšanās principu vai ekonomiskajām interesēm (sevišķi svarīgs faktors te bija valsts pieeja jūrai), pieprasīja dažādas bijušās impērijas teritorijas. Kursenieku apdzīvoto teritoriju, tā kā tā iekļāvās plašākā lietuviešu valodā runājošu iedzīvotāju apgabalā Ziemeļaustrumprūsijā, pieprasīja atjaunotā Lietuvas valsts. Tomēr Sabiedrotās uzvarētājvalstis, respektējot ietekmīgu pilsoņu kara plosītās Krievijas aprindu intereses, nesteidzās atzīt Lietuvas prasības, paredzot pēdējās atkalpievienošanu Krievijai pēc pilsoņu kara beigām. Klaipēdas apgabalu ar kursenieku apdzīvoto Kuršu kāpu ziemeļdaļu (Klaipēdas apriņķi) saskaņā ar 1919. gada 28. jūnija Versaļas miera līgumu 1920. gada februārī no Vācijas, Prūsijas zemes Austrumprūsijas provinces gan atdalīja, tomēr pasludināja par īpašu teritoriju Tautu Savienības aizbildniecībā un uzvarētājvalstu pārvaldē. Līdz ar to Kuršu kāpu dienvidu, Vācijas, daļā palika

nedaudzi kursenieki. Sarunās par Latvijas un Lietuvas valsts robežu un abas valstis interesējošām teritorijām Latvijas pārstāvji pieminēja arī „latviešus Klaipēdā un Kuršu kāpās“, tomēr par salīdzinoši labāko risinājumu atzina Klaipēdas apgabala pievienošanu Lietuvai.

Izmantojot izdevīgu starptautisko stāvokli, Lietuvas Republikas bruņotie spēki 1923. gada janvārī ieņēma Klaipēdas apgabalu. Saskaņā ar 1924. gada 8. maija Klaipēdas konvenciju kursenieku apdzīvotā teritorija – Klaipēdas apgabals – ar autonomijas tiesībām tika pievienots Lietuvai, kursenieki kopā ar citiem apgabala iedzīvotājiem kļuva par Lietuvas pilsoņiem ar īpašu statusu – autonomā Klaipēdas apgabala iedzīvotājs. Tas nozīmēja, ka lielā mērā turpināja pastāvēt līdzšinējā, no Prūsijas un Vācijas mantotā saimniecības sistēma, baznīca, izglītības sistēma, kuŗu iespēju robežās centās mainīt jaunā Lietuvas vara. Klaipēdas apgabala iedzīvotāju vidū, neraugoties uz etniski radniecīgo iedzīvotāju sastāvu, nebija daudz simpatizētāju Lietuvai, kur valdošā bija cita reliģija (katoļisms), cita, zemāka industriālās attīstības līmeņa, saimniecības iekārta. Tomēr pēckaŗa krīzes apstākļos viņi bija gatavi samierināties un izmantot sniegtās izdevības. Lielākā daļa kursenieku pārmaiņas uzņēma ar bažām, bet izturējās lojāli, atsevišķi – aktīvi iesaistījās Lietuvas pasākumos, bet citi, sevišķi 30. gados, bija noskaņoti pret Lietuvu. Lietuvas varas pārstāvji vāji pārzināja Klaipēdas apgabala īpatnības un centās īstenot forsētu apgabala integrāciju Lietuvā, neņemot vērā atšķirīgos vietējos apstākļus. Tas izraisīja vietējo iedzīvotāju neizpratni un atsvešināšanos, kuŗu vēl vairāk veicināja Vācijas atbalstītā aģitācija, ka labāk būtu, ja apgabalu pievienotu Vācijai.

1939. gada 22. martā ārpolitiska un iekšpolitiska saspīlējuma apstākļos Lietuva bija spiesta Klaipēdas apgabalu atdot nacionālsociālistiskajai Vācijai. Tas atkal tika iekļauts Vācijas valsts Austrumprūsijas provincē. Pēc Klaipēdas apgabala atkalpievienošanas Vācijai kursenieki atkal kļuva par Vācijas pilsoņiem. Otrā pasaules kaŗa laikā, Vācijas un PSRS kaŗadarbības apstākļos 1944. gada rudenī, kursenieki, tāpat kā citi Klaipēdas apgabala un Austrumprūsijas iedzīvotāji, PSRS Sarkanās armijas iebrukuma draudu priekšā tika evakuēti uz Vācijas iekšējiem apgabaliem. 1945. gada janvārī un februārī viņu zemi ieņēma Sarkanā armija.

Kursenieku galvenā nodarbošanās visā aplūkotajā laika posmā bija zvejniecība Kuršu jomā un Baltijas jūŗas krasta zonā. Kursenieki nodarbojās arī ar amatniecību

(laivu un zvejas rīku izgatavošana, celtniecība), nedaudz – lopkopību un zemkopību. XIX gadsimta beigās kursenieki sāka nodarboties ar tūrisma uzņēmējdarbību – šī nozare strauji attīstījās. To noteica Vācijas sabiedrības modernizācija, intereses pieaugums par jauniem brīvā laika pavadīšanas veidiem – kūrortiem, laika pavadīšanu brīvā dabā, satiksmes iespēju uzlabošanās. Tāpat kā daudzas citas Vācijas impērijas Baltijas jūras piekrastes zemes, kur attīstījās kūrorti, arī Kuršu kāpas tagad varēja sasniegt pa dzelzceļu no Karalaučiem uz Krantu, kā arī tvaikoņiem, kas piestāja izbūvētās ciemu piestātnēs.

Kursenieku apdzīvotajā teritorijā atradās vairākas vispārējās izglītības tautskolas, kurās mācības notika tikai vācu valodā. Klaipēdas atrašanās laikā Lietuvas sastāvā tika organizētas arī mācības lietuviešu valodā, tomēr kursenieku vidū tās nebija populāras. Lielākā daļa kursenieku prata un lietoja vismaz trīs vietējās valodas: mājās un zvejojot runāja kursenieku valodā, skolā un baznīcā – vācu valodā, saziņā ar cietzemes lietuviešiem – lietuviešu valodā. Vācijas impērijas nacionālās politikas rezultātā kursenieki iekļāvās vācu politiskajā nācijā, saglabājot savas etniskās kopienas pazīmes, to vidū – valodu. Kursenieku valodā perfekti izstrādātā zvejniecības terminoloģija tika lietota arī citu tautību zvejnieku vidū Kuršu kāpās un Klaipēdas apkārtnē, tā veicināja kursenieku valodas saglabāšanos.

Kursenieku etniskā pašapziņa bija visai zemā līmenī, tā lielā mērā pēc viņu pašu domām sakrita ar dzīvesvietu (par to liecina apzīmējums kāpenieki) un nodarbošanos (zvejnieki), tomēr profesionāli sociālā niša – nodarbošanās ar zvejniecību – bija nozīmīgs priekšnosacījums, kuŗš nodrošināja kursenieku etniskās kopienas saglabāšanos. Kursenieki, kuŗi sasniedza augstāku sociālu statusu – piemēram, uzņēmēji viesnīcu un tūrisma jomā, parasti vairs sevi neidentificēja ar kurseniekiem, bet ar vāciešiem. To noteica augstāks vācu valodas prestižs, vēlme būt pilntiesīgam vācu nācijas loceklim, tādējādi paaugstinot savu sociālo un materiālo labklājību.

Politisko simpātiju ziņā kursenieki bija lojāli Vācijas impērijas pavalstnieki. Starpkaru periodā Klaipēdas seimeļa vēlēšanās viņi absolūtā vairākumā atbalstīja partijas, kuŗas aizstāvēja Klaipēdas apgabala autonomijas nostiprināšanu. Tam iemesls bija tas, ka sabiedrības virsslāni (zivju uzpircēji, skolotāji, mācītāji) lielākoties veidoja vācieši, ciešie sakari ar Vāciju (tūrisma un atpūtas nozare), kā arī ar to saistītā lielā vācu kultūras ietekme Kuršu kāpu ciemos. Atsevišķi kursenieku pārstāvji

kandidēja seimeļa vēlēšanās, vēlāk, 30. gados arī kļuva par seimeļa deputātiem (F. Rešpilis) un atbalstīja valdošā vairākuma politiku.

To, ka kursenieki tomēr bija etniska kopiena, ļauj secināt tai piemītošās Lielbritānijas sociologa E. D. Smita definētās etniskas kopienas pazīmes: pirmkārt, **kopienas nosaukums jeb etnonīms** – par to liecina kursenieku pašnosaukums kursenieki, kuŗši, kāpenieki. Kopēju nosaukumu kurseniekiem devuši arī kaimiņi, minētajiem nosaukumiem pievienojot vēl citus nosaukumus, piemēram, Prūsijas latvieši. Daļa autoru informācijas trūkuma vai zināma nolūka dēļ kurseniekus nosauc par vāciešiem, lietuviešiem vai latviešiem, ko daļēji, bet tikai daļēji attaisno kursenieku pārtautošanās process. Tomēr arī minētais process – kļūšana, piemēram, par vācieti vai lietuvieti, nav pretrunā ar piederību kursenieku etniskajai kopienai, jo būt vācietim vai lietuvietim šajā gadījumā nozīmē politisko piederību – būt attiecīgi Vācijas vai Lietuvas pilsonim. Otrkārt, **saistība ar noteiktu teritoriju (tēvzemi)** – Kuršu kāpām un Klaipēdas apkārtni. Treškārt, **viens vai vairāki savdabīgas kultūras elementi** – nodarbošanās ar zvejniecību, zvejas rīki, tautas celtniecība un amatniecība. Ceturtkārt, **grupas vienotības (solidaritātes) apziņa**, kas kursenieku vidū neapšaubāmi pastāvēja – kursenieki zināja, kuŗi no zemes iedzīvotājiem vēl ir kursenieki un kuŗi nav. Citas E. D. Smita minētās etniskās kopienas pazīmes – apziņa par kopēju izcelsmi, kopēju vēsturisku pagātņi – kursenieku gadījumā izpaužas mazāk, tomēr etniskas kopienas pastāvēšanai pilnīgi pietiek ar dažām minētajām pazīmēm. Kurseniekiem piemīt arī norvēģu antropologa Fredrika Barta norādītās antropoloģiskajā literatūrā minētās jēdziena „etniska grupa“ pazīmes: tā ir tādu iedzīvotāju grupa, 1) kuŗi visumā bioloģiski atražo paši sevi (lielākā daļa kursenieku bija dzimuši teritorijā, kur viņu priekšteči bija dzīvojuši jau paaudzēs); 2) kuŗiem ir kopējas fundamentālas kultūras vērtības, kuŗas realizējas ārējo kultūras formu vienotībā; 3) kuŗi rada komunikācijas un savstarpējas iedarbības lauku (otrā un trešā pazīme izpaužas kursenieku dzīvesveidā un etnogrāfijā); 4) kuŗus raksturo tas, ka piederība grupai, ko identificē kā tie, kuŗi tai pieder, tā arī tie, kuŗi tai nepieder, veido kategoriju, kas atšķirīga no citām šās kārtības kategorijām (tas nozīmē „savējo un citu“ nošķiršanu, kas raksturīga arī kurseniekiem).

Par kurseniekiem interesējās viņu radniecīgie kaimiņi latvieši, ar kuŗiem viņi faktiski varēja saprasties bez tulka valodu līdzības dēļ. XX gadsimta 20.–30. gados

latvieši bieži devās ciemos pie kurseniekiem uz Kuršu kāpām, iepazīstoties ar viņu dzīvi, risinot sadzīviskas sarunas, informējot par dzīvi Latvijā, dāvinot viņiem latviešu valodā izdotas grāmatas un laikrakstus. Šos tuvināšanās centienus un sadarbību organizēja Latvijas valsts iestādes, sabiedriskas organizācijas, zinātniskas institūcijas un privātpersonas. Latvijas pārstāvji savos centienos tuvināties ar kurseniekiem mēģināja iegūt Lietuvas valsts iestāžu un organizāciju atbalstu, kas ne vienmēr sekmējās, zināmos gadījumos pat izraisot Lietuvas aprindu neizpratni un protestus. Latvija piedāvāja savu palīdzību Lietuvai kursenieku etniskās apziņas veicināšanā, izglītības izveidošanā kursenieku valodā, uzskatot, ka šie centieni – atturēt kurseniekus no pārvācošanās – ir arī pašas Lietuvas interesēs, diemžēl Lietuva šos ierosinājumus nepieņēma, uzskatot, ka – gluži pretēji – kursenieku etniskās pašapziņas pieaugums varētu sarežģīt Lietuvas stāvokli.

Latviešu apciemojumi atsevišķos kurseniekos raisīja pārdomas par savu etnisko identitāti un tās izpaušanai nepieciešamiem piederumiem: skolām, baznīcu, literatūru kursenieku valodā. Tomēr saspringtā un mainīgā situācija Klaipēdas apgabalā neļāva kurseniekiem nonākt līdz kaut kādu nacionālu ideju īstenošanai.

Lielākā daļa kursenieku Otrā pasaules kara beigū posmā un pēc tā beigām nokļuva Vācijas rietumos, vēlākajā Vācijas Federatīvajā Republikā. No tiem, kuri pēc kara atgriezās PSRS pievienotajā tēvzemē, sākot ar 1958. gadu, kad starp VFR un PSRS tika panākta vienošanās par iespēju bijušajiem Vācijas pilsoņiem izceļot uz Rietumvāciju, lielākā daļa atkal izceļoja – uz Vācijas Federatīvo Republiku. Kursenieku etniskā kopiena faktiski beidza pastāvēt.

Kursenieku etniskās kopienas izpēte pierāda, ka līdzšinējā historiogrāfija pilnībā neatklāj viņu vēsturiskos procesus, jo šādi rakstītas vēstures uzdevums bieži vien ir pamatot kādas valsts, nācijas tiesības uz konkrētu teritoriju. Objektīva kursenieku vēsturisko procesu izziņa iespējama, tikai analizējot un salīdzinot dažādos vēstures avotos un literatūrā sniegtās ziņas un sintezējot tās vienotā vēstures kopainā.

Kursenieku vēsturisko procesu izpēte ir nozīmīga līdzīgu nelielu etnisku kopienu pētniecībā visā Centrālajā un Austrumeiropā. Būtu vērtīgi kurseniekus salīdzināt ar citām nelielām etniskām kopienām, piemēram, lībiešiem.

Jāatzīst, ka praktiski ikviens no atsevišķajiem kursenieku vēstures jautājumiem prasa padziļinātu izpēti, kāda līdz šim nav notikusi. Iespējams, ka ne vienā vien

jautājumā padziļināta pētniecība apgāztu historiogrāfijā valdošo viedokli vai pastāvošus stereotipus. Tas ir turpmākās pētniecības uzdevums.

AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Avoti

*Nepublicēti avoti**Arhīva materiāli***Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA)**

1. LVVA, 1370. f. (Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Baznīcu un konfesiju departaments), 1. apr., 433. l. (Sarakste ar Latvijas vicekonsulātu Klaipēdā par Nidas ciema kuršiem Lietuvā)
2. LVVA, 1632. f. (Latvijas Republikas Izglītības ministrija), 2. apr. (Vispārīgā daļa), 1074. l. (Sarakste ar ārvalstu sūtņiem par kulturālo sakaru paplašināšanu)
3. LVVA, 1632. f., 2. apr., 1078. l. (Sarakste ar Ārlietu ministriju par kultūras sakaru veicināšanu ar ārzemēm)
4. LVVA, 1632. f., 2. apr., 1082. l. (Sarakste ar Ārlietu ministriju, Latvijas sūtniecībām ārzemēs u.c. par kultūras sakariem ar ārzemēm, savstarpēju sadarbību robežu apgabalos u.c.)
5. LVVA, 1632. f., 2. apr., 1435. l. (Raksts par Kuršu kāpām un to iemītniekiem kuršiem)
6. LVVA, 2574. f. (Latvijas Ārlietu ministrijas Politiskais departaments), 3. apr. (Baltijas valstu nodaļa), 208. l. (Tautu Savienības materiāli par Dancigas brīvpilsētas un Klaipēdas (Mēmeles) apgabala jautājumiem)
7. LVVA, 2574. f., 3. apr., 230. l. (Materiāli par Klaipēdas (Mēmeles) apgabala problēmu), 54. lp. (Latvijas konsulārā aģenta Klaipēdā A. Mises ziņojums ĀM Politiski ekonomiskā departamenta Baltijas valstu nodaļai)
8. LVVA, 2574. f., 3. apr., 280. l. (Sarakste ar Latvijas konsulu Klaipēdā par kuršu cilts atliekām Kuršu jomā; Latvijas pilsoņu interešu aizstāvēšanu)
9. LVVA, 2574. f., 3. apr., 365. l. (Latvijas sūtņa Kauņā un konsula Šauļos ziņojumi par latviešu biedrību Lietuvā, latviešu kultūras dzīvi)

10. LVVA, 2574. f., 3. apr., 370. l. (Latvijas sūtņa Kauņā ziņojumi par Lietuvas saimnieciski-politisko stāvokli, attiecībām ar ārvalstīm, Mēmeles apgabala problēmu risinājumu u.c.)
11. LVVA, 2574. f., 3. apr., 619. l. (Preses materiāli par Lietuvas politisko stāvokli)
12. LVVA, 2574. f., 3. apr., 803. l. (Sūtņa Kauņā ziņojumi par sabiedriski politisko kustību valstī, valdības un katoļu baznīcas attiecībām, ārpolitiku (Klaipēdas jautājums u.c.), attiecībām ar Latviju)
13. LVVA, 2574. f., 3. apr., 857. l. (Konsula Klaipēdā ziņojumi par sabiedriski politisko kustību pilsētā, Klaipēdas jautājumu starptautiskā politikā, ekonomiku) 1.a-2. lp.
14. LVVA, 2574. f., 3. apr., 859. l. (Lietava. Politika. 1931.g.)
15. LVVA, 2574. f., 3. apr., 973. l. (Latvijas Izglītības ministrijas ziņas par lietuviešu skolām Latvijā un Latvijas sūtņa Kauņā ziņojumi par latviešu skolām Lietuvā un latviešu minoritātes stāvokli Lietuvā)
16. LVVA, 2574. f., 3. apr., 974. l. (Latvijas Izglītības ministrijas ziņas par lietuviešu skolām Latvijā un Latvijas sūtņa Kauņā ziņojumi par latviešu skolām Lietuvā un latviešu minoritātes stāvokli Lietuvā)
17. LVVA, 2574. f., 3. apr., 2444. l. (Sūtņa Kauņā ziņojumi par Lietuvas minoritāšu stāvokli)
18. LVVA, 2574. f., 3. apr., 3015. l. (Lieta par kuršu stāvokli Kuršu kāpās, Lietuvā, Austrumprūsijā)
19. LVVA, 2574. f., 3. apr., 3033. l. (Latvijas pārstāvniecības Lietuvā politiski ziņojumi)
20. LVVA, 2575. f. (Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības ārzemēs), 11. apr. (Latvijas sūtniecība Lietuvā), 208. l. (LR konsula Klaipēdā ziņojumi par politisko un ekonomisko stāvokli Klaipēdas apgabalā)

Lietuvas Centrālais valsts arhīvs (LCVA)

21. LCVA, f. 383 (Užsienio reikalų ministerija), ap. 7, b. 24
22. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 38
23. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 55

24. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 55
25. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1201 (Dokumentai apie padėtį Klaipėdos krašte ir Lietuvos-Vokietijos santykius)
26. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1418 (Dokumentai apie latvių tautinės mažumos padėtį Klaipėdos krašte)
27. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1476 (Susirašinėjimas dėl Lietuvos-Vokietijos sienos pažeidimų)
28. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2051 (Dokumentai apie Užsienio reikalų ministerijos finansus, Lietuvos–Vokietijos kultūrinį bendradarbiavimą, Prahos metro vizitą į Kauną)
29. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2054 (Dokumentai apie padėtį Klaipėdos krašte)
30. LCVA, f. 391 (Švietimo ministerija), ap. 3, b. 2602 (Klaipėdos krašto mokyklų statistikos žinios 1937 m. sausio 1 d.)
31. LCVA, f. 391 (Švietimo ministerija), ap. 3, b. 2602 (Klaipėdos krašto mokyklų statistikos žinios 1937 m. sausio 1 d.)
32. LCVA, f. 414 (Klaipėdos krašto gubernatūra), ap. 1 (Klaipėdas apgabala seimeļa vėlėšanu komisija), b. 5 (Klaipėdos apygardos rinkimų komisija)
33. LCVA, f. 645 (Der Magistrat Memel), ap. 1 (Klaipėdas pilsėtas valdes amatpersonu un skolotāju lietas), b. 663 (Skolotāja V. Rodes personas lieta)
34. LCVA, f. 656 (Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone), ap. 1, b. 694 (ELTOS biuleteniai. – Londonas. – 1927. – Nr. 1–21.)
35. LCVA, f. 923 (Lietuvos Respublikos ministrų kabinetas), ap. 1, b. 1167 (Klaipėdos krašto reikalai)
36. LCVA, f. 1611 (Klaipėdos krašto kadastro įstaigos), ap. 1 (Klaipėdas kadastra pārvalde), b. 91 (Eigentumsveränderungslisten. Bommelsvitte. 1890–1897)
37. LCVA, f. 1611, ap. 1, b. 92 (Eigentumsveränderungslisten. Bommelsvitte. 1899–1901)
38. LCVA, f. 1611, ap. 1, b. 93 (Eigentumsveränderungslisten. Bommelsvitte. 1900–1929)
39. LCVA, f. 1611, ap. 1, b. 91 (Eigentumsveränderungslisten. Bommelsvitte. 1933–1938)

40. LCVA, f. 1611, ap. 1, b. 166 (Eigentumsveränderungslisten. Karkelbeck. 1887–1932)
41. LCVA, f. 1611, ap. 1, b. 200 (Eigentumsveränderungslisten. Mellneraggen. 1890–1932)
42. LCVA, f. 1611, ap. 1, b. 220 (Eigentumsveränderungslisten. Nidden. 1890–1932)
43. LCVA, f. 1611, ap. 1, b., 221 (Eigentumsveränderungslisten. Nimmersatt. 1896–1932)
44. LCVA, f. 1611, ap. 1, b. 269 (Eigentumsveränderungslisten. Schwarzort. 1896–1932)

Valsts slepenais Prūsijas Kultūras mantojuma arhīvs (GStA PK)

45. GStA PK, I. HA Rep. 77 (Abt. IV. Sekt. 4. Kommunalsachen der Kreise) Tit. 135bb Nr. 22 Memel (1885–1907)
46. GStA PK, XI. HA, Allgemeine Kartensammlung, G50149 (Nidden, Kurische Nehrung, Ostpreußen. Ortsplan und große Wegekarte mit Straßen- u. Einwohnerverzeichnis. Gezeichnet und hrsg. von P. Isenfels. – Kunstverlag NIDDEN, Ostpreußen, [1942])
47. GStA PK, XI. HA, Allgemeine Kartensammlung, G51.917 (Übersichtskarte von Nidden, gezeichnet und entworfen von: Kapitän Ernst Otto Tiedtke, z. Zeit Fischmeister in Nidden, gewidmet der Gemeinde-Badeverwaltung 1932)
48. GStA PK, XI. HA, Allgemeine Kartensammlung, Wanderkarte von der Kurischen Nehrung, Berlin, Gisevius, 1912–1919
49. GStA PK, XX. HA, Rep. 18 Landratsämter. Tit. XXVI. Nr. 117. (Schulstatistik)
50. GStA PK, XX. HA, Rep. 18 Landratsämter. Nr. 223. (Schulstatistik)
51. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9865. (Personalien von Präparanden. 1925)
52. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9868. (Personalien von Präparanden. 1928)
53. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9876. (Präparandenanstalt Memel. Verzeichnis der Zöglinge 1900–1933)

54. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9984. (Entlassungsprüfung an der Präparandenanstalt)
55. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9885. (Entlassungsprüfung an der Präparandenanstalt. 1910–1911)
56. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9886. (Entlassungsprüfung an der Präparandenanstalt. 1911–1919)
57. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9902. (Königlich. Präparandenanstalt. Aufnahme, Führung und Entlassung der Zöglinge. Bd. 1. 1902–1908)
58. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9903. (Königlich. Präparandenanstalt. Aufnahme, Führung und Entlassung der Zöglinge. Bd. 2. 1908–1910)
59. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9906. (Abschlußprüfung. Prüfungsprotokolle. 1906)
60. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9907. (Abschlußprüfung. Prüfungsprotokolle. 1908)
61. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9911. (Evangelisches Seminar und Erste Lehrerprüfung. Bd. 4. 1926–1932)
62. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9912. (Erste Lehrerprüfung. Bd. 5. 1931–1935)
63. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9913. (Zweite Lehrerprüfung. 1905–1911)
64. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9915. (Censuren Buch)
65. GStA PK, XX. HA, Rep. 76 Seminare, 9916. (Königliches Lehrerseminar Memel. Zeugnisse)
66. GStA PK, XX. HA, Rep. 220 Memelländischer Landtag (1925–1939), Nr. 275 (Gesetz über die Fischereikammer für das Memelgebiet)
67. GStA PK, XX. HA, Rep. 220 Memelländischer Landtag (1925–1939), Nr. 514 (Landtagswahlergebnisse)

*Citi npublicēti avoti***Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa (LNB RGR)**

68. Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa, A105, N6 (Malvess R. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī. Mašīnraksts caur kopējamo papīru. Brošēts. – 1932. – 26 lpp.)
69. LNB RGRN, A105 (Roberta Malvesa fonds), N41 (Malvess R. Rudenīgs ceļojums Kuršu kāpās. – 1936. – Rokraksts)
70. LNB RGRN, A105, N95 (Malvess R. Dažādi apcerējumi un memuāri: VII Ludvigs Stulpins – pirmais lietuviešu tālbraucēju kapteinis. Emmas Malvesas atmiņu stāstījuma pieraksts)
71. LNB RGRN, A105, N207 (Malvess R. LU studentu jauktā koļa „Dziesmuvara“ hronika (1925–1940). Rokraksts)

Martīna Mažvīda Lietuvas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa (MM LNB RKRS)

72. Martyno Mažvydo Lietuvas nacionalinēs bibliotekos Retų knygu ir rankraščių skyrius, f. 17 (Eduardo Volterio fondas), saug. vnt. 288, l. 18–19op (rankraštis apie kuršius)

*Publicēti avoti**Periodikas materiāli*

Publikācijas par kurseniekiem latviešu un Latvijas presē:

1878. gads

73. Latvieši Prūsijā // Baltijas Vēstnesis. – 1878. – Nr. 31. – 2. (14.) aug.

1879. gads

74. Briesmas uz Kūru kāpām // Rīgas Lapa. – 1879. – Nr. 192. – 21. aug. (2. sept.)

1896. gads

75. Becenbergers A. Prūsijas latvieši // Austrums. – 1896. – Nr. 1. – 21.–25. lpp.

1897. gads

76. Tālvalds. Pa Dienvidus-Kurzemi un Prūsiju. V. Uz Kuršu kāpām // Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas Rakstu krājums. 11. krājums. – Jelgava, 1897. – 98.–106. lpp.

1902. gads

77. Baumans E. Prūšu Leišmale // Baltijas Vēstnesis. – 1902. – Nr. 129 (11. (24.) jūn.) – Nr. 132 (14. (27.) jūn.; Nr. 134 (17. (30.) jūn.); Nr. 136 (19. jūn. (2. jūl.))–138 (21. jūn. (4. jūl.)); Nr. 140 (25. jūn. (8. jūl.)) – Nr. 143 (28. jūn. (11. jūl.)).

1915. gads

78. Kuršu kāpa // Varavīksne. – 1915. – Nr. 7. – 14. (27.) febr.; Nr. 8. – 21. febr. (6. marts); Nr. 9. – 28. febr. (13. marts); Nr. 10. – 7. (20.) marts; Nr. 11. – 14. (27.) marts; Nr. 12. – 21. marts (3. apr.).

1919. gads

79. A. D. Latvieši Austrum-Prūsijā // Kurzemes Vārds. – 1919. – Nr. 36. – 27. jūl.
80. Latvieši Prūsijā. (Par Latviešiem Kūru kāpās) // Brīvā Zeme. – 1919. – Nr. 9. – 10. aug.

1920. gads

81. A. Prof. Endzelīns par kuršiem un prūšu leišiem // Latvijas Vēstnesis. – 1920. – Nr. 28. – 19. aug.

1921. gads

82. Bērziņš R. Kūru kāpās (Pie latvju zvejniekiem) // Latvijas Kareivis. – 1921.– Nr. 178. – 11. aug.; Nr. 179. – 12. aug.; Nr. 180. – 13. aug.

1923. gads

83. A. G. Klaipēdas apgabals un Latvija // Latvijas Kareivis. – 1923. – 4. febr.
84. Civis. Notikumi Klaipēdā // Jaunākās Ziņas. – 1923. – 12. janv.
85. Etnogrāfs. Vēsturiskas ciltis kuršu zemē // Latvija. – 1923. – Nr. 59.
86. L. Vēsturiskas ciltis kuršu zemē // Dienas Lapa. – 1923. – Nr. 61. – 11. nov.
87. -mp-. Kuršu kāpas // Jaunā Balss. – 1923. – Nr. 5. – 6. okt.

1924. gads

88. Rudzītis R. Kuršu kāpās // Latvijas Vēstnesis. – 1924. – Nr. 141. – 27. jūn.
89. Unams Ž. Kuršu kāpas // Jaunais Zemgalietis. – 1924. – Nr. 159. – 18. jūl., Nr. 160. – 19. jūl.

1927. gads

90. Melngailis E. Kuršu kāpās // *Jaunākās Ziņas*. – 1927. – Nr. 137. – 25. jūn., Nr. 142. – 1. jūl., 145. – 5. jūl.

1928. gads

91. V. Ūd. Aizmirstā kūru cilts // *Jaunais Zemgalietis*. – 1928. – Nr. 122. – 3. jūn.

1930. gads

92. A. S. Ko es redzēju Kuršu kāpās // *Kurzemes Vārds*. – 1930. – Nr. 181, 184
 93. Sūniņa A. Kuršu kāpās // *Jaunais Ventspils Apskats*. – 1930. – Nr. 26. – 3. jūl., Nr. 27. – 10. jūl.
 94. Turks R. Redzējumi Kuršu jomas apmeklējumā // *Universitas*. – 1930. – Nr. 1 (10). – 15. sept. – 7.–8. lpp.

1931. gads

95. Endzelīns J. Par kurseniekiem un viņu valodu // *Burtnieks*. – 1931. – XII – 1102.–1108. lpp.

1932. gads

96. A. Ko stāsta Rīgā iebraukušie kurši? // *Latvis*. – 1932. – Nr. 3268
 97. A. S. Vakar Liepāju apciemoja “penkalik” braši zvejniekdēli // *Strādnieku Avīze*. 1932. – Nr. 219. – 28. sept.
 98. Aizmirsti tautas brāļi // *Latvis*. – 1932. – Nr. 3305
 99. Aizmirsti tautas brāļi // *Pēdējā Brīdī*. – 1932. – Nr. 176
 100. Apsveicams vārds // *Jaunākās Ziņas*. – 1932. – Nr. 246. – 29. okt.
 101. Āzis. Kurši aizturēti Lietuvā // *Sociāldemokrāts*. – 1932. – Nr. 217. – 25. sept.
 102. Āzis. Kurši Rīgā // *Sociāldemokrāts*. – 1932. – Nr. 218. – 27. sept.
 103. Āzis. Sena cilts – jauni biedri // *Sociāldemokrāts*. – 1932. – Nr. 219. – 28. sept.
 104. Cik “plašas” ir Lietuvas ierēdņu zināšanas par latvju literatūru // *Sociāldemokrāts*. – 1932. – Nr. 228. – 8. okt.
 105. Dickalis A. Ciemā pie kuršiem // *Jaunais Zemgalietis*. – Nr. 146. – 5. jūl., Nr. 147.– 6. jūl., Nr. 150. – 9. jūl., Nr. 152. – 12. jūl., Nr. 154. – 14. jūl., Nr. 156. – 16. jūl., Nr. 158. – 19. jūl., Nr. 159. – 20. jūl., Nr. 160. – 21. jūl.

106. Dickalis A. Kuršu zeme // Zemgaliešu Domas. – 1932. – Nr. 10. – 6. marts
107. Dukss F. Varonīgākā senlatvju cilts atvase Kuršu kāpās // Atpūta. – Nr. 403.– 1932.– 22. jūl.
108. Etnogrāfs. Dziesmotais Jāņu vakars Kuršu Nidas ciemā // Brīvā Zeme. – 1932. – Nr. 144. – 22. jūl.
109. Kalniņš B. Kurša un kurši. Kuršu futbolistiem ie braucot // Sociāldemokrāts.– 1932. – Nr. 216; Strādnieku Avīze. – 1932. – Nr. 217. – 25. sept.
110. Kokains. Reti Latvijas viesi. Kurši runā latviski, latvieši – kursiski. – Jaunākās Ziņas. – 1932. – Nr. 218. – 27. sept.
111. Kultūras fonds organizē tuvināšanos ar kuršiem // Jaunākās Ziņas. – 1932. – Nr. 282. – 13. dec.
112. Kuren und Letten. Wiederaufnahme nationalkultureller Beziehungen // Rigascher Rundschau. – 1932. – 13. Dez.
113. Kuršu draugi // Jaunākās Ziņas. – 1932. – Nr. 291. – 23. dec.
114. Kuršu zvejniekdēli Rīgā // Jaunākās Ziņas. – 1932. – Nr. 217. – 26. sept.
115. Unverständliche Erregung // Rigascher Rundschau. – 1932. – 28. Okt.
116. Самсъ М. Чудное племя въ Клайпедской области // Сегодня. – 1932. – № 205.– 26 июля

1933. gads

117. A. R. Pa kuršu zemi... // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 122. – 2. jūn.
118. Bērziņš L. Aizmirsti tautas brāļi dzintara krastos / Burtnieks. – 1933. – Nr. 2. – 122.–136. lpp.; Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 30. – 7. febr., Nr. 31. – 8. febr., Nr. 32. – 9. febr.
119. Druva J. Kuršu zeme un ļaudis // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 142. – 20. jūl., Nr. 148. – 27. jūl.
120. Dziļleja K. Kurši // Jaunais Cīrulītis. – 1933. – Nr. 1
121. Dziļleja K. Kuršu kāpās // Sociāldemokrāts. – 1933. – Nr. 153. – 12. jūl., 154. – 13. jūl.
122. Endzelīns J. Kurši un kursenieki // Latvis. – 1933. – Nr. 3364. – 22. janv.; Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 20 (3796). – 25. janv.
123. Francis, A. Pie aizmirstiem tautiešiem // Latvija. – 1933. – Nr. 25. – 22. jūn.

124. Grīns, A. Aizlūzis latvju tautas zars // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 14. – 18. janv.
125. Grīns A. Kas darāms kuršu labā? // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 154. – 3. aug., Nr. 163. – 14. aug.
126. Grīns A. Kuršu kāpās // Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 135. – 20. jūn., Nr. 136. – 21. jūn.
127. Grīns A. Kuršu kāpu ciemi laiku gājumā // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 229
128. Jonaitis A. Kuršu kāpas 1878. gadā. (Pēc “Baltijas Vēstneša” 1878.g. Nr. 31 – skat.) // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 178
129. Kad piemin kuršus, „Lietuvos Aidas“ nervozē // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 138. – 27. jūn.
130. Ko domā darīt kuršu labā // Latvijas Kareivis. – 1933. – Nr. 9 (3785). – 12. janv.
131. Kursas dēls. Sadrumstalota rīcība kuršu jautājumā // Pēdējā Brīdī. – 1933. – Nr. 31. – 8. febr.
132. Kursas dēls. Kuršu draugu komitejas lietā. – Pēdējā Brīdī. – 1933. – Nr. 42.– 21. febr.
133. Kurši // Jaunais Zemgalietis. – 1933. – Nr. 23. – 29. janv.
134. Kuršu draugu skaits Latvijā pieaug // Jaunākās Ziņas. – 1933. – Nr. 9. – 12. janv.
135. Kuršu zeme un tās iedzīvotāji // Ventspils Avīze. – 1933. – Nr. 69. – 15. dec.
136. Plāķis J. Kursenieki jeb Kuršu kāpu iedzīvotāji // *Universitas*. – 1933. – Nr. 2 (51). – 1. febr.
137. Saeimā runā par kuršiem // Jaunākās Ziņas. – 1933. – Nr. 25. – 1. febr.
138. Sākušies lietaviešu laikrakstu uzbrukumi latviešiem kuršu dēļ // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 13. – 17. janv.
139. Zariņš H. Uz kuršu zemi. Ceļa iespaidi un novērojumi Lietuvā // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 120. – 31. maijs, Bohēma. – 1933. – Nr. 5
140. Zariņš H. Kuršu zemē // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 124. – 7. jūn.
141. Zariņš H. Nida – ziemeļu Rivjēra kuršu kāpās // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 127. – 10. jūn.

142. Pie „Karogs aicina“ varoņiem: Peleīķu Mariķes un Dova // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 129. – 13. jūn.
143. Zariņš H. Mājās no kuršu zemes // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 132. – 16. jūn.
1934. gads
144. A. Str. Ciemos pie brāļiem, kas atrauti savai tautai // Latvis. – 1934. – Nr. 3829. – 2. aug.
145. V. Rets dievkalpojums Nidas baznīcā dziļi saviļņo kuršus. Ar latviešu dziesmu pie kuršiem. – Brīvā Zeme. – Nr. 173. – 2. aug.
146. V. Ar latviešu dziesmu pa kuršu kāpām. Kurši jau no bērnu dienām runā kursiski. – Brīvā Zeme. – Nr. 175. – 4. aug.
147. V. Ar latviešu dziesmu pa kuršu kāpām. Sirsnīgā sagaidīšana Preiļos un Perveļķos. – Brīvā Zeme. – Nr. 180. – 10. aug.
148. V. Ar latviešu dziesmu pa kuršu kāpām. 80 zvejnieki ar savām ģimenēm noklausās „Tēvuzemes“ koncertu Švarcortē. – Brīvā Zeme. – Nr. 184. – 15. aug.
149. Vagulans M. Klaipeņa un Lietuvas kurši // Dobeles Balss. – 1934. – Nr. 3.– 18. janv.; Zemgales Balss. – 1934. – Nr. 15. – 20. janv.
150. Zālīte E. Latvju tautas atlūzis zars (Iespaidi Kuršu kāpās) // Jaunākās Ziņas. – 1934. – Nr. 178. – 11. aug., Nr. 182. – 16. aug.
1936. gads
151. Kuršu dziesminiece dzied par savu zemi // Brīvā Zeme. – 1936. – Nr. 195. – 29. aug.
152. Malvess R. Rudenīgs ceļojums Kuršu kāpās // Jaunākās Ziņas. – 1936. – Nr. 228. – 7. okt.
153. Ro. Dziesmuvaras koŗa sirsnīgā uzņemšana Klaipeņā // Jaunākās Ziņas. – 1936. – Nr. 226. – 5. okt.
1937. gads
154. E. Er. Latvju tautas kalstošais zars. Ciemos pie latviešiem Kuršu kāpās // Kurzemes Vārds. – 1937. – Nr. 173. – 5. aug.
155. Igaunju doktors apvaino lietuvjus ieroču kontrabandā [par igauņu folkorista O. Loritsa ceļojumu uz Kuršu kāpām] // Brīvā Zeme. – 1937. – Nr. 207. – 14. sept.

156. Plāķis J. Kuršu kāpas un kursenieki // Senatne un Māksla. – 1937. – Nr. 2. – 151.–159. lpp.
157. ra. Zvejnieki, smiltis un jūra. Viena diena Kuršu jūrmaļā // Kurzemes Vārds. – 1937. – Nr. 66. – 21. marts
158. V. V. Dzejniece Kuršu kāpās // Jaunākais mūsu grāmatniecībā // Kurzemes Vārds. – 1937. – Nr. 58. – 12. marts
1938. gads
159. Aigars P. Teiksmainā kuršu zeme // Atpūta. – Nr. 714. – 1938. – 8. jūl.
- Publikācijas par kurseniekiem citu valstu presē:*
160. Ar taip kaimyniška? Nepateisinami Briva Zeme išvadžiojimai apie Klaipėdą ir Palangą // Lietuvos Aidas. – 1933. – Nr. 136 (1808). – Birž. 20
161. Bemerkungen zwischen Kurischer Nehrung, Tilsit und Riga // Königsberger Allgemeine Zeitung. – 1932. – 12. Nov.
162. Bischoff E. Ein Original von der Nehrung // Das Ostpreußenblatt. – Jahrgang 16, Folge 7. – 1965. – 13. Febr.
163. Fuchs H. Villa Charlote in Nidden // Memeler Dampfboot. – 1965. – Nr. 3.– 5. Febr.
164. Hak. Heydekruger Markt war sehenswert // Memeler Dampfboot. – 1975. – 20. Mai
165. Jurgeit H. Die Schule in Preil // Memeler Dampfboot. – 1983. – Nr. 8. – 20. Aug.
166. Kaip latvių laikraštinkai kalbėjosi su kuršiais // Lietuvos Aidas. – 1933. – Nr. 135 (1807). – Birž. 19
167. Kirrinnis H. 60 Prozent stammen aus neun Sippen. Zur Bevölkerungsstruktur des Nehrungsdorfes Schwarzort // Das Ostpreußenblatt. – Folge 10. – 10. März 1973
168. Klaipėdos Krašto Valdžios Žinios/Amtsblatt, 1922–1939
169. Die Kurenpropaganda in Lettland // Memeler Dampfboot. – 1933. – Nr. 15.– 18. Jan.
170. Latviai nori kuršius latvinti // Lietuvos Aidas. – 1933. – Nr. 12 (1684). – Sausio 16

171. Lettland entdeckt die Kurische Nehrung. Eine Eroberungsexpansion mit Büchern und Schriften // Königsberger Allgemeine Zeitung. – 1932. – 27. Okt.
172. Rudens naktis su žvejais jūrose (Reportažas iš jūros) // Lietuvos Žinios. – 1939. – Nr. 277. – Gruodžio 5
173. V. Latvių-Lietuvių Vienybės Draugijos apsilankymas // Lietuva. – 1923. – Nr. 143. – Birž. 29; „Latvių-Lietuvių Vienybės“ ekskursija // Lietuva. – 1923. – Nr. 147. – Liepos 5
174. Vokiečiai pyksta ir ant latvių // Rytas. – 1933. – Nr. 12 (2568). – Saus. 16. – P. 3
175. Willoweit G. Geschichte der Fischerei im Memelgebiet // Memeler Dampfboot. – 1968. – 5. Sept.

Daiļliteratūra

176. Kairis M. Dzintene. Dzejoļi / Tulk. A. Francis. – [Rīga]: Latvijas Preses biedrība, 1936. – 64 lpp.
177. Karaša A. Karogs aicina / Tulk. A. Kalniņa. – R.: Zemnieka Domas, 1933. – 245 lpp.
178. Karaša, Alfrēds. Vēlaviņa (Karogs aicina) / Tulk. A. Kalniņa. – 2. izd. – Rīga: Tautas bibliotēka, 1934. – 160 lpp.
179. Karogs aicina. Alfreda Karašas zvejnieku stāsts // Brīvā Zeme. – 1933. – Nr. 1. – 2. janv...Nr. 55. – 9. marts.
180. Karrasch A. Winke, bunter Wimpel..! Eine Fischergeschichte von der Kurischen Nehrung. – Stuttgart & Berlin: Cotta, 1932. – 262 S.
181. Zālīte E. Karogs aicina. Skatu luga 3 cēlienos 8 ainās pēc A. Karašas romāna. – Rīga: A. Gulbis, 1934. – 46 lpp.

Citi publicēti avoti

182. Babickas P. Gintaro krantas. – 2 perredaguotas leidimas. – Kaunas: Sakalas, 1938. – 80 p.
183. Baumanis E. Leiši. – Rīga: B. Dīriķis un biedri, 1902.

184. Eglins A. Preil und Perwelk im Wandel der Zeit. Erinnerungen eines Nehrungslehrers // Memelland Kalender 1958. – Oldenburg, 1958. – S. 55–60
185. Jankus E. K. Gimtinė iš toli (atsiminimų žiupsneliai) // Gimtinė visuomet manyje [=Skaitiniai apie Klaipėdos kraštą, 2-oji knyga]. – Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2004. – P. 100–103
186. Kārklīš J. Latvijas preses karalis. Atmiņas par “Jaunāko Ziņu” laikiem. – Rīga: Karogs, 1990. – 256 lpp.
187. Kuršu kāpu folklorā / P. Šmita red. – Rīga: Latviešu folkloras krātuve, 1933 [=Latviešu Folkloras Krātuves materiāli, burtnīca B. 2]. – 45 lpp.
188. Kuršu zemē un ļaudīs (Vērojumu un atmiņu grāmata). – Rīga: Brīvā Zeme, 1933.– 58 lpp.
189. Kūru joma jeb māra / Konversācijas vārdnīca. – II sēj. – Rīga: RLB Derīgu grāmatu nodaļa, 1908. – 2055. lpp.
190. Kwauka P., Pietsch R. Kurisches Wörterbuch. Mit einer Einleitung von Prof. Dr. E. Hofmann [=Schriftenreihe Nordost-Archiv, bearb. u. hrsg. von E. Jäger, H. 13]. – Berlin: Verlag Ulrich Camen, 1977. – 87 S.
191. Latvieši // Konversācijas vārdnīca. – II sēj. – Rīga: RLB Derīgu grāmatu nodaļa, 1908. – 2191.–2192. lpp.
192. Latvijas – latviešu zemes karte. Pēc visjaunākiem karšu materiāliem un paša krātam ziņām M. Siliņa izstrādāta un izdota. 3., pārlabots un papildināts izdevums. Mērs 1:705000. – Rīga, 1911. – 1 lpp.
193. Memel. Denkschrift der wirtschaftlichen Körperschaften und Verbände zur Selbstständigkeit des Memelgebietes. – [Memel], [1922]. – 28 S.
194. Mülpfordt H. M. Schwarzort um die Jahrhundertwende // Memelland Kalender 1961. – Oldenburg, 1961. – S. 62–68
195. Nevardauskas A. Pajūriais, pamariais. – Chicago: autorizdevums, 1963. – 317 p.
196. Passarge L. Aus Baltischen Landen. Studien und Bilder. – Glogau: Verlag von Carl Flemming, 1878. – 552 S.
197. Pietsch R. Fischerleben auf der Kurischen Nehrung. – Berlin: Ulrich Camen, 1982.– 324 S.

198. Pietsch R. Deutsch-kurisches Wörterbuch. Mit einer Einleitung von F. Scholz. – Lüneburg: Nordostdeutsches Kulturwerk, 1991. – 463 S.
199. Übersichtskarte von Nidden, gezeichnet und entworfen von Kapitän Ernst Otto Tiedtke, z. Zeit Fischmeister in Nidden, gewidmet der Gemeinde-Badeverwaltung 1932 // GStA PK, Kartensammlung, G51.917

Literatūra

1. Andersons E. Latvijas vēsture. 1914–1920. – [Stokholma]: Daugava, 1967. – 755 lpp.
2. Andersons E. Latvijas vēsture 1920–1940. Ārpolitika. – I sēj. – [Stokholma]: Daugava, 1982. – 704 lpp.
3. Andersons E. Latvijas vēsture 1920–1940. Ārpolitika. – II sēj. – [Stokholma]: Daugava, 1984. – 698 lpp.
4. Arbušauskaitē A. Einige Aspekte der nationalen Selbsteinschätzung bei der altansässigen Bevölkerung der Kurischen Nehrung nach 1945 // Annaberger Annalen.– Nr. 2. – 1994. – S. 65–74
5. Arbušauskaitē A. Memelländische Litauenoptanten – Geiseln zweier totalitärer Regime // Annaberger Annalen. – Nr. 8. – 2000. – S. 40–51
6. Archivführer zur Geschichte des Memelgebiets und der deutsch-litauischen Beziehungen. Bearb. von Ch. Gahlbeck u. V. Vaivada. Hrsg. v. J. Tauber u. T. Weger [=Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, Bd. 27]. – München: R. Oldenbourg, 2006.– 686 S.
7. Barth F. Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference. Ed. by F. Barth. – Boston: Little, Brown and Company, 1969. – 153 p.
8. Bezenberger A. Über die Sprache der preußischen Letten // Magazin, hrsg. von der Lettisch-Litterarischen Gesellschaft. – 18er Bd. – Mitau: Lettisch-Litterarische Gesellschaft, 1887. – S. 1–170
9. Bezenberger A. Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner. – Stuttgart: Verlag von J. Engelhorn, 1889. – 140 S.
10. Bučas J. Kuršių nerijos nacionalinis parkas. [=Kultūros paveldas Lietuvos nacionaliniuose parkuose, t. 1] – Vilnius: Savastis, 2001. – 474 p.

11. Butkus Z. Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. – 160 p.
12. Chandavoine I. Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920–1932). – Vilnius: Žara, 2003. – 192 p.
13. Dieckert K., Großmann H. Der Kampf um Ostpreußen. – Beltheim-Schnellbach: Lindenbaum Verlag GmbH, 2010. – 272 S.
14. Diederichs V. Die kurische nerung und die Kuren in Preuzen // Magazin, hrsg. von der Lettisch-Literärischen Gesellschaft. – Bd. XVII. – Stück 1. – Mitau: [Lettisch-Literärische Gesellschaft], 1883. – S. 1–96
15. 20. gadsimta Latvijas vēsture. II: Neatkarīgā valsts. 1918–1940. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2003. – 1022 lpp.
16. Egle K. Raksti par kuršiem un Kursu. Bibliogrāfiski materiāli // Latvijas Preses Biedrības Gada Grāmata. 1937. Otrais gads. – Rīga, 1936. – 91.–98. lpp.
17. Endzelīns J. Sīkumi. XCI, CXIV, CXV, CXX [1932–1933] // Darbu izlase. – III sēj., 2. daļa. – Rīga.: A. Upīša Valodas un literatūras institūts, 1980. – 55., 67., 111. lpp.
18. Ēlija. Sventāja. Šventoji. Paribio ženklai. Mokslo straipsnių rinkinys. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007. – 192 p.
19. Forstreuter K. Die Entwicklung der Nationalitätenverhältnisse auf der Kurischen Nehrung // Altpreußische Forschungen. – Jg. 8. – Königsberg i. Pr.: Gräfe und Unzer, 1931. – S. 46–63
20. Forstreuter K. Das Volk des Kurischen Nehrung // Wirkungen des Preußenlandes.– Köln, 1981. – S. 280–296
21. Fuchs H. Die Bewohner der Kurischen Nehrung im Spiegel ihre Sagen. – Oldenburg: Siebert, 1971. – 95 S.
22. Fuchs H. Geschichte des Badeortes Preil // Memeler Dampfboot. – 1972. – 20. Juni. – Nr. 6; 1974. – 20. Aug. – Nr. 8
23. G. Sauerveinas ir lietuvių tautos atgimimas XIX a. pabaigoje. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005. – 232 p.
24. Gaižiūnas S. Georgas Sauerweinas Baltoskandijos literatūrinių ryšių istorijoje. // Georgas Sauerweinas ir lietuvių tautos atgimimas XIX a. pabaigoje. – IV

- tarptautinis G. Sauerweino simpoziumas Klaipėdoje. – Klaipėda: Klaipėdo universiteto leidykla, 2005. – P. 9–14
25. Ganß J. Die völkischen Verhältnisse des Memellandes. – Berlin/Nowawes: Memelland Verlag, 1925. – 144 S.
26. Garšva K. Lietuvių kalbos paribio šnektos. (Fonologija.) – Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005. – 391 p.
27. Gudelis V. Kuršių nerija ir marios. – Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960. – 208 p.
28. Hermann A. Lietuvių ir vokiečių kaiminystė. Straipsnių rinkinys. – [Vilnius]: Baltos lankos, 2000. – 324 p.
29. Hopp K. 1 Ztr. Butter für Gudatis // Memelland Kalender 1954. – Oldenburg, 1954. – S. 51–52
30. Janz F. Die Entstehung des Memelgebietes. – Höxter/Weser: Heimat-Buchdienst Georg Banzerus, 1981. – 136 S.
31. Jēkabsons Ē. Klaipėdas jautājums un Latvija 1923. gadā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2002. – Nr. 4. – 56.–89. lpp.
32. Jēkabsons Ē. Latviešu nacionālā minoritātē Lietuvas Republikā 1918.–1940. g. // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2003. – Nr. 4. – 113.–119. lpp.
33. Jēkabsons Ē. Klaipėdas nonākšana Vācijas varā 1939. gadā: skats no Latvijas // Latvijas Arhīvi. – 2011. – Nr. 1/2. – 108.–134. lpp.
34. Jēkabsons Ē. Latvijos požiūris į 1923 m. Klaipėdos įvykius // Klaipėdos kraštas 1920–1924 m. archyvinuose dokumentuose [=Acta historica universitatis Klaipedensis, IX] – Klaipėda: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono ir archeologijos institutas, 2003. – P. 79–96
35. Juška A. Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje [=Mažosios Lietuvos fondo XVI leidinys]. – Klaipėda: Mažosios Lietuvos fondas, Klaipėdos universiteto leidykla, 1997. – 782 p.
36. Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla [=Mažosios Lietuvos fondo XXI leidinys]. – [Klaipėda]: Mažosios Lietuvos fondas; Klaipėdos universiteto leidykla, 2003. – 848 p.

37. Kiseliūnaitė D. Zvejnieku un zemkopju kultūru attiecības Rietumlietuvas lietuviešu un latviešu folklorā un etnogrāfijā // Sabiedrība un kultūra. Rakstu krājums, V / Sast. A. Medveckis. – Liepāja: LiePA, 2003. – 23.–33. lpp.
38. Kiseliūnaitė D., Simutyte L. Kuršių nerijos vietų vardai. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005. – 212 p.
39. Kiseliūnaitė D. Kas buvo Melnragės žvejai? // Lietuviai ir lietuvininkai. Etninė kultūra (V) [=Tiltai. Priedas: mokslo darbai, 2006, Nr. 32]. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2006. – P. 41–64
40. Kiseliūnaitė D. Paskutiniai kuršininkų karta. Etninės kultūros ir kalbos reliktai // <http://www.spauda.lt/voruta/tekstai/kurshes.htm> (Skatīts 2011. gada 18. decembrī)
41. Kiseļūnaite D. Kuršu kāpu kursenieku etnonīmi: vēsturiskie, politiskie un sociālie aspekti // Letonika. Otrais kongress. Valodniecības raksti. – 1. sēj. – Sast. B. Bušmane. – Rīga: LU aģentūra „LU Latviešu valodas institūts“, 2008. – 24.–34. lpp.
42. Kossert A. Ostpreussen. Geschichte und Mythos. – [O.O.]: Pantheon, 2007.– 448 S.
43. Krasnais V. Latviešu kolonijas. – Rīga: Latviešu nacionālās jaunatnes savienība, 1938
44. Kurschat H. A. Das Buch vom Memelland. Heimatkunde eines deutschen Grenzlandes. – 2. unveränderte Auflage. – Oldenburg: Verlag Werbedruck Köhler, 1990. – 644 S.
45. Kursenieki mainīgajā pasaulē. Rakstu krājums J. Kursītes red. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007. – 120 lpp.
46. Kursīte J. Sfumato nesfumato: ekspedīciju ceļi un neceļi. – Rīga: Madris, 2008. – 264 lpp.
47. Kviklys B. Mažoji Lietuva // Mūsų Lietuva. – IV t. – 2-oji (fotografuotinė laida).– Vilnius, 1991. – P. 681
48. Lepneris T. Prūsų lietuvis. / Lepner T. Der Preusche Littau. Parengė/Hrsg. v. V. Gerulaitienė. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011. – P. 53/S. 158

49. Lietuvininkai. Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje [= Lituanistinė biblioteka]. – Vilnius: Vaga, 1970. – 459 p.
50. Lietuvos istorija / Red. A. Šapoka. – Vilnius, 1990. (pirmizd. – Kaunas, 1936.)
51. Martynas Liudvikas Rėza: epochų atspindžiai. Sudar. N. Strakauskaitė, S. Pocytė.– Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007. – 112 p.
52. Melngailis E. Latviešu mūzikas fōkloras materiāli, 1. Korsa. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. – 169. lpp.
53. Meyer-Bremen R. Wunderbares Bild in der Seele. Entwicklung der Landschaftsmalerei auf der Kurischen Nehrung // Das Ostpreußenblatt/Preußische Allgemeine Zeitung. – 2002. – 5. Okt.
54. Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft. – Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1880–1912
55. Mager F. Die Landschaftsentwicklung der Kurischen Nehrung. – Königsberg (Pr): Gräfe und Unzer, 1938.– 244 S.
56. Mugurēvičs Ē. Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs.– 16. gs. vidus) // Latvijas zemju robežas 1000 gadus. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999. – 54.–90. lpp.
57. Penķis M. Pasaules karš 1914., 1915. un 1916. gadā, Latviešu strēlnieku bataljonu-pulku cīņas. II daļa. – [Rīga]: Militārās literatūras apgāds, 1939. – 97.–98., 232. lpp.
58. Plāķis J. Baltu tautas un ciltis // Latvieši. Rakstu krājums. Rīga: Valters un Rapa, 1930. – 45.–49. lpp. Tas pats arī 2. izdevumā: Latvieši. Rakstu krājums. Otrs revidēts iespiedums. Rīgā: Valters un Rapa, 1936. – 45.–49. lpp.
59. Plāķis J. Die baltischen Völker und Stämme // Die Letten. Aufsätze über Geschichte, Sprache und Kultur der alten Letten. – Riga: Walters & Rapa, 1930. – S. 49–55
60. Plāķis J. Kursenieku valoda (atsevišķs novilkums); skat. arī Plāķis J. Kursenieku valoda // Latvijas Universitātes Raksti. – XVI burtnīca [16. sēj.]. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1927. – 33.–124. lpp.
61. Pocytė S. Mažlietuviai Vokietijos imperijoje, 1871–1914. – Vilnius: Vaga, Sapnų sala, 2002. – 304 p.

62. Pocyte S. Die Suche nach der verlorenen Heimat und Geschichte in der Periodika der deutschen und litauischen Memelländer außerhalb des Landes nach dem Zweiten Weltkrieg // Annaberger Annalen, Nr. 18. – 2010. – S. 22–43
63. Pronskus J. Lietuvos Sachara – Kuršių Užmaris. – Klaipėda: akcinė bendrovė „Rytas“, 1923 (1937²). – 55 p.
64. Rondonanskis [A.] Mažosios Lietuvos žvejyba. – Kaunas: Žemės ūkio departamentas, 1924. – 48 p.
65. Safronovas V. „Memellenderių“ daryba, arba ideologinis 1939 metų Klaipėdos krašto aneksijos parengimas // Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai [=Acta historica Universitatis Klaipedensis, XXI]. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2010. – P. 32–68
66. Sams M. Latviešu jūras zvejnieki [=Jaunais zinātnieks, Nr. 13]. – Rīga: Valters un Rapa, 1932. – 91 lpp.
67. Sams M. Senā latviešu jūrniecība. – Rīga: Krīvs, 1939. – 48 lpp.
68. Schiller Ch. Sprache oder Dialekt? Zum Status des Nehrungskurischen. – XI starptautiskajā baltistu kongresā 2010. gada 30. septembrī Rīgā nolasīts referāts
69. Schlicht O. Die Kurische Nehrung in Wort und Bild. – Königsberg i. Pr.: Gräfe & Unzer, 1924. – 172 S.
70. Schlicht O. Die Kurische Nehrung in Wort und Bild. 2. Auflage. – Königsberg i. Pr.: Gräfe & Unzer, 1927. – 180 S.
71. Schmid W. P. Nehrungskurisch. Sprachhistorische und instrumentalphonetische Studien zu einem aussterbenden Dialekt. – Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur; Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden, 1989.
72. Skujenieks M. Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā. Vēsturiski statistisks apcerējums par emigrāciju un imigrāciju Latvijā. – Rīga: a/s „Valters un Rapa“, 1930. – 17.–21. lpp.
73. Smith E. D. National Identity. – London: Penguin Books, 1991. – 227 p.

74. Smits E. D. Nacionālā identitāte. – [Rīga]: Izdevniecība AGB, 1997. – 224 lpp.
75. Strakauskaitē N. Kuršių nerija – Europos pašto kelias. – Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2001. – 112 p.
76. Strakauskaitē N. The Curonian Spit: The Old European Postal Road. – [Vilnius]: Versus aureus, 2004. – 144 p.
77. Strakauskaitē N. Die Kurische Nehrung – die alte Poststraße Europas. – [Klaipėda]: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2006. – 162 S.
78. Strakauskaitē N. Kuršių nerija – pasitraukimo kelias: atminties tiltas // Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos [=Acta historica Universitatis Klaipedensis, XVIII]. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas; Klaipėdos universiteto leidykla, 2009. – P. 151–159
79. Strakauskaitē N. Kultūros kraštovaizdis prie Kuršių marių – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2010. – 256 p.
80. Sudermann H. Die Reise nach Tilsit und andere Litauische Geschichten – München: Langen Müller, 1998. – S. 190
81. Šilde Ā. Latvijas vēsture 1914–1940. – Stokholma: Daugava, 1976. – 482. lpp.
82. Tetzner F. Slawen in Deutschland. – Beiträge zur Volkskunde der Preussen, Litauer und Letten, der Masuren und Philipponen, der Tschechen, Mährer und Sorben, Polaben und Slowinzen, Kaschuben und Polen. – Braunschweig: F. Vieweg und Sohn, 1902. – 520 S.
83. Urbšienė M. Klaipėdos krašto istorijos paraštėje. – Kaunas: „Sakalo“ bendrovė, 1934. – 80 p.
84. Užpelkis M. 1923–1939 m. Lietuvos pajūrio latvių (kuršių, kuršininkų) istoriografija // Ėlija. Sventāja. Šventoji. Paribio ženklai. Mokslo straipsnių rinkinys.– Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007. – P. 47–57
85. Valsonokas R. Klaipėdos problema. – Klaipėda: Akc. „Ryto“ bendrovė, 1932.– 427 p.
86. Vanags P. Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās// Baltu filoloģija. – VIII sēj. – Rīga, 1999 [=Latvijas Universitātes Zinātniskie Raksti, 619. sēj.]. – 117.–132. lpp. [Vācu valodā: Vanags P. Das

- Nehrungskurische in der lettischen Forschung, in: Range J. D. (Hg.): Baltisch-deutsche Sprachen- und Kulturkontakte in Nord-Ostpreußen. Methoden ihrer Erforschung [=Schriften des Instituts für Baltistik, Bd. 2]. – Essen, 2002. – S. 99–115]
87. Vareikis V. Klaipėda XX amžiuje. – Klaipėda: Menininkų namai, 1993
88. Vareikis V. Memellander/Klaipėdiškiai Identity and German-Lithuanian Relations in Lithuania Minor in the Nineteenth and Twentieth centuries // Identiteto raida. Istorija ir dabartis. Klaipėda, Klaipėdos universiteto leidykla, 2001
89. Vileišis V. Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje su 3 žemėlapiais [=Politinių ir socialinių mokslų instituto leidinys, Nr. 3]. – Kaunas: Politinių ir socialinių mokslų Institutas, 1935. – 271 p.
90. Voelkel M. J. A. Die lettischen Sprachreste auf der Kurischen Nehrung // Fünf und dreißigstes Jahresprogramm der städtischen Realschule erster Ordnung zu Tilsit.– Tilsit: [Städtische Realschule erster Ordnung zu Tilsit], 1879. – S. 1–32
91. Wermke E. Bibliographie der Geschichte von Ost- und Westpreußen für die Jahre 1971–1974. Bearb. im Auftrag der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung [Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas. Im Auftrage des Johann-Gottfried-Herder-Instituts hrsg. v. H.–J. Karp, Nr. 109] – Marburg a. d. Lahn: J. G. Herder-Institut, 1978. – S. 72–73
92. Zembrickis J. Klaipėda XIX amžiuje. – Klaipėda: Libra Memelensis, 2004 [Klaipėdos istorija, II t.]. – 208 p.
93. Zweck F. A. Litauen. – Stuttgart: Hobbing & Büchle, 1898
94. Этнические группы и социальные границы. Социальная организация культурных различий. Под ред. Ф. Барта. – Москва: Новое издательство, 2006. – 200 с. (Tulkots no oriġ.: Bart F. Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference. Ed. By F. Barth. – Bergen: Universitetsforlaget AS, 1969)

Uzziņu literatūra:

95. Enciklopēdiskā vārdnīca (2 sēj.) / Galv. red. A. Vilks. – R.: Latvijas Enciklopēdiju redakcija, 1991
96. Fuchs H. Geschichte Niddens in Jahreszahlen. Nach Archivakten, Chroniken, Büchern, Zeitungen, Erinnerungen und Briefen zusammengestellt von Henry Fuchs // Memeler Dampfboot. – 1974. – Nr. 8. – 20. Aug. – Nr. 8
97. Kursenieki // Latvju enciklopēdija 1962–1982 / Galv. red. E. Andersons. – 2. sēj.– Rokvila: ALA Latviešu institūts, 1985. – 242. lpp.
98. Kuršių nerijos istorijos datų kalendorius / Sudar. I. Jankevičiūtė. – Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2004. – 64 p.
99. Kuršu draugu komiteja // Latviešu konversācijas vārdnīca. (21 sēj.) – 10. sēj. – Rīga: A. Gulbis, 1933–1934. – 19050.–19051. sl.
100. Kuršu joma // Latviešu konversācijas vārdnīca. (21 sēj.) – 10. sēj. – Rīga: A. Gulbis, 1933–1934. – 19051. sl.
101. Kuršu kāpas // Latviešu konversācijas vārdnīca. (21 sēj.) – 10. sēj. – Rīga: A. Gulbis, 1933–1934. – 19050.–19066. sl.
102. Latvijas ārlietu dienesta darbinieki. 1918-1991. Biogrāfiska vārdnīca / Sast. Ē. Jēkabsons, V. Ščerbinskis.– Rīga: Zinātne, 2003. – 435 lpp.
103. Latvijas enciklopēdija / Galv. red. H. Jubels. – 3. sēj. – Rīga: V. Belokoņa izdevniecība, 2005. – 578. lpp.
104. Latvijas padomju enciklopēdija. (12 sēj.) / Galv. red. P. Jērāns. – 5.1 sēj. – Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984. – 594.–595. lpp.
105. Latvijas Republikas prese 1918–1940 / R. Treija red. – [Rīga]: Zvaigzne ABC, 1996. – 524 lpp.
106. Mažosios Lietuvos enciklopedija. – 2 tomas. – Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003. – P. 395–415

ANOTĀCIJA

Promocijas darbs „Kursenieku etniskā kopiena XIX gadsimta beigās – XX gadsimta pirmajā pusē: skaits, izvietojums, vēstures procesi“ ir izstrādāts Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes Latvijas un Austrumeiropas jauno un jaunāko laiku vēstures katedrā no 2006. līdz 2011. gadam. Autors: Krišs Kapenieks. Zinātniskais vadītājs: LU asociētais profesors *Dr. hist.* Ēriks Jēkabsons.

Promocijas darbs sastāv no ievada, avotu un literatūras apskata, trijām nodaļām, secinājumiem, avotu un literatūras saraksta un trijiem pielikumiem. I nodaļā sniegts ieskats kursenieku etniskās kopienas attīstībā līdz XIX gadsimta beigām. II nodaļā raksturota kursenieku etniskā kopiena un analizēti tās vēstures procesi no XIX gadsimta beigām līdz 1923. gada sākumam. III nodaļā apskatīti procesi kursenieku etniskajā kopienā no 1923. gada līdz Otrā pasaules kara beigām 1945. gadā.

Atslēgas vārdi: kursenieki, Kuršu kāpas, Austrumprūsija, Klaipēdas apgabals, Prūsijas latvieši

ANNOTATION

The doctoral thesis „Curonian Ethnic Community at the End of 19th Century – 1st Half of 20th Century: Number, Location, Historical Processes“ has been written at the Chair of Modern and Contemporary History of Latvia and Eastern Europe of the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia in 2006–2011. Author: Krišs Kapenieks. Supervisor: Ēriks Jēkabsons, Doctor of History, associate professor at the Chair of Modern and Contemporary History of Latvia and Eastern Europe of the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia.

The doctoral paper is composed of an introduction, review of sources and literature, three chapters, conclusion, index of sources and literature and three appendices. Chapter 1 provides the review of development of Curonian ethnic community until the end of 19th century. Chapter 2 characterizes the Curonian ethnic community from the end of 19th century until the beginning of 1923 and analyzes its historical processes. Chapter 3 analyzes processes in the Curonian ethnic community from 1923 until the end of the World War II in 1945.

Keywords: Curonians, Curonian Spit, East Prussia, Memel Territory, Klaipeda Region, Prussian Latvians

PIELIKUMI

1. pielikums. **PERSONU RĀDĪTĀJS**⁷³¹

A.D., raksta autors par kurseniekiem laikrakstā „Kurzemes Vārds“

A.G., raksta autors par Klaipēdas apgabalu laikrakstā „Latvijas Kareivis“

A.Str., raksta autors par ceļojumu pie kurseniekiem

Abuls, Pēteris (1860–1926), latviešu pedagogs, valodnieks, etno grāfs

Adamovičs, Ludvigs (1884–1943), latviešu teologs, pedagogs, Latvijas izglītības ministrs

Albrehts fon Hoencollerns (*Albrecht von Hohenzollern*; 1490–1568), Vācu ordeņa lielmestrs, Prūsijas hercogs

Andersons, Edgars (1920–1989), latviešu vēsturnieks (ASV)

Andriati, Nidas kursenieku dzimta

Andrievs Jonaitis, sk. Dīriķis, Andrejs

Auguste Viktorija (*Auguste Viktoria*; 1858–1921), Vācijas ķeizariene

Auns, Oļģerts Tāivaldis (1923–2010), latviešu vēsturnieks

Ausējs, Longīns (1885–1942), latviešu pedagogs, tautsaimnieks

Āderjāns (*Aderjahn*), Pauls, Nidas Kuršu muzeja ekspozīcijas līdzautors

Babicks (*Babickas*), Petrs (1903–1991), lietuviešu rakstnieks

Balčs (*Baltsch*), Karls, Pilkopas zvejnieks

Balodis, Antons (1880–1942), Latvijas diplomāts, valsts darbinieks

Barts (*Barth*), Fredriks (1928), norvēģu antropologs

Bastiķi, Šatenurtas kursenieku dzimta

Bastiķis, Pērvelkas kursenieks

Baumanis (Baumans), Edgars, latviešu žurnālists

Becenbergers (*Bezenberger*), Adalberts (1851–1922), vācu valodnieks, arheologs, vēsturnieks

Beits, Mārtiņš, Nidas zvejnieks, J. Plāķa kursenieku valodas teicējs

Bekers (*Becker*), Mateuss, uzņēmējs, dzintara raktuvju īpašnieks Šatenurtā

Bekers (*Becker*), Johans Pantaleons, vācu valodnieks

Bergs, Arveds (1875–1941), Latvijas valsts un politiskais darbinieks

⁷³¹ Personu vārdu un uzvārdu rakstība latviešu valodā atbilst pieņemtajām pareizrakstības normām, tomēr, ja autoram pareizo variantu nav bijis iespējams noskaidrot, īpaši tas attiecas uz latviešu valodā reti atveidotiem īpašvārdiem, tad atstāta avotā lietotā rakstība, nesākot diskusiju par pareizrakstību.

- Bergs**, Edgars (1878–1961), latviešu mācītājs
- Bermonts**, Pāvels (1877–1970), krievu avantūrists
- Bernovskis**, Ilgvars, latviešu valodnieks
- Bertuleits**, M., Klaipēdas apgabala politisks darbinieks
- Bēmelaitis** (*Böhmeleit, Bēmelaitis*), Emīls, Klaipēdas apgabala lietuviešu mācītājs
- Bērziņš**, Alfreds (1899–1977), Latvijas valsts darbinieks, iekšlietu ministra biedrs
- Bērziņš**, Ludis (1870–1965) – latviešu pedagogs, literatūrzinātnieks, folklorists
- Bērziņš**, Rihards (1888–1942) – latviešu žurnālists, rakstnieks, Latvijas Telegrāfa aģentūras direktors
- Bēthovens** (1770–1827), Ludvigs van, vācu komponists
- Birznieks-Upītis**, Ernests (1871–1960), latviešu rakstnieks
- Bismarks** (*Bismarck*), Oto fon (1815–1898), Prūsijas un Vācijas valsts darbinieks
- Bišofs** (*Bischoff*), Eduards (1890–1974), vācu gleznotājs
- Bišofs-Kulms** (*Bischoff-Culm*), Ernests (1870–1917), vācu gleznotājs
- Bizausks** (*Bizauskas*), Kazis (1893–1941), Lietuvas valsts darbinieks
- Bilenšteins** (*Bielenstein*), Augusts (1826–1907), baltvācu mācītājs, valodnieks, etno grāfs
- Bilmanis**, Alfreds (1887–1948), Latvijas valsts darbinieks, diplomāts, vēsturnieks
- Blaumanis**, Rūdolfs (1863 – 1908), latviešu rakstnieks, dzejnieks
- Blese**, Ernests (1892–1964), latviešu valodnieks
- Blode** (*Blohde*), Fricis (1869–1946), skolotājs Melnragā
- Blode**, Frīdrihs Hermanis (1862–1934), uzņēmējs Nīdā
- Blode**, Gustavs, viesnīcas īpašnieks Nīdā
- Blodes**, Nīdas kursenieku dzimta
- Borherts** (*Borchertas, Borchert*), Endrūs (1891–?)
- Brencis**, Melnraga zvejnieks
- Brigadere**, Anna (1861–1933), latviešu rakstniece
- Brindlingers** (*Brindlinger*), Vilhelms, jurists, Klaipēdas pilsētas virsbirģermeistars
- Brūvelaitis** (*Brūvelaitis, Bruweleit*), Jurgis (1900–1995), Klaipēdas lietuviešu valsts darbinieks
- Bučs** (*Bučas*), Jurgis, lietuviešu videszinātnieks

Budris (*Budrys*; līdz 1922 – Polovinsks (*Polovinskas*)), Jons (1889–1964), Lietuvas valsts darbinieks, Klaipēdas apgabala gubernators

Buntiņš (*Buntins*), Ādijs, skolotājs Šatenurtā

Butulis (arī Butuls), Ādams (1860–1938), latviešu ārsts, žurnālists, sabiedriska darbinieks

Celmainis, Jēkabs, Jūrmalciema zvejnieks

Čakste, Jānis (1859–1927), Latvijas valsts darbinieks, Valsts prezidents

Čekāni (**Šekāni**), kursenieku dzimta

Čīpa, Andrejs, Bomelsvites zvejnieks

Dailide (*Dailidē*), Broņus Edmunds (1892–1981), Lietuvas diplomāts

Dambrausks (*Dambrauskas*), Petrs, Lietuvas robežsargs

Dauge, Aleksandrs (1868–1937), latviešu pedagogs, Latvijas izglītības ministrs

Deckaši, Nidas kursenieku dzimta

Deckaite, Anna, Preiļu kurseniece

Dēķens, Kārlis (1866–1942), latviešu pedagogs, Latvijas valsts darbinieks

Dickalis, Ansis, raksta autors par kurseniekiem „Jaunais Zemgālietis“

Diderihss (*Diederichs*), Viktors, baltvācu pedagogs, etnogrāfs

Dīriķis, Andrejs (1853–1888), latviešu žurnālists, ps. Andrievs Jonaitis

Domšeits (*Domscheit*), H., viesnīcas īpašnieks Nidā

Drillis, Rūdolfs (1893–1982), latviešu lidotājs, fiziķis

Druklers (*Druckler*), E., mācītājs Karkelbekā

Druva, Jūlijs (1882–1950), latviešu žurnālists, Latvijas Preses biedrības priekšsēdētājs 1931.–1940.g.

Dukss, F., latviešu students, publikācijas autors par kurseniekiem

Dusburgas Pēteris (XIII gs. 2. puse – XIV gs. 1. puse), Prūsijas hronists

Dziļleja, Kārlis (1891–1963), latviešu literatūrkritiķis, pedagogs, publicists

Egle, Kārlis (1887–1974), latviešu bibliogrāfs, literatūrvēsturnieks, tulkotājs

Egle, Rūdolfs (1889–1947), latviešu literatūrzinātnieks, tulkotājs

Eglins (arī: Egliens; *Eglins*, *Egliens*; *Eglyns*), Alfrēds (1887–?), vācu pedagogs, skolotājs Nidā un Preiļos

Ehternahs (*Echternach*), Gustavs, mācītājs Nidā

Eihmane, Eva, latviešu vēsturniece

- Einorns**, Pauls (?–1655), Kurzemes baltvācu vēsturnieks, etnogrāfs
- Endzelīns**, Jānis (1873–1961), latviešu valodnieks
- Engelīni**, Šatenurtas kursenieku dzimta
- Engelīns**, Dāvids, Šatenurtas zvejnieku biedrības priekšnieks
- Engelīns** (*Engellin*), Johans, Nidas kursenieks
- Engels** (*Engel*), Karls (1895–1947), vācu arheologs
- Ermoneits** (*Ernoneit*), Miķelis (1872 vai 1873–?), Melnraga zvejnieks
- Ermoneits** (*Ernoneit*), Miķelis, Melnraga saimnieks, IV Seimeļa deputāta kandidāts
- Erss**, Ādolfs (1885–1945), latviešu rakstnieks
- Everss**, Miķelis Aleksandrs (1880–1957), latviešu advokāts
- Filholds**, Juris (1891–1942), Latvijas valsts darbinieks
- Forštreibers** (*Forstreuter*), Kurts (1897–1981), vācu vēsturnieks
- Francis**, Alfons (1905–1948), latviešu dzejnieks, žurnālists
- Freimanis**, Kārlis Aleksandrs (1890–1973), Latvijas diplomāts, konsuls Klaipēdā
- Frēze** (*Fröse*), Fricis, Nidas ciema vecākais
- Frēze** (*Fröse*), Johans, Nidas ciema vecākais
- Frēzes**, kursenieku dzimta
- Frīdrihs III** (*Friedrich III*; 1657–1713), Brandenburgas kūrfirsts, Prūsijas hercogs, karalis (Frīdrihs I)
- Frīdrihs Vilhelms** (*Friedrich Wilhelm*; 1620–1688) Brandenburgas kūrfirsts un Prūsijas hercogs
- Frīdrihs Vilhelms III** (*Friedrich Wilhelm III*; 1770–1840), Prūsijas karalis
- Fukss** (*Fuchs*), Henrijs, vācu pedagogs, novadpētnieks
- Gaigalaitis** (*Gaigalat, Gaigalaitis*), Viļus (Vilhelms; 1870–1945), lietuviešu teologs, sabiedrisks darbinieks
- Gailis**, Miķelis, Melnraga zvejnieks
- Gaiļus** (*Gailius*), Valentīns (1887–1935), Klaipēdas apgabala lietuviešu mācītājs, Klaipēdas apgabala baznīcas komisārs
- Gaiļus** (*Gailius*), Viktors (1893–1956) – Lietuvas valsts darbinieks, diplomāts, Klaipēdas apgabala direktorijas prezidents

Galvanausks (*Galvanauskas*), Ernests (1882–1967) – Lietuvas valsts darbinieks, ministru prezidents

Ganss (*Ganß*), Johaness

Garšva, Kazimiers, lietuviešu valodnieks

Gauše, K., latviešu mākslinieks

Georgs (*Georg*), Francis, skolotājs Nīdā

Getkants (*Gettkandt*), Klaipēdas apgabala policists

Gilde, Luijs, skolotājs Šatenurtā

Gleihis (*Gleich*), Roberts (1859–1912), vācu mākslinieks

Grasis, Austris (1942) – latviešu valodnieks

Gregors (*Gregor*), Francis (1862–pēc 1939), mācītājs, Klaipēdas apriņķa ev. lut. baznīcas superintendents

Grigaravičūte (*Grigaravičiūtė*), Sandra, lietuviešu vēsturniece

Grīns, Aleksandrs (1895–1941), latviešu rakstnieks, žurnālists

Grosjohans (*Großjohann*), Francis, mācītājs Nīdā

Grosvalds, Frīdrihs (1850–1924), latviešu advokāts, sabiedriski politisks darbinieks, Rīgas Latviešu biedrības priekšnieks (1885–1919)

Guba (*Gubba*), Džeimss, Klaipēdas apgabala politisks darbinieks

Gulbjī, Nīdas kursenieku dzimta

Gumbolts (*Gumboldt*), Francis, skolotājs Nīdā

Ģelžinis (*Gelžinis*), Martīns (1907–1990), kursenieku izcelsmes lietuviešu pedagogs, sabiedriska darbinieks

Hāks (*Haack*), Villijs (1902–?), skolotājs Pērvelkā

Heincs (*Heinz*; ?–pēc 1785), Prūsijas militārais padomnieks

Henkelis (*Henkel*), rektors Silkrogā

Hitlers (*Hitler*), Ādolfs (1889–1945), Vācijas prezidents

Hoencollerns, Albrehts fon – sk. Albrehts fon Hoencollerns

Hofheincs (*Hoffheinz*), Alberts, Nīdas mācītājs

Hofheincs (*Hoffheinz*), Teodors, Klaipēdas Luīzes ģimnāzijas audzēknis

Hops (*Hopp*), Karls (?–pēc 1910), tirgotājs

Īzenfelss (*Isenfels*), Pauls, fotogrāfs Nīdā

Jagolds (*Jagoldas*), Enriks, policijas priekšnieks Nīdā

Jagštaitis (*Jagstaidt*), skolotājs Preiļos

Jakaite, Marija (ap 1924), Pērvelkas kurseniece

Jankus, Martīns (1858–1946), Prūsijas lietuviešu (Klaipēdas apgabala) sabiedriska un politiska darbinieks

Janševskis, Jēkabs (1865–1931), latviešu rakstnieks, romānu autors par Kurzemes senatni

Jaudžems, Andrejs, Bomelsvites zvejnieks

Jaudžims, Jēkabs (1872 vai 1873–?), Melnraga II zvejnieks

Jaudžims, Jokūbs, Melnraga zvejnieks

Jaudžums, Jānis, Melnraga zvejnieks

Jerums, Nikolajs (?) (1904–1991), latviešu ārsts

Jēkabsons, Ēriks, latviešu vēsturnieks

Jops (*Jopp*), Hermanis, mācītājs Nīdā

Juraška, Mārtiņš, Melnraga zvejnieks

Jurgaite (*Jurgeit*), Herta (1913), skolotāja

Juška, Alberts (1931), lietuviešu izglītības zinātnieks, izglītības vēsturnieks

Kaire (*Kairis*), Mihaēla, kursenieku dzejniece, rakstīja vācu valodā

Kaiņi (*Kairies*), Šatenurtas kursenieku dzimta

Kaķis (*Kakies*), Martīns (1894–1987), kursenieku izcelsmes vācu žurnālists, publicists

Kalcenavs, Pēteris (1887–1967), Latvijas diplomāts, konsuls Klaipēdā

Kalniņa, Anna, latviešu tulkotāja

Kalniņš, Pauls (1879–1945), Latvijas valsts darbinieks

Kalniņš, Bruno (1899–1990), Latvijas valsts un politiska darbinieks

Kalnišķe, Dora, Nīdas kurseniece

Karaša (*Karrasch*), Alfrēds (1893–1973), vācu rakstnieks

Kudnigs (*Kudnig*), Fricis (1888–1979), vācu dzejnieks

Kārklīšs, Jānis (1891–1975), latviešu žurnālists, rakstnieks

Kiselūnaite (*Kiseliūnaitė*), Daļa, lietuviešu valodniece

Kitlauss (*Kittlaus*), Eduards, mācītājs Nīdā

Kīpke (*Kiepke*), Johaness (1883–1935), vācu mācītājs Nīdā

Kīrs (*Kiehr*), Francis, Nīdas zvejnieks

Klüve (*Kluwe*; dzim. Pīča (*Pietsch*)), Elizabete (1920–2005), Šatenurtas kurseniece

Konrāds fon Tīrbergs Jaunākais (*Konrad von Thierberg der Jüngere*; ?–1289), Vācu ordeņa Prūsijas zemes mestrs

Koserts (*Kossert*), Andreass, vācu vēsturnieks

Krauss (*Kraus*), Jozefs, tirgotājs, Seimeļa deputāts

Kursas dēls, rakstu autors par kursenieku jautājumu

Kursīte, Janīna, latviešu literatūrzinātniece, folkloriste

Kuršats (*Kurschat*), Heinrihs Alberts (?–1984), mēmellandiešu žurnālists, publicists

Kušķis, Jānis, latviešu valodnieks

Kūca (*Kuhtz*), Grēte, skolotāja Nīdā

Kūriene, Mariķe (ap 1877–?), J. Plāķa kursenieku valodas teicēja

Kūrs, Fricis, J. Plāķa kursenieku valodas teicējs

Kūrs, Fricis, Nīdas futbolkomandas loceklis

Kvauka (*Kwauka*), Pauls (1898–1970), Klaipēdas apgabala pedagogs, novadpētnieks

Kviesis, Alberts (1881–1944), Latvijas valsts darbinieks, Valsts prezidents

Ķeniņš, Atis (1874–1961), Latvijas sabiedriskais un valsts darbinieks, dzejnieks, izglītības ministrs

Ķeršis, Jānis, Melnraga zvejnieks

Ķošis (*Kioschis*; *Kioszis*), Jons, Melnraga zvejnieks, I un II Seimeļa deputāta kandidāts; iespējams, identisks: Ķušis, Jānis

Ķušis (*Kiušis*), Jānis, Melnraga zvejnieks; iespējams, identisks: Ķošis, Jons

Ķušis (*Kiušis*), Jurgis, Bomelsvites zvejnieks

Lauceningi, Nīdas kursenieku dzimta

Lauceningi, Šatenurtas kursenieku dzimta

Laucenings (*Lauzening*), Johans: Nīdas zvejnieks

Leibners (*Leibner*), R., Klaipēdas laikraksta „*Memeler Dampfboot*“ redaktors

Leopolds I (*Leopold I*; 1640–1705), Austrijas erchercogs, Svētās Romas impērijas ķeizars

Lepners (*Lepner*), Teodors (ap 1633–1691), vācu mācītājs, etno grāfs

Liepiņš, Roberts (1890–1978), Latvijas diplomāts, Latvijas sūtnis Lietuvā (1928–1933)

Lībermanis (*Liebermann*), mācītājs Kuncē 16. gs.

Līvens, latviešu agronoms

Loritss (*Loorits*), Oskars (1900–1961), igauņu folklorists

Loto (*Lotto*), Eižens, mācītājs Šatenurtā

Lozoraitis, Stasis (1898–1984), Lietuvas valsts darbinieks, diplomāts

Ludiņš, Voldemārs (1898–1945), Latvijas Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta vicedirektors, diplomāts

Luīze (*Luise*; 1771–1810), Prūsijas karaliene, karaļa Frīdriha Vilhelma III sieva

Lutkus (*Lutkus*), Erdmons, III un IV Seimeļa deputāts, Klaipēdas apgabala zvejniecības kameras priekšsēdētājs

Magnuss (*Magnus*), Johans, mācītājs Nidā

Masas cilvēks – raksta autors, iespējams, O. Loritss

Malvess, Roberts (1908–1982), latviešu vēsturnieks

Manns, Tomass (1875–1955), vācu rakstnieks

Mansfelds, Maksis, vācu dziedātājs

Māgers (*Mager*), Frīdrihs (1885–1974), vācu vēsturnieks, ģeogrāfs

Medne-Romane (dzimusi Medne), Alma (1907–1950), latviešu valodniece

Melngailis, Emīlis (1874–1954), latviešu komponists, folklorists

Miezone, Marija (1903–1985), latviešu valodniece

Mise, Latvijas konsula Klaipēdā A. Mises māsa

Mise, Alfreds (arī Alfrēds Misse; 1891–1955), Latvijas diplomāts

Moldenhauirs, sk. Molenhauers, Ernsts

Molenhauere (*Mollenhauer*), Hedviga (1891–1973) – Kuršu muzeja pārzine Nidā

Molenhauers (*Mollenhauer*), Ernsts (1892–1963) – vācu mākslinieks

Montvils (*Montvilas*), J., Lietuvas diplomāts

-mp-, raksta autors par kurseniekiem laikrakstā „Jaunā Balss“

Napoleons (1769–1821), Francijas imperators

Navaks (*Navakas*), Jons, Lietuvas valsts darbinieks, Klaipēdas apgabala gubernators

Neimanis (*Neumann, Noimanas*), Ernsts (1888–1955), veterinārārsts, Klaipēdas apgabala politisks darbinieks

Nevardausks (*Nevardauskas*), Alfonss, Lietuvas robežsargs

Niedra, Andrievs (1871–1942), Latvijas politisks darbinieks, rakstnieks

Nikolajs I (1796–1855), Krievijas imperators

Odrī (*Odry*), Dominiks (1865–1962), Francijas militārais darbinieks

Oliņš, Pēteris (1890–1962), Latvijas diplomāts

Paegle, Spricis (1876–1962), latviešu inženieris, Latvijas valsts darbinieks

Pallass, Pēters (Паллас; 1741–1811), vācu izcelsmes krievu dabaszinātnieks, valodnieks

Paleckis, Justs (*Paleckis*; 1899–1980), lietuviešu žurnālists, kolaboracionists PSRS okupētajā Lietuvā

Passarge (*Passarge*), Luijs (1825–1912), vācu ceļotājs, rakstnieks

Paulats (*Paulat, Paulaitis*), Frīdrihs, skolotājs Nemirsētā

Pāpendiks (*Papendick*), Artūrs (?–1936), Klaipēdas apgabala V Seimeļa deputāts

Peleiķe, Mariķe, Šatenurtas kurseniece

Peleiķi (*Peleikis*), Šatenurtas kursenieku dzimta

Peleiķi, Šatenurtas kursenieku ģimene

Peleiķis, Nidas kursenieks

Peleiķis, Šatenurtas kursenieks, tvaikoņa „*Capella*“ kapteinis

Peleiķis, Johans, Nidas kursenieks, Nidas bākas sargs

Petinē (*Petisné*), Žans Gabrijēls, Francijas militārais darbinieks, Klaipēdas apgabala gubernators

Petroška (*Petroschka*), Roberts, skolotājs Preiļos

Petrus-Rēza (*Petrus-Resas*), Rozemarija, Šatenurtas kurseniece

Pipirs (*Pippirs, Pipiras*), Artūrs Bruno, skolotājs Nidā

Pipirs (*Pipirs, Pippirs, Pipiras*), Jānis (1833–1912), Prūsijas lietuviešu sabiedriskais darbinieks, mācītājs

Piča, Anna, Šatenurtas kurseniece

Piči, kursenieku dzimta

Piči, kursenieku ģimene Šatenurtā

Pičs (XIX gs. beigās), Šatenurtas zvejnieks

- Pīcs II**, Šatenurtas saimnieks, II Seimeļa deputāta kandidāts; iespējams, identisks:
Pīcs II, Martīns
- Pīcs**, Hanis, Šatenurtas kursenieks
- Pīcs** (*Pietsch*), Hanss, pansijas īpašnieks Nidā
- Pīcs** (*Pietsch, Pyčas*), Heinrihs, Šatenurtas zvejnieks, I un II Seimeļa deputāta kandidāts
- Pīcs** (*Pietsch, Pyčas*), Maksis, Šatenurtas zvejnieks
- Pīcs** (*Pietsch, Pyčas*), Martīns, Šatenurtas ciema vecākais
- Pīcs II** (*Pietsch, Pyčas*), Martīns, Šatenurtas zvejnieks un ciema vecākais, III un IV Seimeļa deputāta kandidāts; iespējams, identisks: Pīcs II
- Pīcs** (*Pietsch*), Rihards (1915–2007), kursenieku novadpētnieks
- Plāķis**, Juris (1869–1942), latviešu valodnieks
- Pleikīene**, Mariķe, Nidas zvejniece
- P[e]leikis**, Mihels, Nidas kursenieks
- Pleikis**, Miķis, Nidas zvejnieks
- Pocīte** (*Pocytė*), Silva, lietuviešu vēsturniece
- Pods**, Endrutis, Klaipēdas apgabala politiskais darbinieks
- Pretorijs** (*Pretorius, Prätorius*), Mateuss (ap 1635–1704 vai 1707), Prūsijas vēsturnieks, etnogrāfs
- Prīmanis**, Jēkabs (1892–1971), latviešu anatoms, antropologs
- Pronskus**, J., lietuviešu grāmatas autors par Kuršu kāpām
- Puģelis**, kursenieks
- Puiķis**, Rūdolfs (1883–starp 1958 un 1960), Latvijas diplomāts, Latvijas konsuls Šauļos
- Puksis**, Edmunds, Latvijas Univeritātes students, Rīgas Latviešu biedrības biedrs
- Punis** (Pūnis; *Punis*) Vlads (1904–1988), lietuviešu novadpētnieks, ārsts
- Purapuķe**, Jānis (1864–1903), latviešu rakstnieks
- Puriņš**, Hermanis, Nidas kursenieks
- Puriņš**, V., Latvijas Izglītības ministrijas Kultūras fonda nodaļas vadītājs
- Purviņš**, Vilis, Nidas kursenieks
- Rademahers** (*Rademacher*), Nidas zvejnieks
- Rademahers** (*Rademacheris*), Nidas draudzes padomes loceklis

Rademahers (*Rademacher*), Johans, Nidas zvejnieks, pansijas īpašnieks, I, II, III un IV Seimeļa deputāta kandidāts

Rademahers (*Rademacher*), Vilhelms, Pērvelkas zvejnieks

Rasens, J., Kuršu draugu komitejas sēdes dalībnieks 1933. gadā

Rāde, korāļa autors

Rešpilis (arī Rešpilis I; Roespel, Roespel I), Fricis (1894–1964), kursenieku zvejsaimnieks, zivju tirgotājs, Klaipēdas apgabala Seimeļa deputāts

Rēza (*Resas*), Elze, Šatenurtas zvejniece

Rēza (*Resas*), Fricis, Šatenurtas zvejnieks

Rēza (*Resas*), Hanss, Šatenurtas kursenieks

Rēza (*Resas*), Johans, Šatenurtas zvejnieks

Rēza (*Rhesa, Rēza*), Martīns Ludvigs (1776–1840), kursenieku izcelsmes lietuviešu folkloras vācējs

Rēzas (*Resas*), Šatenurtas kursenieku dzimta

Riekstiņš, Jānis (1882–1957), Latvijas diplomāts

Rode (*Rohde*), Vilhelms, skolotājs Šatenurtā

Roga, Ausma (1902–1953), latviešu žurnāliste, rakstniece

Romokari, Nidas kursenieku dzimta

Romokars (Rademahers), Nidas zvejnieks

Rodomanskis, [A.], lietuviešu zvejniecības speciālists

Rudzītis, Rihards (1898–1960), latviešu dzejnieks

Rušens, Pēteris (1881–pēc 1946), Latvijas diplomāts, konsula pienākumu izpildītājs Klaipēdā

Rūigs (*Ruhig, Ruigys*), Fīlips (1675–1749), vācu valodnieks

Sakuši, kursenieku dzimta

Sakuši (*Sakuth?*), Šatenurtas kursenieku dzimta

Sakutis (*Sakuth*), Nidas zvejnieks

Sakutis (ap 1859–?), Nidas kursenieks

Sakutis, Martīns, viesnīcas īpašnieks Nidā

Sakūtis, Hanis (ap 1852–?), Nidas zvejnieks, J. Plāķa kursenieku valodas teicējs

Sakūtis, Miķis (ap 1858–?), Nidas zvejnieks, J. Plāķa kursenieku valodas teicējs

Sams, Mārtiņš (1892–1942), latviešu jurists, žurnālists, etnogrāfs

- Seskis**, Jānis (1877–1943), Latvijas diplomāts
- Sējs**, Maksis, Nidas kursenieks
- Siliņš**, Matīss (1861–1942), latviešu vēsturnieks, etnogrāfs, dzejnieks
- Simonaitis**, Erdmons (1888–1969), Prūsijas (Klaipēdas apgabala) lietuviešu politiskais darbinieks, Direktoriņas priekšsēdētājs Klaipēdas krīzes laikā
- Simuīte** (*Simutyte*), Laima, lietuviešu valodniece
- Skalbe**, Kārlis (1879–1945), latviešu dzejnieks, sabiedrisks darbinieks
- Skujenieks**, Margērs (1886–1941), latviešu statistiķis, valsts darbinieks, Latvijas ministru prezidents
- Sleinis** (Saule-Sleinis), Indriķis (1888–1953), latviešu pedagogs, ģeogrāfs
- Smetona**, Antans (1874–1944), Lietuvas valsts darbinieks, Lietuvas valsts prezidents
- Smits** (*Smith*), Entonijs D., Lielbritānijas sociologs
- Speke** (Spekke), Arnolds (1887–1972), latviešu vēsturnieks, diplomāts
- Straģis** (*Stragies*), Dovīds, viesnīcas īpašnieks Nīdā
- Straģis** (*Stragies*), Gustavs, viesnīcas īpašnieks Nīdā
- Strakauskaite** (*Strakauskaitė*), Nijole, lietuviešu vēsturniece
- Strazdiņš**, F., latviešu fotogrāfs
- Stulpins** (*Stulpinas*), Ļudviks (arī Ludvigs; 1871–1934), Klaipēdas ostas leitnants
- Sūniņa**, A., Kuršu kāpu ceļojuma apraksta autore
- Svars** (*Swars*), Evalds (1890–?), skolotājs Nemirsētā
- Šandavuāna** (*Chandavoine*), Isabela, franču vēsturniece
- Šarlote** (*Scharlotte*; 1798–1860), Krievijas imperatore, imperatora Nikolaja I sieva, Prūsijas princese
- Šekāne** (*Schekahn*), Herta, kurseniece
- Šekāns** (*Schekahn*), Johans, Nidas zvejnieks
- Šenke** (*Schencke*), Martīns, mācītājs Šatenurtā
- Šenke** (*Schencke*), Pauls Heinrihs (1865–?), mācītājs Nīdā
- Šilbahi** (*Schillbach*), Šatenurtas kursenieku dzimta
- Šilde**, Ādolfs (1907–1990), latviešu jurists, vēsturnieks, diplomāts
- Šillere** (*Schiller*), Hristiāne, vācu valodniece
- Šleķis** (*Šlekys*), Juļus, lietuviešu skolotājs, novadpētnieks

- Šlesere**, Austra (1907–1994), latviešu valodniece
- Šleževičus** (*Šleževičius*), Mīkols (1883–1939), Lietuvas valsts darbinieks
- Šlihts** (*Schlicht*), Oskars, vācu žurnālists
- Šļūps** (*Šļiūpas*), Jons (1861–1944), Lietuvas valsts darbinieks
- Šmits**, Šatenurtas zvejnieku biedrības priekšnieka palīgs
- Šmits I**, Fridrihs, Nidas kursenieks
- Šmits**, Pēteris (1869–1938), latviešu valodnieks, folklorists
- Šmits**, V., skolotājs Pērvelkā
- Šnornieks**, Arvīds, Latvijas Izglītības ministrijas Kultūras fonda nodaļas vadītājs
- Štelmahers** (*Stellmacher*), Luijs (1857–pēc 1933), Šatenurtas kūrorta komisārs
- Štīlers** (*Stühler*), A., vācu arhitekts
- Šulce** (*Schulze*; dzim. Rēza (*Resas*)), Urzula (1923), Šatenurtas kurseniece
- Šušelis** (*Schuschell*), Mihaels, skolotājs Nemirsētā
- Švarcs** (*Schwarz*), Herberts, skolotājs Šatenurtā
- Švābe**, Arveds (1888–1859), latviešu jurists, vēsturnieks, dzejnieks
- Taleiķis**, Jānis (1886–?), Melnraga zvejnieks
- Tālivalds**, sk. Abuls, Pēteris
- Tecners** (*Tetzner*), Francis Oskars (1861–1919), vācu etnogrāfs
- Tīdeks** (*Tydecks*), Melnraga ciema vecākais
- Tilgalvis**, Nīcas pagasta vecākais 1920. gadā
- Tīnemanis** (*Thienemann*), Johans (1863–1938), vācu ornitologs
- Trukans** (*Trukanas*), Kazis (1892–1957), lietuviešu pedagogs, sabiedriska darbinieks
- Turks**, Rūdolfs (1901–1988), latviešu jurists, autors ceļojuma aprakstam pie kurseniekiem
- Tūbelis**, Juozs (1882–1939), Lietuvas valsts darbinieks, ministru prezidents
- Ulmanis**, Kārlis (1877–1942), Latvijas valsts darbinieks
- Unams** (arī: Unāms), Žanis (1902–1989) – latviešu žurnālists, publicists
- Urbans**, Jakobs (1887?–?), Melnraga zvejnieks
- Uvarova**, Praskovja, grāfiene (1840–1924), krievu arheoloģe
- Užpeļķis** (*Užpelkis*), Martīns, lietuviešu vēsturnieks
- V.Ūd.**, latviešu raksta autors par ceļojumu pie kurseniekiem

- Valters**, Miķelis (1874–1968), Latvijas valsts darbinieks, diplomāts, publicists
- Vanagaitis**, Jons (1869–1946), Prūsijas Lietuvas (Klaipēdas apgabala) sabiedriska un politiska darbinieks
- Vanags**, Pēteris, latviešu valodnieks
- Vareikis** (*Vareikis*), Vīgants, lietuviešu vēsturnieks
- Vatsons** (*Watson*), Kārlis Frīdrihs (1777–1826), baltvācu mācītājs, sabiedriska darbinieks, žurnālists
- Verners** (*Werner*), Rūdolfs, Šatenurtas kūrorta komisārs
- Viesulis** (arī: Vēsols, Vēsuls; *Viesul[a]s*, *Vēsol[a]s*, *Vēsul[a]s*), Jurgis (1876 vai 1877–pēc 1939), zvejas virsuzraugs, politiska darbinieks, V Seimeļa deputāta kandidāts
- Vileišis**, Vincs (1908–1942), lietuviešu publicists, tautsaimnieks, vēsturnieks
- Viljams** (*Viliamas*), Vlads (1904–1972), lietuviešu ģeogrāfs, politiskais un sabiedriskais darbinieks, pretošanās kustības dalībnieks
- Vilsons** (*Wilson*), Tomass Vudro (1856–1924), ASV prezidents
- Vizulis**, Mārtiņš, Nidas kursenieks
- Vīgrabs**, Emīls (1887–1965), Latvijas diplomāts
- Vīzelis** (*Wiesel*), Vilhelms, kursenieku amatnieks
- Voldemars** (*Voldemaras*), Augustins (1883–1942), Lietuvas valsts darbinieks, ministru prezidents
- Volters** (*Volter*, *Volteris*), Eduards (1856–1941), baltvācu izcelsmes latviešu etnogrāfs, arheologs, valodnieks, Kauņas Vītauta Dižā Universitātes profesors
- Zakūča** (*Sakuth*), Mariķe, Nidas kurseniece
- Zanders**, Hermanis, Nidas kursenieks
- Zariņš**, Heinrihs (1907–1986), latviešu žurnālists
- Zariņš**, Kārlis (1879–1963), Latvijas valsts darbinieks, diplomāts
- Zaņus** (*Zaunius*), Dovs (1894–1940), Lietuvas valsts darbinieks, Lietuvas ārlietu ministrs
- Zālīte**, Elīna (1898–1955), latviešu dzejniece, dramaturģe
- Zeltmatis** (1868–1961), latviešu skatuves mākslas pedagogs
- Zēmanis** (*Sämann*), Hanss, skolotājs Preiļos

Ziemelis, Edmunds (1880–1970), latviešu inženierzinātnieks, Latvijas valsts darbinieks, izglītības ministrs

Zīberti (*Siebert*), vācu izdevēji Klaipēdā un VFR

Zīberts (*Siebert*), F. V. (?–1983), laikraksta „*Memeler Dampfboot*“ izdevējs, redaktors

Ziboldss (*Siebolds*), zvejas virsuzrauga vietnieks

Zīmerings (*Siemering*), Jūliuss (1837–1908), vācu mākslinieks

Zūdermanis (*Sudermann*), Hermanis (1857–1928), vācu rakstnieks

Zūravš (*Suhrau*), Hermanis (1898–1947), Klaipēdas apgabala politisks darbinieks, Seimeļa deputāts

Žardenings (*Szardenings*), Hanss, Klaipēdas apgabala politisks darbinieks, Seimeļa deputāts

Žilbērs de Lanuā (*Guillebert de Lannoy*), flāmu ceļotājs un diplomāts

2. pielikums. Kursenieku apdzīvotās vietas:

<i>Latviešu valodā</i>	<i>Kursenieku valodā</i>	<i>Vācu valodā</i>	<i>Lietuviešu valodā</i>	<i>Piezīmes</i>
Bomelsvite	...	Bommels-Vitte	Bomelsvitē, Vitē	Klaipēdas ziemeļu priekšpilsēta
Imersēta	...	Immersatt	Imerseta	
Karkelbeka, Kārclininki, Kārkle	Karkelbeka	Karkelbeck	Karklininkai, Karklē	
Karvaiši, Karviķi	Karviķi	Karweiten	Karvaičiai	Gājusi bojā, smilšu apbērtā 1797.g.
Melnrags, Melnraģe	Mellarags	Mellneraggen	Melnraģē	
Nagli	Negile	Negeln	Nagliai	Gājusi bojā, smilšu apbērtā 19. gs. 40. gados
Nemirsēta	...	Nimmersatt	Nemerzatē, Nemirseta	
Nida	Nīde	Nidden	Nīda	
Pērvelka	Pērvelka	Perwelka	Pervalka	
Preiļi	Preiļi, Prēle	Preil	Preila	
Šatnurta, Jodkrante	Šatnūrta, Šatnūrte	Schwarzort	Juodkrantē	

3. *pielikums. Kursenieku apdzīvotās teritorijas karte (Tetzner F. Slawen in Deutschland, 1902)*: tumšākā krāsa – apgabals ar kursenieku valodu zvejojot un vācu un lietuviešu valodu baznīcā; vidēji tumšā krāsā – apgabals, kur dzīvo atsevišķi kursenieki ar vācu valodu baznīcā; gaišpelēkā krāsā – apgabals, kur agrāk dzīvojuši atsevišķi kursenieki